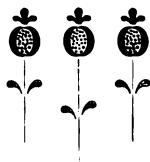

R. J. Čečetka:

d kolébky

do hrobu.

Ľidopisné obrázky z Poděbradska.

Se 42 vyobrazeními.

☛ Praha.

Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba.

1900.

Předkládám veřejnosti řadu zvykoslovných a kulturních obrazů z Poděbradska, v nichž jsem se snažil zachytiti svéráznost lidového života našeho v době nedávno minulé. Vypravování starých pamětníků, zachovalé památky písemné byly mi hlavními prameny. Mnohé z těchto prací byly uveřejněny v časopisech a vznikly v letech 1893—1900.

Podávám soubor prostých květů jako příspěvek k českému národopisu ze středního Polabí, kde nové vítězné století rychle stírá originelní způsob venkovského života, kde dávno zmizel kroj a za ním zapadají staré zvyky, zanikají písničky, pohádky, legendy — vše, v němž vtěleno bylo naše ryze české „já“.

Přijal jsem do spisu i vyobrazení památných staveb, krojů, míst, jimž stáří na ceně neubírá, s tím přáním, abych zachoval budoucnosti památku toho, co se zachovati dalo.

Srdečně děkuji všem přátelům, kteří mi ochotně v práci byli nápomocni.

Děkuji též panu nakladateli za péči úpravě knihy věnovanou.

S lužickým Sinolerjem přeji obrázkům na cestu do světa:

„A tak jděte, vy milé, prosté, smějící se a plačící děti, z lidu zrozené, zase mezi lid hledat sobě přátel... Povězte, že každý národ, z jehož síly životní vypučí něco krásného, zdravého, šlechtetného i věčného, byť byl sebe menší, jest veliký a mocný. Učeným i neučeným oznamte, že i v hlubinách nízkého lidu, a ne pouze na světlé výši vzdělanosti, nalezne se duch a krása, že i tam sídlo své má poesie.“

I.

V KOLÉBCE.

SEĽSKÝ KROJ Z PODĚBRADSKA.

V KOLÉBCE.

Vráno, kam ty děti neseš?
K vám! k vám! k vám!

Stěští pod chudými krovy zasvitne, vzroste-li rodina o nového člena, povije-li žínka *prvního* syna nebo dceru, slibný květ na mladém kmeni. Co blaha přináší to malé stvořeníčko pod doškovou střechu! Smíchem i pláčem jeho rozjasní se domácí kout, rodiče vědí, pro koho se namáhají, a ve chvíli oddechu po práci jest jim dítě jedinou potěchou. Modré s nebe by mu snesli, když se jazyk jeho rozvazuje a poprvé zažvatlá »mama — tata«. Mladá matka upřímně se přiznává, že by miláčka láskou snědla.

Již od prvních známek příchodu nového světoobčana nebo světoobčanky jakási sváteční doba, plná radostné naděje, nastává v rodině. Muž samá úslužnost a ochota k ženě, nedopouští jí vykonávati těžší práce, dbá jejího pohodlí. Také matka její, nadějná babička, nespouští dcery s očí: radí jí koupele, mazání a chystá s ní pomalu dětské prádelko; košílky, kabátky, čepičky...

Žena s outězkem nemá se lekati, ani zlobiti, aby nepotratila, nebo aby dítě nebylo znamenáné. Také se věří, že málo která těhotná vydrží v chrámě přes celou mši sv., ale do stavení přináší štěstí. Blíží-li se její čas, hodinka, zavěšuje jí matka na postel obrázek bolestné Matky Boží a na krk jí dává růženec, rodinné dědictví, od bolestného lože se na krok nehne. Dostavila se i porodní bába (bába babivá, pomocnice), přinášeje v bolestném kufru s sebou glycerin, šněrovadlo, kompressy (podložky), nůžky, katedr, karbol, iligator, lizon (lisol), baselín (vaselin), kloboučky, klystýr, lajbšl (!), na thé heřmánek, bílý (černý) bez, routu, polej a jiné kofení.

Hochy nosivá čáp, dá-li se mu za okno modrý cukr. Vráně se zasypává zrní a láká se, aby přinesla starším sourozencům se stříčku. Stává se často, že dobří ptáci ve své horlivosti i okno rozbijí, jindy se zmatou a na cukr se chytí vrána. Je-li již mnoho ženské drobotiny, hrozí otec, že vránu zastřelí — vidí přece jenom nadělení čápovo raději.

Kde nemají modrého cukru, nebo kde pořádně zasypati nedovedou, tam čápa nepřilákají, ba tam ani vrána cesty nenajde, ač

takové případy jsou na venkově vzácností — spíše pravý opak, děti jako kuzelek.

Již doba narození rozhodne o příštím osudu dítěte. *Nedělnátko* bude čistotné a šťastné. Dítě *po půlnoci* narozené je »čiprné«, to se ve světě neztratí. Za to narodí-li se *do půlnoci* nebo v pátek, nepřináší si mnoho dobrého na svět a bude »mít vždycky dost času«.

Také *nebeská znamení* (souhvězdí) věští jeho budoucnost: Narodí-li se na rybu, bude nemluvné, na berana (skopce) tvrdohlavé, na bližence rádo bude tančiti a v lásce bude mít štěstí, na lva silné, na pannu ztratí věneček ještě před svatbou, na ještěrku (štíra) ouskočné, na klečícího (střelce) šťastné. Prokvétají-li dítka na židovinách (spáncích) a na čele modré žilky, brzy umře.

O první půlnoci sejdou se *sudičky* u kolébky dětské, dávají dítěti do vínku své dary, prorokují mu příští život a vyměří nit života. Zapláče-li dítě v té chvíli, odežene je od kolébky a dlouho také nevydrží.

Nejslavněji se vítá *prvorozený syn*, dědic jména — »princ«. Otcí říkájí po vsi »*rychtář*« tak dlouho, dokud ho jiný šťastný otec se stolce neshodí. Narodí-li se dříve *děvče*, je už méně slávy a otce těšívají, že přišla nejprve chůva. V žertu ho nazývají také »*slouhou*«, ptávají se, jak mu práská bič a nabízejí k němu šňůrku. Narodí-li se dříve *děvče*, má prý žena muže raděj — říká se na usmíření otce.

Sotva novorozeně ohlásí pláčem svůj příchod do tohoto slza-vého údolí, podá mu bába lžičku routy proti psotníku a potom hned klade je nemyté pod stůl, aby se naučilo pokoře a poslušnosti; při tom říká:

— *Budiž od ničeho k něčemu! Pán Buh tě požehnej!* — Kdo dítě *nemyté* políbí, bude je mítí k smrti rád. Do první koupele dávají slabým dětem pro sesílení *balzám*, snědé děti koupávají ve *víně*, jiným dávají do vody *mlíko*, aby byly bělouňké, hezounké, dvě *vejce* pro štěstí a také aby nezabloudily, *fenykl* a *kminové* otypky pro spaní, *rýnský*, aby byly bohaté (poslední ovšem náleží po koupeli *bábě*).

Děcko na rukou *chlupatí* bude na vepře bohaté; má-li modrou »čárku« přes nos, brzy umře; narodí-li se v *košilce* (mázdře), bude šťastné; chlapec se *dvěma zátočkami vlasů* na hlavě bude mítí dvě nevěsty. Stane-li se řídký případ, že narodí se dítě se *zuby*, sluje *zázračné*; o takové netřeba rodičům příliš se starati, samo se prokouše světem. Nedostává-li však dlouho zubů, bude je mítí ovšem trvalejší, ale pro svoji dobrotu ve světě více zakusí. Má-li dítě *rýmu*, jen ať mu do svých úst matka hlen z nosu vytáhne a oči slinami potře — ozdraví rázem.

Někdy se stane, že se dostane do kouta i *svedené svobodné děvče*. Zakouší pak nejen mnoho výčitek od domácích, kteří hájí čest rodu, ale i posměšků od lidí v obci, a přece nebývá první ani poslední, co se zapomněla. Může-li, uchyluje se v nejtěžší chvíli mezi neznámé lidi. Doma o ní říkají posměšně: *Padla do hanby, klopetla, poklesla, nadělala si ostudy, pošlapala si čest, zahodila se, ztratila věnec, kozy jí jej snědly, roztrhla si fěrtoušek, podvedená, ztratila pentle*.

Křest takového nemanželského nebožátka je tichý a tím smutnější, nepřihlásí-li se otec dobrovolně.

Po prvé *koupeli* stáhne bába dítě pevně povijanem v peřině, aby se nezkřivilo, na hlavičku navleče karkuli, aby uši neodstávaly. — Marný pláč! Nepovolí mu, až zvykne. Pak je klade do *kolébky*. Dnes je ovšem vzácností tato vyřezávaná a květovaná postýlka v rodinách — ustoupila praktickému *kočárku*; jen v nejchudších chaloupkách najdeme podnes ku trámu přivázané *houpadlo*.

Křest se dlouho neodkládá a *kmotry*, již dávno předurčené, jde zvát sama bába tímto *říkáním*:

— *Pochválen buď Fán Ježíš Kristus! Že vás nechá otec N. s matkou pozdravovat a pro Boha prosí, abyste se za ně nestyděli a svatým kmotrovstvím jejich dítěte posloužili, že se vám chtějí vším dobrým odměnit. Když ne oni, tak se vám odmění Ježíš Kristus sám v království nebeském. Amen.*

Za to říkání naměří jí paní kmotra vrchovatou mírku mouky a po křtu odmění ji ještě důkladněji. *Kmotrovství* odřící nelze, jinak urážka největší, hněv do smrti. Hochovi chodí obyčejně dva až čtyři kmotři i kmotry, děvčeti jen kmotry, výjimky jsou řídké. Kmotři i kmotry bývají z pravidla stálí, tvoříce s rodinou svazek přátelský po kolik pokolení. Jde-li *nevěsta* za kmotru, je to štěstí pro dítě i pro ni. Před křtem dostaví se nastrojené kmotry, přinášejíce nějaký dárek pro matku: *šátek, látku na oděv* a j. Také bába přijde s pěknou *plachétkou*, křížem ozdobenou, v níž dítě ke křtu a později k úvodu ponese. Nastává porada, jak dítě *pojmenovati*, a tu bývá rozličný obyčej. Buď dostává dítě jméno toho svatého, které si při narození doneslo, nebo po kmotrech, i též dle volby matčiny. Vznikne-li spor, utíkají se o radu ku knězi, řídíce se jeho rozhodnutím. Neradi volí jméno v krajině neobvyklé.

Dítě vyšňořeno, samá červená mašle proti ouřku; rodiče i všichni domácí je pokřizují a pravou nohou vykročí kmotry s babou, která dítě nese, a v průvodu otcově ze stavení. Ze vzdálenějších obcí jezdívá se povozem. Cestou všímají si, koho potkají, a z toho sestavují osud dítěte. Slavné křtiny bývají obyčejně odpoledne a večer *»křtinovéj oběd«*.

Hoří-li při křtu *svíce* na stranu, bude dítě jednou v manželství nevěrné; zhasne-li docela světlo, nebo *zapláče-li* dítě při křtu, dlouho nevydrží. *Zmýlí-li se* kněz v modlitbě, bude děcko mluvit ze spaní; dostane-li hodně *solí* na jazyk, bude mít dobrou vyfídlku.

Po křtu obejdou kmotři oltář, položí dítě na stupních a dávají mu do vínku *»oběť«*: v obrázku sv. patrona jeden až tři rýnské (*»panenky«*), dukátek, tolar, naušnice, křížek a j. dle možnosti.

Po návratu z kostela podají dítě matce koutnici se slovy:

— *Tak vám neseme Honzíčka, ať prospívá k boží slávě a k vaší radosti!*

Matka syna políbí a pokřizuje.

Na to je hostina; když ještě za starých zlatých časů šlo se k hodům mimo kmotry celé přátelstvo, přišel i *»panáček«*. Veselí stoupalo, kmotry daly pokosník na stranu, rupy sedly na hosty a ti tropívali v noci po vsi všelijaké nezbedné kousky. Dnes již mají rozum, hostiny jsou tiché, po roupách ani zmínky. Kmotři si

dosud o hostině libují: — *Dokud nohy na trnoži, dotud jsem kmotrem.* Otec zase žertuje: — *Čím víc kmotrů, tím víc šelem.*

Matce pro posilu posílají kmotry do kouta výslužkou kávu, nudlovou polévku, vařenou slepici s nudlema, rosolku, pečivo (věnec). Ty nešťastné nudle! Pro ně zakoušívá šťastný otec dlouho mnoho smíchu v hospodě.

Pupíček po narození odpadlý uschová matka děvčeti do vdavek, a při svatbě hodí jej nepozorovaně ženichovi do kapsy — žádny na světě novomanžely potom nerozvede(!); hochův zastrčí se někde na hřbitově, aby se (hoch) dobře učil. Kde je více dětí, *pupíček* se spaluje, aby děti zůstaly po celý život při sobě.

Klade-li se dítě *naznak*, chodí na ně v noci mûra; leží-li stále na levé straně, bude levákem; chová-li se na jedné ruce, zkriví se; líbá-li se na ústa, dlouho nemluví; líbá-li se v nohy, dlouho nechodí; měří-li se, neroste; rostou-li mu dříve horní zoubky, kope si hrobeček; které má fídké zuby, rádo si zalže.

Stíhají-li se děcku do roka nehty, zkrátí se mu věk; z té příčiny mají se okusovati. Také se nemá dítě do roka česati, aby ho nebolela hlavička.

Mete-li se pod kolébkou, dítě umře. Koiébá-li se prázdná kolébka, vykolébá (vynese) se spaní. Aby dítě dobře spalo, nakuřují se plénky *bílým mákem*; z téže příčiny koupe se dítě ve vodě se spálenou *ovesnou slámou*. Plénky se nesou na větru, aby dítě nedostalo větrů. Směje-li se nemluvně ze spaní, hraje si s ním andílkové. Těžké sny však dostane, přikryje-li se peřinou, šněrováním nahoru obrácenou. Těž říkají, že se mu bude zdát o židech. Nahlíží-li někdo do oken, budou v tom stavení mítí šilhavé děti.

Matka nemá do devíti dnů opustiti lože; neboť zlé moci mají k ní přístup. Šlápne-li bosou nohou na zemi, kráčí pokušitel její stopou a není-li do západu slunce v posteli, dostane dítě *divý pláč*, nebo si pro ně přijde *divá žínka* a zamění je jiným. Z téže příčiny nemá s ním matka v době kojení jít přes pole, cesty a vody. Budoucnost svého miláčka dávají si matky vykládati i kartami od chytrých *hadaček*.

Ouvod se koná záhy, matka chce do práce; neboť scházela dosti dlouho v celém hospodářství. V chrámě obětuje *dvě svíce* na mariánský oltář; děti z bohatších rodin bēe kněz na ruku a obětuje u oltáře. — Jde-li matka od uvodu, nemá se po hřbitově ohlížeti; potká-li *pohřeb*, nemá naň hleděti, aby dítě nestonalo. Docela ji nesmí napadnouti, aby snad v šestineděli šla k muzice: nahlédne-li jen oknem do tančírny, už je »z ničeho nic« pralice, sklenice litají. Také studánka, ze které by se šestinedělka napila, vysychá po šest neděl. — Šestinedělka ruší i pobožnost v chrámě. — Jde-li na pole, strhne kroupy a mračna na sebe.

V době kojení nemá matka ani plakati, ani se zlobiti, dítě by z ní hořkost vytáhlo. Kojívá se osm až deset měsíců, delší kojení neslouží matce ani dítěti. Říkají naši staří: — *Kdybych věděl, že mě matka přes rok kojila, ani Otčenášek bych se za ni nepomodlit!*

Rada dětí vyrůstá u nás bez kojení při »cejclku« a kaši, při tom jsou jako cvalíci. Do cumlíku dostává děcko chléb a brzy zvykne na obyčejnou stravu. Roste jako z vody, tloustne jako *turek*.

Děvče se odstavuje — dostává kozu — tři dny před koncem měsíce, hoch v úplňku, aby byl šťastným. Je-li chlapec odstaven na Zelený čtvrtek, bude z něho »pán«.

Při odstavení položí matka dítě na zemi a palcem levé nohy je odstrčí, aby jí odvyklo; potom klade před ně hlínu, modlitby, peníz, sklenku, stužku (před chlapce též dýmku a karty) a j. Hlína je symbol smrti, modlitby zbožnosti, peníz lakomství, sklenka opilství, stužka marnivosti atd. Po čem dítě sáhne, to naň čeká, tomu neujde. — —

Churaví-li dítě, léčí se *pověrami* a často nevhodnými léky, které moudré báby poradí, jak jinde bude uvedeno. Mnoho a mnoho jich umírá, které mohla včasná lékařská pomoc zachrániti.

JAKUBSKÝ MLÝN U DYMOKUR.

Umře-li nekřtěňátko, do nebe se nedostane, ale na »zelenou louku«; proto neduživé dítě křtí hned po narození sama bába. Zemře-li dítě pokřtěné, těšivají matku, že má v nebi andělíčka, přímluvce — ač v četných případech ho mohla míti na světě:

— *Kdo ví, co naň čekalo! Proto ho raděj Pán Bůh vzal.* — Matka nemá plakati, aby mu nevyplakala nebe. — Nemá jísti do sv. Víta jahod, třešní i jiných plodů, aby se na její dítě v nebi při rozdávání dostalo.

Zalichotí matince, kdo o dítěti řekne: — *Požehnej Pán Bůh! To jsou tváře, jako slabikáře, celý táta* (třeba ani nemělo jeho podobu) *a jaké má »kocoury« pod bradou!*

— *Ano, ano*, přitakuje honem matka, *vždyť cvalík jí, jako když paličkama tluče, a máte ho viděti, jak pase hřibata* (= leží na břiše). *Jenom spaní má, jako když kočce vyffáká!*

Kdo chválí nemluvně, zkazí je. Proto nerada slyší matka pochlebného hlasu:

— *To máte tichého andělíčka, jako by ho ani nebylo!* Jistě andělíček potom celou noc vykřičí.

Zvatlá-li dítě nejprve »táta«, přijde po něm chlapec; řekne-li poprvé »máma«, přijde děvče.

Padají-li dítěti »mlíčky« (mléčné zuby), hází je přes hlavu třikrát na pec a říká:

— *Tu máš, babo, koštěnej, dej mi za něj železnej!* nebo: *Tu máš, volku, dřevěnej, dej mi za něj železnej!* — Které dítě nedojídá, to nedoroste. — Klátí-li dítě, sedíc, nohama, zvoní rodičům umíráček.

Ještě nějaká pořekadla o těch nejmenších: *Nebe na zemi je pouze pro děti.* — *Kde nepláčí děti, pláče žena.* — *Děvčata pláčí do krásy, hoši do nemoci.* — *Děvče — zloděj ve stavení.* — *Při narození děvčete i šindele na střeše praskají.* — *Je-li hodně ořechů, bude hodně děvčat.* — *Čtyři hoši lepší, nežli jedna holka.* — *Jedno dítě pro strach, dvě pro radost, tři pro starost, čtyři pro — ne, to neřeknu, na posměváčky háčky.* A což je-li jich pět, šest, sedm i více? *Každé dítě je matce stupínkem k nebi.* — *Sedm dětí tvoří základ štěstí rodiny.*

Do únavy zpívá matka svému miláčkovi ukolébavky: »*Spi, děťátko, spi...*« — »*Hajej, pupej, můj zlatý poupátko...*« — »*Houpi, houpi, houpi,* pejsek sežral kroupy... a j.

Také má pro maličkého zásobu říkánek a her; uvedeme některé:

— Vařila lištička kašičku
na zeleným trávníčku.
Tenhle vařil (palec),
tenhle svažil (ukazováček),
ten pek (prostřední),
ten jed (prstenník),
a na tohohle (malík) se nedostalo.

Říkal: Dej mi kousek, dej mi kousek! Jdi na brousek, dostaneš tam větší kousek! — Běžela, běžela (prsty značí matka její běh až pod pravou paži dítěte) a semhle se schovala.

* * *

Matka tleská dítěti rukama a říká:

— Čundy, čundy ručičky,
táta koupil botičky,
a maminka metličku
na plačtivou holčičku.

Variant: a maminka pásky
za myší ocásky.

* * *

Tluče dítěti pěsti na kolínko, říkájíc:

— Kovej, kovej, kovářičku,	ještě starou halenu,
okovej mi mou nožičku,	abys ji měl na zimu,
dám ti za ni groš,	ostatní si pros!
ještě starý koš:	

Napodobí šití obuvi a říká:

Šiju boty do roboty
od soboty do soboty
a čápovi na kalhoty.
Pššš!

Také o říkadla nemá matka nouze a vkládá je záhy v paměť dětskou:

Běžela liška k Táboru, nesla pytel zázvoru,
ježek za ní pospíchá, že jí pytel rozpíchá.

* * *

Ach, já brouček sekal souček,
usek jsem si paleček;
šel jsem k panu doktorovi,
aby mně dal flastříček —
a pan doktor povídal:
»Cos to, broučku, udělal?«
Ach, já brouček sekal souček,
usek jsem si paleček.

* * *

Hou, hou, krávy jdou,
nesou mléko pod vodou.
Kde je naše jalovička?
U božího kostelíčka.
Kostelíček hoří,
chalupa se boří.

Vlk sedí pod dubem,
hraje karty s holubem.
Holub s dí na peřince,
šije boty Karolince.
Karolinko krásná,
kdes ty husy pásla?

Pásla jsem je pod dubem,
hrála jsem si s holubem.

* * *

Husičky, husičky, řádkem, řádkem,
dostanete koláčky s máčkem, s máčkem.

* * *

Anka, vstávej, zadělávej,
buchty s mákem, pod barákem!

* * *

Žába leze do bezu — já tam za ní polezu,
až ji chytím, bude má — na pekáči smažená. —

Jakmile mladý světoobčan žvatlá, na nohy se staví a s kolébkou se loučí, už ho učí matka ukazovati, kde je Pámblíček, učí ho kolínka ohýbati a ručky k modlitbě spínati. Modlitbičky, *vštípené v útlou mysl dětskou, zůstanou dítěti drahým odkazem po matce, plných vonného pelu vzpomínek na nejkrásnější dobu života — zlaté mládí a přecházejí jako rodinné dědictví s pokolení na pokolení. Jsou tak prosté jako polní kvítka a tím právě duši dětské nejdražší upomínka po letech na matičku.*

Modlitbičky ranní:

Ježíšku můj nejmilejší, že's mne chránil mocí svou
lásko moje nejvčelejší, před neštěstím, nehodou.
přijmi díky srdce mého, Rač být se mnou též i dále,
že jsem zdrav vstal z lůžka svého, abych takto živ byl stále,
jak je svatá vůle Tvá,
Ježíšku můj, lásko má!

* * *

S lože vstávám, chválu vzdávám
Otcí svému nebeskému.
Rač také mne toho dne
ostříhati, ochrániti,
ode všeho škodlivého zachovati.

* * *

Já hříšná vstávám,
své kosti skládám,
Bohu nebeskému se odevzdávám.
Zlé pryč, dobré k nám,
opatruj nás, Bože, sám!

Modlitbičky večerní:

Na postel kráčím,
Pánu Bohu se poroučím.
Nemá ke mně žádnéj moci,
jen sám Pán Bůh všemohoucí.
Pán Bůh vládne a my nic,
Pán Bůh s námi a zlý pryč!

* * *

Já hříšný jdu spat,
dvanáct andělíčků mi jde stlát:
dva v hlavách, dva v nohách, dva po stranách,
dva mne vedou, dva mne kladou,
dva mne nesou do nebeské brány.

* * *

Variant: Na lůžko se kladu,
dvanáct andělíčků s sebou беру:
čtyři do hlav, čtyři do nohou,
dva se mnou spáti, a dva přikrývati,
ó, Pane Ježíši Kriste, rač mi je darovati.

* * *

Až já budu libě spáti,
Pán Bůh bude u mne státi,
Pán Bůh v hlavách, andělíčkové po stranách.
Ty šeredný ďáble, odstup ode mne dále,
ať nemáš ke mně moci ve dne ani v noci!

* * *

Když já večer léhám,
na Pána Boha vzpomínám,
na Pannu Marii, na svatýho Jána,
na pět ran Krista Pána,
aby mně byl ku pomoci,
když nemohu mluvit v noci,
jen sám Pán Bůh všemohoucí.

* * *

Andělíčku, můj strážníčku,
opatruj mi mou dušičku,
ty's ji chránil celý čas,
opatruj ji této noci zas!
Svatá Anno, sama třetí,
opatruj tatínka, maminku i nás děti!

* * *

Když se noc již blíží,
spánek oči klíží,
ještě říkám modlitbičku
ke strážnému andělíčku.

tento dnešní celý den —
z toho Tobě děkujem.
Jestliže pak jaký hřích
našel se v našich tělech,

Modlívám se, čemu milá
matička mne naučila:
Pod večer tvá čeládka,
co k slepici kuřátka,

odpusť svému stvoření
v Kristovu zasloužení
Ó, Bože všemohoucí,
buď při nás svou mocí,

k ochraně Tvé hledíme,
laskavý Hospodine!
že's ráčil svou milostí
dobrého zdraví přátí

nedávej nás v hříchu moc,
ostříhej nás celou noc!
Matko boží, při mně stůj,
s Ježíškem mě opatruj!

* * *

Dřív, ó Bože, nežli léhám,
ruce svoje k Tobě zdvihám,
bych za dobré poděkoval,
cos mi ten den poskytoval.

Urazil-li pak jsem Tebe,
odpusť mi to, prosím Tebe!
Oči zavřu pak té chvíle,
s andělem svým usnu mile.

Maria, co dítě Tvé,
přijmi do náruči své! —

Vedle těchto jsou různé, které se matka s dítětem při každé
modlitbě ranní i večerní modlívá:

Kříž leží přes dům Boží.
Kdo v něm leží? Tělo Boží (také
Synáček Boží).
Přiletěli k němu dva andělé,
vzali ho pod svá křídla,
letěli s ním pod nebesa.

Nebesa se otevřely,
dušičky se radovaly.
Jen jedna se neraduje
a za dvěře ustupuje.
Proč se duše neraduješ
a za dvěře ustupuješ?

Jak pak bych se radovala,
když jsem otce, matku zbila.
Nesekala jsem bičem ani mečem,
ale svým ostrým jazykem.
Podej duše, pravé ruky,
povedu tě skrze muky,

skrze muky do propasti,
a z propasti do radosti.
Tam uhlídáš své rodiče,
jak tam pláčou, nařkají,
že své dítky netrestali.

* * *

Byla cesta ušlapaná
od samého Krista Pána.
Kráčely po ní dvě duše
a s nimi velká hříšnice.

Když k nebeským dveřím přišly,
hned na dveře udeřily.
»Svatý Petře, vezmi klíče
a pohlédni, kdo to tluče?«

VODÁRNA, VĚŽ A MLÝN V NYMBURCE.

»Pane, tlučou to dvě duše
a s nimi velká hříšnice.«
»Ty dvě duše hned sem pusťte
a té hříšné cestu ukažte,
ukažte jí cestu širokou,
kudy hříšné do pekla jdou!«
Šla, šla duše a plakala,
až jí krev z očí kapala.
Potkala ji matka Boží:
»Kam pak, duše, kam pak kráčíš?«
»Kráčím, matičko, od nebe,
nemám přímluvce než Tebe.«

»Vrať se, duše, vrať se se mnou
a já budu prosit s tebou.«
Když k nebeským dveřím přišly,
hned na dveře udeřily.
»Svatý Petře, vezmi klíče
a pohlédni, kdo to tluče?«
»Pane, tluč to Tvá matka,
a s ní zas ta duše hříšná.«
»Mou matičku hned sem pusťte
a té hříšné cestu ukažte!
Ukažte jí cestu širokou,
kudy hříšné duše do pekla jdou!«

Šla panenka, šla, plakala.
 »Ne tak, ó můj synu milý!
 Odpusť duši hříšné viny!
 Podej, duše, pravé ruky,
 povedu tě skrze muky,

skrze muky do propasti,
 a z propasti do žalosti.
 Tam uvidíš své rodiče,
 jak tam pláčejí, nařikají,
 že své dítky netrestali.«

* * *

Šel Pán Ježíš do zahrady,
 naklonil své svaté hlavy
 na travičku zelenou, na rosičku stu-
 denou.

Přišel k němu svatý Petr a svatý Jan:
 »Ach, můj milý Ježíši,
 co pak tuto děláš?«
 »Počítám své drahé rány,
 které jsou mně židé dali:
 první do nohy, druhou do ruky,
 třetí do boku, čtvrtou do srdce,
 pátou do hlavy,
 trnovou korunou korunovali.

Sejdi, Petře, na onen svět
 a oznam to lidem všem,
 jak starým, tak mladým,
 bohatým i chudým:
 Kdo se tuto modlitbičku třikrát za
 den pomodlí,
 tři duše z očistce vysvobodí:
 první otcovu, druhou matčinu, třetí
 svou,
 má v království nebeském cestu
 otevřenou.«

* * *

Usnula Panna Maria v městě Be-
 tlémě. —

Přišel k ní Pán Ježíš:
 »Spíš, matičko, nebo bdíš?«
 »Synáčku, nespala jsem,
 zdálo se mi o Tobě.

V Pilátově domě jsem Tě trápit
 viděla.

Z Pilátova domu jsem Tě vésti viděla,
 celého ztrápeného a zohaveného.
 Na tvých svatých ramenách kříž
 položený,

na horu Kalvárii vedený.

Na hoře Kalvárii vzali,
 na kříž položili.

Na Tvou svatou hlavičku trnovou
 korunu dali

a s křížem vzhůru vyzdvihli.

Já pod křížem stála,

Tvá přesvatá krev na mne kapala.

Viděla jsem Tě v zahradě jatého,
 provazy svázaného,
 před Piláta vedeného,
 od Piláta k Herodesovi,
 a tam všickni falešnou žalobu na
 Tebe volali.

S kříže vzali,
 na můj klín položili.

Já Tě objímala,
 slzami rány vymývala.

Z klína vzali,
 do nového plátna obvinuli
 a do nového hrobu položili.«

»Pravdivý sen se Ti, matičko, zdál.«

Kdo tento sen pamatovati bude,
 ten náhlou a nenadálou smrtí se
 světa nesejde,
 kde já i Ty, matičko, radovat se
 budem.«

* * *

Studničko roubená,
 v kalichu postavená.
 Kdo tam v ní přebývá?
 Panenka Maria.
 Ó Maria, ó Maria!
 Proč jsi tak smutná?
 Kterak bych smutná nebyla?
 Měla jsem jediného syna,

židé mi ho vzali,
 na kříž mi ho dali.
 Pán Kristus počal umírat,
 země se třásla, skály pukaly,
 měsíc se v krvi obracel.
 Stojí kříž uprostřed moře,
 ten je dražší než ta růže;
 slíbil mi tři dary:

Kdo se tu modlitbičku bude modliti,	první štěstí,
ráno když bude vstávati,	druhý zdraví,
večer když bude léhati,	třetí nebeské království obdr i.

* * *

Až já budu umíráti,
 Ježíš Kristus při mně státi,
 ať jsou poslední slova má:
 Ježíš, Josef, Maria.
 Svatý Vavřínče a Floriáne,
 chraň mne od časného i věčného ohně.

* * *

Pán Bůh rač dát všem věrným dušičkám,
 babičce, dědečku, sestřičkám,
 bratříčkům, strýčkům, tetičkám,
 všem lehké odpočinutí,
 světlo věčné ať jim svítí
 ve svatém pokoji.

Tyto ukázky modlitbiček jsou sdělením našich starcův a stařen.
 Do pozdního věku uchovali je v paměti jako zlatou vzpomínku na
 nejkrásnější chvílky života.

II.

KOLEDNÍCI.

KOLEDNÍCI. *)

Já jsem malý koledníček,
přišel jsem k vám pro troniček.

Koleda (naši koledníci říkají kolada) vánoční i velikonoční je tak typická, že nelze při charakteristice lidové minouti zástupů malých koledníků, bohatých i chudých, kteří putují *o sv. Štěpáně a v pondělí velikonoční* po známých a zpívají koledy, jimž je matka naučila. Vedle těch, které jsou společny celé vlasti české, mají naši koledníci zásobu svých rázovitých místních. Štědrá ruka hospodyň je po oba dny otevřena, neodejde nikdo s prázdnou; zvláště děti z příbuzenstva, kmotrovstva dostanou koledy nejvíce: na Štěpána ovoce i peníze, na pomlázku vajíčka malovaná.

Neměla by ani srdce, aby odbyla takového umrzlého koledníka, když pěkným hláskem zazpívá:

Veselá kolada počíná dnes,
zpěvy se rozléhá město i ves,
dětíčky sem a tam poskakují,
kmoťičky navštěvují.
Hop, hop, skáče Jeníček,
za ním hopká Vašíček,
koleduje, prozpěvuje
jako jarní slaviček. —

A není říkání našich koledníků ledajaké — z veršů jejich vane často humor; přinášejí do stavení veselí, když spustí:

Koleda, koleda, dědku,
dej oříšek k snědku,
nedáš-li mi oříšek,
naklepu ti kožíšek.

Kohout na tě kokrhá,
že ti ho celý roztrhá,
hodí ti ho do louže,
kdo tam pro něj poleze?

* * *

*) Otištěno ve 3. čísle XVI ročníku Vlasti.

Koleda, koleda hezky,
dejte mi kus housky,
nebo pár jablíček,
to můj rád jazýček,

nebo pár oříšků,
co já rád louskám.
Brzy, brzy, mne to zebe,
poslal mě sem Pán Bůh s nebe,

já tu nemám kdy státi,
musím do Prahy komáry hnáti.

* * *

RADNICE V PODĚBRADECH.

Já jdu na koledu,
nesu si pytel,
kdo mi ho dá plnej,
bude můj přítel,

kdo mi ho dá půl,
bude plnej stůl,
kdo mi dá jen čtvrt,
pošlu na něj smrt,

nedáte-li nic,
půjdu raděj pryč.

Ve známé koledě: „Strunka, strunka, zelená louka . . .“ hrozí
nás koledník ku konci:

Ale když nic nedáte,
tak se podíváte,
všecky hrnce vám rozbijem,
co v polici máte.

Máte-li je v peci,
rozbijem je přeci,
železnou palicí,
železnou vidlicí.

My k vám na koledu jdem,
až vy nám ji dáte,
hnedle půjdem.
I třeba kus chleba,
jen když bude koleda.

Nejznámější: »Já jsem malý koledníček...« končí u nás těmito
varianty: Já jezdím s károu Pes na ni vrčí,
 pro tu babu starou. že ji dolů strčí.
 Baba sedí za kamny, Kohout na ni kokrhá,
 rozlupuje kaštiny. že ji celou roztrhá.

PROBOŠTSKÝ CHRÁM V PODEBRADĚCH (Před opravou)

Koleda, koleda oknem ven, panička zabila ščepičku,
dej nám Pán Bůh dobrej den, nebylo v ní pupičku,
 panáček se rozhněval,
 dal paničce hubičku.

* *

Já za dveřma stojím, Však já s vozem nejedu,
Boha se bojím, co mi dáte to vezmu:
pes na mne vrčí, třeba hrnek zelí,
že mi paňmáma nebo pantáta k tomu prase celý.
něco do kapsy vstrčí.

Jiný upomíná panímámu na lonský rok:

Dej vám Pán Bůh dobrýtro!	Loni jsem též tady byl
Jak se máte?	velmi šťastný,
Jestli pak mě od lonska	dostal jsem pytlíček
ještě znáte?	velmi krásný
a letos budou dva,	
když mi to Pán Bůh dá,	
to byl bych rád!	

Celé řadě koled je podkladem radostné narození Ježíškovo. Byl také chudý, jako malí koledníci a toho zpěváčkové užijí, vědouce, že tímto způsobem nejsnáze pohnou srdcem hospodyňky:

Narodil se Ježíšek,	Pojďte, dítky maličké,
neměl žádný kožíšek,	k Ježíškovi v jesličky,
ani žádné botičky,	ať Ježíšek nepláče,
záblo ho to nožičky.	poneste mu koláče.

* * *

Šťěstí, zdraví, pokoj svatý	Nemá plénky, ni podušky
vinšujeme vám,	to dítě malé —
vám pantáto s panímámou,	kolibička s jesličkami
i vašim dítkám.	jsou rozlámané.
Z daleka se k vám bčfeme,	Dej grešličku, hospodáři,
jistou novinu neseme,	ať nám to spraví truhláři
tu povíme vám.	pro dítě malé.

Narodil se tam Synáček,	Prosím, odbyťte nás brzo,
posílá nás k vám,	nemůžem zde státi,
byste nám koledy dali.	musíme ještě dále jíti,
Chlebíček on nechce bráti,	do Betléma kolíbat.
neb ho nakrmila máti,	To dítě je veliký,
radš koláček neb dukátek	ono vám to zaplatí:
máte jemu poslati.	budete se radovati
	v nebi na věky.

Aby se lépe dovtípili, co by koledníkovi přišlo vhod, hned jim to napoví:

Přišel jsem k vám na kolcedu,	Dá-li Pán Bůh v tom roce
dejte koláčů,	ještě jednou Vánoce,
ještě jsem jich etos nejed,	budeme je vistě dělat,
div že nepláču.	ať už je to jak chce.

* * *

Já se z toho raduji,	K tomu kousek housky,
že jsem známý,	dva nebo tři kousky,
že dostanu košíček	to já přijmu z lásky.
s oříškami.	

* * *

Troníčky nebudeme bráti,
neb jich nemáme kam dáti,
co jsme loni dostali,
všecky nám zplesnivěly.

Budem bráti po tolaru,
po půl zlatým, po krejcaru,
kdo poslouchá, ať nám platí,
ať je chudý, neb bohatý.

Zpívat, zpívat nepřestanem,
dokud něco nedostanem.

Nejvíce »spadýno« mají koledníci na kuchařky (služky), které je někde ode dveří odhánějí. Tak si naříká chudý hošík ve městě:

Šel jsem na koledu po ránu k tomu,
hnala mě kuchařka s vidlema z domu;
po schodech běžela, pod schody upadla,
byl jsem rád tomu.

* * *

Kuchařka nás vyhnala,
zpívati nám nedala.
A když mi podruhé zpívat nedáte,
tak co vám udělám, to uhlídáte!
roztluču rendlíky malý i veliký,
kde který máte.

U přátel a kmotrů dodává si koledník větší chuti a směle zazpívá strýčkovi: *Každýmu dej pro vděk stříbrný dukátek!* Nebo také:

Nehněvejte se na mne, kmotříčku,
vytáhněte z kapsy grešličku,
a koledníčkovi ji dejte,
on vám za ni poděkuje srdečně.
Pán Bůh vám dá požehnání
doma i na poli,
budete mít co vyhánět ze dvora:
z maštele hřibátko,
z chlěva telátko
a z toho nejmenšího jehňátko.

* * *

Koleda, koleda, tetičko, pro jablíčko červený,
jdu si pro červený jablíčko, pro koláček bílý,
jak pak se vám, tetičko,
koledníček líbí?

* * *

Na tom zlatým dvoře andělé zpívají, Půjdeme tam dolů do jejichho domu,
Panně Marii dítě kolébají. najdeme tam hospodáře při dře-
Kolíbej, kolíbej celou noc, vném stole.
ty, svatý Štěpáne, pojď nám pomoc! Milý pane hospodáři, dejte nám
svou paní,
by nám ráčila dáti štědrý koledy.

Dala jest nám dala
růžičku od srdce,
která jí vykvetla
v únoru měsíce.

Někdy vypravuje v písni koledník o radosti tvorstva z narození Ježíškova, zamlčuje opatrně účel svého zpívání však mu hospodyně porozumí!

Radujte se zvíátka,
veselte se ptáčátka!

— — — — —
Ptáčkové tam lítají,
Ježíškovi zpívají.
Strnad nese dva klasy,
sova na něj houká ...
slaviček ten malý ptáček
rozahuje zobáček ...

Užasneme často, co veršů, líčících celou dětskou výpravu do Betléma, srovná se v malé hlavičce koledníkův:

Sem, děvčátka, pospěšte,	Dorotka jde od háječku,
mlíko, krupičku poneste,	rozlila mlíko z hrníčku,
vařte honem kašičku,	na Terezku strkala,
maličkému Ježíšku!	že ona to udělala.
Za nimi běží s muzikou,	
Kuba nese loutnu velikou ...	

* * *

— — — — —
Anička pana rychtáře smetánky trošku,
Sekundýna mlynářova cukrkandl, fíky má
a Mařenka šenkýřova piva, vína trochu dá.
Anastazie kupcova mandle, piškoty,
Cecilie pulmistrova jablka, ořechy.
Apolena citrony a Lucie koření,
Liduška z hedvábných pentlí povíjan mu dá,
Kačenka kartoun koupila, podušku chystá.
Liduška peří dere, Bětuška to ušije,
jenom brzy si pospěšte, nebo zima je.

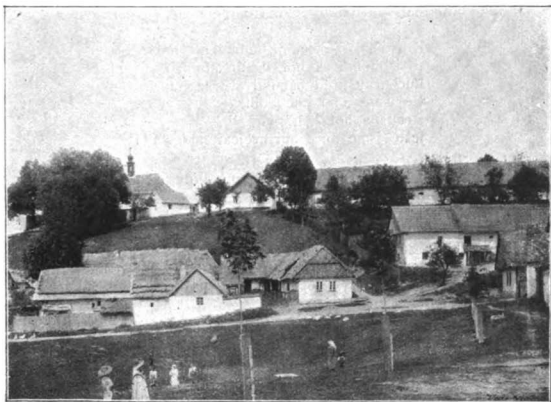
* * *

— — — — —
Pospěš sem hnedle k němu, Honzíčku,
aspoň mu dones ovčí kůžičku!
Venclíčku, oblec se do kožíšku,
nes Ježíškovi mošnu oříšků.
Ty, Petře, k pekaři běž,
děťátku žemličku nes!
Františku, štemuj cymbál.
Jiříku, vezmi basu,
dodej tomu hlasu!

Kašpare, vezmi muštyky a trouby,
 Tomášku, ty vem' bubny,
 Martínku, ty na fagot pískej . . .
 Pepíčku, s harfou pospěš,
 malé dítě potěš!

I pan kantor nesmí scházeti, zvěstují jeho rodině radostnou novinu.

— — — — —
 Paní kantorka na vršku, jak to uslyšela,
 červených koláčů do Betléma poslala
 a pan kantor popad kabát,
 nechal si partesy sebrat,
 že musí jít do Betléma
 malému Ježíškovi hrát.

NAVES V PODMOKLECH.

Celou nešťastnou událost, kde se mladí muzikanti cestou poprali, ličí tato koleda :

Hopsa, pacholátka, vzhůru vstávejte,
 vy malá děvčátka k městu chvátejte!
 Narodil se tam Spasitel, všeho světa Vykupitel,
 Jeho velebte, zpěvem oslavujte!
 Půjdem do Betléma, budeme tam hrát,
 malému Ježíšku muziku dělat.

Až my jemu zahrajeme, pak na koledu půjdeme.
 Kde nám nic nedají, nebudeme hrát. —
 Matěj upad s basou, krk jí urazil,
 a Frantu s cymbálem na zem porazil.
 Tu oba do sebe se dali,
 za vlasy se potahali,
 cymbálek a basa jsou roztlučeny.
 Přiskočil k nim Vávra, metlou je třískal,
 a Jirka s dudama notně pleskal.
 Budete se, kluci, práti a zde povyky dělati?
 Roztlouk' svoje dudy a potom naříkal:
 Já nešťastný dudař, už jsem dodudal,
 jak já na své dudy zručně dudával!
 dudli, dudli, dudli, můj kamarád fidli, fidli, fidli,
 na svoje housličky vesele hrával . . .

Také jiní malí muzikanti si naříkají na zlé časy o koledě:

Kde nám nic nedají, nebudeme hrát;
 to jsou lidi skoupí, všude koukají,
 kuchařky před námi dvěře zavírají.
 Co jsme toho pochodili,
 strun na houslech potrhali,
 ještě jsme dnes ani krejcar nedostali!

Nezbývá již mnoho říci o vánoční koledě! Nebudeme zde opakovati obyčejné koledy: *Dej Bůh štěstí tomu domu* . . ., ani *Koleda, koleda Štěpáne!* jsou známy po celé vlasti. Uvedeme jen zlomky říkání malého nezbedy, který chce svým říkáním z nějaké příčiny pozlobiti nebo rozesmáti domácí:

Svatý Štěpán z Říma
 nese flaši vína,
 abysme se napili,
 Fána Boha chválili.

* * *

Koleda, koleda o svátku,
 strejček tetičku vyplácí,
 dobře, dobře, dobře tak,
 že nechtěla poslouchat!

* * *

Koleda, koleda, dědku,
 vemte na mě štětku,
 uteču vám oknem ven,
 dej vám Pán Bůh dobrý den!

Že i sem tam dnes u koledníků najdeme pěknou koledu umělou, je dílo školy. Nejsou na úkor koledám lidovým, naopak vniknou mezi lid a dají národnímu tvoření novou sílu, vzlet, směr. Na Poděbradsku slyšel jsem tyto:

Potkala jsem holubičku,	Holubičko běloperá,
ptala se mne na cestičku,	počkej na mě do večera,
že prý letí k Jezulátku	počkej na mě mezi vrátky,
s peřinkami na památku.	z koledy se vrátím zpátky.

Nenechte mne v síni státi,
musím honem pospíchati,
holubička mezi vrátky
čeká na mne u zahrádky.

Srdcem pohne, uslyšíte-li z úst drobného hošíka umělou koledu, v níž neprosí ani za oříšky, ani za jablíčka, ale Boha — za svou vlast; rádi odpustíte, že není národní:

Prosíme Tě, Boží Synu,
za tu českou domovinu...
a kde česká duše dříme,
my ji s láskou probudíme.

Milujme se v českém koutku
jako ptáci na svém proutku,
duše k duši, dlaně k dlaní,
s láskou roste požehnání.

V pondělí velikonoční — v jedné ruce hůl na psa, ve druhé veliký šátek v uzel svázaný — jde náš koledník opět po svých známých koledovat. Až bude větší, bude choditi s pomlázkou vyplácet děvčata i kmotříčku. Teď by se ho ještě nebály, proto si raděj malované vajíčko vyzpívá. Některý malý šibal má přece pomlázku z proutků spletenou pod kabátem a někdy beze všeho se pustí do tetičky, ač nedostane-li sám. Ze známé koledy: *»Hody, hody, doprovody, dejte vejce malované...«* našel jsem tyto závěreční varianty:

— proutek se ohýbá,
slepička kokrhá,
dejte jí pítí,
dejte jí semence,
ona vám snese tři vejce,
dejte jí žita,
ona vám snese tři sta,
dejte jí pšenice,
ona vám snese tři tisíce.

* * *

— proutek ohnoutek,
červený kohoutek,
slepička kdák,
vajíčko křáp,
panímámo, máte mi ho dát.
vajíčko se koulí v komoře
a slepička chodí po dvoře.

Také některé žertovné:

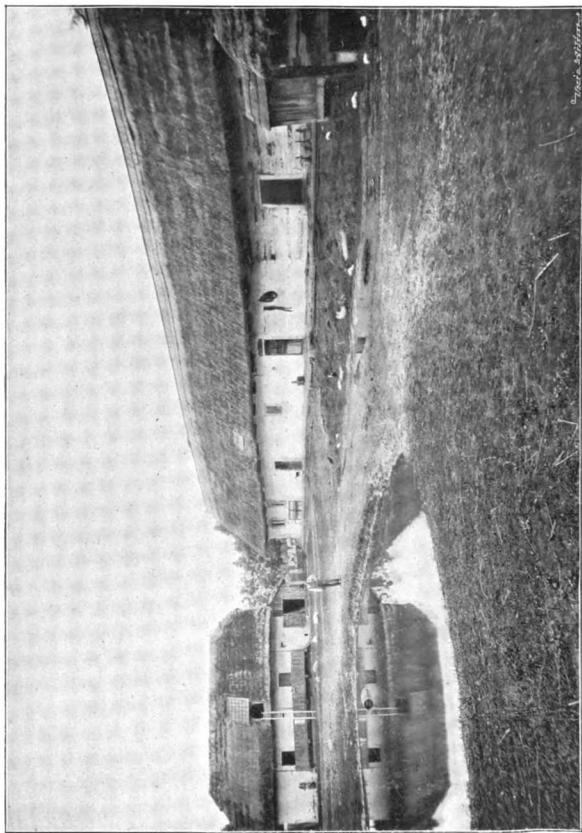
Po, po, po, po, po, po — pomlázka,
strejček tetičce napráská.
Tetičko, dobře, dobře tak,
můžete strejčka poslouchat.

* * *

Pomlázka se mi čepejí,
ať mi panímáma nevěří!
Budeme se sekati
ze dveří do kuchyně,
tam se budeme sekati upřímně.
Dáte-li mi mazanec,
bez koření, bez vajec?

Jiná dětská říkání *na sv. Řehoře, Markétu, Smrtelnou neděli, přání, hádanky, hry* tvoří novou důležitou kapitolu ku kritickému ocenění dětské lidové poesie.

Chotěšice

RÁZOVITÁ SEĽSKÁ ŽIVNOST NA PODĚBRADSKU. (CHOTĚŠICE.)

III.

DĚTSKÉ HRY.

F. J. Čečetka: Od kolébky do hrobu.

3

DĚTSKÉ HRY.

ejkrásnější chvíle mládí uplynou dítěti jako voda a již je tu škola. Mladému občánkovi nastává *prvá starost, práce, příprava k životnímu boji*, ale i tu hledí ještě užiti volné chvílky ku hře ve společnosti soudruhů. Vedou-li si chlápci při svých hrách často nevázaně, bujně, volí děvčata hry tiché, sobě přiměřené. Dokud se dětské hry ve školách nepěstovaly, dovedla si vynalézavá mysl dětská sama upravit hry, které se do dnešní doby mezi dětmi udržely. Mnohé jsou společny všem českým dětem, jiné v rozmanitých variacích jsou známy jen v jisté krajině.

Na honěnou (hoňačku).

Jeden honí, až „ji“ některému dá a ten nastoupí jeho místo; zvolá-li kdo: *„Pik za pik!“*, sedne-li na *„bobek“* (hra na sedanou), uteče-li se *„na hradu“* (pikanec), je chráněn před uhozením. Zajímavá jsou *počítadla*, jimiž se rozpočítávají hráči.

1. Enyky benyky, nemastný knedlíky, alšán, balšán, tyč, ty jdi z kola pryč!

2. En ten týny, sávraka dýna, sávraka dyky, daka, buja, buja, buc.

3. En ten týny, kde jsou líny? Já líny neviděl, já viděl vlka, on do potoka, já za ním házel, on bobky sázel, hrajte mu, trubte mu, ať jde kuráž na vojnu.

4. En ten týny, had leze z díry, hakvice, bukvice, červená stoiice, čtyři oči ven, pod kámen, pod ním zlatý klíč, ty jdi od nás pryč!

5. En ten tyč, vezmu na tě bič, poženu tě z kola pryč.

6. Ene bene, tyka taka, ona taka, udelaka, esne pesne, duby v česle, aus! (Cizí řeč!)

7. Ene bene, tyky taka, ona taka šindeláka, ešle pešle, herajstupus ven!

8. Ene bene tyky mora, pojedeme do Bakova a z Bakova do Benátek, nakoupíme pimprlátek (pumprlátek). Pumprlátka do putynky, mezi hodné hospodynky, hospodář novinář, ici, pici pác!

9. Hele, hele, Helena, sedlák koupil jelena (náš pán vede berana), jelen se mu otočil a sud piva natočil. Píte, píte, páni, jen se neopíte, věřte mi to nebo ne, že napíšu třicet dvě.

10. Evandule na tom důle, na vrchu jsou vrabci, honili je chlapi, zahnali je pod kopeček, koupili bubeníček. Na bubínek bum, bum, bum — na housličky tydli tum.

11. Amen, amen, pravím vám, kde zůstává Abraham? Na kopečku v tom domečku, prodává tam kořaličku, šupi, šupi tam! (Děti a blázni mluví pravdu!)

12. Běžela škytačka přes moře, potkala tam Řehoře, Řehoř se vrátil a škytačku ztratil.

13. Co's, Pepíčku, co's udělal, že's košílku roztrhal? Hnali mě Turci se dvěma praporci. Hakvice, bukvice, červená stolice, šupte aus!

14. Čáp letí z Podolí, slepička ho dohoní. Kam, čápe, kam letíš? Do zlaté komory. Co tam budeš dělati? Stříbro, zlato lámati. Kam to budeš dávat? Mlýnářovy Lence, aby pletla věnce ze samý pšence, hem, hem, chleba s tvarohem a koláče s mákem.

15. Hrachovej mandel, kam se nám poděl? Voda ho vzala. Kde je ta voda? Voli ji vypili. Kde jsou ty voli? Řezníci je pobili. Kde jsou ty řezníci? U kovářů na peci, perou se tam vo strakatou slepici (s roztrhanou čepicí).

16. Šiju boty do roboty, od neděle do soboty, buci, buci buci!

17. Hrály dudy u Pobudy, na bubínek bum, bum, bum, na housličky tydli tum, basa bručí ryc, ryc, ryc, jdi ty od nás pryč!

18. Já malý holeček, dostal jsem vdoleček, babička ho mazala, kočička se dívala.

19. Jedna, dvě, tři, čtyři, pět, pod kovárnou leží švec; dítě pláče, bude den, kdo nakročí, půjde ven!

20. Jedna, dvě, tři, čtyři, pět, kovář kove nový cvek, kovářka mu pomáhá, až se celá prohejbá.

21. Jedna, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, devět, ty jsi starej medvěd a ty stará medvědice, upekla jsem jitrnice a ty's mi je sněd'.

22. Kovář koval kolo, nevěděl, kolik hřebíků má do něj dát (nyní zakryje oči tomu, na kterého poslední slabika padla a dá mu hádati, kolik prstů zdvihl; kdo uhádne, jde na stranu; opakuje se a poslední honí).

23. Byl jeden pes, do pece vlez, ukrad tam homolku, běžel s ní k Nymburku.

24. My máme spolu černou krávu; co ta kráva nadojí, ty to sníš, ty honíš!

25. Náš tatíček nebožtíček nařezal nám hůlek, abysme se mohli bránit, až pojede Turek. Ten jede od Kolína, šavle se mu blejská, starý baby utíkají a on na ně píská. Mlčte, děti, jezek spí, kdo promluví, toho sní. (Já se Turka nebojím, ani jeho vojska, ani jeho pistole, že jsou buchty na stole.)

26. Od sluníčka k západu, ty jsi macek Svatoňů!

27. Povídal straka vráně, že má doma zlatý saně, že ji sveze za drobeček z doliny až na kopeček. A ty, hochu, neboť líný, rozběhni se do doliny, strace chleba drob a na sánky hop!

28. Přiletěla vrána, sedla na kopec, přiletěla druhá, dala jí klofec. Vrána k vráně pravila: — Koupíme si saně, budem' jezdit z Prahy do Libáně.

29. Roste kvítí u potoka, říkají mu petrklíč, na koho to slovo padne, ten musí jít z kola pryč.

30. Spadla jehla do potoka, spad tam za ní klíč, na koho to slovo padne, ten musí jít od nás pryč.

31. Spadla lžička do kašička, udála tam cvrňk.

32. Tamhle je černej dům. Co v tom domě? Černá paní. Co tam vaří? Černou kaši. Čím ji mastí? Kolomastí. Čím ji bere? Lopatou; má palici chlupatou.

KOSTELÍČEK PANNY MARIE V PODĚBRADECH.

33. U paseky dva špalíky, na nich zlatý bič: kup ho, bratře, od jelena, dej mu za něj fůru sena a jdi z lesa (kola) pryč!

34. U našeho lesíka starý ježek nařiká, ztratil prý tam nové boty, když šel včera do roboty. Nenaříkej, ježku náš, mezi náma boty máš: ať on je má nebo ten, vypíchej ho z kola ven!

35. Zajíc šel okolo plotu, roztrh si tam novou botu, liška mu ji zašívala, veverka se posmívala. »Co se máš mně posmívat? Když já umím zašívati! Hybaj, hybaj ven, vyženu tě koštětem!«

36. Andě, dvandě, třindě, čtvrndě, pádě, radě, na zahradě houká, souká, hází jabka do klobouka.

37. Leze had z díry, veze s sebou knihy, baba se ho lekla, na kolena klekla. Babo, mě se nelekej, na kolena neklekej!

38. Rozára cára, pod oknem stála, pes jí dal hubičku, ona se smála.

39. An cva draj, stavěli jsme ráj; u svatého Františka sloužila tam Eliška s krvavejma zubama. Kdo ty zuby najde, čtyři míle zajde, čtyři míle za Prahou najde bábu šmatlavou, bába drží bič, ty jdi z kola pryč!

Na prstýnky.

Hra pro malé i velké. Hráči sednou do řady. Obyčejně rozdavačka, zřídka rozdavač, podělí někoho prstýnkem (předmětem prstýnek zastupujícím). Hráči mají všichni ruce v klíně, rozdavačka všech se dotkne, a jednomu neb jedné prstýnek ponechá. Nyní přijde až dosud skrytá hadačka. Rozdavačka ji osloví: — Hádej, hádej, hadači, kdo můj zlatej prstýnek má? Hadačka: — Já bych ráda hádala, kdybych o něm věděla. Od moci do moci, zlatou šňůrou pletená! Jen ty ho, N. N., sem dej! — Jindy rozdavačka: — Hádej, hádej, hadači, o tom mastným koláci! Hadačka: — Kdo ho má, ať ho dá, ať si ze mne žádný blázný nedělá! Uhádne-li, jde ta, co prstýnek měla, hádat; neuhodla-li, jde táž znova.

Černý, bílý, jo, ne!

Děti sednou do řádku a jedno rozdává, ovšem jenom slovy: — Tu máš deset zlatých (prvnímu)! Ty máš dvacet (druhému)! Třicet atd., až jsou všechny děti poděleny. Pak jde zase k prvnímu a ptá se: — Co jsi koupil za těch deset zlatých? Hráč jmenuje: Šaty, obraz, boty, pole atd. Rozdavač se blíže na věc doptává, a hráč nesmí k jeho otázkám odpovědět slovy: *Černý, bílý, jo, ne*. Kdo se zmýlí, dá zástavu.

Otázky i odpovědi jdou rychle za sebou, aby se hráč spíše spletl; vše záleží na bystrosti rozdavače; na př.: Jaký byl šat? (Nový.) Líbil se ti? (Líbil.) Nezamazal's ho? (Ne!) — Tím prohrál a musí dát zástavu. Když nemožno někoho splést, jde hadač dále a přejde všechny. Nastane vykupování zástav. — Či je to zástava? Hráč se hlásí. — Jdi a polib ten strom! Za takovou a jiné snadné práce zástava se vykoupí.

Na anděla a na čerta.

Dětem v řádku sedícím dává jedno jména rostlin (*na zahradnici*), ptáků (*na ptáčníka*), čtvernožců, nerostů a p. Jeden z hráčů je *andělem*, druhý *čertem*; ti stojí stranou. Předstoupí anděl: — Cingli, cingli! Rozdavač: — Kdo to cinglá? — Já, pan anděl. — Co chtěl? — Zlatou růži!

Není-li žádný toho jména, di rozdavač: — Vylítla komínem. Je-li někdo toho jména, utíká a anděl ho honí. Nechá-li ho vběhnouti na předchozí jeho místo, dostane hráč nové jméno a hraje dál, chytí-li ho anděl, odvede ho s sebou. Při každém předstoupení smí jmenovati tři věci anděl i čert.

Předstoupí čert s prutem: — Bublí, bublí! (— Tluky, tluky!) Rozdavač: — Kdo to bublá? — Já, pan čert. — Co chtěl? — Zlatou lilii.

Opakuje se totéž, co s andělem. Oba střídavě dále předstupují, až jsou hráči rozděleni na *dva*, třeba nestejně, *tábory*. Nyní spojí se z každé strany hráči rukama v půli a přetahují se obě strany. Když jsou posléz všichni na jedné straně, volají: — *Andělé radujme se!* nebo — *Čerti, perme se!* a při tom poskakují.

Na kucibabu (cukababu, kucababu).

Hráče se zavázanýma očima zavedou do kouta, zatočí jím a ptají se: — Stará babo (cukababo), kam tě vedu? — Do kouta. — Co v tom koutě? — Kohouta. — Co v tom kohoutě? — Klubko. — Co v tom klubku? — Nit. — Tak si mě, stará babo, chyt!

Kucibaba chytá; naráží-li na něco, varují ji: — Sloup hoří! Pálí! Koho chytí, nastoupí její místo.

Na zlatě husy (na zlatou bránu).

Hráči v řadě se chytí kolem pasu a blíží se ku bráně, kterou tvoří z rukou dva hráči, z nichž jeden *anděl*, druhý *čert*, ale hráčům není známo, čím který je.

Brána: Zlaté husy, poleťte! Husy: — Nemůžeme. — Pro koho? — Pro zlé psy! — Psi jsou uvázaný. — Na čem? — Na zlatém řetězu. (Opakuje se třikrát.) Potřetí vběhnou husy pod ruce brány a poslední z nich ve bráně zůstane. Nyní může voliti, kam se přidá. U koho kdo je, zví ku konci. — Jinde husy zpívají, jdouce branou: — *Zlatá brána otevřena, kdo do ní vejde, hlava mu sejde, ať je to ten nebo ten!* Při posledním slově ruce klesnou, a kdo se mezi ně dostane, je chycen a může voliti, kam se přidá. Andělé a čerti se přetahují. Na konec volají: — *Anděličky, radujme se!* nebo — *Čerti, perme se!*

Na paní Růžovou.

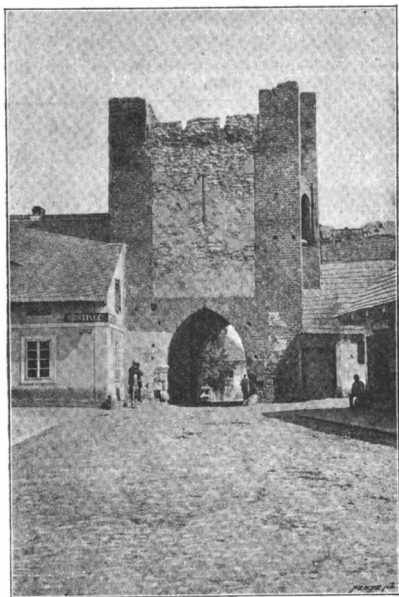
Dívky sednou neb stojí v řadě za sebou (jinde jedna druhé sedne do klína). Vypytavačka přijde a ptá se prvé: — Kde ostává paní Růžová? — Vedle. (O stromček dál!) Až poslední řekne: — Já jsem to. Vypytavačka: — Přišla jsem si pro zlatý klíče! — Spadly mně do studnice. — Čím je mám dostat? — Zlatým háčkem. — Jak se ten háček jmenuje? — *Mařenka* (jméno první v řadě). Vypytavačka jde pro ni a v kole s ní se zatočí a pak hovoří: — Klekni, kozo, do zelní! Kam koukáš? — Do nebe. — Co tam vidíš? — Pána Boha. — Na čem sedí? — Na zlatý sesli. — Co drží v ruce? — Housku. — Dal ti kousek? — Dal. — Poděkovala's mu? — Poděkovala. — Umyla's babičce a dědečkovi nohy? — Umyla. — Kam's tu vodičku postavila? — Na pecánku. — Kdo ji shodil? — Kočička. — Čím byla bacaná? — Metličkou. — Vyšklíbni zuby a zasměj se! Která se zasměje, je čertem, která hledí k nebi vážně, andělem. Čerti a andělé se přetahují. Paní Růžovou na konec všechny honí; kdo ji chytí, je paní Růžovou.

Jinde vypytavačka hovoří k paní Růžové: Šla jsem okolo vašeho domečka, kousla mě čubička, co si na to mám dát? (Při tom kulhá.)

Paní Růžová: — Nátkové koření. — Kolikrát? — Třikrát. Vyptávačka otočí prvou v řadě a chodíc s ní dokola říká: — Ať tě ta nožička nebolí po tom nátkovém koření, až tě bude bolívat, musíš ke mně chodívat. Poklekni! (Nyní jako nahoře.)

Na mlékačku (na paní kvasničkovou).

Dívky rozsadí se dále od sebe a mlékačka (paní kvasničková)

BOBNICKÁ BRÁNA V NYMBURCE.

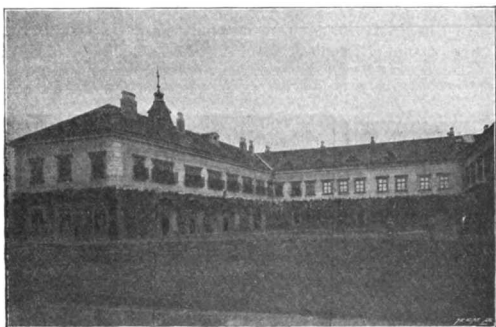
prodává každému mléko (kvasnice). — Kolik chcete žejdlíků? (Zač si koupíte kvasnic?) — Čtyři. — Co z toho budete dělat? — Buchty. — Dáte mi taky? — Dám. — Kdy si mám pro to přijít? — Až se bude kouřit z komína. (Až bude táta doma.)

Když mlékačka (paní kvasničková) všecy obešla, vrací se k první. — Já si jdu pro to příslibený. — Kočky mi to snědly. —

Kočky? — Kočky, kočky! Nyní hledí mlékařka zmásti hrající; řekne-li slovo jednou, třeba, aby hrající odpověděla dvakrát, a obráceně zase. Jsou-li odpovědi správné, řekne mlékařka: — Tetka, s vámi není žádný hovor! a jde dál. Která se zmýlí, dá nějakou zástavu (»fant«) a pak se zástavy vykupují.

Na vandrovníka.

K dětem, v řádku sedícím, přijdou dva hoši, vandrovníci: — *Vandrujeme ve dne, v noci, naše řemeslo je k!* Nyní řemeslo, jehož prvou hlásku vyslovili, napodobí. Děti hádají vesele, jedno čiperněji než druhé. Uhodne-li některé (kovář), ptají se ho vandro-

ZÁMEK HRABAT ČERNÍNŮ Z CHUDENIC V DYMOKURECH.

vníci: — *Ke komu se dáš, k hvězdě nebo k měsíci?* Ten volí, ač neví, čím který z vandrovníků je. To řeknou mu na konec. Pak se přetahují.

Na ovečky.

Pán pošle ovečky na pastvu: — *Ovečky, běžte na pastvu!* Ovečky se pasou. Pak volá: — *Ovečky, pojďte domů!* — *Nemůžem.* — *Pro koho?* — *Pro vlka.* — *Kde je vlk?* — *V lese.* — *I jen pojďte!* Ovce běží a vlk je chytá. Opakuje se, až je všechny vychytá. Potom je vodí k pánovi. Kulhá-li některá, nebo se směje, říká pán: — *To není má ovečka!* Teprve když se nepřetvařuje pán ji přijme. Na to ovce honí pána a vlka. Která koho chytí, je po něm pánem nebo vlkem.

Jinde volí vedle pána a vlka ještě kohouta a pasačku. Pasačka pase ovce a říká: — *Pasu, pasu ovečky, já je pásti nebudu, radši*

od nich pryč půjdu. Sama jedla svítky a mně dala střípky, sama pila ze sklenice a mně dala ze střevice. Pojď, vlčku, zajičku, pro tu nejkrásnější ovečku, která má na krku červenou pentličku!

Vlk vezme některou z oveček a kohout zakokrhá. Pán řekne: — *Co se ti, kohoutku, přihodilo? — Vzali mně tu nejkrásnější ovečku, která měla na krku pentličku.*

Pán honí pasačku, proč dala ovečku vlkovi. Když pasačku chytí, vymlouvá se tato: — *Já jsem šla dědečkovi pro tabák a vlk mně ovečku vzal.* Pán jí nakáže, aby byla bedlivější. Pasačka slibuje, ale vlk opět jinou ovečku uchvátí. Opakuje se, až jsou všechny vychtány. — Závěrek týž, jako svrchu. — Podobná hra »na žida« a »na plátýnka.«

Na krupičáka a na krupičku.

Děti utvoří kolo. Krupičák je v kole, krupička vně kola schová se za některé dítě. Krupičák se ptá: — *Neviděli jste tady krupičku? — Neviděli. — Co vám udělala? — Zlámala mi jehličku, rozházela krupičku; až ji najdu, chrtán ji zlámu. — To ji nedělejte, měl byste hrozný hřích.*

Když se všech v kole vyptal, vyběhne krupičák z kola, krupička vběhne do kola a tak se honí. Když jsou oba v kole, uzavrou je děti pevně a žádného z něho nepustí. Pak chytají krupičáka i krupičku; kdo z nich koho chytí, tím je sám v další hře.

Na bochánky.

Dva přenášejí na rukou děti do pece a pak zase z pece na předchozí místo. — Podobně nosí *andělíčky*.

Sije Petr proso . . .

Několik dětí utvoří kolo, jiné jsou v kole. Kolo se točí a při tom zpívají:

Sije Petr proso i pšeničku,
vyorali jsme si křepeličku;
křepeličku máme,
křepela nemáme,
málo, málo nás,
pojď, Pepičku (jméno voleného), mezi nás!

Při zpěvu posledního verše jmenované dítě jde do kola. Vnitřní kolo točí se opačně. Opakuje se, až jsou všechny děti uvnitř. Pak se zpívá ke konci: — *Jdi, Pepičku (jméno dítěte), pryč od nás — až jsou všechny z kola venku. — Podobně si hrají »na konopyk«.*

Za čtyry zlatý.

Podobá se hře »Černý, bílý, jo, ne« — jen že zde obdrží každý čtyři zlaté. Oznamí pak, co si za ně koupil, a na všechny dané otázky odpovídá stále rychle: *Za čtyry zlatý.* Zmýlí-li se, dá zástavu.

Co má křídla, letí.

Děti posadí se kolem stolu a ukazováčky obou rukou klepají na stůl. Při tom jedno říká: — *Pták letí, motýl letí, moucha letí, čepice letí, kámen letí, stůl letí* . . . a oběma rukama vzhůru hází. Ostatní ukazováčky zvednou, jmenuje-li jen to, co má křídla. Kdo se zmýlí, dá zástavu.

Na šibenici.

Dva hráči; jeden píše počáteční písmeno některého slova, na místě ostatních jen čárky. Druhý hráč jmenuje rozličné hlásky. Nehodí-li se, maluje ho za každou chybu po částech na šibenici. Je-li celý namalován, prohrál a musí hádati znovu; není-li, dává hádati sám. —

Na šáteček.

Děti se točí v kole; uprostřed je dívka se šátkem. Zpívají :

— Mám šáteček, mám,
komu já ho dám?
žádné jiné, než své družce,
ten se hodí k její stužce,
a té já ho dám.

Variant: žádnému jinému, než svému milému.

Na to jej prostře před některou; obě naň kleknou, políbí se a vyvolená jde na její místo. Hra se opakuje.

Držte, pusťte !

Čtyři děti vezmou cípy šátku a jedno uprostřed rukou jezdí kolem, říkájíc: — *Když jsem jel okolo Benátek, koupil jsem tam pár telátek: jedno lysý, druhý kusý, třetí sotva hlavu nosí a vy, páni, držte (nebo pusťte)!*

Řekne-li: držte, pustí všichni šátek; řekne-li: pusťte, drží dále. Kdo se zmýlí, dá zástavu.

Ptáčku, jak zpíváš? (Slepá bába.)

Dítě v kole, majíc zavázané oči, dá znamení, aby se kolo točilo neb zastavilo. Pak přistoupí k některému v kole, ukáže a řekne: — *Ptáčku, jak zpíváš?* Dítě se ozve některým ptačím hlasem. Pozná-li je po hlase, jde prozrazené na jeho místo; ne-li, pokračuje se dále.

Otloukání pišťalek.

Když mají vrby mízu, řezají hoši pruty na pišťalky. Aby se kůra snáze sloupala, otloukají ji nožem a říkájí:

— Otloukej se, kozí piště, poženu tě na pastviště a z pastviště

na kopec, uhlídáš tam pět ovec a šestýho berana se zlatejma rohamy; dej mu napít mlíka, píšťalka se svlíká.

— Otloukej se, píšťaličko! Nebudeš se otloukati, budu na tě žalovati císaři pánu, že's mi ukrad krávu; kráva stála za tolar, ty's mi maso vyprodal. Už, už, už, vrazím do tě (černý) nůž, vrazím do tě vidličku, vyrazím ti dušičku, vrazím do tě zavráček, budeš pískat jako ptáček.

— Táhle je skála, na tý skále vrána; až ta vrána slítne, píšťalka se svlíčne.

— Otloukej se píšťaličko, otloukej, Pána Boha poslouchej! Nebudeš se otloukati, budu na tě žalovati krajskému pánu, ň děravému džbánu. —

Hra o fazole, kuličky a knoflíky.

Hraje se *do žumpy (důlku)*, *k čáře* (výrostci i o peníze) nebo v zavřené ruce drží hráč několik »fizul« a ptá se: — *Sudá nebo lichá?* Uhodne-li druhý, vyhrál; ne-li, prohrál. — Totéž i s kuličkami a knoflíky.

Dva hráči postaví se proti sobě u stolu neb u lavice a na koncích položí co nejdále od sebe po fizuli neb knoflíku a rukou je střídavě k sobě pošunují (šoupají). Když se blíží, šoupne prudčeji, aby druhou trefil a vyhrál ji. Chybil-li, šoupe druhý.

Jiné hry: *dráteník* či *cvrčky*; fazole se cvrkají do žumpy. — *Labeta*: od čáry hráči házejí do žumpy, a komu jich tam nejvíce vletí, vyhraje. — *Na krále*: hráči vyhrabou v rozích a ve středu čtverce pět žump, do každé vloží fazole a pak kuličkou koulí. — *Sekaná*: fazole hodí se prudce do žumpy. — *Bába*: fazole se dají na tři hromady a k nim koulí se koulí.

Fazole mají dle *barvy* a *podoby* rozličná jména: fazák (šváb, psík, bugar, cibébí) je největší a platí za dvě jiné, měsíček, sluníčko, kanárek, černoušek, řezník, slepička, žába, rohlíček, kráva, kůň, kulich, syreček, kominík, holoubek, vodněnka, bleška, vajíčko.

Pravidla při hře: Vznikne-li spor, měří se dálka mírkou, na pídě nebo pouštějí se fazole od nosu do žumpy. Kdo *tahá kocoura* (dře prst po zemi), nevyhrává, ale fazole se dá »na šup« znova. Bílá fazole neplatí, podobně i barvené inkoustem a boby. Kdo »*šulí*« (vyhrává), s tím se nehraje. Kdo *čaruje*: — Čaruju, čaruju černej flek, aby se ti nepoved! — a dělá kruhy nad důlkem, kdo fazoli vezme, bývá od ostatních bit. Také naň pokřikují: — Zloději, ve dne v noci chodějí. Kdo má fazoli na »*roze*« (okraji žumpy), jakoby ji měl v žumpě. Placky vyhrávají. Černá — věrná. První vyhrání z kapsy vyhání, druhé do kapsy shání. Přichozího se ptají, komu přišel na štěstí. Když soupeř cvrká, křičí druží: — Nechoď tam, straší tam! Drží pravý palec, aby nevyhrál.

Hra s lusky.

Zelené lusky zavěsí se na proutek vodorovně položený, konci »štopek« a ze vzdálí do nich jiným luskem druh za druhem hází. Kolik srazí, tolik vyhrál.

Na okamžik ukáže hráč druhovi »lusek« a ptá se: — *Běží liška po hrázi, kolik hrášků rozhází?* Druh odpoví na př.: — *Šest.* Rozloupne se. Uhodl-li, je hrách jeho; ne-li, zaplatí sám prvému lusek. —

Na Jíru (na žida).

Hráči postaví se do kruhu kolem Jíry, chodí a zpívají: — *Jíra umřel pod lavicí, nedáme mu zvoniti, až nás bude honiti. Vstaň, Jíro, vzhůru, popadni tu kůru! Až tu kůru popadneš, tak za námi poběhneš!* Jíra vyskočí a hráče honí. Koho chytí, je Jírou.

Na motyku (na černého muže).

Z určené »hrady« vyběhne hráč s rukama sepjatýma (motykou) a honí spoluhráče. Chytne-li koho, aniž rukou otevřel, odvede ho s sebou. Pak honí již dva, chycených přibývá. Kdo nejdéle uchová svobodu, je potom sám motykou. Kdo by ruce pustil, je bit peškem a zahrán do hrady.

Na Barabáše.

Barabáš se zavázanýma očima uprostřed. Hráči přicházejí a ptají se: — *Barabáši, z louky naší kolik kroků dáš?* Barabáš naznačí každému místo počtem kroků. Hráči místa mění, a tu Barabáš místo některého zaujme; vypuzený je Barabášem.

Na paní lišku. (Helička.)

Liška stojí v kruhu dívek. Dívky zpívají: — *Naše paní liška hrušky prodává, čtyřicet za krejcar dává. Hej, liško, děvčečko, vyber si srdíčko! Vyber sobě z růže květ, ještě dražší nežli svět!* Liška vybere sobě některou dívku a v kole se s ní točí. Děvčata zpívají: — *Kráčí liška po Dunaji, ať se na ni podívají. Hej, liško, děvčečko* atd. Dívka prve vyvolená stane se liškou.

Enela.

Dívka klečí a jiné ji drží za svrchní sukni. Jedna obchází, říkajíc: — *Enela, benela, na peci seděla; přišel k ní Oříšek, roztrhl jí kožíšek.* Na kterou padne poslední slovo, pustí jednou rukou sukni, padne-li na ni podruhé, jde za říkající. Když i poslední dívka sukni pustí, vyskočí Enela a honí. Kterou chytí, ta si klekne.

Na placky.

Dívky posadí se do řady. Před nimi stojí panímáma a kocour. Panímáma placky (dívky sedící) mastí, sype mákem, rovná (napodobí vše) a odejde. Zatím kocour placky okouše (pokácí dívky, pokříví šátky atd.), rozhází; panímáma kocoura honí.

Upustil jsem od podrobného vypsání her, souhlasných s jinými v četných tištěných sbírkách. Podrobné vypsání všech, v nichž dětský vtip a vynalézavost malých rozumků se jeví, vyžadovalo by

celé knihy . . . Děti jako opičky napodobí vše, co vidí: hrají si *na maminku a na tatínka, na doktora, na kupce, na svatbu, školu, na vojáky*; děvčata *kuchaří*, hrají si *s panenkami, na královnu*; společně v *kostky* (Erben 33.), *na žmukačku, na Žalmána, čimčarovo jelito a j.*

Venku hoši více užíjí, na trávníku kozelcují a když je kliky (kozelce) omrzí, *cukají míč, špačka*, házejí pruty *ke koze*, hrají si *na koně*, co zatím dívky tiše *lapají kaménky* (drábky), majíce při tom říkánku: — *Přišla k nám ženuška, měla pět dítek; tomu nás naučil nebožtík strýček.*

Jiné společné hry jsou *na Kokše, na kmotra Pítu* (na škatule), *na vodníka, na barvy, na hlídače*, při čemž říkají: — *Trhám lusky na palusky, až je všechny vytrhám, hlídače si zavolám.* — Při hře *na zahradníka* zpívají: — *Zahradník šel do zahrady s motykou, vykopal tam rozmarínu velikou; nebyla to rozmarína, byl to křen, vyhodte ho, zahradníčku, oknem ven!* (Erben 224.) A což těch hádanek a říkadel bez počtu!

Snesli mi moji školáci a školačky za léta tolik originelní látky, že splním svůj slib a ještě jindy k *dětským hrám lidovým* se vrátím.

IV.

MUZYKY.

MUZIKY.

»Muziky, muziky,
vy pěkně hrajete . . .«

Den za dnem padají vysoké hradby, které dělily život venkovský od městského. Venkované přizpůsobují se ochotně městským způsobům v žití, oděvu, práci i — zábavách. Půda, jediný zdroj příjmů, je stále *stejně* chuda, cena plodin klesá, avšak moda láká, stává se potřebou, lid chudne! Vítězný průmysl (říkají i civilisace!) si venkov podmanil — intenzitou svých výkonů, větším ziskem svádí jej, učí lehčímu způsobu života. A tento vítěz, řídící nivelisující proud časový, stírá i svéráznost lidu, ryzí, rázovitý venkov mizí — selanka jeho bude záhy pohádkou . . . život na ruby. V panenské přírodě, s kterou se lid jen stýkal, naučil se prostému způsobu života, měl skrovné potřeby; napracoval se ovšem do úpadu, ale ukládal přece i do truhly — dnes mnohý nemá na daně. Nelze utajiti této výčitky ve stati nadepsané: »Muziky«, pozorujeme-li nynější elitní vínky, bály a dýchánky po vesnicích, plné přepychu, lesku, nádhery, a vzpomeneme-li na staré prosté vesnické muziky.

Muziky bývaly po venkově jedinou osvěžující oasou v lopotné práci. Při všelijaké hudbě mladí se vytočili, staří pohovořili, společně zazpívali a šli zase s novou chutí do práce. Vše bylo prosté, upřímné.

O poutu tančilo se od požehnání, a k muzice šli domácí i přespšní, děvčata v nových kartounových šatech a s voničkou v ruce. V ten den hoši opravdu nešetřili, pivo teklo potoky, muzikantům o talíř zvonily lesklé dvacetníky. Hoši si poručili: — Za dva groše mně jako jinému! Ozvalo-li se svědomí, těšili je písničkou o lakomci:

» — až ta bílá s kosou přijde,
musí všeho zanechat,
i co tady nashromáždil,
musí s ní pryč vandrovat . . .«

A zase zpívali z vesela: — *Šentíři, nalez nám, ještě tu krejcar mám!* — Milenci mají svou chvíli. Roztoužení junáci zpívají vlastní skladby, které na večerní touláče složili. K půlnoci je volenka, k ránu provázejí hoši své milé k domovu.

Nejslavnější muziky bývaly o posvícení — vždyť bylo jen jednou za rok! Tančíváno se až tři dny, skoro bez ustání, a mladí si nezasteskli! Nedělní muzika patřila chase, staří seděli při hovoru za stoly; v pondělí po requiích sešli se zase o *zlaté hodince* a večer o *sousedské* všichni při veselí.

V neděli se tančíváno hned od oběda v několika hospodách. Děvčata k večeru »proflákla« se po návsi, šla dát domácnost do pořádku a točilo se dále celou noc. V pondělí ráno jdou do kostela na requie; děvčata sotva se přestrojí a zase spěchají i se starými do hospody na zlatou hodinku. Tu se odváží i starší do kola a ukáží mladým, jak se dovedou ještě natřásati. Sem tam ještě si zatančí starý tanec: *kozla, hulána, škotskou, strašáka, tajče* a j.*)

ZNAK HRABAT ČERNÍNŮ Z CHUDENIC.

Při „kozlu“ tančí se první takt zvolna obkročákem, druhý a třetí krokem šoupavým; to se opakuje a na to čtyři takty polky. Ke konci opět jako zprvu, při čemž se zpívá:

— Počkej, povím na tě,
že's byl na salátě;
na salátě okurkovým,
počkej, holka, já to povím;
počkej, povím na tě,
že's byl na salátě! —

„Hulán“ začíná obkročákovým krokem dokola, ze začátku zcela volně, znenáhla se kroky zrychlují, až zavíří párek v kolečku, kterého nestačíme okem sledovati. Při hulánu se zpívá:

— Měla jsem milého hulána,
měla jsem ho ráda! —

V Činěvsi býval v pondělí posvícenské tento zvyk: *Chození pro metynku*. Mládenci vytratili se k večeru za děvčaty z hospody

*) A. Hajný otiskl i s nápěvy 20 nár. tanců z Poděbradska v Č. Lidu III.

a šli po dvou nebo po třech do stavení svých milých; neměl-li hoch děvčete, šel k té, kterou nejvíce prováděl. Panímáma je už čekala a vlídně hostila, co zatím dcera se schovala v komoře. Kdo si z hochů nejvíce »troufal«, spěchal za děvčetem a hleděl je buď v komůrce překvapit neb jinde chytit. Více ho pak z ruky nepustil, dokud se nevykoupilo „metynkou“, pro kterou vlastně přišel.

A co je to *metynka*?

Nejlepší pečivo, které děvče k posvícení připraví! Veliký koláč z nejlepší mouky, plný mandlí, hrozinek a vajec, v každém rohu s jiným skládáním — okázalý projev lásky hochu nejmilejšímu. Proto pokud nepřijde ten pravý, komůrky neotevře, jinému čipera i z ruky upláchne. Nepochodil-li jeden, jde druhý, třetí . . . Je hanbou, odejít s prázdnou; ale někdy jí děvče nevydá, schová ji a teprve při vyprovázení k ránu dostane ji vyvolený hoch — oslaženou několika hubičkami. Někteří hoši ji nosili večer do hospody k »sousedské«; při dělení o ni vzplanul veselý boj, honba a — lvi podíl připadl z metynky muzikantům. O nějaké té bitce pomlčíme, srovnali se hoši obvykle bez rychtáře a patřilo to k posvícení.

V úterý se *stínal kohout* někde *shazoval kozel*. Večer se zase tančilo. Teprve k ránu líbali tanečníci basu, loučíce se s posvícením.

„Holčenskej či doučackej“ věneček býval v pondělí svato-dušní. Děvčata ozdobila tančírnu květinami, věnci a řetězy. Mimo to upletla veliký věnec, který se nesl odpoledne po požehnání z některé chalupy za veselé hudby k hospodě. Již předem byl požádán některý »fešný« hoch, aby jej nade dvěře pověsil a přiměřený proslov promluvil (to bylo pro hochy *vyznamenání největší*).

Jinoch zavěsil věnec a stoje na žebříku, »držel žertovnou řeč«, jakýsi druh přpitku. Na to se napil z plecháče piva a zbytkem věnec zalil, »aby se zelenal do skonání světa!«. Muzikanti zahráli »tuš« a šlo se tančit. Děvčata sama volila hochy k tanci a také ovšem hudebníky platila. V hospodě »u Žáků« v Poděbradech bývala to muzika v roce nejslavnější.

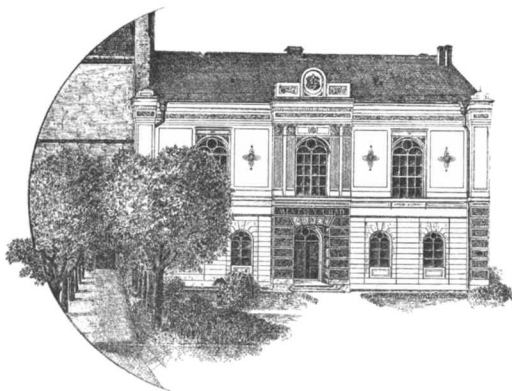
„Hošenskej“ věneček bývá odměnou děvčatům za jejich zábavu, kterou vystrojila.

Cecilka — obyčejná, jednoduchá muzika, pořádaná muzikanty večer 22. listopadu, někde po hostině, kterou pan kantor vystrojil.

Místo ní bývala obvykle muzika „kateřinská“ čili „přástva“. K nejbližší neděli po sv. Kateřině napekly přadleny pečiva, masa a roznášely koláče, zvouce na přástvu do některého stavení. Přástva ovšem záležela v ten den pouze ze slavné večere — pravé hostiny, při níž postaven na stůl opentlený *kužel* se lmem. Při večeri hraje muzika, zpívá se a jiné radovánky se konají, ženy nabírají do vesela. Po večeri se jde do hospody; kužel za »úctu« (rosolku) prodají ženy hospodskému a začne tanec: nejprve tančí spolu samy ženy, pak berou po celou noc mužské k tanci, div je neztrhají. — V Jílkvi konají slavnost kateřinskou místo masopustní zábavy »*šplochannu*«. Na vystrojených vozích, jež volí táhnou, projede se po vsi, na to je hostina a muzika.

Máje jsou ode dávna vřelým pozdravem novému jaru — připravují se na ně hoši od zimy. Byly doby, že se osady předstihovaly v jejich výpravě, hoši chtěli vyniknouti! — V noci před nedělí, ke stavění májí určenou, obyčejně v květnu, postaví každý hoch svému děvčeti ve vsi tajně před okna *»máji«*, t. j. vzrostlou *břízku*. Smutně končívá, setkají-li se s májí dva před okénkem jediné. U hospody stojí *»král verpán«* (modřín), stužkami a kyticí zdobený, v háji břízek. V Předhradí pro uvarování sporů stavěli máje společně všem, dívkám i mladým ženám.

Býval kříž s těmi břízkami! Ztratila-li se nějaká ze selského (lesa), sedlák pobručel a odpustil, nebýval lepší, ale zmizela-li nějaká z panského, bývaly z toho i opletačky se soudy.

NYMBURSKA RADNICE.

Ráno děvče májí ukryje; urazil-li je však hoch tím, že postavil břízku špatnou, nebo pohrdá-li dívka hochem, jenž ji stavěl, úmyslně ji pohodí. Jinak ji opentlí, ověncí a odpoledne na dřívější místo postaví. Hoši jdou s muzikou po vsi. Kde děvče májí postavilo, dají kousek zahráti, pozvou k muzice, zatočí se s děvčetem i panímámou v *»senci«*, vyberou příspěvek a jdou dál. Po celé odpůldne zní ves muzikou, radostné veselí zachvacuje každého. Obešli celou ves, před *»králem«* zahájili tanec a pak jdou do hospody. — Dříve volili krále a před hospodou ho *stínali*, t. j. kat stál mu korunku s hlavy. Kazatel z Lipan držival řeč.

Masopustní úterý (ostatky) na rozloučenou s masopustem oslavuje se bujným veselím. Po vsi chodí *»maškary s masopustem«*: *čerti, medvědři s medvědy, kominíci, žid s rancem, mužští za ženské*

přestrojení a j., provázení jsouce hudbou. Večer je muzika, lidové šibřinky. Pro obveselení přednášejí se *řeči masopustní*. Uvedeme z části některé. Nejsou pro jemné nervy skládány, verš za každou cenu, pro žert se nejde daleko a smíchem se otřásá hospoda!

Vystoupí *Pronobus* v komickém ústroji a deklamuje:

Hola, hola! Já pan Pronobus
vinčuju šťastný a veselý masopust,
abyste dobře hodovali,
šišky, báby smažívali
a nám taky hákou dali —
ať je šiška nebo bába,
však má huba všecko ráda.
Hejsa, páni, dobrý den!
Jaký kumsty umíte?
Jen s nima ven!

CINÉVES.

Za ním dva pocestní *řemeslníci*, ve verších vtipkují, za nimi opilý *táta se synem* a naposledy *učený žák*, který vybízí souseda *Bártu*, pantoflem týraného, k odporu. Ke konci rázná *žena Bártova*, *Johanka*, k veliké radost auditoria mužovi veřejně nářeže.

Jiných říkání kratochvilných bez počtu, nad nimiž by dnešní svět spínal ruce, kdyby veselý deklamator spustil:

— *Šel sedlák opilej v noci, potkal on ženu svou, nesla hůl hroznou. On se k ní přiblížil, pozdravení dal, ona ho tu louskla, on se nenadál. Než se ohlídl, louskla ho zas. — Saprmnt! to není žádný špás! Co je to za čerta, že mě nenecháš? — Já nejsem*

žádněj čert, já jsem žena tvá. Celěj tejden nejdeš domů, bodejž do tě tisíc hromů — s tvejma kamarády čerti pobrali.

— Ó, ženuško, ženo má, snad se nehněváš? Dycky's mě slibovala, že mě ráda máš. Sešli jsme se v kumpanii, trochu jsme se podnapili, nebyl mezi náma žádněj darebák, ten páteckej rychtář, klukovskej žid, poděbradskej šafář — ten byl od nás bit.

Neméně ostrý je i dialog:

Jak jdou časy? Nekoštovala jsem. Odkad dcerka? — *Od Limburka.* A či dcerka? — *Panna Nanynka.* — Nanynko, jdou k tanci! — *Nepůjdu.* — Nanynko, ty jsi náká hubačka! — *Žádná hubačka, jsem z Prahy kuchačka.* — *Uměj česky, německy?* — *Cvaj krajcr, petka, platka, to je má řeč německá.*

— *Hanka, Hanka, vem hácaru (zástěru) a jdi podojit parád-nici (kozu)!*

Známa byla říkání o komedii v poděbradské hospodě*) o *promrzelé Bětě, o svatbě Mikšově s Dorotou koštišťákovou.* A bylo veselo do půlnoci, aby se splnila slova písničky: — Která se točívá, té se len dařívá.

„Starej“ (dovozná, babská) čili obžínky slaví se ke konci žní. Na neplnou poslední řůru postaví se „starej“, „baba“ (open-tlený snop), někdy i za muže neb ženu přestrojený. Kolem něho seskupí se na voze ženské. Hudba přijde pro ně na pole a u veselém zpěvu i jásotu vezou pantátovi a panímámě *starýho*. Ženy jsou jak náleží vesely, připtějí, zpívají, výskají: — Panímámo zlatá, vezeme vám bábu ze samýho zlata! Doma odevzdají hospodáři věnec, nejhezčí odřiká *vinč*; pantáta se už plácne přes kapsu, dá na náky to pítí a jde se *točit* do hospody. V menší živnosti vytančí se chasa při huňáku nebo harmonice třeba na dvoře. Tam, kde slaví celá ves obžínky najednou, napekou selky koláčů, a se-zvou přátelstvo k „malému posvícení“. — Při volbě hudby rozhodovalo, aby byla hlučná. *Dvě valdhorny, housle, klarinet a cymbál* (spolu pokladna) stačily na slušnou muziku. Bab na lavicích kolem sálu ode dávna chasa nenáviděla. Stačilo, když po půlnoci některý vykutálený hoch zvolal: — *Přineste slámy, ať si ty starý valdhorny lehnou!* Vytratily se z nenáhla všechny z čumendy.

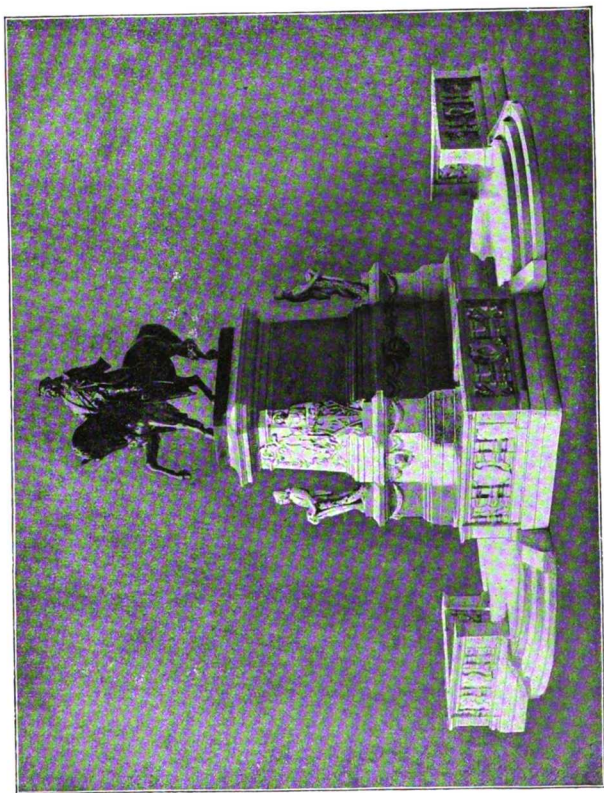
Nedivíme se, že také při muzice vyrovnávali často chlapci spolu staré resty, až i červená tekla. Byli to „*ňáký lidi!*“ Špalky na stoupy nosili z lesa hračkou a rádi ukázali sílu svou, vyházeli hospodu. — *Bití, pranicím naučili se od pánů!* poznamenal souvěký kronikář milčický J. F. Vavák.

*) Viz kult. obrázek: *Hosté do vsi* od F. J. Čechetky, Obr. Revue II, 7.

v.

NAMLOUVÁNÍ.

SOCHA KRÁLE JIŘÍHO Z PODĚBRAD.

NAMLOUVÁNÍ.*)

Olšový, bezový,
dubový list,
kdo se chce oženit,
musí ho sníst.

Přítav manželský, k němuž se spěje na kolébaté lodičce roz-
bouřeným mořem lásky, byl od jakživa vřelou tužbou
našich panen. Říkávají: — Dej nám Pán Bůh zdraví, Pa-
nenka Maria peníze a svatý Josef ženicha! Když jaro mládí
odkvétá, vzdychne si děvče tajně: — Kdyby dráteník přišel, vzala
bych si ho . . .

A čím probuzené srdéčko přetéká, vkládá do svých prostých
písní, jimž náleží v namlouvání prvá úloha. Kostrbatými verši lido-
vých písniček, těch přirozených černých květů, vane vonný, zdravý
duch, z nich srší vtip, v nich se zrcadlí celé svěží mládí — svedly
i rozvedly již srdce mnohá! Dotkneme se písní na *Poděbradsku*
oblíbených i *lokalisovaných*. Rztoužená panenka zazpívá si večer:

— Sviť, měsíčku, jasně, nezacházej ještě,
neboť jest můj milej na dalekej cestě.
Na dalekej cestě mezi dolinami,
a to žádnéj neví, co je mezi námi.
Mezi námi je ta láska nejstál jšf,
a ta bude trvat do smrti nejdelší.
Kdybych věděla, kdo naši lásku kazí,
nasypala bych mu *plný oči soli*.
Plný oči soli, plnou hubu písku,
aby nerozváděl naši věrnou lásku.

Věříme rádi tvému rozhorlení, panenke zlatá, lidé zlí neušetří
nikoho svými jazyky a tím méně srdcí milujících. Ale ještě jiné
osudné nástrahy číhají na tvoji lodičku! Na pohled nepatrné pří-
hody stačí, aby ji zase stočily na širé moře, třeba od samého pří-
stavu. Varuj se!

*) Z části otištěno ve II. roč. Hrnčívova Věstníku.

Rozbije-li děvče *zrcadélko*, usedne-li na *pohovku*, sedm let se nevdá. Nechá-li ve světnici *rozmeteno*, rozejdou se mu námluvy. Také *podmete-li* je někdo, je po svatbě. Dá-li se s milým *fotografovati*, zkazí si vdavky. Ztratí-li před milým *podvazek*, zoškliví si ji. *Třináctka* a *sedmička* hrají v lásce nešťastnou roli: Známost učiněná sedmého neb třináctého dne měsíce nevede nikdy k cíli. Rovněž je-li hoch ze sedmého čísla, narodil-li se třináctého atd., nebude věrným. I na *šaty* třeba míti dobrý pozor! Ohrne-li se děvčeti v zadu sukně, střílí po něm vdovec a o jeho srdci přece známo:

— půl ho dal nebožce,
půl by dal mně . . .

Padá-li nadějně nevěstě z korunky (drdolu) *cíp vlasů*, provdává se za vojáka. Darovaný *špendlík* rozpíchá, *sklenice* rozbije i lásku „jako trám“. Že ta, která bouchá *dveřmi*, které vrzají hodně *boty*,*) dostane se záhy pod čepec — je všem asi známo. Která se dlouho *žeše*, dostane vdovce. Zabodne-li se do podlahy *péro*, přijde host. Také u nás říkají, že ta, které červenají *ouška*, která ztrácí *zástěrku*, *škytá*, má milého, jenž po ní touží, vzpomíná. Která sní první *koláč* před posvícením z pece vytažený, nejdříve se vdá. A znáš, panenko, tu nepřebranou zásobu pověr *šlédrovecčerních*? I to, že ta, která něco *rozbije*, zůstane ševcům na opatky?

Krčíš rameny, nevěříš? *Krásu* u děvčete že rozhoduje? Chceš tedy býti hezká, má dívkenko, líbiti se hochům! Nemám ti ve zlé; Bože, která by nechtěla! Nuže, poradím ti i v tomto případě osvědčený prostředek z Opočnice. Až budete míti k obědu *zajice* — o posvícení bude jistě — dej si dobře chutnat, ale po jídle nešlápní *devětkrát* na práh, překroč jej a — kouzlo krásy snese se na tvou tvář!

Vím však, že jste se, vy mladí a mladé, nezfékli na dobro starých obyčejů. Za vsí pálíte v předvečer filipo-jakubský *čarodějnice* a o závod *přeskakujete ohně*, abyste zvěděli, vyplní-li se po dobrém skoku tajná tužba ve hrudi ukrytá. Také na tebe povím, že jsi večer před sv. Janem Křtitelem uvila z lučních kvítků *tři věnečky* a házela je na starou jablon. Víš dobře, chytlí-li se některý, že do roka si tě milý hoch odvede — a tobě chytily se dva, máš tedy tím více naděje. — Ovšem radí stará píseň:

— která panna je poctivá,
ta se mládencům vyhýbá.
A když se vyhnout nemůže,
začervená se jak růže.
Vyvstane na ní rosička,
jako maková zrníčka. (Srov. Erb. 154.)

I hoši nechť se mají na pozoru! Kdo *hvizdá* při jídle, dostane bláznivou ženu; kdo *čte* při jídle, hluchou bude jeho nastávající; dere-li *peří*, nadělí mu osud ženu poslintanou. Drbe-li si *uší*, pomlouvají mu nevěstu, a sype-li *vrabčům*, samé kluky bude čáp do budoucí jeho rodiny nositi.

*) Říkává se: — Budeš se vdávat, vržou ti boty! — Ba ne, švec volá, že nejsou zaplacený.

Přijdou muziky, tam děvče nesmí scházeti. A kdo může za to, že hoch jako malovaný, vzrostlý jako jedle, zadíval se hlouběji do jasných očí Nanynčiných, a že oběma z nenadání srdce láskou stůně? Také za to nemůže, že odvážlivec z ruky jí nepouští. Červená se, červená, ale nebrání mu, aby ji domů doprovodil. Tu najednou v první chvíli sladké samoty hoch se ptá:

— Děvče, dívčíno, modré oči máš,
pověz mi pravdu, zdali hocha máš?

— Podívej se na něho doma v zrcadle! odpovídá mu po chvílce tiše, ale pravdivě, těžko ukrývajíce hotovou bouří pod řádry.

Nehledanými slovy vyjevuje jí nyní jinou veliký lásky bol, slibuje hory doly, bude-li jeho:

— K nohám bych se ti chtěl kořit, Večer pak tě celou líbat,
s obry prát a peklo bořit, v libý sen tě ukolíbat,
trpět sladké týrání. bylo by mé toužení . . .

Jaký div, že se dívce hlavička sladkým blahem závratně zatočila, líčko pokryl ruměnec a k srdci jí šlo napomenutí při rozchodu:

— Jen se mně, Nanynko, dobře chovej,
koupím ti fěrtoušek šakonovej . . .

Ještě si postáli ve vrátkách a láska slavila vítězství. Anička po celou noc oka nezamhouřila — Josef jí popletl hlavu nadobro.

Platí-li naše pořekadlo, že nadějná nevěsta *devětkrát* se zblázní, prodělává Ančka první dobu. Doma přes tu chvíli něco zkazí, jako bez hlavy chodí, zvláště od *libické pouti*.

Jak také na jiné mysliti, když má plnou hlavu Josefa! Stále zpívá tiše svou zamilovanou:

— Kdybych byla ptáčkem,
tím malým zpěváčkem,
abych mohla lítáti
nad milýho domem!

Hortensii, která kazí vdavky, dala hned z domu, zasadila si za ni rozmarinu od Pepíčka a postavila myrty do okénka v komůrce. *Stůl omývá a podlahu zametá* nyní hned po jídle, aby se namlouvání neprotahovalo, ale nemete ani večer, ani *ze dveří*, aby hoch a nevymetla. Chrání se též *slápnouti* o jedné botce, aby se milý nezradil. Jednou příkládala »čmejří« do pece a *jiskry hrrr proti ní!*

— Aha, poznamenala hned bezděčně panímáma, budeme strojit brzy veselku. Jen, abys byla šťastna, mé dítě! — Dcera jí padla do náručí — plakala z radosti.

Jindy šla Ančka na pole, a *žežulka* jí jednou zakukala, *cácorka* hopkala před ní po trávníčku — dobré známky, že »se udá« do roka. I kdykoli chvatně šhubávala lístky květů *kopretin*, říkajíc: »Má, nemá . . .«, padlo na poslední lupínek toužené: má! Také čekanka za řádry jí rozkvetla ve chvílce.

Znamení neselhala. Čekává teď denně milého na zahrádce k večeru s písni:

— A tam nad Vlkovem měsíček se bělá,
ráda bych věděla, co můj milej dělá?
Včera mi sliboval, že dnes ke mně přijde,
abych ho čekala, až měsíček výde. (Srov. Slavie 64.)

Také Josef je hrdý na svou lásku, dosud však před světem skrývanou:

— Žádněj nevěří,	Naše pak láska
jak mě to těší,	hluboko vězí
když já uhlídám	a srdce váže
mou znejmilejší.	jako řetězy.
Musím fci zrouna,	Jak ji den nevidím,
nic se nevyrouna	v práci nic neřídím,
tý lásce našl.	všecko mě mrzí.

V příštích dobách následuje druhá kapitola namlouvání. Mladí, láskou zpítí, se dále scházejí, ptají se osudu, budou-li svoji. Také hadačka jim přišla v cestu:

— Seděla cikánka pod keříčkem,
šla tady Nanyňka s svým Pepíčkem.
Bůh tě, má Nanyňko, rač požehnat,
ukaž svou ručičku, dej si hádat!

A divné, smutné věci jí cikánka povídá o nastávajícím boji jejich lásky. Nelhala.

Soudné stolici bab »na čumendě« hneď o muzice neušlo, že se ti mladí »háko« k sobě měli.

— To jistě mu ta holka udála a dala mu kytičku z brotanu:

— Má ve — »ztraceném faldu« kytile zašitý *turánek* (laskavec), nebo mu podstrčila *čtyřlístek*!

— No, na zdavky eště nejdou! Aby se Nanka nevдалa na půl kola! Tak a ještě ostřeji klepaly tety tenkrát na lavicích kolem tančírny, a v příštích dnech hleděly ty dobré duše svarby jim skáceti. Rozmlouvají a pomlouvají hochy, děvče i rodiče obou. Najednou Josef slyší:

— Ty jsi, Pepíčku, přece blázen,
že jsi Nanyňku vyprovázel,
ona si z tebe *blázný dělá*,
jiného si zas namluvila.

Náš hoch je zdrcen, toho nesnese, hrozí tím nejhorším:

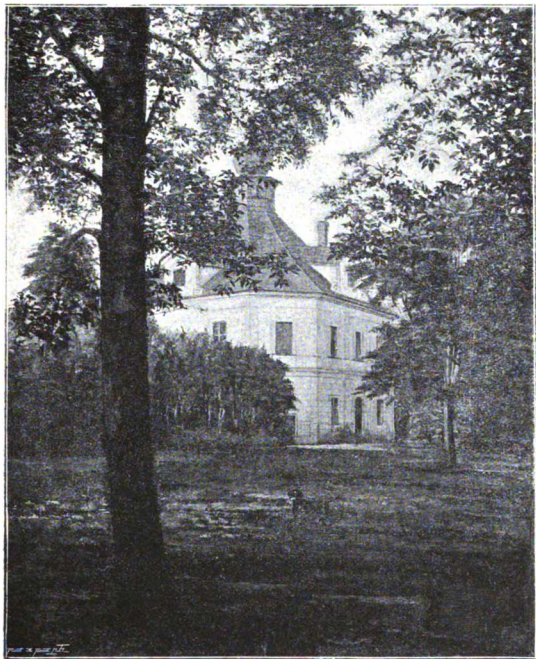
— Ach, Nanyňko, ty plakat budeš,
až mě na mářách vidět budeš,
zelený věnec, bílý rubáš,
tady to, holka, tady to máš!

* * *

— Za to prosím, schyl pak sebe,
sice přijdu strašit tebe,
na mě slzou pamatuj!

* * *

— Ty nešťastná střílčovská silnice,
po který sem chodil,
svou panenku vodil —
přece sem ji nedostal.

KUNCBERK U KŘINCE.

Andulce se udělal puchýř na jazyku — poznala z toho, že ji pomlouvají, ale přece se umí lépe před světem zapřít. Když jí nalhali, že ji Josef podvede a pak nechá sedět, odpovídá na oko lhostejně:

— Když nechá, ať nechá,	že takový mládence
já mu taky vzkážu,	za podvazky vážu . . .

Když je sama, zalká si v koutečku, posteskuje a na každé z písní se zatřpytlí slza:

-- Zelené, bílé ořeší,
kdo mé srdce potěší?
Zarmoutit umí ledakdo,
ale potěšit nemá kdo.

* * *

— Pláč ulehčí srdci,
slzička nehřeší;
přejte vy mně slzu,
jen ta mě potěší.

* * *

— Dycky mně bývalo veselé vyjíti,
když se rozvíjelo u těch Stříhov kvítí,
a teď mně nastává smutné rozloučení,
že se na mě hněvá, dobrou noc mně nedá
moje potěšení.

* * *

— Přenešťastná ta hodina,
kterou sem se narodila,
kdyby mě byla moje matička
v koupeli utopila.

Že ho vidí s jinou státi,
přišli mi to povídati —
jak by mé srdce
prorážel meč hluboce.

Josefovi není lépe! Myslí, že je ruka v rukávě a zatím má plandu v kole.

— Husičky jsou na dvoře,
má panenka v komoře,

synek pláče a naříká,
že k Aničce nemůže . . .

Ale přece šel na domluvu a volá Andulku ven, ale:

— Ona nevyšla, poslala posla,
běž, můj milej posle,
vyřiď mi to dobře,
jako já sama.
Posel vrdlouhal,
sám si namlouval.
Ach, já přenešťastná,
že jsem ven nevyšla samojediná. (Srov. Suš. 755. (838).

Nedorozumění vrcholí, teď i rodiče Josefovi brání; je jim Andulka chudá; naříká si proto náš hoch:

— Naši mi ženit nedají,
protože děvče neznají . . .

Nová příhoda; Anička vzdoruje, chodí s jinými:

— Šla Andulka, šla na špacír,
Pepíček stál u okna;
volá na svou panímámu,
aby k němu chvilku šla.

Panímámo rozmilá,
vy ste toho příčina,
jak mě nemá srdce bolet,
když ji vidím s jinejma.

Pošlete mě pro malíře,
aby ji šel malovat,
až mě bude srdce bolet,
abych se šel podívat.

* * *

O muzice kamarádi Josefa rozmlouvají: »Pro jedno kvítí . . .«
Zpívá s nimi i posměšné písničky, z duše mu však nejdou.

— Měl jsem holku, a ta byla ze vsi,
měl jsem ji rád, ale už ji nechci.
Ona byla falešná, jiného milovala.«

* * *

— Ach, což je ta láska zlá,
když milujou pannu dva —
je to ještě horší, kamarádi bratři,
když milujou jednu tři.

A panenka stále nic, jakoby se nechumelilo, týrá ho; sáhne
tedy k písničce říznější:

— Hezkou holku mít,
jinej odloudit,
to radš vykopat jámu
tři sta dvacet sáhů,
do ní ji hodit.

Hle, to pomohlo! Je po hněvu, děvče obrací. Hodná dcera
Evina mu to hned vymlouvá, dobří se:

— Pepíčku milej,
to mi nedělej,
vedle mne si sedni,
za ruku mne vezmi,
hubinku mi dej!

Smířili se a hoch již ji nedá z ruky po celou noc. Věrná láska
vítězí. Veselý junák se postaví před muzikanty a dá si zahrát:

— Až bude ohláška na kněžické faře,
potom budu říkat tvému bratru švaře.
Tvému bratru švaře, matce panímámo,
budu jí líbávat ruce každý ráno.
Ruce každý ráno a nohy každéj den,
abyste věděli, že sem vás byl hoden. (Srov. Erb. 111.)

Také starým babám se vymstí písničkou:

— Starý bábě dáme hrábě,
aby nima hrabala,
mladý holce dáme hochu,
aby ho milovala.

Oba milující vidí, že bez sebe nemohou žít, a počínají hned útok na srdce rodičů.

Hoch se »do toho« žene, jako slepý. Získal svolení rodičův a chodí za děvčetem do stavení, ale nikdy s prázdnou.

— Když jsem chodil,
v kapsičkách jsem nosil
mandle, flky, cukroví.
Panímáma brala
a dceru těšila,
že budeme svoji. (Srov. Erb. 190. (364).

Trvá to však dlouho, zdá se mu, že jim sevšedněl. Ba, panímáma mu »okatě« dává na jevo svou nepřízeň. Není divu, že netrpělivý jinoch, když jde do tuhého, činí dívce mírné výčitky:

— Když jsem tobě přines pouti, když dal vázaného, v trhu koupil sladké věci, tenkrát jsi mě arci přeci nazývala svého.	Když jsem stavěl krásné máje pentlí zdobené, v létě vodil na procházku, slibovala's mi vždy lásku, srdce upevněné.
--	--

Řekl nyní o děvče otevřeně, ale:

-- Pantáta pokrčil ramenama, šel ven a víc nepřišel. A od panímámy smutný odpovědi slyšet jsem musel.	— Milý synu, nejsi ty jenom sám, naše dcera jich má více, a kdo ji mít chce, musí mít tisíce a ty nemáš nic!
---	--

Čert nikdy nespí. Tedy byl jen »volavkou«, aby se neřeklo, že je děvče bez hochu? — Ó, vy ženy vypočítavé, bez citu! Že mu toho nedala alespoň milá citit a nezaspívala:

— Jeníčku, bloudíš,
že za mnou chodíš,
já už mám jiného,
ty o tom nevíš!

A to nic! Ze všeho zůstala mu jen krásná vzpomínka:

— V neděli odpoledne bejvávalo moje: přišel jsem na zahrádku, volal na Marjánku.	A jak mě uslyšela, hned ke mně běžela: — Vítám tě, Pepíčku, k nám, vždyť já tě z dále znám.
---	--

Provdá-li se děvče přec jen za toho, kdo má »tisíce«, zatouží bláhový hoch ještě někdy po něm:

— Kýž je možná do jejího dvora
podívat se, co pak asi dělá,
je-li eště taková, jako jindy bejvala,
není-li uplakaná . . .

Ti slabší, cituplní skládají své lásce na památku písničku. Hotový poeta složil písničku: »*U' potučku zarmoucený sedím . . .*« pro milou chce umřít. Nejvíce věříme posledním jeho veršům:

— Bože, odpusť mi mé provinění,
vem v ochranu moji milenku,
neb to byla moje *první* láska,
pro kterou jdu do hrobu.

Ano, ano, tak to bývá při první lásce; při druhé nebude náš hrdina jistě strašiti hrobem. — Teskným nápěvem zní podobná: »*Dej mi, dívko, dej mi kvítko . . .*« Náš hoch prosil nadarmo, jiný jí vzal hned celý věnec — loučí se s ní proto na vždy:

— píseň ta co pomník můj,
— — — — —
to psal věrný přítel tvůj.

Chudá dívka žaluje v písničce: »*Pod našima okny roste olíva . . .*« že se k nim každý bojí přijíti, že je chudobná, ale kde se vzal, tu se vzal, přijede na koni hoch jako z pohádky za ní a prosí ji, aby mu koníčka napojila:

— Můj koníček vraný,	On hlavičku sehne,
ten nic nedělá,	ani se ti nechne,
jenom když mu řekneš,	holka rozmilá!
že seš má milá!	Srov. Erben 379.

Avšak vždy nekončívá taková láska svatbou. Přijdou dny, kdy děvče již nadarmo vyhlíží hochu na koníčku vraném. Nyní si vyčítá:

— Já jsem mu věřila,	Až bude po vojně,
jak písmu svatému.	snad to bude lepší,
Když jsem ho zkusila,	zatím nám dorostou
nevěřím žádnému!	hodní, zdraví hoši.

»*Vojančina*« udělá často lásce konec. Ale čím je dnešní *vojna* proti době dřívější! Tenkrát bylo sloužiti vojákům *14 let* a co útrap zažili! *Synka* tatík vyplatil, nebo upsal mu grunt, avšak *chudým a sirotkům* nebylo pomoci. *Vrchnost* rekruty chytala, *kontribuční* odváděl a *verbiři* sháněli je po celém kraji. Snad *vyšívaný šátek, prstýnek* zůstal hochovi jako jediná památka na doby lásky — mládí pochoval na vojně.

Dnes po odvodě vyjde rekrut s *růžičkou* na kabátě a *ceduličkou* za kloboukem, hledá zrakem v zástupu známých svoje děvče, zavýskne a zazpívá, ač to nejde od srdce :

— Za tebe mám dostat holku jinou,
po straně šavličku ocelovou. —

* * *

— My sme mládenci, sme odvedení!
Sotva sem počal svět znáti, když mě odvedli.
Neplač, má milá, holka rozmilá,
za tři léta přijdu z vojny, budeš má milá.

* * *

— Stojí jabloň v širém poli,
vršek se jí zelená,
pod ní stojí má panenka,
je celá uplakaná.

Jak také neplakati při myšlénce na dlouhé tři roky odříkání; a ty „legruťské písničky“, které hoši hned první večer o muzice zpívají, jen jí srdce rozdírají. *)

— V Praze na Štemberku, na vysokém kopci,
procházejí se tam Benedek vojáci.

— — — — —

* * *

— Jedou huláni z Kutné Hory,
pojeď, holka modrooká,
pojeď s námi!

— — — — —

— Ta Dalmacie, ta krásná země,
jiného tam nespátříte,
než moře samé — —

Děvče není světačka a věří strašákům, když jí hoch *patálie* ve hrozných písniích líčí, jak ho v patálii koule porazila.

— Když mě koule porazila,
do špitálu mě dali.
Pište psaní můj zlatý Nanynce,
že jsem plezírovaný.
Pravá ruka uražena,
levá noha utata . . .

* * *

*) Některý *starý vojna* naučil hochy těmito a jiným písničkám. Zpívají též u nás: *„U' majlanský brány . . .“* *„Dokuj jsem byl málej chlapec, neznači jste mne . . .“* *„Těžko mě matička vychovala . . .“* *„Ten Chlumeckej zámeček je za lesem.“*
(Ěrben 150.)

— Vykopali jámu tři sta sáhů,
vzali ho za hlavu, šup s ním dolů.
Když jich plnou jámu naházeli,
nehašené vápno na ně dali.
Nehašené vápno, tvrdý kámen,
spěte tu, vojáci, s Pánem Bohem!

* * *

— Nedaleko od Milána
hrob je vykopaný
a v něm též je osiřelý
vojín pochovaný . . .

Po posvěcení nastalo loučení, »*leggramace*« otcova nebyla vyslyšena. Ještě na vršku dlouhé políbení, hoch vloží dívce na srdce:

— vrátím-li se zas z té tísně,
děvče, v slibu stůj!

a rozešli se. Hoch se dostal »tři sta mil za Vídeň« do Bosny, a dlouhé tři roky uběhly jako voda. Vojenský život, život veselý! Na děvče doma zapomínal — Nanynka čekala marně psaní. Kolikrát chytila již na ruce *blesku* a vzdychla si: Černá paní — z daleka psaní! Stále nic . . . tvářičky bledly, hlavička se klonila jako svadlý kvítek. Všecky nehody hochu minuly, vojna šťastně odbyta a s novou touhou v srdci spěchá k rodné vísce — hledá svoji milou.

— Panímámo, kde je vaše dcera? já ji přišel navštívit, tři léta minula, co jsem jí neviděl, já ji přišel potěšit!	Naše dcera <i>na hřbitově</i> leží, prázdná její postýlka; nemysli ty sobě, potěšení moje, že bude tvá manželka.
--	---

— — — — —
Tři kroky jsem na hřbitov udělal,
spatřil jsem tu hrob nový:
tři růže červené znamení mně daly,
že tady leží srdce mé . . .

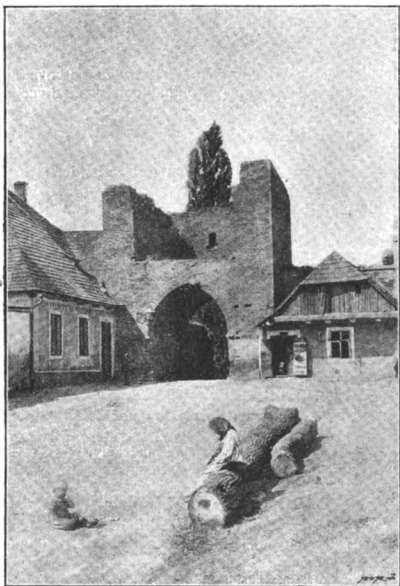
Ta bílá s kosou je pro mladá srdce milující opravdu největším neštěstím! — Děvče se náhle rozstonalo a hoch běduje:

— Padla včera v noci
do těžké nemoci,
a to sám Pán Bůh ví,
bude-li pomoci.
»Pověz mně, má milá,
co tě bolí?
Pošlu do Prahy
pro doktory.«
»Bolí mě má hlava,
u srdce mě píchá,
ach, já tu nebudu
nikdy s tebou více.«

•Kdyby si tě, milko,
Bůh povolal,
překrásný pohřeb
strojit bych dal.
Na trumpety troubit,
na vše strany zvonit,
do tmavého hrobu
tebe vyprovodit.
Dal bych ti postavit
vysoký kříž,
na něm je vyryto
jméno Ježíš.

Pod těma slovama
Josef a Maria,
bys pamatovala,
že's byla má milá •

Řídké jsou takové případy lásky po našem venkově, jakou nám předvádí píseň: »V tom černouském černým lese...« Polesného mládence zastřelil svou milou a byl dán do žaláře.

SVATOJIRSKÁ BRÁNA V NYMBURCE.

— Cos to udál, mládenečku?
Stavějí ti šibeničku.
Šibeničku pěknou bílou,
že's zastřelil svoji milou.
Zastřelil jsem pro sedm set,
zejtra ráno budu viset!

Jindy vás dojme teskná ballada, linoucí se smutným nápěvem
z úst divčích:

— Ráno když vstávala,
slyšela novinu,
že padl té noci
do těžké nemoci
miláček jediný.

A již nevstal; po třech dnech provází ho smutná nevěsta ku
hrobu.

CHRÁM V DYMOKURECH.

— Když bylo půl noci,
slyší hlas nad sebou:
Stroj se, mé dítě, stroj,
své srdce upokoj,
zasnoubím se s tebou!

Bohudíky, že to bývají ojedinělé případy. Obyčejně věrná láska
vitězí, přes všechny překážky vytrvá a končí svatbou. A už se tak
mladí párkují, dědí *selskou čest, krev neustupnou*. Sedlák si bral
selku, nikdy děvče z města, chalupník z chalupy, baráčník z baráku.
Brání-li se rodiče, dovedou si mladí už nějak pomoci. Měkkým
slovem i železo měkne. Býval zvyk v rodinách, kde je více dcer, že

nejdříve nejstarší se *vyvádávala* a ostatní pořadem; ale láska zhusta i v tomto pravidle činí výjimky, neptá se na stáří.

Bývá skoro vyhráno, když veselý junák dupne si o muzice a zazpívá:

— Už mou milou
do kostela vezou...

Jsou už jako svoji. V hospodě jen spolu tančí, žádný jim neleze do zell. Přespolní hoch si u domácích děvče vykupuje pivem. Dárky z pouti: *obrázek, perníkové srdce, šátek, prstýnek* utvrdí jejich věrnost.

V Činěvsí prováděli hoši v noci před *Božím Tělem* milencům tajně tento *žert*: Od hochů k jeho milé *syřpávali cestičku* pěkně po vsi ode dvírek jeho obydlí až ku stavení děvčete. Sypali ji květinami, chtěli-li vyznamenati, řezankou, plevami, chtěli-li pozlobiti. Také, ó té zlomyslnosti, stríkávali ji vápnem. Však si panenky přivstaly a šly prohlížet, aby stopy cestičky odklidily, než lidé vstanou, by sladké tajemství celému světu nebylo prozrazeno. Která se opozdila, sklídila hojně výsměchu. — V Dlouhopolsku docela *vyorali pluhem brázdu* a tu bylo těžko rychle zakrýti. —

Družba již s potutelným úsměvem obchází kolem našich milenců, ví, že mu neujdou — shání námluvy...

Vám pak, mládenci a panny, kteří ještě bloudíte na své lodičce daleko od přístavu mořem lásky, doporučujeme morálku vtipné písničky:

— Tuto vřelou píseň zavíráme,
všem mláďencům, pannám vinšujeme,
aby se upřímně milovali,
falše a podvodu zanechali.

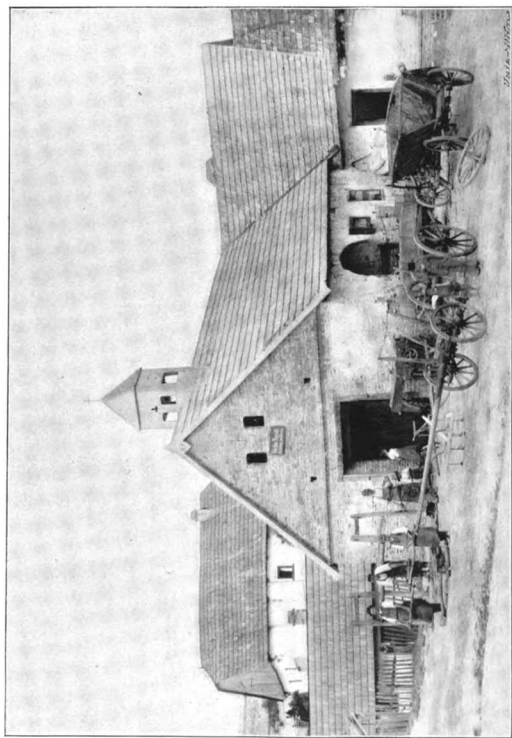
— — — — —
Milujte se na tom světě jako hrdličky,
můžete si příklad vzíti z této písničky:

— *U našeho chlívka strnad sobě zpívá,
že z velkého milování málokdy co bývá.*

VI.

SVATBA.

STARÁ KOVÁRNA V OPOČNICI.

SVATBA.

— Svatba je radost a potěšení vnitřní všech, netoliko pozvaných přátel a hostů, ale i jiných, dobře smýšlejících lidí...

•Řeči na svatební služby• od F.Vaváka.

Píšeme již také skoro o minulosti, jejíž Mohykáni, několik starých družbů a žen, zachovali poslední památku na *starodávnou svatbu* u nás. Nenajdeme dnes při svatbě krásných *národních krojů, zvyků, písní*, prostého *veselí*, šprýmovných *veršů* družbových, ale po příkladu měst oznamují se sňatky snubními lístky, nevěsta i družice šustí hedvábím, které mnohé tak nepohodlné, i mužům ve škrobených límcích těsno — kočáry, umělé kytice, sňatek v Praze, všecko umělé, pro slávu světskou.

Staré časy, vraťte se do našich vesnic, kde o svatbách v ladném národním kroji zasedaly u stolů prosté, upřímné české duše, kde bylo od srdce veselí, zapomínalo se na všechny trampoty a — bylo také méně bíd!

Družba (tlampač, starosvat) již odstranil všechny *překážky*, které milencům v cestě stály, vyjednal u obou stran, co dětem dají, a kterou neděli odpoledne sejdou se přátelé s obou stran u rodičů nevěstinych na *námluvy* (svatební smlouvy) ku vzájemnému ústnímu dohodnutí. K tomu býval zván rychtář, konšelé, také i jiní svědci. V děvčeti hrklo, když v neděli po požehnání z daleka hosty uvidělo a hned bylo v prachu. Stydí se tolika lidí a něco se jí matka nahledala, než ji mezi hosty do světnice dostala! Ženicha i nevěstu posadili k sobě; ti přejí si asi oba, aby vše co nejdříve a dobře se skončilo — je jim horko...

Zprvu se mluví o všem možném, hospodyně dává nějakou úctu, až posléze družba vyklepe dýmku a tne do živého. Námluvy jsou obyčejně toliko pouhým stvrzením toho, co je oběma stranám již dobře známo. K tomu účeli měli dlouho ve službách družbu. Jedná se dnes nanejvýš o dohodnutí v nějaké maličkosti. Po námluvách se zřídka svatba kácí. Však se něco družba ze statku do statku naběhal, než to dal dohromady, než se shodli.

Když požádal otec ženichův jménem synovým za ruku děvčete, a rodiče ochotně svolili, dohodují se o *veně* (*věně*). Svatební smlouvu psával hned rychtář s konšeli, nyní se jede druhého dne k notáři. — Věno se vyplácí v penězích, polích, dobytku, dluhopisech, za to mívá strana, jež se přížení, *poloviční zápis na statek*.

Při hostině, po námluvách pořádané, sedí ženich s nevěstou v čele, jsou už jako svoji, poprvé se veřejně políbili — hubička jako celý svět — hovor se točí jen kolem nich, přípitky neustávají.

Je-li hoch přespolní a svatba bez předchozí známosti, cizím prostřednictvím sjednána, mají si snoubenci nyní tím více co povídati. Po námluvách nastává největší chvat. Matka s přijednanou švadlenou dávají nevěstě do pořádku výbavu. Kanafas, přtze i plátno z vlastního lnu skládá se do dubové truhly, peřiny v komoře, skoro do stropu vystlané, pilně se větrají. Ženich bývá několikrát za den u nevěsty, však musí býti nyní co nejhodnější, všechny zlozvyky odložit, toulek zanechat. Neříká se u nás nadarmo: — *Ten se chová, jako ženich před svatbou*; a o děvčatech: — *Ta se upepřá jako nevěsta!* Lidské řeči nyní jen snoubence přetrásají, pomluvy a klepy se rodí bez příčiny. Jak by s oběma milenci bylo hůře, kdyby jim nyní ještě látky poskytl! — Ženich koupil nevěstě *knížky**) (někde ho straší, že tím volá neštěstí do manželství), *střevíce a punčochy*, ona jemu *hedečbný šátek* a svýma rukama vyšila *svatební košili*.

— *Sny mé ponocují s tebou, holubičko má* — píše ve psaníčku roztoužený hoch, když mu nebylo možno nevěstu pár hodin užítí. I ta psaníčka mají svou cenu, zasvitne jimi talent samorostlých poetů, jemné srdce. Masopustu na krátko, třeba se svatbou pospíšiti. Na faře vyjednali ohlásky, vyslechli »na katechismu« mravná naučení pana faře, podepsali se svědky protokol. Svatba musí býti co nejslavnější! Nejtěžší úloha při ní nastává ovšem družbovi. Za všechny myslí, všem radí, slouží; nečiní tak ovšem poprvé, má bohaté zkušenosti a z těch seštrně na vše strany rozdává.

Již třikrát spadli snoubenci s kazatelny a družba vydal se s dvěma mládenci na cestu ku zvaní hostí. Také se k tomuto aktu nějak nastrojil! Na hlavu posadil lesklý cylindr zdobený kytkou rozmarynovou, na dlouhý tmavomodrý kabát »*namlouvák*« se šosy dal si přispěndliti jinou kytku s bílou mašlí a do ruky vzal statnou hul, také ozdobenou kyticí. Zvaní trvá kolik dní; není to malíčkost pozvati na osmdesát hostí! Netřeba připomínati, že řeči při tom jako vody, také o jídlo a pití nikde nouze. Ode všech pozvaných donesl nevěstě po *kousku chleba*, aby se jí dařila drůbež.

Nejtědřeji odměnila družbu ustanovená jeho družka, vtipná pomocnice o svatbě, »*stará svarby*«, kmotra nevěstina.

Svatba mimo nešťastný pátek může býti v kterýkoli jiný den, ale bude v *úterý*, jako v den nejšťastnější. Avšak i tu třeba míti pozor, aby nebyl úterek nešťastným dnem v měsíci! Ženich se stal vzácným. Kde kdo svobodný hledí se o něho *otřítí*, aby se také brzy oženil, děvče vdalo. Kdo mu šlápne *na patu*, říká, že bude

*) Modlitební knize do dnes říkají »*knížky*« — zbytek to známých kdysi lidových *pluraliū majestatis*, jako: *tatínek povídali* a j. v.

pozván na svatbu. Děvčata zase *sedají* tam, kde seděla nevěsta, aby se brzy vdala. Která *sní* první koláč rohový ku svatbě pečený, první se vdá.

Již roznášejí po vsi *»vejslužku«* — na talíři v bílém ubrousku koláče. Také svatební dary nevěstě se scházejí: *látky, peníze, nádoby*.

V předvečer svatby je u nevěsty veselo! Druzičky a mládenci se sešli, plno zpěvu a smíchu při *vítí věnečků*. Také děvčata dělají mládencům, kteří jim při práci jenom překázejí, k ztírku *mašle*. Družba se radí s kuchařkami — čtverák ví, že neodejde hladov.

Radostným překvapením bývá pro nevěstu, zahráj-li jí v noci pod okénkem komůrky hudebníci *zastaveníčko*. Nedivte se, že ji při tom mnohá hořká slzička skane do podušek! Loučí se se svojí zlatou svobodou . . . *poslední noc u matičky* — u srdce tak sladko a pojednou zas teskno, k nevypovězení, když se tichou nocí nese nápěv písně:

Však nám tak nebude,
až se oženíme,
však nám tak nebude,
až se vdáme . . .

Také ženichovi, družičkám i koním muzikanti zahráli na dobrou noc.

Nadešel den nejslavnější! Mládenci svázejí od rána hosty: k ženichovi z jeho strany, k nevěstě její příbuzné i družičky, jezdí na okrášlených koních s depešemi, střílejí. Pro vzácné hosty jde sám družba s mládenci a znovu opakuje dlouhé pozvání. Je dnes ve sváteční náladě, ku které se již včera večer připravoval v kuchyni ve stavení nevěsty. Silná vůně ho přilákala mezi kuchařky, které vařily, pekly věnec, maso, smažily koblihy, ratolest. A čtverák nechybil — nepustily ho domů o hladu, posilnil se, jak náležel. Ví, jaké hody budou, a proto kolem úst mu dnes pohrává chytrácký úsměv; nic si nebeře k srdci, že bude mítí parný den. Šelma vybíjená brousil celou řadu dní jazyk k nekonečnému mluvení, pročel *»Řeči na svadební služby«*, aby na nic nezapomněl. Také si z nich vložil na srdce slova, aby se choval *»šlechtně, střízlivě, rozšafně a poctivě«*; slí ho radostná myšlénka: — *Tři dny hody, vejslužka, do truhly hrst stříbrniáků* . . .

Máme nyní nejlepší příležitost prohlédnouti si *sváteční kroy* našich hostů. Stojí opravdu za to! *Svobodné* mají vyšlvané nebo zelené kytle (šerky), s rudou pentlí na okraji, jen po lýtka. Pod nimi červené punčochy v lakovaných střevidcích s mašlí. V předu rozmanité pasny, šněrovačka tu se zlatou prýmou, tu portelová s bohatým šněrováním. Bělounké košíčky *»tenčice«* mají na rukávech řádné *»paušle«* a nekryjí celých buclatých rukou. Na krku korale, perly, křížky a na hlavě vlasy podklesnuté v žihon, s pentlemi, věnečky a sem tam i na ní holubinka, jako padlý sníh, až radost podívat! Zvláště nevěsta je jako obrázek hezounká.

Vdané mají bílé i zlaté čepce s pentlemi, neb pokosníky, lajblíky, špenzle, kabáty s varhánkami, loktušky a kytle samé hedvábi.

Ženich a mládenci ve zvířecích poctivících, sametových kazajkách, z nichž vyčnívají vyšité košile s modrými límečky, hlavu

kryjí kastorové kloboučky s kytkami a fábory. *Ženáci* mají na hlavě vydru, vestu ke krku a kolem černý šátek, dlouhé zelenavé a modravé šosáky, jelenice nebo maňšestrovky v botech nebo punčochách, *dědovci* kožichy s tulipány.

Konečně dovezli k ženichovi i nejstarší družičku, hosté dostali počtu. Družba znaleckým okem se rozhlédl, neschází-li mu někdo a promluvil první řeč:

— Mně mnoho zvláště vážení páni hosti! Z té příčiny do tohoto příbytku jsem vás uvedl, že sloutný pan ženich vás prosí a žádá, abyste z *křehkosti lidské* křesťanskou lásku mu prokazovali a pro jeho nejmilejší cestu vážili a to sice k svatebním smlouvám, po svatosvatebních smlouvách do chrámu Páně provodili a tam za pravé svědky posloužili. —

Těmi smlouvami svatebními myslí zde již jen *vydávání nevěsty*. Na to se obrací k rodičům ženichovým:

Vy nejmilejší rodiče! Tento váš synáček dnešního dne z daru Ducha sv. se od vás odebrati míní a se svou nejmilejší chotí do stavu manželského vstupiti má. Nejmilejší otče a máti! Já na místě toho vašeho synáčka vám děkuji za vaše otcovské a mateřské zplození, pečlivé obstarání a za všechno to, že jste ho až do dnešní chvíle k tomu stavu manželskému šťastně dochovali! Jak někdy praotcové synům svým dobrořečili a jim požehnání dávali, tak já vás žádám za vaše otcovské a spolu mateřské požehnání.

Ženichovi platí následující slova:

— Pročež vy, nejmilejší pane ženichu, jenž dnešního dne stav panický proměnití miníte a do stavu svatého manželstva vstupovati budete, podle Písma sv., jak nám dokládá I. kn. Mojš., kap. 2., že člověk opustí otce svého i matku svou a přidrží se manželky své a manželka manžela svého, klekněte a přijměte požehnání rodičů!

Když rodiče udělí synovi *požehnání*, jede se k nevěstě, vezou *koláč za nevěstu*. Starší družička a družba usednou k ženichovi, ostatní, kam kdo může. Mládenci jedou při vozech na vyparáděných koních a střílejí — muzika hraje.

Po vsi šum! Ženich jede. Nevěsta, jak jí starostlivá máti poradila, vyhlíží potajmu, aby miláčka *dříve uviděla*, nežli on ji: nebude se ho báti, ani bita od něho nebude.

Sotva hosté se objevili u stavení, *zavřela se nevěsta* se »starou svatby«, družičkami a jinými ženami se své strany do komory. Zatím družba předstoupí se ženichem před její *rodiče* a »vede řeč, *zíně*«.

Mně mnoho vážení páni rodiče a páni hosti! Prosim vás mně za zlé nemějte, že já do toho příbytku s těmi pány hosty tak všetečně jsem vkročl. My vám vinčujem' od Pána Boha všemohoucího hojné požehnání a zdraví. Žádám o místečko k posazení, pár slovíček promluvení — co dál pohledávat budu, v krátkosti vám vyjevití chci. Žádám uctivě za povolení, abych ctnou a šlechetnou pannu nevěstu sem přivéstí směl. —

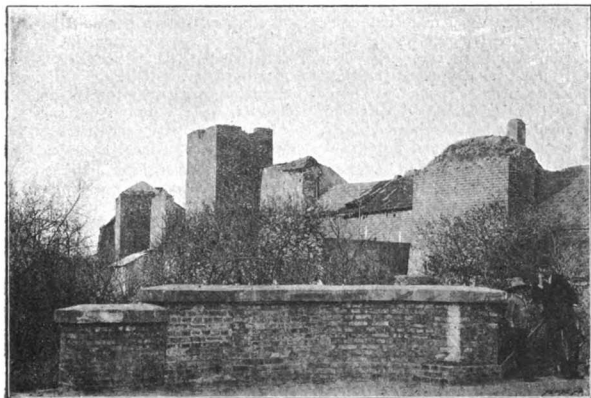
Rodiče ovšem radostně svolí a družba jde s ženichem a hosty »od jeho strany«, nesa veliký koláč *ku komoře*, zatluče na dvře a pozdraví:

— Pochválen Pán Ježíš Kristus!

V komoře mu poděkují a nyní rozpřede se stále při zavřených dveřích hovor mezi družbou a starou svatby o vzácných pokladech, o ženichovi a nevěstě. Posléze ženy otevrou, družba odevzdá jim koláč, a ruku nevěsty vloží v ruku ženichovu, odvádí je před rodiče. Řeč k *vydávání nevěsty* má pro družbu důležitost největší. U nás mluvil od srdce takto :

— Mnohovážení křesťanští snoubencové! Uplyne kratičká doba a vy budete státi před oltářem Boha Trojjediného, abyste svatý slib manželské svornosti a lásky sobě oboplně potvrdili a přísahou nebe prorážející se zavázali, že chcete jedno býti v Pánu, jako Kristus jedno je s církví svatou.

A protož krásný věnec zdobí vaše hlavy: věnec ctnosti, ra-

ZBYTKY NYMBURSKÝCH HRADEB.

dosti, svornosti a věrnosti. Také já vám chci podati věnec, co upřímný dárek k slavnému dni vašeho manželského sňatku.

Tento pak věnec rád bych ovinul okolo vašich srdcí s tím nejtoužebnějším přáním, aby se zazelenal a kvetl po všechny dny života vašeho. A jaké pak asi kvítky vevinul jsem v ten svatostní věnec ?

(Pro obšírnost uvádím jen jména šesti kvítků, o nichž družba obšírně promlouvá.)

Jsou to kvítky: *růže* svaté víry, *zelená rozmarina* křesťanské naděje, *petrklič* mlčelivosti, *palmová ratolest* pokoje manželského, *nezapomněnka* svaté přísahy, *trn* žalů života. A tento věnec ať vždy čerstvě kvete v srdcích vašich! Zajisté pokvete, budete-li účinkovati s milostí Boží, které nyní svátostí stavu manželského nabyti

máte pro všechny život svůj v tomto slzavém údolí. Dobrotivý Bůh spojí srdce vaše v lásce, svornosti, až do vaší smrti, udělí vám hojných radostí stavu manželského tak, abyste ve vysokém stáří s potěšením připomínali sobě tento slavný den. Když pak jedenkrát nahlíží se večer života vašeho a mocný hlas boží vás zavolá, dejž Bůh, abyste šťastně dokonavše pouť vzdejší, tam nad hvězdý v nebeské vlasti ku sňatku věčnému se sešli. —

Je-li nevěsta sirotkem, držívá feč zvláště dojemnou. *) Nej-
sladší odměnou mu bývá, provází-li *pláč* svatebčanů jeho slova.
Zbývá ještě ženichovi vložiti na srdce několik slov:

— A nyní, ctný a šlechtný pane ženichu, odevzdávám vám
ctnou a šlechtnou pannu nevěstu. Považte, že bčete na sebe svatý
úřad; neboť vy máte býti této nevěstě vším, co ona nalezla dobrého
na světě. Vy jí máte nahraditi přátele, bratry, sestry, nahraditi ro-
diče, otce i matku, jestliže ona z lásky k vám všechny tyto opouští. Ona
vám svěřuje všechno, celý život a štěstí celého života svého. Opa-
trujte ji tak, jako opatrujeme, co nám bývá na světě nejmilejšího.
Že to učiníte, že budete věrným plnítelem povinností manželských,
za to mi ručí vaše křesťanské vychování, vaše dobrá a upřímná
mysl. Ty ale, svrchovaný Bože, shlédni na tyto nastávající manžely
a uděl jim štědrého požehnání v každém jejich počínání!

Rodiče požehnají klečícím snoubencům a sedá se do vozů, družba
vyvádí nevěstu z domu a usedne s ní a mládcem do posledního
vozu, v prvním ženich se starší družičkou, ostatní, kam kdo může.
Mládenci jedou na koních a střlejí z bambitek. Muzika zahraje,
ženské výskají, zpívají a sousedům, dětem »na čumendě« stojícím
házejí »metáčky« — jede se plným tryskem. Knězi se veze kytká
z rozmariny a hedvábný šátek.

V kostele před oddavkami dá starší družička ženichovi, mladší
nevěstě na hlavu *věnceček*, bedlivě jej střežíce, aby jim ho mládenec
po obřadě nevzal — bylo by jim jej draze vykoupiti. Který ze
snoubenců dříve *přiklekně* k oltáři, bude druhého poslouchat. Kdo
nahlas říká slib za knězem, nebude se v manželství ničeho strachovat.

— Co Bůh spojil, toho člověk nerozlučuj! — láska štolou
zavázaná, jsou svoji . . .

Na cestě z kostela všimají si, koho nejprve *potkají*: baba, zajíc,
pohřeb i zde znamená trnitou dráhu v budoucím životě, panna
úrodu, mládenec štěstí; přsí-li, padá štěstí, slunný, jasný den zna-
mená radost nebe nad novými manžely. Je-li vítr, bude někdo z man-
želů větroplachem. Chudí, ale odvážní chlapci *zatahují, smrskují*
(přemrazují) *koně*. Není to snadné, zachytiti v běhu za uzdu koně
prvého vozu, v němž již sedí nový párek manželský a zadržeti je

*) — Marně se ohlíží. moji rodičové, vaše deera po vás, marně vás hledá.
aby se s vámi rozloučila a sepjatýma rukama poděkovala vám srdečně za vše,
co jste jí upřímně prokázali. Ale z chladného hrobu vás nevyvolá. Nemůže po-
celovat ruce, které jí žehnaly, ani ústa, která jí libala, ani poplakat si na srdci,
které jí milovalo. A bez požehnání vašeho dítě přece z domu nepujde. Na smrtel-
ném lůžku odevzdali jste všechno požehnání do rukou mého poručníka. A proto
vás, pane poručníku, pro Boha a všechny svaté prosím, udělte mi požehnání na
dalekou cestu života za milé rodiče, aby položilo základ budoucímu mému štěstí!
Odpłat Vám Bůh sám vše dobré pro mne učiněné v životě i hodince smrti — amen.

dokud jiný neodříká víně a nepřipije svatebčanům sladké rosolky. Hosté se penězi vykupují a povoz za povozem se propouští.

Jede se ke *»stolování«* k nevěstě. Rodiče znovu novomanželům zechňají, hosté blahopřejí; ženské se přestrojí a zasedne se k bohaté tabuli. Před obědem pivali v hospodě mužští na *společný řád*.

— *Když budeš pozván k tabuli, neseď na prvním místě . . .* (Luk. 14.) — *ale vyčkej, kam tě družba usadí!* — V čele tabule sedívají novomanželé v pestrém věnci družiček, mládenci s družbou posluhují. Nevěsta sedává v koutě. Družba vítá:

— Mně vysoce vážení panicové, páni a panny! Pan otec a paní máti od strany paní nevěsty laskavě vás vítají ze chrámu Páně do tohoto příbytku. Za to vám uctivě děkují, že jste se za jejich dítky nestyděli a do chrámu Páně je doprovodili. Za kteroužto čest a lásku prokázanou chtějí se vám vším dobrým odměniti neb jiným způsobem vynahraditi. Že však Pán Bůh dnešního dne darem Ducha svatého děti jejich obdařiti ráčil, za tento dar některé pokrmy a nápoje před tyto vzácné pány hosty dáti si umínili. Křesťanský způsob jest, abychom Pánu Bohu vzdali čest, čest mu vzdali a jednu krátkou modlitbu se pomodlili.

Modlitba před jídlem; pak družba přeje: — Vzácní páni hosti ať užívají těch pokrmů s bázní boží a veselostí!

Nebudu vypočítávati všech *jidel*,*) bývá jich počet nemalý a přizívá se kde kdo: děti hostí, známí, žebráci. Mezi jídlem házejí na novomanžely cukrovím, hrachem pro plodnost, když nálada stoupne, i kaši. Převrhne-li se *sklenice*, jsou křtiny na cestě. Družba pro obveselení koná šprýmovná říkání, skládá verše na všechny. Také se pronášejí *přípítky*, na něž nestačí muzikanti hráti *»tuš«*. Libé řeči pro mládence, muzikanty i kuchařku přednášejí se více méně doslovně dle knížky: *»Řeči na svatební služby«* od Františka Vaváka, která v knihách družbových zaujímá prvé místo. Také písně, v jeho sbírce uvedené, zpívají se při tabuli. Zde uvedu jen řeči, kterých jsem ve sbírce nenašel. Tak nejmladší družička odpovídá na řeč mládeňcovu, který ji alespoň o jediné kvítko z krásného věnce žádá, takto:

— *Já družička malá mezi lidmi nebývala, až mi paní nevěsta tu radu dala, abych zelený věneček s hlavy nesundávala, až přijede pan družba s panem mládeňcem čtyřma koňma vranýma a na pražským mostě kovanýma. Jen se tajně k tomu mějte, páni muzikanti hrajte! Vivat! Tuš!*

Družba k obveselení družičkám říká:

— Co pak, vy panny družičky, jste tak smutny? Buďte rády veselé, obveselujte jedna druhou, a ta druhá tu malou, a ta malá mne saněho, by mně nebylo nic smutného, ale všechno veselé! Zdaž vy, panny družičky, se domníváte, že svých amantů nemáte? To se vám může státi, že se vám nechají najíti k vaší cti a službě — obveselují vás hrubě — přinesou vám lilium krásné před vaše očičky jasné, abyste sobě přály v této křišťálové světnici na diamant-

*) Ukázka *jidelního listku*: polévka, kaltoun, hrách s uzeným masem, drůbež, pečeně, buchty se švestkovou omáčkou, kaše. (Skochovice.) — *Drůbkolace* (žertu) není konce, *»vyhubňovaný«* družba mluví, až se družičky zardívají planým mákem.

tové lavici. Tady máme stoleček mramorový, trnože hřebíčkový, na každém rohu růžička, po straně slepička, v prostředku smažená rybička, s dobrým vínem sklenička — tak až to sníte, vypijete, tak na mne s prázdným vzpomeňte! Která se na mne zasměje, ta jistě moje budete!

Urazí-li některá prostoreká štěbetalka družbu, odpoví jí:

— Prosim, panno družičko (neb kuchařko), buďte tak dobrá, abyste se za tím stolečkem nezastyděla. Když jsem šel okolo jednoho borku, potkal jsem tam starou Dorku. Ta mně známa byla, k vám celá podobná; na vás se ptala, že jste byly spolu kamarádky, že jste chodily spolu do Hradce za vojáky. —

PEČET KRÁLE JIŘIHO Z PODĚBRAD.

K závěrku hostiny musí mítí hosté kapsu otevřenou. Vybírá se na kolébku, pro kuchařku, na muziku a při mytí rukou se hází do umývadla pro družbu a mládence dvougrošáky i stříbro.

K večeru muzika vyhrává před stavením, hosté se párkují na cestu *do krčmy*.

Družba nese s sebou vesničánům, kteří tam hlavní stůl dávno obsedli, »výslužku« v šátku svázanou. Tímto darem, dobrým slovem a několika mazáky piva *stůl vykoupí*. Též po horlivém smlouvání

zaplatí za ně ženich „dlouhatánský“ řád, jež mají na stole napsaný. Starší družička promluví v kole:

Aj, vy páni hostinští, rozstupte se šíře, abych mohla k panu mládeci blíže, slovíčko nebo dvě — však to na dlouze trvat nebude! Tím zahájí s mládencem tanec a nyní vše u veselém víru se točí. I usedlé matky, mající v čele „starou svatbu“, statečně rozhánějí faldy. Nevěstu provede každý host — *aby ho nebolelo břicho*, říkají.

Na večeři se jde k rodičům ženichovým. Při tom se i nevěstina výbava vozívá — je-li ovšem v místě; jinak se jede až druhého dne. Cestou se opět zatahuje, rozjařené svatebčanky posadí se na fůry, vyskají a zpívají:

Panímámo hezká, v komoře je houska, ať je tvrdá nebo měkká, jak ona se schroustá. Panímámo hezká, otevřte nám vrata, vezme vám nevěstičku ze samého zlata a ženicha taky ze samé záplaty.

Jindy zpívají „loučení nevěsty s rodiči“:

— Bůh vás žehnej, můj tatíčku, tenkrát! Děkuji já vám, děkuji já vám, můj tatíčku, stokrát!

Bůh vás žehnej, má matičko, tenkrát. Děkuji já vám, děkuji já vám, má matičko, stokrát! . . .

Převázeli-li se svatebčané ať do kostela, ať při stěhování nevěsty na pramici přes Labi, podávali na břehu muzikantům i převozníkovi *rybu*, z těsta pečenou, a zpívali: — *Lovili rybáři uprostřed Dunaje, ulovili rybu . . .* (Slavie, Písně 311.)

Družba uvádí nevěstu před rodiče ženichovy, kteří vítají nový párek pozhnáním a polibkem. Po dobré večeři se jde zase k muzice. Veselí dostupuje vrcholu. Mezi tančícími objevují se „maškary“. Hlavním aktem jest o půlnoci *čepení nevěsty*.

Hosté utvoří kolečko, družba postaví do prostřed židli a ženy posadí nevěstu v kole na židli. Při tom se zpívá:

*— Ach, můj vínku zelený,
již tě s hlavy snímám,
a vám, můj nejmilejší,
na hlavu jej dávám,
abyste jej choval,
vždycky mne miloval,
stále až do smrti
v té lásce setrval.*

*Aj, již se s vámi žehnám,
družičky mé milé,
a vám všem s Bohem dávám,
smutno mi té chvíle.
Změnily se časy,
zavili mi vlasy,
srdečně vám děkuji
za tu službu vaši. (Srovn. Erben 144.)*

Mezi zpěvem snímají ženy nevěstě vínek s hlavy a kladou ji jej do klína, vlasy ji rozpletou a na ně kladou „zavítí“ — dřívě stříbrný nebo zlatý čepce, nyní šátek. Ke konci se zazpívá: „*Sivá holuběnko, kdes byla . . .*“ a po písničce: „*Už je to uděláno, už je to hotovo . . .*“ zmocní se ženy mladé žínky a za zvuků vířivé hudby podávají si ji v tanci z ruky do ruky a teprve potom, někdy ji přestrojivše a zakuklivše, prodají ji ženichovi. Znovu přejí novomanželům a doprovázejí je domů ke „zlaté noci“ s muzikou. Mladí setrvají u muziky skoro do rána, dělají „hlupoty“ po vsi.

Druhého dne je „kužel“. Z některého stavení vezou ženy dopoledne na ozdobeném voze nevěstě kužel se lnem (nebývalo u nás

o len nouze); hudba je provází, vesele se zpívá, některé selky se přestrojují, ba i na koni jedou. Kuželová slavnost i s hody trvá opět celý den až dlouho do noci, kdy již bujný rozmar nezná skoro mezí, na př. v noci vytáhne se některému celý vůz po částech až na vrchní »šár« střechy, změní se čísla atd.

Třetího dne dojíždají se zbytky, dělí se věnec, ratolesti, jež zdobily stůl, a hosté se rozjíždějí, družba s mládenci dělí se o *dvačetníky* od družiček.

V neděli po svatbě pořádají novomanželé pro nejbližší příbuzné oběd, zvaný »dobrá vůle«.

Nový soused do vsi musí dát *příjemného*; je-li ve statku, vědro, je-li v chalupě, půl vědra piva. Nové sousedce *zouvají* o první muzice *střevíc*; znenadání ji ženy posadí na židli a střevíc zují; manželů nezbývá jiného, než jej vykoupiti vínem, rosolkou a jinými nápoji. —

Vypustili jsme z obrázku, co bylo společno staročeským svatbám na Poděbradsku s ostatními, jinde popsány. Z písní, kdysi oblíbených, začátky uvádíme: »*Kvilím po tobě, má hrdličko...*« »*Vale, vale, marný světe...*«, »*Ty Chotěckej kosteličku...*« (Erben, str. 99), »*V Káni Galilejský, o svatbě andělský...*« »*Co pak umíš, má milá, v domě dělati?*...« (Erben, str. 316), »*Tuhle máš, má panenka — bílej čepček...*« (Slavie, 318).

VII.

BEZ DIPLOMU.

BEZ DIPLOMU.

Tajnosti žehnaček na Poděbradsku.

Uesnická muzika. Rozjaření hoši postavili se o půlnoci před muzikanty a zanotovali od srdce:

- — Já jsem malej mysliveček,
sotva flintu nesu . . .

Muzika vpadla a již zpívala celá hospoda, staří, mladí, že bylo radost poslechnout o „posekané panence“.

— Zapráhněte vrané koně,
zavezte ji k doktoru . . .

zní smutnou melodií text písně. Nemyslete však, že s tím doktorem to myslí naši do opravdy. I toto, tak se zpívá jen v národní písničce. Mají vesničané svou hlavu a Bohu díky, i důkladné zdraví. Malé choroby si náš člověk nevšímá, není rozhýčkán, ba mnohý ani po celý život nezastonal. Také těžko stonati: od března do prosince pro samou práci nebylo na to času a v zimě do té psoty, kdo by volal z daleka doktora! — málo peněz. Když se přehoupla už osmdesátka, dech se krátil a tělo k zemi chýlilo, vzdychli si: — Proti věku není léku — mladý může, starý musí — a pomalu se připravovali na dalekou cestu . . .

Ofoukl-li někoho přece vítr do opravdy a nemoc zabloudila pod krovy našich chaloupek, však tu byla stará tetička Koukalová, samá řeč a rada, nemoc zažehnávala, zařikávala a něco jich vykurýrovala! A což kmotříček Brzáků? Ten pro všechno zná nějaké léky, pomohl často, i když dušička byla na jazyku — hajdy pro něho, to je truc doktora. Panečku, ten má vědu, jidal vtípnou kaši!

Zlatá srdce, holubičí povahy cítí s trpícím, rádi poradí, ovšem pomohou-li, toho nikdo nedbá. Důvěra v moc lidového doktora nebo doktorky, jichž se po venkově dříve jen hemžilo, často více účinkovala, než rázovité jejich léky. Víra tvá tě uzdravila! — a chvála

o doktoru takovém letěla po okolí na kolik hodin cesty, nesla se od úst k ústům, praxe stoupala.

— Nikomu se neplete na světě tolik lidí do řemesla jako doktorům a učitelům — praví již staré přísloví. Ano, zvláště prvních bez diplomů bylo hojně.

Stěžoval si mi starý výměnkář:

— Ti mladí už našim líkům nevěří, o zaříkání a zažehnávání také nechťejí slyšet, a to je chyba! My si to přesvědčení poneseme do hrobu, ale *věřit se musí*, má-li se pomoci.

— Ba, dědoušku, — těším ho, — my ovšem ledaco pěkného po starých opustili, ale nedůvěru ve vaše lékařství nám odpusťte, ti učení páni tomu přece jenom lépe rozumějí!

— No, no, beztoho je to pokolení pořád slabší, staré líky ani by nesneslo, a co by si počal doktor!

Hospodář Janda přijel podzimního odpoledne záhy s pole domů. Ani koně z pluhu nevypřáhl a nejistým krokem bral se do světnice.

— Co tak brzy, Františku? Stalo se něco? Jak jsi bleďý! — vítá ho poděšená hospodyně.

— I nic... je mi jen trochu špatně... lehnu si... ať Štěpán odpráhne.

— Matičko Staroboleslavská, co je ti, muži? Pět let jsme spolu a ještě jsi nezastonal! — ulevovala svému poděšení žena, upravuje lůžko.

— Je mi hned zima a zas horko... hlava se mi točí... pálí, div nepraskne...

Konečně hospodář uložen do pruhovaných peřin, hlava ovázána a hned pobouřeno celé stavení. Štěpán sotva vypřáhl, běžel, co mohl, pro kmotra Kosinu do »lípek« na kraji vsi.

— A nebude-li doma, skoč pro starou Vítkovou! — kladla mu hospodyně ještě ve vratech na srdce.

Dobrák čeledín, aby pantátovi spíše pomohl, pozval oba.

Zatím shromáždila se u postele celá rodina. Dvě malé děti s úžasem tahaly za peřinu, chtěly k tatínkovi. Z výměnku přivedla Jandová starou matku hospodářovu; ač spolu právě nevařily, v soucitu s Františkem zapomněly obě rázem na vše.

— Tak co, dítě zlatý, máme ti dát? — tázala se stařena, hladíc syna po tváři. — Někdo ho vobhlíd, — rekla více pro sebe.

Hospodář nemluvil, po chvíli začal blouzniti, dostavila se hořečka. Hospodyně u jeho nohou tlumeně štkala, zakrývajíc tvář fěrtochem, a děti spustily za ní na celé kolo. Babička měla ta malá kuřata co tišiti. Rozžehly lampičku olejovou.

— Pozdrav Pán Bůh vespolek! — tvrdým hlasem zdravil ve dveřích kmotr Kosina. Statný šedesátník, osmahlých, bezvousých tváří; na lysé hlavě seděla mu pankrotka, které ani v cizím stavení nesmekal, snad si tím dodával vážnosti; modrá kamizola, umaštěné kozlovce, dole provázky svázané a důkladné dřeváky na bosých nohou — to byl jeho oděv. Nelze opominouti i krátké lulky, která se mu po celý den v koutku úst houpala.

— František nám stůně, pomozte nám, kmotře. — vzdychla hospodyně po krátkém uvitání.

Kosina přikročil k posteli, vstrčil dřevěнку z pravého do levého kouta úst, pohlédl zkoumavě na Jandu velikýma očima a zabručel:

— Co tě bolí, Frantiku? Znáš mě?

Odpověď nesrozumitelná...

— Hm, hm, má fantaz! — vykládal pan kmotr, na polo obrácen k ženským. — Dávejte mu na hlavu kyselé zeli, a uvařte mu z Jakuba koření,* aby se zapotil. Pošlu vám ho trochu.

— Vždyť se chuderka potí tak dost, pane kmotře, — nesměle připomněla hospodyně.

— To je všechno málo, horkost musí ven!

— Není snad utahán z té lopoty? — poznamenala stařena, aniž tušila, že mluví pravdu.

— Hm, škoda, že jste tak stará, a nevidíte, že má podle všeho asi ouroky. Někdo nemytý, nebo s jedovatýma očima ho vobhlíd. Já vím, co je to! Dvořák obecký to mohl smrti zaplatit, nebýt mne, ale, jak povídám, zeli na hlavu a odvar do žaludku, zejtra bude chlapík.

Po chvíli Kosina odcházel sebevědomě a slíbil, že zejtra zase přijde. Za ním běžela k „lipkám“ děvčečka Frantina pro koření; pod zástěrou měla koš mouky a vajec. Za to jí dal Kosina náruč rozličných sušených bylin. — — —

Na síni stála nová návštěva. Baba Vítková netrpělivě přešlapovala ve tmě, čekajíc, až pan kmotr odejde. Dva doktoři se neradi u jednoho lože vidí, a zvláště na její říkání Kosina nedržel; měla baba „chlupatý jazyk“, jak říkával, když chválil svoje koření. Vítková vklouzla do světnice.

— I Božíčku, — vykládala již za chvíli hospodyně, — cítí-li mladý polámaninu v kříži, zimu a zas horko, má jistojistě mze. Jak jste šťastni, že jde měsíc dolů! Setřete mu je a ozdraví rázem!

Tonoucí i stěbla se chytá — hospodyně všechno udělá.

— Což, aby tak František najednou strachem ani nedomyslíla. Hlavy dohromady a Vítková vykládá:

— Odměřte tři lžíce vody a potřete jí mladému čelo, židoviny, prsa, ruce a nohy pod kolena, asi třikrát za noc. Pak vodu zase přeměřte; bude-li jí více, měl mze. Časně přede dnem jděte ji vylít do zahrady pod bez (bez černý) a říkejte: — *Dobré jitro, beze, já ti nesu mze, nenesu ti chleba ani masa, ale nesu ti hospodářovy mze, a ty mi dej nemze!* Pak vodu honem vylejte a pospěšte domů, aby vás nikdo neviděl.

— Zaplať vám to Pán Bůh sám, pomůže-li tohle Frantiskovi, — děkuje hospodyně i matka.

V tom hospodář volal o vodu —.

Vítková dostala něco na zub, a když jí hospodyně nabídla trochu brambor, ve své ochotě slíbila, že pro všechny případ sleje Jandovi ještě oustřelce. Sněsly jí vše. Nemocnému žehnačka držela hlavu nad misou vody; do vody postavila vochlí, jezdila rukou po

* O sv. Janě Křtiteli trhá se u Jakubského mlýna zvláštní léčivé koření Podobně na Chotuci a Oškobruhu u Poděbrad.

vodě a do ní bolesti z hlavy zařikávala. Potom házela přes vochli oves a ovčími nůžkami jej rozhrnovala; chvílemi se modlila, chvílemi bručela formule zařikávací.

— Co to děláte? Nechte mě! — sténá chorý muž při té operaci.

— Jen mlč, Františku, to tě uzdraví! — těší hospodyně. Skončeno a žehnačka vítězoslavně obrací se k ženám, ukazujíc na dno mísy.

— Vidíte, co zrn na špičce stojí! Vysypaly jsme *stříle*! — a vytratila se s mísou ven.

Pozdě v noci táhla baba uzel bramborů domů s nejčistším svědomím. U Jandů svítily celou noc, hospodyně s matkou oka nezamhouřily; vařily *svatojanské koření*, *ouročník*, *nátechové koření*, stíraly mze, dávaly obklady . . . Babička se modlila z knížek.

STARÝ SRUB (ŠPEJCHAR, OVČIN, PLEVNÍK, SKLEP) V SOKOLČI.

Výsledek již asi tušíte? Mladý, statný muž nemoc překonával, udolal, udřeně tělo si odpočinulo a byl zase po několika dnech zdrav. Oba doktoři bez diplomu počítali to ovšem každý za svou zásluhu a zasadili do věnce své slávy nový květ. Inu, pokaždé se nemoc stejně nevyléčí! Škoda, že netrvala déle! myslili si oba. — —

Prostídký, věrný obrázek, jak to u nás chodívalo do nedávna a takových případů do nekonečna! Jak patrné, třeba dobře rozoznati *žehnačky* a *kořenáře*, kteří se v našem vypravování oběvili.

Moudré baby *žehnačky*, ztídká muži, měly mnoho prostředků. Zelenavým *žlučovým* nebo *hromničným kaménkem* choré místo potíraly, nemoc zařikávaly; *pás sv. Jana* (černobýl), utržený v poledne na den sv. Jana Křtitele, byl dobrý pro každé zažehnávání,

také *čarovník* se osvědčil. Modlení, kroucení očima, házení rukama upravily dle kabátu nemocného. Některé vědy jejich staly se obecnými, jako nevinoučká říkačka proti *škytačce*, již umí u nás každé dítě:

Šla škytačka vedle moře,
potkala tam Rehoře,
Rehoř se vrátil,
škytačka tam zůstala . . .

Jiné za nic na světě žehnačka nepověděla a ty byly nejmocnější. Teprve umírajíc, odkazovala je dceri jako nejvzácnější dědictví.

Zámek v Křivci

Tajnosti zažehnavací a pověrné léčení již u dětí začínalo. A s malíčkými dětmi v peřince byl opravdu kříž! Jenom pláčí a neřeknou, co je bolí. Žehnačka je potírá podnosem, na spáncích netřeskem, syje jim na záda mouku a tře rukou; při tom se tvoří žmolečky -- *housenky* lezou z těla, ale dítě pláče stále bolestněji, až posléz umírá bez pomoci. Kolik těch nebožátek mohlo býti snadno lékařem zachráněno od předčasné smrti! Proti *škrkavkám* radí baba dáti dětem tři kapky kmínky. *Průtrž* dětí léčí takto: V lese roztrhne mladý stromek, rozštěpinou dítě protáhne, pak stromek sváže a tou měrou jak srůstá, sroste i průtrž dítěte; ne-li, umře. Při *psotníku* (božci) užívaly, mažice dítě, této tajemné říkačky při žehnání:

— *Šel božec s božčicí i se svými božaty, potkal jest ho milý Pán Bůh.*

Kam jdeš, božče, s božčicí i se svými božaty?

Jdu, pane, na N. N. (jméno křestní i rodové chorého děvče), jemu kosti lámati, oudy trhati a krev chlastati.

Řekl mu jest milý Pán Bůh:

Nechod', božče, s božčící i se svými božaty na N. N., jdi raděj do lesa dříví štípati, větrům oudy trhati a do moře písek chlastatí! K tomu mi dopomáhej . . . Amen, amen, amen.

Dospělým pro obhlídnutí (uhranutí, ouroky, ouřky), které, mimochodem řečeno, bylo obyčejně příčinou všech náhlých nenápadných chorob hlavy, žaludku, horkosti, mrazení atd. a také nejčastěji bylo léčeno, pomáhaly rozmanitým způsobem, od nejjednodušších prostředků počínajíc. Tak víme-li, kdo nás uhranul, jen mu to řekneme do očí, a hned se nám uleví. Neví-li nemocný, kdo ho uřkl, nechť plivne třikrát na nehty a otře slinami obličej; jindy pomáhá otřít se spodkem vlastní košile třikrát od levé strany ku pravé. Také *ouročník* (*anthyllis*) dobře účinkuje, zvláště u dětí, omýváme-li je jeho odvarem při ouřku od sliny. Červený šat je dětem nejlepší ochranou proti ourokům.

Aby *zimnice* nesedla na záda, polykají se na Květnou neděli tři svěcené kočičky. Dostane-li ji kdo přece, radí žehnačka zatlouci klínek do stromu a tím zimnice se zatluče.

Jak slévají žehnačky *mze*, byl jeden z případů již uveden. Zde ještě jiné: Churavý si shání mze tím, že časně z rána omyje se vodou nebo octem a modlí se třikrát »Otče náš« a »Zdrávas Maria«, pak jde do zahrady, vyleje vodu pod bez a říká:

— *Beze, beze, já ti nesu mze . . .* (jako v předu); při tom ho nesmí nikdo vidět a po tři dny to opakuje.

Je-li však hůř, stírá je sama žehnačka takto:

Odměří tři lžice vody a v ní smáčí »stilk« chleba, jíž potírá nemocnému křížem ruce i nohy, naposled žaludek. Pak zase vodu přeměří a přibývá-li jí, má chorý mze setřeny, nepřibude-li jí, má nemoc jinou.

Oustřele (stříle) vysypávaly, což ovšem zažehnaly se tím, že nemocný sklonil hlavu nad mísou s vodou a do ní lila žehnačka roztavené olovo a sykot, jež nemocný při tom slyšel, vysvětlila, že oustřele stěhují se do vody. Též *oustřelové koření* na uhlí se pálí a do ucha pouští. Některá se modlí, jiná má fikačku.

Snědek — svadlé uši — léčila tím, že držela hlavu nemocného v rukou a bručela zařikávací formulí (nevyzradila jí); potom řízla třikráte břitvou do zadní části boltců, až krev vytryskla.

Nevítaným hostem byly *bradavice*, a o radu, jak je setřít, nebylo nouze:

Zvoní-li hrany, neptej se komu, běž třikrát kolem dvorku a říkej: — *Zvoní hrany na vše strany, nevím komu, bradavice lezte dolů!* Také je lze setřít při novém měsíci třikrát rozřiznutou cibulí, jež se potom zahrabe pod okap, a jak hnije, bradavice se ztrácejí; kůstkou v lese nalezenou, koží z uzeného masa, nebo popícháme-li je třískou ze shnilé rakve, havraním brkem v lese nalezlým — nesmíme však holou rukou sebrat ty věci — a položíme-li vše na předchozí místo, bradavice spadnou. Účinek zesílí se fikačkou: — *Vitám tě, měsíčku nový, na zdraví, na štěstí, na všeccko dobrý! Dej, co pod tím palcem držím, aby toho ubýjvalo, jako tebe při-*

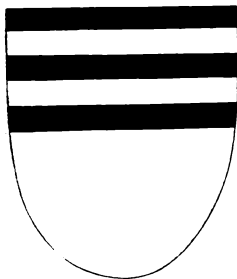
bejvalo! — Když je někomu spočítáme, dostane je hned též. Žena prstem mrtvého mužského setře si je na třikrát.

Jiné osvědčené recepty zněly:

Vezmi devět hrachů, každým bradavici třikrát smáčkni a hoď pak hrách do studně; jak bude hníti, tak ti polezou dolů! — Omyj se vodou, v níž se vepř opafil. — Zažehná je baba, a pak na žíni udělá tolik uzlíků, kolik je bradavic a zakope pod okap. Kdo je dře o lavici v kostele, také se jich zbaví.

Bolí-li tě zuby, jdi na hřbitov, podloubej je kostí na hrobě zvednutou a nezabolí tě více! Též přikládají na otok od bolesti zubů *osykový suk* a mají zařikávání. Na Velký pátek dýchej do dolíčku, aby zuby nebolely!

Rýma se vyléčí jednoduše tím, že otřeš výmětem kliku, a kdo se dotkne, dostane rýmu od tebe.

ZNAM PÁNU Z PODĚBRAD A Z KUNŠTÁTU.

Žáby a boule třely mastí se zvonů, nebo hromničním kamenem a říkaly:

— Roste, roste kamení od Kristova narození. Na moři, na oceáně, na ostrově *Kujaně* leží zajíc; přejděte, vy bolesti, do toho zajíce! Já baba zvědačka, má huba klapačka, starý kožich, roztrhaný kožich a bolest je ta tam. —

Krtice (škrofule) zažehnávaly koži (někde i nožkou) krtka před svatým Jiřím zabitého, jindy hlinou na Velký pátek s krtičích hromádek sebranou; hlína se rozmočila rosou setřenou a uhnětená přikládala.

Návní (návní) kost v zápěstí zažehnávala se na schodě měsíce kostí do šátku na hřbitově zvednutou; na čele se jí poznamenal kříž a ruka pacientova se potřela třikrát se slovy: — *Návní kosti, přestaň růsti, jako přestalo kamení od božího narození!* — Kost se ovšem na předchozí místo položila.

Jindy naplije žehnačka třikrát na náhňí kost a říká:

— Žehnám tě, náhňí kosti znamení,
bys nebyla tak tvrdá jako to kamení,
které neroste od Syna božího narození.
K tomu mi dopomáhej . . . Amen, amen, amen.

Nejjednodušší prostředek je, otřítí ji třikrát v kostele o lavici a pomodlit se při tom — ztratí se záhy.

Nádchu (nátku) zažehnávala baba mnohými kejklemi rukama a při tom mívala některé říkačky; uvádím jen čtyři nejznámější:

— Nádcho, nádcho prejskává, pukává, po těle chodívá, já tě zažehnávám, dokud nepřečteš v moři písek, v lese pahrbky, na louce šlápěje, na střeše mech, tak toho těla nech! K tomu mi dopomáhej . . .

— Pane Bože, račiž mně popříti já počínám podle Tvé svaté milosti — mně N. N. (jmenuje se) ouroky, oustřele, nádchu žehnati. Rozejděte se, ouroky, oustřele, nádcho, nátice, jako se rozešly bolesti Marie Panny při porodu Pána Krista (to po třikrát. Ku konci:) K tomu mi dopomáhej . . . Amen, amen, amen.

— Žehnám tě nádcho, nátice,
pozdravuje tě svatá Trojice,
Kristus Pán, Maria Panna,
bys se z jeho těla vystěhovala,
jeho oudům, jeho žilám pokoj dala
a více se do nich nevracovala.
K tomu mi dopomáhej . . . Amen, amen, amen

— Nádko, nádko, nátící, štipící a bolící, loupící a pálící, ne-dělej mi na mém těle žádné znamení, jako neroste kamení od Syna božího narození. K tomu mi dopomáhej . . . Amen, amen, amen.—

Lišeje ve tváři zařikávala slovy: — Lišej, lišej, nelišej, v pátek maso nejídej, v pátek maso vlci jedí, ať si lišej taky snědí.

Proti neštovicím v očích se osvědčilo: — Zlý neštovice já vás zažehnávám skrze Boha živého, na přímlovu sv. Panny Barbory! Jste-li ze skály, jděte do skály, jste-li z vody, jděte do vody, jste-li z větru, jděte do větru — neb svatá panna Barbora jich měla v každém oku 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1, 0, neštovice, jděte pryč! Ku konci modlitba.

Avšak nejen v nemoci, ale i v jiném případě dovedly žehnačky poraditi.

Zloděje vyhledaly snadno tímto způsobem:

Do síta po straně zevní zabodly rozevřené nůžky, dovnitř daly modlitby (evangelium rozevřené v tom místě, kde je řeč o zlodějích) s obrázkem sv. Jana a hadačka s osobou, jež se ptala, chopily koncem ukazováčku po jedné rukojeti nůžek. Dotazující se

osoba upřeně myslila na ztracenou věc a řekla, koho má v podzření. Na to zvědačka:

— Svatý Jene, Kirijene, pověz ty mně svatou pravdu, na co se tě ptáti budu — a nyní ku př: Ukradl náš Francek hospodáři peníze? — Pohne-li se síto, je Francek zlodějem, i kdyby se sebe více zařikal, že je nevinný.

Pro úrodu dovedly si zlé baby »růžovou rosu« s cizího pole setřítí v noci filipojakubské. Do košile svlečená žena stírala rosu s cizího obilí a přenášela na svoje pole — s ní i úrodu. Při tom nemluvila, spěchala. Běda jí, byla-li stížena, zpozorována!

Od žehnaček se také naučili hospodáři »*zaváděti šimky*« (vrabce) s pole. Před setím ječmene nejlíže, ale vloží pod jazyk tři zrnka obilí, oseje kraj pole a pak zrna v rohu pole zahrabe — vrabci se musí z daleka vyhnouti — jen že toho čtveráci nečiní.

Podobná rada zní:

Před setím oběhni košilatý kolem pole, maje 9 zrn obilí pod jazykem a kam je vyplivneš (do trní), šimky zavedeš.

Uměly to dobře a měly se dobře, báby žehnačky — inu, chytrost žádné čáry!

* * *

Pověrečné léčení, bohatý zdroj tradic lidových, obyčejů a pověr, má svůj důležitý význam v kulturní historii národní. Stal se hledaným tento nejzachovalejší pramen z dětinského věku národů, kdy nemoci byly pokládány za tajemné děmony, na zdraví lidí útočící, kterým se člověk ani dosti vyvarovati nemůže. Personifikovaná *kolera*, *zimnice* i *smrt* je u nás dosud dobře známa. Kdo plivne na *žábu*, dostane stejnojmennou nemoc. Kojí-li matka dítě, majíc ruce pomoučeny, těstem pomazány, přivodí mu *souchotiny*. Kdo jí při zvonění hran, dostane *bolení zubů*; kdo jí hrách na Velký pátek, dostane *vředy*...

Vedle nemocí bloudili světem *zlí duchové* skalní, vodní, lesní rarášci, mýry, strašidla, majíce ve svých službách *čarodějnice*, které jim duši upsaly — a ti všichni o člověka ukládali. Proto tím více si vážil lid žehnaček, které s pomocí Boží a dle homeopatické zásady léčily podobné podobným: *Čáry zase čarami*. Účinkem **suggestce** se stalo, že v mnohých případech s úspěchem. Samy žehnačky věřily v moc svých říkaček i jiných prostředků odkazující vše svým dětem jako nejvzácnější a často jediné dědictví.

Dotýkáci praktika při tomto léčení bývala nejrozmanitější — snad u každé zařikávačky (stíračky) jiná. Nalezl jsem na Poděbradsku amulety a talismany (pouzdro s modlitbičkou) proti zimnici, provazy z oběsence, osykový suk, žlučový kámen, jichž žehnačky při léčení užívaly. Jiných léčidel bylo bez počtu, k mnohým se i výkladu nedostává; na př. na Nymbursku otírají při *uhranutí* obličej třikrát o tělo nahého dítěte; stroužek česneku proti *zimnici* nosí se na tkanici kolem krku, hedvábná tkanice pod kolenem proti *křčím*, červený šat dává se dětem na hlavu proti *psotníku*. Nescházely také prostředky nejradikálnější: *močka*, *kolomaz*, *vý-*

měty a *j*, proti nimž *šupiny z masa, práchno z vrby, bláto ze křbítova* jsou prostředky nevinoučnými. Niti se užívalo k měření souchotin, pašijových nití proti každé nemoci.

Největšího upotřebení došly ovšem rostliny a voda i v léčení pověrečném. Zde ještě nejspíše, zbavíme-li toto léčení rozličných přívěsků, nalezneme dobré lidové léky, jichž se dosud užívá.

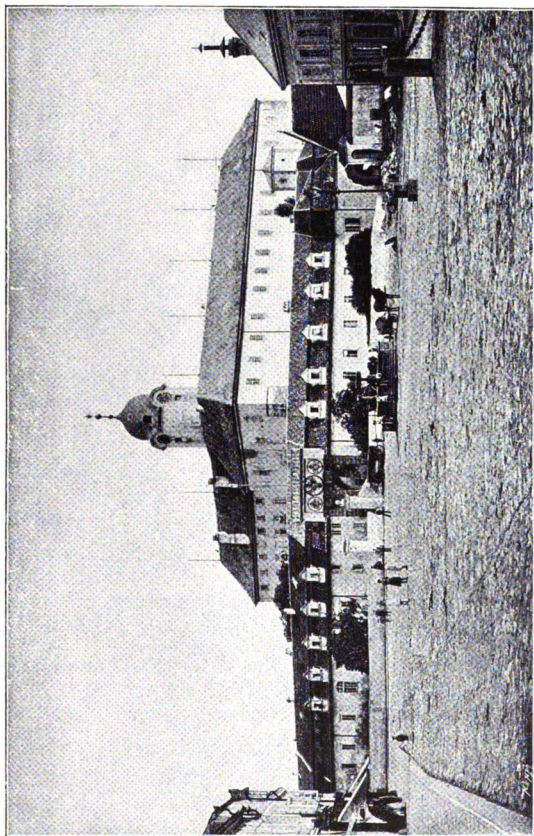
Tajemné prostředky se nevází, neměří, při koupi jich se nesmlouvá; některé třeba vyprositi, jiné ukrásti. Ostatně výklady podrobné, jak si při léčení počínati, uchovaly nám staré psané **verbáře**, chované jako vzácná památka v rodinách.*)

*) »*Pověrečné léčení u Čechoslovánů*« — podrobnou studii z tohoto oboru vydám v VII. svazku Národopisného Sborníku.

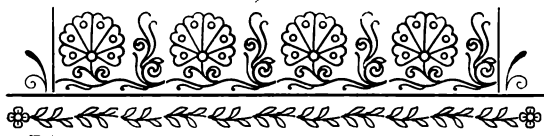

VIII.

LIDOVÉ NÁZORY O ZJEVECH PŘÍRODNÍCH.

NÁMĚSTÍ V PODĚBRADECH.

LIDOVÉ NÁZORY O ZJEVECH PŘÍRODNÍCH.*)

Májový deštěček, dej nám ho Pánbiček!

Natka příroda odchovala si lid po venkově. Jako v knize básní nejvelebnějších čítá v ní člověk náš a proto i při veškeré lopotě jsou jeho kosmické názory obetkány *kouzlem nejčistší poezie*. Přilnul k ní, rozumí ji, v ní mluví k němu *Bůh*, vše mu je tak prosté, jednoduché! Kde však rozum nestačí a otázka zůstává bez odpovědi, sklání hlavu před silou a mocí její, důvěřuje Bohu, že ho neopustí. Ze zkušenosti pak tvoří závěry, názory, průpovědi, kterými se řídí celá pokolení.

Bez aneroidů, barometrův a jiných přístrojů dovede venkovan bezpečně určití počasí pro nejbližší dobu. Má řadu neklamných a osvědčených znamení, na jejichž základě bezpečně prorokuje povětrnost. »*Babí kout*«, odkud bouřky, lijavce a jiné pohromy rolníkovi přicházejí, má každá krajina. Jižní větry nosí dešť, severní sucho. V Městci Králové pozorují *lvička* na věži radnické. Je-li obrácen k Běrunicům (k jihu), bude pěkně, založeno na časy, otočí-li se k Vinicům (k severu), prší jistě. Ranní dešť — ženský pláč. V poledne chodívají kroupy. V »*pádlíku*« a nad lesy prší víc než v rovině. Přejde-li kolomazník do vsi, říkává se, že musí pršet, kdyby byla obloha sebe více vysmejčena. Za to v sobotu — Mariánský den — se sluníčko vždy třeba na chvilku ukáže. Je-li mrtvo (bezvětrí) a dusno, není »*dýšť*« daleko. Neprší-li dlouho v létě, jsou dírký v nebi zanesené a rolník se raduje, že mu mandelíky (panáky, vojáci, kozičky, bandory) dobře na poli vyschnou. V létě konev vody a hrst bláta, v zimě hrst vody a konev bláta, ale ve žních ani o tu hrst bláta sedlák nestojí. Prší-li o křtu, o svatbě, padá štěstí. Sebevrah přivolává na krajinu krupobití, neúrodu. Rok nezaprší tam, kde dali zemělému pod hlavu polštář s peřím a ne z hoblovaček. Mží-li, padá rez na staré a krása na mladé panny.

Slunce mnohými známkami ohlašuje dešť. Koupe-li se ráno v krvi (červánkách), šťípe-li dopoledne, pije-li vodu a zapadá-li za mraky, nebo v šarlatu, zvěstuje dýšť. Za svitu slunečního padá na rostliny »*ruda*« — jedovatina ze shnilých jezer a rybníkův. Hofívá-li po několik dní při západu slunce Dunaj (červánky na jihu),

*) Otištěno ve 4. č. IX. roč. Českého Lidu.

F. J. Čechetka: Od kolébky do hrobu.

nastanou plískanice. Kola okolo slunce i měsíce jsou neklamná znamení změny povětrnosti. Zdvihne-li se ráno mlha, přijde do tří dnů dešť.

Má-li *měsíc* rohy vzhůru obráceny, bude hezky. O nové čtvrti měsíční se počasí měnívá. Mnoho hvězd, jasná mléčná dráha znamená brzký dešť. Není-li v noci rosy, vystoupí-li ráno mlha, lze čekati deštivé počasí. — Z bílých mračen kroupy, z černých vítr.

— Dnes je vidět na hora, vozte demů! — pobizejí se o žních za krásného dne, kdy je daleko viděti, sousedé v Kněžicích k práci, tušice brzký dešť.

Stará, zkušená žena ve Skochovicích vyprávěla: — Když jsou ráno na nebi počehy (bílé trhané mráčky), nebo je-li nebe kaprovité (kropenaté), změní se čas do večera. To mám vyzkusáno! Tuhle povídám Kazdový: Holka, změní se čas, nehej si s tím jetelem, vem ho domů! A vona na to: Ale, je pěkně, já ho rozkulím a von líp doschne. — Za chvíli se mračilo, měla čas ho vzít domů a vod tý doby přišlo pořád! —

Také říše živočišná poskytuje neméně látky k pozorování před změnou povětrnosti. *Mravenci* a *včelky* svým počínáním prozradí našim venkovanům určitě, bude-li pěkně, nebo ošklivo. *Slepice* se před deštěm popelí, *holubi* lezou na vrchní šár, *kohouti* silně a vysoko kokrhají, *pes* kouše trávu, *dobytek* strká chřípě do hnoje, *koza* se drbe o zeď, *kočka* se škrabe nebo pije vodu, *husy* se potápějí pod vodu, *koně* se otfásají, jsou nepokojní, *vlaštočky* létají při zemi, *mouchy* a *komáři* štípou nekřesťansky. Bude-li teplo, *žáby* skřehotají, bude-li pršet, kuňkají. Známou *rosničku* se žebříčkem ve sklenici také ledakde nalezneme.

— Štípou-li mě hodně blechy, není daleko do deště! — otevířeně poznamenala hovorná babka v Toušicích na Kouřimsku.

Rada jiných více méně vážných pranostik koluje v lidu. Je-li slyšeti silně zvony zdálí, padá li kouř z komínů dolů, žene-li vítr kouř z kamen do světnice: chytají-li se saze na rendlíku, smrdí-li kovářský čoud, bude pršet. Před dešť m také ztrácí se voda z vývařisek, potí se ploché kameny, vlhne sul, plotna dostává rosu. Sváteční zpěváci volají dešť. Kdo cítí kvičaly (křeče), koho páli kuří oka, věští změnu počasí. — Ztrácí-li se voda z obecní louže brzy z jara, bude suchý rok. (Pňov na Poděbradsku.)

Někdy se rozpoutá nad krajinou bouře, boží dopuštění a nebe se ani nezavře. Průduchy nebeské jsou otevřeny — Pán Bůh hrozí. Všichni domácí kleknou, rozžehnou hromničku a modlí se z evangelia slova sv. Jana: »Na počátku bylo slovo...« Při zablesknutí se znamenají křížem, říkajíce: »Pán Bůh s námi:« Dříve zvonili i troubili na mraky, zaklínací zaříkávali je na skály, hory a moře: dnes jen se chrání před udeřením »božího posla«. Z té příčiny je na stavení plechový kohout (u pohanských předků byl blesk »nebeský kohout«), dávají pometlo přede dveře při bouře (čarodějnice nehodí svého, na němž o bouři letí); kde pěstují netřesk, tam hrom netřeskne. Oheň od hromu uhasí se jen mlékem. Odkud o bouři utíká myš, zájíc, křeček, tam udeří hrom. V peřinách je každý před bleskem chráněn, ale postaví-li se na prahu v bouře, volá blesk do stavení. Blesky jsou dva: horký a za ním studný.

Zabije-li koho blesk ve stavení, nezapálí. Za sedm let se najde hromový kámen.

Kdo nosí *hromový kámen* (klin), bude silný. Také jím se dají rozličné nemoci zažehnati.

Stavení uchrání před bleskem, kdo přes ně hodí svěcené velikonoční *vajičko*, zastrčí pod krov třísku z „Jidáše“ (ohně na Bílou sobotu), rybí kost od Štědrého večera.

O jarní bouři si lid libuje. Říká: — Čím více a čím dříve z jara hřmí, tím líp! Země se otieše a stane se úrodnější.

PODOBIZNA HRABĚTE Z MORZINŮ NA KŘINCI.

Po bouři se objevuje *duha* — znamená smrt. Kdo na ni ukazuje, uřkne ji; potom může se zaliti vodou celá krajina. „Duha táhne vodu, bude pršetí,“ říká se ode dávna — jak již na Slovensku zapsal Kollár:

„Bude dážď, bude dážď,
dúha vodu pije . . .“

Ale s vodou pije duha i žáby, hady, štíry a ryby — pršívají potom s deštěm a bývá jich proto po dešti tolik!

Padá-li sněh, roztrhla se andělům poduška, nebo židovi pytel. Sněh, peřina na obilí. Mnoho sněhu, málo vody. Není-li sněhu, není hub. Přiletí-li na podzim straka záhy ke vsi, bude brzy sněžiti.

V Libici určují počasí dle památného vrchu *Oškobrhu*: jak se hora *»kuklí«*, změní se čas obrátkou. Obecně známými proročky povětrnosti u nás jsou: *divoké husy, skřivan, kos, kukačka, čáp, vlaštovka, jezevec*, obyvatelům při Labi *ryby*. Nepřebrané jsou i zá-soby originálních pranostik.

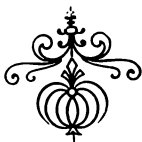
Dlouholetá zkušenost lidu venkovského stanovila též, jaký účinek má povětrnost v jednotlivé dny v roce na *úrodu*; říkání bez počtu. Zde jen některé: Prší-li na Urbana, padá víno. Prší-li na sv. Jana, neurodí se ořechy. Prší-li na Hromnice, nezvede se len; dešť Medardův, Janův a na Navštívení Panny Marie trvá potom čtyřicet dní, na Sedm bratří vydrží po sedm neděl. Deště ledových mužů (12. — 14. máje) i uplakané Žofie (15. máje) nosí zkázu. Májová vlažička — obroste hlavička, májový deštiček, napadá chlebiček. Kdo začíná sekati v pátek, nedostane suchého stébla domů.

Sem sluší také zapsati několik *říkaček* našich dětí o dešti a mrazu:

Prší, prší, prší,
dědek babu suší.
Prší, poprchává,
dědek babu zakopává.

To to zebe,
je to z nebe,
je to mráz,
pálí nás,
nesní nás

To je kos,
barví nos,
tenhle mráz
těší nás!

IX.

DOMÁCÍ HOSPODÁŘSTVÍ.

DOMÁCI HOSPODÁŘSTVÍ.

Své nejvydatnější pomocníky při polní práci, základ svého statku — *koně a hovězí dobytek* — opatruje hospodář jako oko v hlavě. Jest užitek jejich stálý a největší, proto užívá rolník všech známých lidových prostředků k zachování těchto zvířat. —

Začne-li se však hrnouti na něho neštěstí a dobytek padá, říkají soustrastně sousedé: — *Více u N. N. pátku, nežli svátku!* Zachovaly se podnes rozličné *pověrné zvyky*, jimiž hledí náš lid dobytek od zlého chrániti.

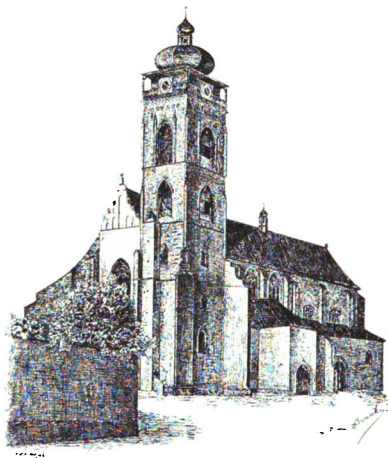
Na *Velký pátek vodou* před východem slunce nabranou ze studánky, jejíž voda k východu teče, myje se dobytek, aby nestonal. Z téže příčiny vykropuje se chlév svěcenou vodou. — *Uhlí o Jiřídáš* na Bílou sobotu spálené dává se do chlévů, aby nic dobytku neuškodilo, uhlí se hází i na střechu, aby hrom do stavení neudeřil. V týž den před východem slunce chodí děvečka s *dojačkou* na hlavě, aby krásy hojně dojily. — U večer *Jilipo-jakubský* stavi se ke chlévům, stájím zelené ratolesti *»máje«*, k prahům sype se *písek*, aby čarodějnice neměly přístupu; do mléka při večerním dojení dává se *sůl*, aby čarodějnice neučarovaly. Na dvoře se *hlídává*, aby nikdo nic nevzal a tím dobytku neuškodil; na poli se *hlídá*, aby někdo nesetřel s obilí *ružovou rosu* a tím nezbavil krásy celoročního užitku. Večer se trhá *devatero koření*: leknutí, krevniček, černé koření, posedlen, devětsil, myší ouška, laňčí věménko; psoser a zázvorníček, poseká se a *hlídá* na dvoře; ráno se dá s otrubami *kravám*, aby dávaly hojně užitku. Do východu slunce téhož dne zvaří se voda ze *tří studní* nabraná a v ní *vejce, klokoč, jesen*. Tím se dobytek omývá, aby se zmařil účinek *čar*; při tom se říká:

— Ve jménu Otce i Syna i Ducha sv.! Odstupte všichni ďáblové, zlé moci, čáry a nemoci na hory, na lesy a na řeky!

Forman při vyjždění ze stavení udělá před koněm bičem *kříž*, potom vezme koně za špičnik (hřívá nad čelem mezi ušima) a zatáhá jej, aby neuvázl na cestě. — *Koží z krta*, do sv. Jiří zabitého, uhladí se nejlépe srst koním. — Kdo zakope *hrnce se špendlíky a jehlami* pod okap, zažene čáry.

Uvedeme-li ještě, že na *Velký pátek* se z domu nic nevynáší, aby čarodějnice neučarovaly, a že pomyjemi o *Božím hodě* velikonočním omývá se dobytek na ochranu před mouchami, vyčerpali jsme řadu *výročních pověr*, směřujících k ochraně dobytka.

Nelze se diviti, že takové pověry tak snadno se v lidu ujímaly. Vždyť celá řada lidí čekala na to, aby z neštěstí bližního kořistili, aby za rady a pomoc, kterou hospodáři vnutili, lacno byli živi. Nejprve nekalé řemeslo samozvaných zvěrolékařů provozovali *cikáni koňáři*. Napalovali sedláka, jak mohli, a při tom i se svými drahými polovicemi jako straky kradli. Již tenkrát se proti nim rolníci za-

DĚKANSKÝ CHRÁM V NYMBURCE.

bezpečovali, dávajíce do dveří chlévů *prst z oběšenec*; to zloděj nedostane koně ani krávu za žádnou cenu z chléva. Nebylo vzácností, že dobytče do rána (v Chroustově pár koní) z chléva se ztratilo.

Čím více pak lid prohlížel cikánské partiky a nedával víry jejich radám, tím více se drali na jejich místo lidé domácí: *šafář*, *kovář*, *slouha*, *pohodný* a jiní. Dilem strojili léky, dílem podváděli rolníka nevinnými čarami. Takový pomahač často ani k dobytku nešel, ale z *mléka*, ze *sdojků* a *moče* rozpoznal jeho nemoc, dal koření, neb mazání a pak hledali toho, kdo dobytku udělal... Dal totiž tomu, kdo na radu přišel, do rukou kamennou misku, až do vrchu naplněnou vodou, aby se díval do ní, že uvidí škůdce

svého dobytka. Ve vlnící se vodě uviděl tento matný obraz; ve slepé víře nepřišel ani na to, že to jeho *vlastní* podoba, ale věřil, že se mu zjevil škůdce jeho dobytka. Nyní se ptal pomahač:

— *Mám ho poznamenat, nebo si ho potrestáte sám?*

Volil-li někdo prvé, přičaroval pomahač škůdci nějaké znamení (tak prý jistému škůdci vyrostl na ruce celý *kraví lalok*). Vzplane-li postižený hněvem a chce škůdníka sám vyplatit, poradil pomahač v jednom případě:

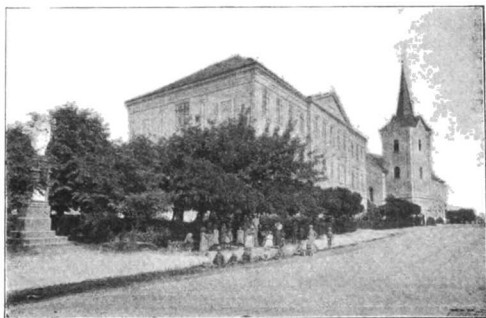
— *Až přijdete na Městecké pudy* (byl až u Nymburka), *potkáte čarodějnicí, která vám škodí!*

A opravdu u města potkal rolník sousedku, kterou bez milosti *zmydlil*, až zůstala bez sebe

Mnoho nemocí dobytka pochází od *uhranutí* (ouřku, ouroků).

Víte, co je to?

Čarovné uhrančivé oči, černé nebo zelenavé, mají tajemnou

ŠKOLA A CHRAM V MĚSTCI KRÁLOVÉ.

sílu. A takové světlé, zlé, nepopsatelné oči — hlavně starých bab — uřknou bezděčně. Avšak i pohledy jiných lidí, kteří buď dobytek příliš chválí, neb závistivě a pokrytecky prohlíží, uřknou úmyslně.

Proto, kdo vchází do chléva, má říci: *Požehnej Pán Bůh* — a třikrát uplivnouti. Kdo by slinu spolkl, uřkne též.

A kdo by uřkl pro zisk, doma pak dojl kus provazu od zvonu nebo nošáky (provazy pro trávu), mysle při tom na sousedův dobytek, přidá svým kravám mléka, ale u souseda dojí krev. — Také zavrtá-li se *»něco«* do prahu sousedova, zbaví se krásy mléka. Tento prostředek pomáhal hlavně žebrákům, kteří tam, kde málo dostali, začali holt vrtati u chlévů, buď k větší almužně, nebo i k výprasku. —

Nejspíše se učaruje dobytku na jaře při vyvádění z chléva. Proto se kropívá dřívě *svčtenou vodou* a do ohlávky se mu dává něco *červeného*, co by jej před ouroky chránilo: krávě do ohlávky červené pentle, koním do chomoutu červené sukno; tím se ubere uhrančivosti moci, zlomí její síla. -- Jak jinak lze učarovati, pověděla jen prostá výměnkářka:

— To mně vám přinesla N. N. v zástěře koření, když se nám jalůvka narodila; hodila to na stůl a povídá: Nesu jalůvce koření! a už zas bez pozdravení byla ze dveří. Měla štěstí, že utekla; letělo to ze dvírek hned za ní. To bych si byla dala, dát to takhle dobytku. *To bylo v noci před Filipem a Jakubem na křižovatce trháno pro učarování!* —

Je-li kráva uřčena, poznají velmi snadno! Dobytče rychle se padne, poléhává, sesmutní, nežere, do práce s ním nic není; mléka buď nemá, nebo málo a špatné — a to vše od ouřku!

Nejdříve se užije *domácích prostředků* jednoduchých, po otcích zděděných: Teplou *čepicí*, s hlavy snatou, přetře se dobytče třikrát po hřbetě od hlavy k ohonu; tře se *močem*, *uchty* se přejede třikrát po hřbetě; tělo jeho protáhne se *katím okem* (dvojnásobnou smyčkou) z opratí.

Selhají-li tyto prostředky, povolá se známý vesnický zvěrolékař, aby udělal chorému zvířeti *vodu pro ouroky*. Ten po dlouhých tajemných přípravách lije přes koště do škopíku vodu, přidá jakési koření a pak hodí do vody žhavý uhlík. O vodě sluší poznamenati, že má býti ze sousedovy studně; za ni se nemá prositi, ani děkovati, má-li žehnání mlti účinek. Kolik nepřimností, různých povstalo z toho, když se soused dověděl, co se s jeho vodou dalo! Při *dělání vody* říká pomahač po třikrát:

— Já hříšný žehnám vodu ne svou mocí,
s Pánem Ježíšem a jeho pomocí!
Jestli ji uřkl fousatý,
ať jí pomůže Duch svatý,
jestli ji uřkla panna,
ať jí pomůže svatá Anna,
jestli ji uřkl mládenec,
ať jí pomůže svatý Vavřinec.

Na konec: K tomu mi dopomáhej... Amen, amen, amen. — Touto vodou se dobytče potírá; oklepe-li se, bude uřčeno. *Nadme-li* se kráva, dává se jí do krku slaměný vích, namočený v kamenném oleji, lije se do ní vřelé mléko. Nepůsobí-li i to, vráží kovář krávě na určité místo v zádech (pěstí si je od hřbetu vyměří) *trokar* (ostrý, klínový nástroj), až plyn z ní vyjde — některá přestojí tuto operaci, více jich zachází.

Má-li dobytek na těle *hmyz* příživný, maže se mastí z jeřábku (jeřabin) a másla.

Ve starém zápisníku rychtářově nalezl jsem stoletý recept pro dobytek *proti moru*, který r. 1799 na Poděbradsku, Bydžovsku a Chlumecku po čtyři měsíce trval. Uvádím jej pro trvalou památku:

Předpis ze veřejném pádu dobytka v lékařství chovaný:

Když v končinách vyskytne se nakažlivý pád, má se dobytče zavřít, třeba zdravé bylo. Když ale některé dobytče v sadě stonati začne, dá se od jiných kusů zvláště, buď mezi dobytek ovčí, aneb koňský, aneb do zvláštního chléva, pod kůlnu, kde je chládek. K jeho opatrování má býti zvláštní člověk, který k jinému zdravému dobytku nejde. Dobytče se má dobře podestlati, zdravý obrok (však málo) mu dávat. Huba se mu vymývá smíšeninou vody, octa a soli. U laloku a krčních žláz se kůže propíchne a masem se protáhne žíněná šňůra, natřená terpentínovým olejem, česnekem, neb kolomastí, a zasype se tlučeným pepřem. Tou šňůrou několi-krát za den tahá se sem a tam, aby jedovatina vyšla z těla. Tělo se otírá věchtem a do něho se lije tento trůň třikrát za den:

Tři hrsti sladu nebo ječmene, mrkve, kerlubny se svaří ve 14 žejdlíkách vody asi půl hodiny; do toho se přidají 4 žejdlíky vin-ného octa.

Začíná-li dobytče ostřiti, z huby baniti, z očí mu téci, myje se octem, potírá soli.

Zhorší-li se jeho stav, smíchá se máslo se španělskými mou- chami, pepřem, octem a česnekem a tím na krku se tře, až mu puchýře naskáčí. —

Tim jsem (píše těžká ruka ke konci) zachránil mnoho dobytka po Městecu; od jistého pádu zachovej nás Pán Bůh sám! —

Při koupí dobytka hledí hospodář k tomu, aby měl (hlavně krávy) tyto známky: kelku (kostnatá část ohonu) pod kolena, kulaté vemeno, souměrnou hlavu, pěkné rohy, krátký krk a vystouplé žíly.

Dle barvy i jiných známek dobytek různě jmenují; koně jsou: šimla, fuksa, brauna, hnědka, ploska, vranka, žluva, lyska, lucka, manda;

hovězí dobytek a to krávy: straka, lyska, červinka, plávka, čouda (červenočerná), smolka (žlutočerná), šimla, štrýma, červinka, popelka, srna, jelena, cikánka, ratolka;

voli: plavák, cikán, maďar, myšák, smolák, šiml, kalous, šváb, bubák, dědek, šklíba, advokát. —

Hlavní přání rolníkovo nese se k tomu, aby se kráva pravidelně *telila*; ku pomoci má zase pověry:

Aby zůstala kráva stelnou, nechá se při běhání *prut*, jímž se hnala, u býka, a třikráte se jí zatočí. — Stelná kráva se nechává v *neděli* státi, aby měla ve dne telátka. Kdo s ní v neděli pracuje, zavíní, že se kráva otelí v noci, nešťastně. — Vstoupí-li na *Štědrý den* do chléva první ženská, bude mít kráva jalůvku, vstoupí-li mužský, bulíka. — Při telení dávají kravám sušené vnitřnosti z *krčka*, před sv. Jiřím zabitého, jinde kůži z úhoře v téže době chyceného, aby se dobře otelila. —

Vylhlé hříbě otře se třikrát po hřbetě *kohyly*, aby nekopalo, tele třikrát po hřbetě *krávy*, aby se tato zase brzy otelila. Ze *sdojku* (prvého mléka po otelení) peče se *vrzance*; krávé dělají nápoj (šlichtu) z krámského kofení, za lichý počet krejcarů koupeného, a věnečků božítělových, aby zavymnala.

Tele se *odstavuje*, jdou-li lidi z velké (mše sv.), aby bylo velké; jinde vůbec po návratu z kostela, aby bylo čistotné, pod žlab

se klade cihla, aby kráva steskem nebučela, nebo ve hřbetě vytrhnou teleti z *»věnečků«* několik chlupů a podají je ve chlebě krávě, aby se ztišila. Totéž děje se i při prodeji telete.

K *»vesníkovci«* vyvádí se dobytek z chléva pozpátku a na jeho místo klade se kámen, ne však holou rukou zvednutý. Dříve, než se vede dobytek *na trh*, podkuřuje se vosím hnízdem a mravenci s vajíčky (vše do sv. Jiří má být sebráno), holou rukou se neodvazuje, aby se dobře prodal. Kdo jej vede na provaze z oběšence, přiláká mnoho kupců. Také šlápne-li na koště na prahu položené, kupci se pohrnou. Koště se klade na práh, aby nikdo dobytčete neurkl. Na dvoře se kropí močem a říká se:

— *Kolik krupcu, tolik kupcu!*

Jinde zase smočí hadřík a oknem na dobytek stříkají, říkajíce: *Kolik kapek, tolik kupcu!* — Bučí-li dobytek při vyvádění z chléva, volá kupce. Z lávky (*»přelízky«*), kudy se na trh dobytek povede, ulomí se předem *tříška* -- ne holou rukou -- a dá do provazu, na němž se povede, aby se prodalo. Z téže příčiny dávají v hadříku do řetězu čertovo lejno (*assa foetida*). Sousedovi uřeže se u dvírek provázek (řemínek), zase ne holou rukou, aby se kupec nezradil a v šátku zabalený se nese s sebou na trh.

Při *koupi* dává kupec děvečce *»parožný«* (u rohatých), *»vocasný«* (u bezrohých) a pije se *litkup*, lajnkauf. —

Vrací-li se děvečka z jara poprvé *s travou*, poleje se, aby nebyla líná; totéž činí se oráči, když poprvé z jara na pole s dohytkem vyjždí.

Pere-li se dobytek *koštětem*, bude hubený.

Kope-li dobytčce, udeří se třikrát žebračkovou holí a tím se napravi.

Mléko (mlíko) na Štědrý den, na Filipa a Jakuba, na Velký pátek nedá hospodyně ze stavení, aby kravám někdo neudělal.

Je-li mléko *»barvené«*, dojí-li hospodyně více krve nežli mléka, je krávě uděláno a hledá se pomoc u pomahače. —

Vnoří-li se do mléka *prst oběšence*, bude tak tlustá smetana, jak hluboko prst dosáhne. Po celý týden shromažďuje panímáma hrnce smetany do sklepa a ve čtvrtek odpoledne (v pátek je týdnenní trh) se tluče máslo.

Másnice se vyplákné *»vlažnou vodou«*, ve které jsou svařeny kopřivy a pod másnici se klade *hřeben*, aby se brzy stlouklo. Pod trámem se máslo dlouho nestluče. Hospodyně vezme *tlouk* do zástěry, složí ruce křížem a třikrát jím na másnici zatluče, aby záhy stloukla, jinde dělá toliko nad tloukem *tři kříže*. Také se dává pod másnici *»věneček«*, uvitý z kvítků, které se natrhaly při prvním jarním zakukání žezulky. Vejde-li při tlučení másla někdo cizí do světnice, má *»špicí«* (kloboukem) udeřiti třikrát do másnice, nebo třikrát po sobě usednouti na lavici a říci: — *Požehnej Pán Bůh!* — Neučiní-li tak, nestluče se za nic na světě. Která hospodyně chytí do *sv. Jiří* žlutáka (motýle) a rozetře na ruce jeho barvu, bude mít při tlučení másla *»šťastnou ruku«*.

O *masopustě* zabijí se skoro v každém stavení vepř, někde i více, aby bylo *»kousek masa ve stavení«*. K vepřovým hodům

zvou se na *trdlou* (polévku), maso, jitrnice, jelita, dorotu a klobásy nejbližší známí. Maso se vyudí a pečlivá hospodyně jím mnoho v domácnosti nahradí a chutných jídel nastrojí. — *Bradavičky* ze zabitého vepře se hodí zpět do chlívka, aby se vedla prasata. Kdo se *omyje vodou*, v níž se vepř vypačil, ten ztratí boláky a bradavice, které snad má. —

Vejce na husy a slepice nasazují se večer, aby se drůbež ve dne líhla, nasazují se pod kvočnu, když je ticho ve světnici, aby kvočna na nich tiše seděla. Z vajec v noci snesených líhnou se kuřata tmavá, ve dne — bílá.

Sotva se kuřátko vyklube, otočí jím hospodyně třikrát kolem nohy pod komínem, a říká: — *Drž se, slepičko, doma, jako u ... noha!* — Když slepice kokrhá, neštěstí v domě bývá.

Housata se podkuřují žhavým uhlím, na němž se pálí něco vlasů všech členů rodiny, chlupy dobytka, aby člověk, ani dobytek housat neufkl. Při tom se říká: — *Zlé od nás, dobré k nám, opatruj nás Pán Bůh sám!* —

V zimních měsících *drává se večer peří*. Dokud se peří večer na stůl vyložené nesedere, nemá se ustati ve draní — nezvedly by se husy. Dere-li mládenec nebo vdovec, dostane poslintanou ženu. Slepici peří se nemá do peřin dráti, těžko se na něm umírá. — Při dodrání peří pořádá hospodyně pro *dračky* *hostinu*: pije se poně, čaj, kafe a jedí se buchty, do peří se házívá cukroví neb ovoce, o něž se pak *dračky* tahají. Na konec jdou z bujného rozmaru *vybírat na koště*. —

Na *Velký pátek* čistí se před východem slunce holubníky, aby holubi nedostali čmejlíky.

Myši ze stavení se vyhánějí před východem slunce na Velký pátek. Cepem se udeří třikrát na každé dveře a je pak od nich celý rok pokoj. Též na Bílou sobotu při prvním zvonění o gloria tlouče se sekrou na roh stavení, aby utekly; koštětem se vymetají *blechy*. V týž den klepe se stromy, aby bylo hojně ovoce.

Krtice ze zahrady se vyhánějí na Velký pátek; cepem mlátí se po zahradě a kam se uhodí naposled, tam se svedou. Jinde sebere se do tří uzlíčků ze tří kopečků hlína, ale ne holou rukou, a kam se zahrabe, tam se zaženou. —

Aby čarodějnice nemohly *statku* ublížiti, mívali v některých staveních po celý rok na dveřích maršteli i chlívě *tříkrálov křídou*, nebo i vápnem namalovány *tři kříže, muří nohy*, jichž se čarodějnice bojí.

Na *nepatříčné dny* (Štědrý den, Velký pátek, Filipa a Jakuba) nejen že hospodyně nic ze stavení nevydala, ale divně podívala se na toho, kdo se odvážil pro něco přijíti. Ještě nedávno byla v jisté vsi u nás žena označena pomáhačem za čarodějnici. Pověst se roznesla, celá ves se jí vyhýbala a donutili tak nebohou, že se vystěhovala.

Kdo chtěl míti zdar a štěstí v hospodářství, potřeboval k tomu *hospodářička*, jinak *šotka*, *díblíka*, *raráška*.

O mnohých čtených hospodářích se to veřejně povídalo, že upsali se dáblu, a ten v podobě *kloučka*, *kočky*, *kuřete* ve stavení žije, blahobyť tam svolává.

Kdo chce míti *hospodářička*, má nositi vejce od černé slepice „prvničky“, na Filipa a Jakuba snesené, netržitě devět dní a nocí pod levou paží. V té době se nesmí mýti, modliti a též do kostela nesmí vkročiti. Vylíhne se kuře hospodářček — nese štěstí do stavení, ale dobré to není. (Běrunice.)

V lese u Pouště našel starej Dokoupil kuře, chudinku. Dal ho doma na pec, aby uschlo. Sedělo vám tam tři dny, sedělo, nejedlo a stále bylo mokré. Pod ním už vyrůstaly hromádky všeho obilí — byl to hospodářček. Tak to dal hned na starý místo. — (Chotěšice.)

— Bubeníček koupil vola. Když ho šel krmit do chlíva, vidí, jak na milým volovi sedí *klouček* a drbe ho za ušima. Jak sedláka uviděl, proměnil se v „brumbára“ a vlezl zase do ucha volovi. Soused poznal raráška a vola prodal. (Opočnice)

— Do kterého stavení spadne *prašivec* (ohnívá koule), tam se dobře vede, ale takový člověk je zapsán čertu. (Poděbrady.)

X.

JÍDELNÍ LÍSTEK NAŠICH PŘEDKŮ.

JÍDELNÍ LÍSTEK NAŠICH PŘEDKŮ.

U měni kuchařské mělo v minulých časech po našem venkově mnohem více obtíží než nyní. Neměla kuchařka důmyslně zhotovených sporokrbů, ani plnou stěnu pomocného nádobí, ani knižnice z „kuchařek“.

Před sto lety vařily a pekly naše hospodyňky v *pecích chlebových*, do kterých se veliké a těžké hliněné hrnce sázely vidlicemi a ohromné pekáče strkaly po kolečkách. Jaké obratnosti a síly k tomu bylo potřebí! A přece někdy při největší opatrnosti vyklopil se obsah hrnce do popela, bylo po obědě. Nádobí při tom popraskalo tolik, že si nestačili drotáři kliky podávat.

Do nedávna pak vařilo se u nás v létě *na peci*, postavené v siní pod komínem, někde i v *kotli*, v zimě *na plotně* v seknici.

Dnes i na venkově již mají v kuchyni moderně zařízené plotny, sporáky.

S novým zařízením zavládl však také nový způsob vaření; mnohé ze starých jídel vytratilo se z jídelního lístku nového pokolení. Dříve znala je každá hospodyně a jen o významných dnech odbočila z obvyklého pořádku. Při té prosté stravě zachovali naši staří *pevné zdraví*. Pro památku zachycuji ještě zbytky celoročního *jídelního lístku*, pokud nám jej staré babičky v paměti zachovaly.

Polévky bývaly prosté, v době práce na rychlo vařené. Nejobyčejnější byly:

Mladká ančka či lida; trochu mouky ve smetaně rozkverlané se zavařilo do vody, přidalo se kmínu a soli; pak omastila se a pod ní nakrájel chléb.

Kyselá; v kyselé smetaně se rozmíchá vejce, přidá trochu octa, soli a mouky, povaří ve vodě a pod ní se dají kroupy nebo chléb.

Zelňačka (v mléce nebo ve smetaně vaří se zeli, přidá se cibule a pod polévku se dají vařené brambory).

Jiné více méně všudy známé uvedu jen jménem: *česnečka*, *rychlíčka*, *praženka* či *arestantská*, *krupicová* či *krejčovská*; na jaře

vařivaly se zdravotní polévky z mladých lístků *žahavky* (kopřivy) a *oponce* (popence). Z uzeného masa se vařila polévka uzená.

O pouti a posvícení bývalo k obědu *kafe*, slazené *syrobem*. *Cikorii* si připravily hospodyně samy: Řepu cukrovku pokrájely, usušily, upražily a doma ve stoupě utloukly; daly ji do sklepa, aby zvlhla a pak uložily do hrnců. — Dnes to zní jako pohádka! Kde pak ještě jedí kávu ze společné mísy a přikusují k ní brambory? —

Omáčky:

Kocvárka (do vařícího mléka zavařila se mouka ve studeném mléce rozkverlaná).

Kocvara (šťáva ze švestek: švestky na polovic zapečené (zápečky) pouští šťávu) jedla se s brambory.

Kapalice (vytlačená šťáva z vařených jablek) jedla se s brambory neb chlebem.

Jiné jsou: *caperová*, *černá* či *zajícová*, *koprová*, *kamilovská* (cibulová), *rajská*, *houbová*, *cibulová s uzenou jitrnicí* a *švestková s uzeným masem*.

Příkrmy:

Mezi nimi náleží první místo *bramborům*. Z nich umějí naše hospodyně upravití jídel nejvíce, Od bramborů s *mundurem* (na loupačku) a rozličných *kaší* je jich řada nepřehledná až k bramborovým dortům! Užitek jejich vynáší i »podařená« písníčka:

— O nich můžem chválu dáti,	Z těch můžem dělat knedlíky,
chleba jimi uspořítí,	napéci buchety, nebo vdolky,
když se zemčat najíme,	napeče se z nich chleba,
o hladu nic nevíme.	když je toho potřeba.

České ženské tak dělají,
že je na škrob strouhávají,
pak ho usušej a třou,
»babiček« z něj napečou.

Jiná písníčka popisuje jejich zhoubný účinek v *kořalce*:

— Ze shnilých zemáků co divných mrzáků
leckde podle cesty leží — ach, ovej, ovej,
toho je všeho přčina
erteplovej olej!

Knedlíky, *krupičná kaše*, *jahelník*, *hrách*, *kroupy*, *vdolky* jsou obyčejné příkrmy.

Obálky jsou knedlíky nadívané rozsekanými, vařenými švestkami neb hruškami.

Kucmoch jsou jáhly vařené ve vodě, promíchané moukou a krupicí; uvařené se lžící vykrájí, posypou mákem a omastí syrobem.

Kosmatice je bezový (květ černého bezu) nebo kopřivový svítek.

Nastavovaný kucmoch se vaří z bramborů, které se smísí s moukou neb jáhlemi, vykrájí, posype a omastí.

Trpalky (nytyk) se dělají z těsta krupičného nebo bramborového; když zkysalo, dává se po lžici do vařící vody, omastí pak a posype perníkem.

Škubánky s houbami: Z mouky se upraví těsto, jako na knedlíky, pak se vaří a míchá s vařenými houbami.

Přesvidlo (krakus, kratus, kritus) jsou loupané brambory, které se vaří s krupicí neb škubánky a pak škvarky omastí.

Kočičí tanec se vaří ze smíšeniny čočky a krup.

Svarba jsou kroupy s hrachem.

Chlebová kaše se vaří z vody a chleba: také se přidá cibule a sádlo.

Vrzanec je svátek ze sdojků po otelení; rozmíchá se do mléka mouka, vejce a osolí se, načež se peče.

Peciválky: buchtíčky s mákem narovnají se do hrnce, polejí vařícím mlékem, zcedí a omastí syrohem (příkrm štedrovečerní).

Hušené placky se upravují hlavně ze zbytků jahelníků, kaší, knedlíků a j. Pokrm takový se rozstrouhá, osolí, smísí s moukou, na tento rozválí a peče na plotně.

Halušky se pekou na plotně ze strouhaných syrových bramborů, které se vypracují, osolí a rozválí s moukou.

Topinky jsou skývy chleba, potřené česnekem a sádlem, pak opečené na plotně.

Podplamenice jsou placky z chlebového těsta, v peci upečené.

Metáčky, malé koláčky, které se házejí o svatbě cestou do kostela zevlujícím známým.

Pečenky jsou celé neb zkrájené brambory, pečené v troubě; pak se osolí, omastí a posypou tvarohem.

Kuba (houbovec, ševcovský jahelník) jsou krupky vařené s houbami (jídlo štedrovečerní).

Řepáky (řepance) — placky nadívané strouhanou dušenou řepou a mákem.

Salapatky — tenké bramborové placky.

Rankaše — zbytky po přepuštění másla.

Skočidopol — knedlíčky a brambory se smaženou cibulkou.

Dorota — veliké střevo, které se o „prasením svátku“ nadívá kroupami.

Uzené jitrnice jsou specialitou na Královéměstecku a mají široko daleko chvalnou pověst.

O velikonočních svátcích se peče po vzkříšení k večeři *údivka* — smíšenina strouhání, vajec, zeleniny a uzeného masa. — O masopustě smaží se *koblihy*, *báby*, *boží milosti*, *šišky*.

Nápoje: Voda (rozumu nekalf), pivo, kořavka (rasovina, košilátá), víno, mléko, krůk, rum, thé, čaj, limonáda, sódovka, punč, medovina, ovocné víno, podmáslí, syrovátka, kyselá smetana, káfé, čokoláda.

Avšak z tohoto bohatého jídelního lístku málo přišlo na denní pořádek; ba mnohé jídlo upravila hospodyně jen o svátcích, k pouti a hlavně o posvícení. Denní strava na venkově byla prostá, jednoduchá a mimo neděle, svátky téměř celý rok stejná: Ráno *česnečka* nebo *škubánky* ve vodě vařené a k tomu »*erpelle*«, pečené v troubě — jen čeledín, když jel ráno na pole, dostal kus *chleba*. V poledne se jídal v létě »*sejra*« s chlebem, v zimě *polívka*, večer byly *dlouhé placky*. Toliko v neděli byl ráno místo brambor *chlebiček*, v poledne *maso* a některý z uvedených *přikrmů*.

Jen ve velkém statku byl možný *jídelní lístek*, ve staré říkance u nás zachovalý:

V *neděli* je *maso*, dopřejte si, chaso!

V *pondělí* je *hrách a kroupy* — se zelím to není hloupý.

V *úterý* jsou *zemčata*, najezte se, děvčata!

Ve *středu* jsou *knedlíky*, to pro naše jazyky.

Ve *čtvrtek* je *jahelníček*, rychle sem s ním na rendlíček!

V *pátek* máme *vdolky* z vejražkové mouky.

V *sobotu* je *kaše*. — To je strava naše.

Dobře připomněl starý výminkář, když mě žena jeho zasvěcovala v taje staré kuchyně: — *Při té stravě byli jsme zdraví a silní jako koně. Hračkou jsem donesl z lesa špalek na stoupy a v hospodě jsme se taky nedali! Dnes je to i ve žních samý kafe — kdyby ho člověk neosolil, ani chuti by nemělo — a proto v žilách žádná krev, v těle žádná síla . . .*

Ptáte se, kde byla ta vyhlášená česká kuchyně? V *bohatších domech, na farách, ve mlýnech a ve městech*. Dnes si téměř venkov s městem nezadá — ale stará česká kuchyně to není . . .

* * *

Nezazli mi, zkušená kuchařko, není-li vše pojmenováno a vy-psáno po novém způsobu! Z vypravování starých hospodyň snažila se ruka, v kuchařství neumělá, zachytiti: obrázek *starého jídelního lístku* z našeho kraje.

XI.

CHLÉB NÁŠ VEZDEJŠÍ DEJ NÁM DNES.

CHLĚB NÁŠ VEZDEJŠÍ DEJ NÁM DNES.

— Nemá-li sedlák, nemá nikdo!
Z. Královéměstečka.

Gelé srdce přiložil náš člověk k přírodě, s ní se raduje, s ní truchlí, žije i umírá. Chudému políčku věnuje celý život a nereptá, když špatně odměňuje jeho mozolnou práci, odevzdává se do vůle Boží. Nehledá bohatství, spokojí se, dá-li mu tolik chleba, aby uživil nemalý počet hladových krků. Veškeré jeho myšlenky i řeči týkají se polního hospodářství. Není tedy divu, že vedle rozličných pranostik na jednotlivé dny v roce má řadu případných rčení, z přírody odpozorovaných:

Když záhy trn rozkvétá, záhy se žito vymetá. Záhy-li kosa slyšeti, můžeš se, sedláčku, těšiti! Mnoho ryb, málo obilí. Vyroste-li ze žita stoklasa, uživí se sedlák i chasa; naroste-li metlice, neuživí se ani slepice. Je-li vrána na blízku, je nejvyšší čas k setí. Co červ nesní, to sud spolkně. Severní větry a červánky učiní zimě konec.

Kalendáři se mnoho nevěří; říkávají naši venkované: -- Kalendář je lhář, Pán Bůh nejlepší hospodář! -- V nutné potřebě však přece po něm sáhnou, aby vyhledali poznámky své. Tu se omlouvají: — Má hlava není kalendář. — Z pravé nelícené zbožnosti plynul tento zvyk:

Dřív než světil rolník obilíčko zemi, šel do kostela na mši sv. a pak se na mezi pomodlil. Podobně si vedl se sekáči přede žněmi. Na počátku setí zavedl vrabce (viz o žehnačkách) a rozséval z bílé plachetky, modle se při tom. — Nyní bedlivě pozoruje, jak osení vyráží (•píchá•), zelená se, metá.

Kočky o květné neděli posvěcené zap chuje o velikonočních svátcích hospodář do čtyř úhlů pole, aby Bůh úrodu od krupobití a jiných pohrom chránil, i aby bylo hodně korečků. Také za okna staví kočky proti záhubné bouři Uhlí z Jidáše hází na pole, aby štíři nehubili obilí. V předvečer filipo-jakubský hlídává osení, aby s něho někdo zlý růžovou rosu nesetřel a tím pole úrody nezbavil. Čím delší větvičku kdo z májí, o Božím Těle kolem oltářů posta-

vených, na pole lnem oseté zapáchne, čím delší len se urodí a štíří s pole utekou. —

Úzkostlivě hledí na každý zlověstný mrak, který z »babího kouta« (jihovýchodně) vyjde, ale při tom se odevzdává plně do vůle Boží:

— Bůh dal zuby, Bůh dá i chleba! Bůh šatí kvítí, živí ptactvo, uživí i nás. Stihne-li krajinu krupobití, dává před práh křížem po-metlo, lopatu a hřeblo, aby Bůh úrodu polní zachránil. Ve svět-nici při rozžehnuté hromniče modlí se celá rodina; také se zpívá: — *Kdož ochrany Nejvyššího...*

Přišly žně a za pohody u veselém chvatu se rychle seče a váže. Sotva se hospodář objeví na poli, chasa ho obklopí, ovine *pořá-*

CHALUPA V SOKOLČI (obydlí, síň, komora, mářstel, chlív, vojenská mářstalka, řezárna, chlívky).

slem křížem přes rameno a přeje mu šťastné žně. Za to přání dává jí hospodář na pivo nebo na kořalku.

Ve žních není o zábavy nouze. Každé soboty po výplatě schází se chasa i hospodářové při pivě, zpěvu a vypravování v hospodě nebo v některém stavení; tuto zábavu nazývají »žebračka«.

Jiná je »dovozná« (obžínky). Na poslední neplnou řůru obilí postaví se »starej« t. j. opentlený snop, někdy i do mužských neb ženských šatů přistrojený. Kolem něho seskupí se ženské a v prů-vodě hudby u veselém zpěvu a jásotu vezou jej s pole pantátovi a panímámě. (Viz »Muziky«.)

Cestou dávají ženské připljeti dobrou kořaličku a v bujnosti se i za mužské přestrojují. Na dvoře se seřadí a nesou do stavení hospodáři *zvěrec*, při čemž ta nejhezčí odřívává *vině*:

— Pochválen buď Pán Ježíš Kristus
za to boží požehnání!
Panímámo milá,
já vám přeju tolik štěstí,
co je květů v tomto věnci,
já vám přeju tolik zdraví,
co je zrněk ve obilí,
a po smrti věčnou slávu
v království nebeském
s milou Pannou Marií
a s naším patronem, svatým Janem,
aby přiletěla vrána,
donesla pro radost syna
a dcerušku pro potěšení,
až na věky věkův — amen.

Panímáma žence i žnečky pohostí, pantáta se plácne přes kapsu, dá na náký to pití a jde se točit do hospody. — Taková slavnost bývá ovšem buď v panských dvorech, nebo i velkých statcích; v menších usedlostech nahrazuje »bandu« harmonikář neb kolovrátkář a trdluje se doma na dvoře neb ve světnici. —

Po vykopání bramborů a dobytí cukrovky dává hospodář úctu dělníkům, kteráž slove »dokopaná«. I při té se rozdovádějí nohy mladým lidem a ve stavení bývá živo dlouho do noci. —

Úroda vymláčena, obilí semleto — peče se první chléb z »*le-tošního*«.

Při *pečení chleba* zachovává hospodyňka pečlivě všechny staré zvyky. Dříve nežli mísí těsto na chleba, udělá kopistí v dízi tři křížce, aby dobře zkysalo; vyběře-li se těsto z díže, poznamenají se lžicí na dně opět tři křížce, aby se i podruhé zdařilo. Uřkne-li někdo boží dárek při zadělávání, bude jako brousek s pentličkou, utvoří se slípky — krátce: nezvede se.

Kdo by *metl* při pečení chleba, vymete bochník z domu. Dokud se nevsadí chléb do pece, nemá se díž *vyváděti* ze světnice, — zemřel by záhy hospodář. Díž, ve které nebylo těsto na chléb v *pátek* připravováno, vynáší se při požáru proti ohni před stavení. Která panímáma ošatky hodně »*podsejpal*« moukou, zakládá dceři na bohatého ženicha — synovi na nevěstu.

Skrajuje-li se chléb, dělají se na spodní kůrce *tři křížky* nožem, aby dlouho vytrval. Klade-li se nůž na stole ostrím vzhůru, nepovede se chléb. Kdo nožem na stole bubnuje, volá bídu. Kdo nechá nůž ve chlebě zakrojený, bude dlouho umírat. Kdo vykrajuje střidu z chleba, krájí Pánu Bohu paty. Kdo se nesrovnává s chlebem (špatně jej krájí), nesrovná se ani s lidmi. Položí-li někdo chleba vzhůru *bílou korou*, kárává ho panímáma: — Ty jsi jako horák! — Toto rčení nám pak vyloží, že takový obyčej mají v horách, a v kraji se pokládá takové kladení chleba za nezpůsob.

Na chléb se nezadělává v pátek, ani na Květnou neděli, aby nezapekla hospodyně stromům květ. Obyčejně se zadělá k večeru v neděli a v pondělí peče.

Při pečení chleba pekou se také *podplamenice*, potom se sušívá v peci *ovoce*. Dříve se posype uvnitř moukou a outory vytře hospodyně *cibuli*, aby jí příště zase dobře chléb zkysal. —

Práce rolníkovy jsou přesně rozděleny na čtyři doby roční. *Na jaře* vozí se a rozhazuje hnůj; pole se štrejchuje, oře, převorává, vláčí, vosejvá, radličkuje, hárkuje, mašinuje, válí, talíruje, ježkuje; vyvorávají se sklady, prohazují se sklady, obvorává a převorává; řepa se sází, šintuje, okopává, protahává; brambory se sázejí, šintujou, obvorávají; obilí se seje, pleje, přižíná. —

V létě se seká tráva, vobrací, suší, dává do kup; obilí se seká, vobrací, nahrabuje v poklady (snášky), staví v mandelíky, váže, dává do mandel, pohrabuje. —

Na podzim se vyorávají a vybírají brambory; tahá a klestí se řípa od křástu, vozí se do továrny; seje se žito a pšenice: suší se ovoce. —

V zimě se vozí hnůj, dělá kompost nebo rozhazuje, mlátí se obilí, klepe, věje, točí, vysejvá, žejbruje, mlejnkuje a měti, přerovává se sláma, dělají se pobříska; vozí se do jam řízky. —

Každá práce v domácnosti počíná se pozdravem, přáním, aby jí Bůh žehnal, dal zdaru. Nejobyčejnější pozdravy jsou:

Pán Bůh rač dát spěch, aby práce hotova byla hned!

Pán Bůh rač být pomocníčkem a my jeho robotníčkem!

Pán Bůh rač pomáhat večera se domáhat!

Pán Bůh napřed a já za ním!

S pomocí Boží!

Pomáhej Pán Bůh!

Naše práce a vše počínání záleží na Božím požehnání.

Tomu, kdo lpi na hrudě, říkají: *Drnodrap* (Sadská), „*vlkavý*“. Kdo přesazuje mezníky, nebude mít ani po snrti pokoje, stane se ohnivým mužem a v noci je musí přenášeti, dokud ho někdo nevyvobodí. (Sány.)

VÝZNAMNÉ DNY V LIDOVÉM PODÁNÍ.

VÝZNAMNÉ DNY V LIDOVÉM PODÁNÍ.

Nový rok.

ový rok má vliv na počasí, úrodu i život lidský po všechny dny v roce. Slunný den zvěstuje pohodlné žně. Dítě na Nový rok zrozené bude šťastné. Kdo se umyje mlékem, bude po celý rok hezký. Platí-li kdo na ten den, bude platiti po celý rok. Dostává-li peníze, bude bráti celý rok, nepocítí nouze. Přejde-li ráno do stavení dítě první, přináší štěstí a má se hojně odměnit. Jde-li služka, čeledín do služby v ten den, jistě na místě dlouho nevydrží. Hoří-li ráno nebe, bude v roce mnoho ohňů. Hospodáři prorokují počasí: Rozloupnou cibuli a »sukýnky« rozloží vedle sebe na 12 dílů; ve které je do druhého dne voda, ten měsíc bude deštivý. Ubude-li druhého dne vody ze sklenice, svrchovatě naplněné, bude rok suchý, ne-li, bude mokrý.

Tři králové.

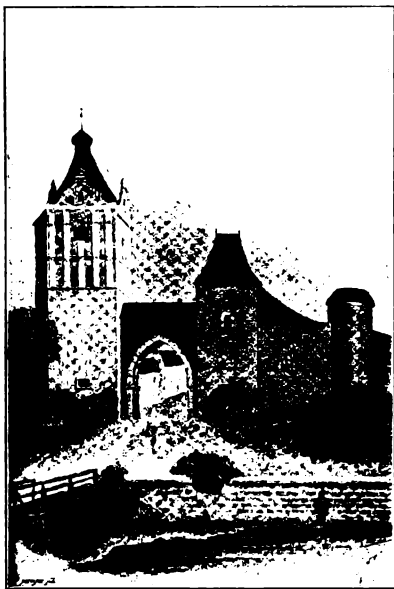
Mytí a koupání před východem slunce na Tři krále zahání všechny nemoci a uchovává člověka celý rok ve zdraví. — Pan kantor psal na dveře jména Tří králův a děti zpívaly: »Den přelavný . . .« Křida, voda tříkrálová proti kouzlům.

Hromnice.

Posvěcené svíce »hromničky« rozžijí se při bouřích, aby Bůh stavení i ourodu chránil od hromu, krup, vody; také obnášejí hromničkou umírající, aby měli šťastnou hodinu smrti. Na všechny svátky mariánské vylézají hadi na keře, a kdo jde kolem, uštknou ho. Na dny Panny Marie musí se slunéčko alespoň sedmkrát z mraků vyhoupnout (to platí i o každé sobotě — dni mariánském). Kdo šije na Hromnice, seberou se mu prsty.

Památka sv. Blažeje. *)

Ranní žehnání svíčkami v chrámě chrání od krčních nemocí, zvláště děti pošle matka do jednoho »pro blažeje« (»blažejské požehnání«). Mají-li naši venkované po celý rok obalený krk šálou, jdou v den sv. Blažeje do kostela bez ní, jsouce bezpečni, že se jim nic státi nemůže. Tento den světí se jako polosvátek a domácí

ZÁLABSKÁ BRÁNA V NYMBURCE.

zdržují se těžké služební práce (píší mnohé o minulosti, jejíž pamětníci žijí — snad nikde tak rychle jako v Polabí nestírá proud času naši svéráznost), ba ani přástvy večer nebyly; přadleny sešly se jako jindy »na táč«, ale pobýly a nepředly, aby neznesvětily dne sv. Blažeje.

*) Otištěno v »Č. Lidu« IX. 3.

Vypravovala Kysilková ze Skochovic: »... To byl takovej paličák čeledín u Krejčů a ten naschvál na Blažeje nadíval předivo na řebínky a kramploval do roka byl pryč...« Ostatně takových dnů odpočinku měly přadleny v únoru více: Na Hromnice (aby se nesebraly prsty,) na sv. Hátu (aby »jedovatina« neštípla.) na Dorotu (?), na Apolenu (aby nebolely zuby). Přímluvy sv. Blažeje dovolává se »žehnáč« při zažehnávání boulí a jiných nemoci krčních (Poděbrady). Pranostiky: Blažejův den — šťastný den; Juliána (16. února) a Zuzana (18. února) nešťastná (Dobšice). — Na sv. Blažeje kamínek se ohřeje. — Na sv. Blažeje jasná obloha, bude jistá úroda. — Na sv. Blažeje tekou vody plné koleje. — Na sv. Blažeje pije skrivan z koleje. — Je-li o Blažejí voda v koleji, úroda lnu se očekává. (Předhradí — v letech padesátých pověstné lnářstvím.) — Marně jsem se doptával, chodívali-li v tento den jako o Řehoři žáci s kantorem po stavení; této individuality krajové u nás neznají.

Svatý Matěj.

(24. února.)

Před východem slunce běhá chasa v košili po zahradě, klepe stromy a volá: — Na sv. Matěje nosil nahej nahýho na těle. Když ten hlásek obejde, všude ovoce bude.

Ostatky.

Na konci masopustu chodívaly v hlučném průvodě maškary, vodíce medvěda »masopusta«. Šly po vsi a vybíraly na muziku. Hospodyně trhala hrachovinu z medvěda a dávala ji pod husy, aby dobře seděly. Čím výše děvčata večer o muzice skáčí, tím vyšší bude len.

Popeleční středa.

Po půlnoci v úterý masopustní ustalo se v tanci. Říkávali: Tančí-li děvčata déle, zjeví se mezi nimi myslivec — čert. Basa nosí se kolem sálu, líbá a v koutě pochovává (Kněžice). — Nastal půst. Ráno jdou všichni osadníci do chrámu pro *popelec*, aby si připomněli »marnost světa«, i aby jich nebolela hlava. V domácnostech zahostí se klid, zpívají se postní písně, v pátek modlí se růženec. Prostý, tmavý šat, svědomitý půst byly hlavní známky nastávajícího postu. Mnozí pijáci odříkají se až do Vzkříšení kořalky, piva, jiní šňupání, kouření pak si to řádně nahradí. — Kdo popel s čela nesetře, bude zdrav celý rok (Městec Král.) Na »škaredou« středu, jak sem tam i popeleční říkají, ustává se v předení a přadena se nosí ku tkalcí.

Smrtná neděle.

O páté neděli postní, Smrtné, uchoval se u nás v několika osadách poslední zbytek dávných zvyků: vítání nového léta. Venkované naši dosud děl rok po dávném obyčeji na léto a zimu. Léto začínalo o Vánocích, kdy se rodí nové slunce, ale trvalé

nadvlády nabývala Vesna nad Moranou, bohyně zimy a smrti, teprve o Smrtné neděli. Dvě slavnosti se dosud uchovaly: *Chození s lítem* a *Vynášení smrti*.

Od rána chodí chudé děti s „novým lítem“ po koledě. Obvykle to bývají smrček, ozdobený vejdučky, mašlemi, ovocem a papírovými řetězy; nahoře je panna (Vesna). Na Chlumecku nosily jen pannu z hadrů na vařečce ustrojenou. Zajímavé jsou písničky malých zpěváků: „Nesem líto zelený a vejčeka červený; hody jdou, hody jdou, nesou líto před sebou. Smrtná neděle, komu's dala klíče? Dala jsem je dala svatému Jiří; svatý Jiří volá, zem' otvírá, aby rostla tráva, tráva zelená, fiala modrá, růže červená. Svatý Petr z Říma nese flaši vína, abychom se napili, Pána Boha chválili.“

Odpoledne vynášela chasa smrt (smrtku, smrtáka), jinak též „Mařenu“ za ves do vody. V některém stavení ustrojili došek slámy do košile, dali smrti kosu, ověsili ji vejdučky a za výskotu nesla děvčata smrt k vodě. Hoši je stále zlobili a snažili se Mařenu jim vyrvat. Děvčata zpívala: „Smrt plave po vodě, nové líto k nám jde; buďte, báby, vesely, že jsme vám smrt odnesly.“

U vody smrt chasa odstrojí a došek hodí do vody. Ku vsi ubíhají, co jim nohy stačí. Kdo by se opozdil, nejdříve umře.

Někde chodí zpěváci od družebné do květné neděle, aby více filec naplnili.

Svatý Řehoř.

(12 března.)

Na sv. Řehoře chodili žáci s panem kantorem po staveních. Opásání byli pentlemi, v ruce každý hůl. Mimo to měli s sebou několik košů na dary. Ve světnici zpívali:

-- Učitele velkého,
Řehoře svatého
dnes my žáci
slavnost máme,
radujem se z toho.

Kdo své dítky miluje,
vede je k dobrému,
ať své syny
dá do školy,
ať se učí tomu:

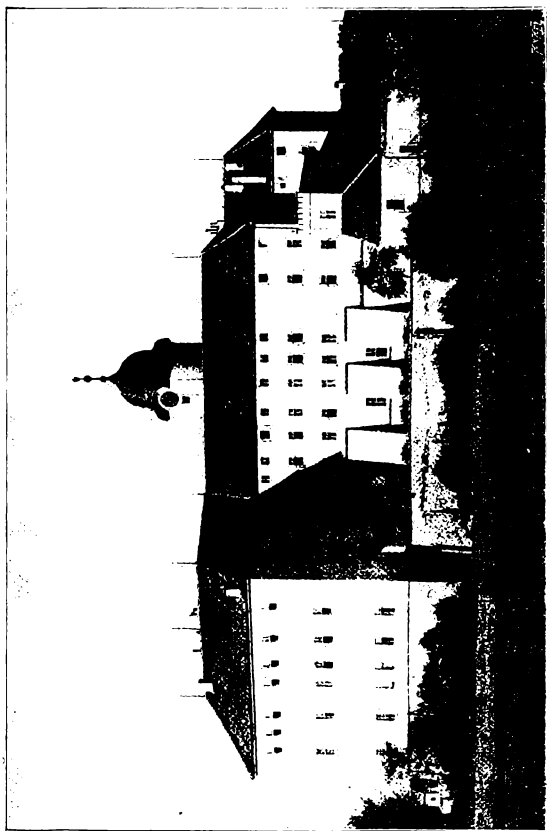
Nejprv Boha znáti
Stvořitele svého,
vyučovati
je více,
slávě Krista Jeho.

Pakli dítky nemáte,
na papír nám dejte,
jedním grošem
nebo dvěma
málo zchudnete.

Budete mít odplatu
v tom nebeském ráji,
kde svatý Řehoř
přebývá,
Pána Boha chválí.

Pakli nám nic nedáte,
pak se podíváte,
všecky hrnce
vám potlučem,
co v polici máte.

Máte-li je v peci,
roztlučem' je přeci,
roztlučeme -- potlučeme
dřevěnou palicí. — (Dobšice.)

ZÁMEK V PODĚBRADECH.

Svatý či pašijový týden.*)

Mimo Štědrý den není v roce významnějších a na lidové podání bohatších dnů, jako jsou ve svatý či pašijový týden od Květné neděle do Hodu Božího velikonočního. Všecky významné zvyky a pověry, vztahující se k době jarního slunovratu, snesl lid v tyto dny, a staré zázky, vzácné dědictví po otcích, ovšem v mnohém pro nás v jiné době žijící podivné, zjevují nám přání prostého lidu venkovského, aby s novým jarem usídlilo se pod chudými krovky zdraví, aby hospodářství zkvétalo a škudcové jeho byli zmařeni. Rychle padají tyto památky v moře zapomenutí — mnohé zachovala nám již jen paměť několika staríků — a přece zasluhují tím spíše zachování, čím rychleji se jich nové pokolení zbavuje a za ztrátu národní bytosti novou kulturou se šatí.

* * *

Minuly postní neděle: pučalka, černá, kýchavná, družebná i smrtelná a přiblížila se neděle *»Květná či Palmová«*, kterou začíná svatý či pašijový týden. Rolník věnuje bedlivý pozor počasí; neboť známá pranostika: Je-li pašijový týden deštivý, nebude ani píče, ani zrní. -

O Květné neděli nosí mládež do chrámu na *»velkou«* ku svěcení kočičky, pruty vrbové s jehnědami, pestrými stuhami svázané. K tomu volí pruty co nejdelší a též při svěcení je vysoko drží jen z té příčiny, aby se obilí vysoko táhlo.

Tři svěcené kočičky polykají děti doma před obědem proti zimnici a bolení v krku, též si jimi oči potírají, aby jich nebolely. Hospodyně dává je o letní bouři za okna proti blesku a krupobití, zastrkává za obrazy proti čarodějně moci, vařivá je v pádu potřeby nemocným s jinými léky rostlinnými a dává jim píti odvar, aby se pozdravili.

Při čtení pašiji otvírají se poklady, jak o tom četné pověsti u nás svědčí: V Oškobruhu u Poděbrad, o němž koluje jako o Blátníku pověst, že v něm spí vojsko svatováclavské, otevře se u *»čertovy brázdy«*, tam co roste *»pukavec«*, skála a je viděti černou kočku s očima, jak žhavé uhlíky, sedící na železné truhle s poklady. V Bolicích (u Městce Králové) *»na hradě Libušině«* také se v tu dobu otvírají poklady. Podobně v Mydlovarech na Nymbursku, jak již P. Krolmus zapsal, pod zříceninami Libušina hradu *»otvírá se vrch, když se pašije čtou a lid tam hojně chodí.«* (Dr. Č. Zíbrt. Č. Lid VI. 98.)

Jiné pověsti kolují o pokladě v Libušině jezeře libickém, o místě *»na zámku«* u Břístve, o Květníku u Loučeně.

O Květné neděli nepeče hospodyně nic z mouky, aby nezapekla stromům i obilí květ. Hospodáři mají pranostiku: Jaká Květná neděle, takové žné. —

Lidé, na Květnou neděli zrození, rozumějí mluvě rostlin a poznají, na kterou nemoc se každá bylina hodí. Jest čarovné koření, které hojí všechny nemoci a jen právě jim možno je naléztí.

*) Otištěno v Obrázkové Revui 13. I.

Vjezdu Krista Pána dotýká se říkání lidové doktorky při zezhňávání: »Pán Ježíš jede na oslíčku, svatý Petr na koníčku. Petře, pojed! Pane, nemohu, zlámal si kůň nohu. Žíla k žíle, kloub k kloubu, krev k krvi . . .« —

* * *

Od Škaredé (sazometné) středy veškera těžká práce v hospodářství odpočívá, jen hospodyně dává stavení do pořádku. Vymetá pece, myje, bílí, aby vše bylo na svátky jako na sloupku; proto sluje tato středa škaredá.*)

»Na Škaredou středu už nerada předu,« říkávaly pilné přástevnice, ukončující tímto dnem zimní přástky. A také jen co ještě upředla hospodyně pašijové niti, jako ochranný talisman proti blesku, nemoci i strašidlům a již se stěhovaly kolovraty na půdu. Jen někde z příčin níže uvedených zůstávaly kolovraty dole až do Bílé soboty.

Kdo škaredí na Škaredou středu, škaredí pak každou středu v roce.

* * *

Na *Zelený čtvrtek* chodí hospodář s celou rodinou ráno do chrámu ku správě Boží. Staří drživali již od tohoto dne půst až do Vzkříšení na Bílou sobotu. Odpoledne se nepracuje, světi se. V mnohých rodinách probdělí i noc na Velký pátek na modlitbách doma, jinde konali pobožnost v chrámě.

Mnohé starodávné zvyky, jako modlitba za zdraví před východem slunce v přírodě, umývání se v proudové vodě, vyhánění neřestí ze stavení a j., konají někde již na Zelený čtvrtek, ve více však případech až na Velký pátek.

Kdo sní na lačný život či »na čutrobu« pečivo, zvané »Jidášek, s medem«, bude chráněn před jedovatým štipnutím, »had, štír i včela se mu vyhne« a v roce nezastūně; bloudí-li lesem a vzpomene, s kým Jidáška jedl, nalezne záhy pravou cestu. Také dobytku dává se kousek chleba s medem, aby byl po celý rok zdrav, i do studně se hází, aby dávala zdravou vodu.

Když se naposled zvoní, třesou po zahradách stromy, aby daly hojné ovoce. Na Zelený čtvrtek sije se hrách, nebude snětivý: již stará rada hospodářům zní: »Na Zelený čtvrtek hrách zasívej, na Velký pátek masa nejídej!« Několik zrněk syrového hrachu se pojídá proti bolesti zubů.

Malí klepáči obcházejí po vsi, klapají a řehtají svými hračkami, až sluch zaléhá. V některých osadách jdou pěkně v řadě, u sochy na návsi se pomodlí a připojí na konec říkání o »nevěrném Jidáši«.

Jinde hoši provozují hru: »Jidáš«, chodíce v pašijovém týdnu k večeru po staveních. Do světnice vejde přestrojený »nejvyšší kněz židovský« s Jidášem a přednášejí svá říkání, jež nejsou nic jiného než porušená legenda staročeská o Jidášovi; ku konci objeví se

*) Dle jiné verse sluje škaredá, že Jidáš škareděl na Krista Pána; Zelený čtvrtek: Kristus Pán se modlil na *zelené* louce.

čert, vybere do pokladny příspěvek a s velikým hřmotem Jidáše odvádí. —

Některé *modlitbičky* dětské vztahují se k tomuto dni. Dotknu se zde u nás v četných variantech nejznámější, jak jí matky některé mé žáky naučily: »Šel Pán Ježíš do zahrady, naklonil své svaté hlavy na travíčku zelenou, na rosičku studenou. Přišel k němu sv. Petr, sv. Jan. — Co ty tady, Pane Ježíši, děláš? — Rozjímám své drahé rány, které jsou mi židé dali, nohy, ruce zprobodali: první hlavu, druhé ruce, třetí srdce, čtvrté nohy, pátý bok. Jdi ty, Petře, do celého světa, ohlas lidem mladým, starým, bohatým i chudým, kdo se tu modlitbičku pomodlí, tři dušičky vysvobodí: mamínčinu, tatínkovu, svou jedinou, Pánu Bohu milou.«

Žehnačka při žehnání *krtic* říká: »Měla jsem dnes sen, že v Jerusalemě vyrostl kmen, Pán Ježíš pod ním večeřel; a vy, krti, krtice, jděte z toho těla ven a nevracejte se, až bude soudný den!«

* * *

Velký pátek — den přísného postu a očišťování, den smutku, modlitbě a rozjímání zasvěcený, — je po Štědrém dnu nejbohatší na starodávné zvyky, pověry i pranostiky. Všude se zahostuje klid, ustává se od práce. »Kdo na Velký pátek bílí, ten to se zármutkem uspiní.« »Kdo jí chléb na Velký pátek pečený, dostane padoucí nemoc.« Zemí rolník nehýbe, již mnohé ztrestala ze proto, že ji rušili v době, kdy kvílí pro Spasitele.

Po celý den putují koláturníci v zástupech k Božímu hrobu, rodiče vodí děti k »líbání do hrobečka«.

Množství pověr, nesoucích se k očištění těla i příbytku, konává se obyčejně před východem slunce, bez hovoru, obyčejně s modlitbou.

Ráno vstává záhy nejdříve hospodyně a jde na zahradu. Tam klekne a modlí se, jsouc k východu obrácena, za zdraví pro své drahé i za zdar v hospodářství: »Také Kristus Pán se v té noci modlil v zahradě.« Potom shání děti i čeleď s postelí vařečkou a říká: »Dám ti Velkého pátku na památku!« Děti hned klekají a modlí se zvláštní modlitbičky proti nemocem, jako: »Vítám tě, ó Veliký pátku, odvrát od nás trojí nemoc: hlavnicí, psotnicí a padoucí nemoc. Když Pán Ježíš na kříži umíral, země se trásla, skály se pukaly a měsíc krví se obracel . . .« — »Vítám tě, velká a slavná Velkonoc, že's nás ochránila od všelikých nemoc, od hlavnice, od zimnice a od jiných nemoc . . .« (A. Hajný, z Nymburska.)

V proudové vodě, k východu tekoucí, omývají a koupají se nemocní i zdraví, po proudu stojíce. Tato voda před východem slunce na Velký pátek má divotvornou moc a plno hojivé síly, než ji první papsky sluneční políbí; říkájí jí též: »živá voda,« »Jordánka«, »Pána Krista křtitelnice«, »mlčlavá« (že při mytí se lidé nemluví). Některé studánky lesní mají zvláště dobrou pověst, a léčivá voda z nich se na Velký pátek i nemocným domů nosívá. Mytím a koupáním v proudové vodě zahánějí se boláky, svrab i neduhy vnitřní, potřají se jí oči, aby nebolely, pijí se jí tři »kluty« proti bolení v krku. Děvčatům mytí a koupání v této vodě

dodá krásy a svěžesti, i pihů pozbudou. Těž rozplétají vlasy a pouštějí se po proudu, aby rostly a neprokvétaly. Někde se při tom modlí, jinde mají rozmanitá říkání. (Bláhova studánka v Poděbradech.)

Stavení kropí se svěcenou vodou, aby škodlivý hmyz nedržel se ve stavení, i aby neštěstí se odvrátilo. Dobytek se kropí, aby mu čáry a nemoc neškodily. Blechy vymetají se novým chvoštětem, bez smlouvání koupeným, a při tom se říká: »Ven, hosti, bez kostí!« Smetí se vynese na křižovatky a kdo by z něho něco zvedl, k tomu se blechy přestěhují. Jinde se ptává někdo cizí, klepaje na práh: »Jsou blechy doma?« »Odešli k N. N.« odpoví někdo z domácnosti a nevtíraví se vystěhují.

Venkované dýchají na zahradě do doličku, aby jich nebolely zuby. Ruce si omývají hnojůvkou, aby nedostali záděr, koupají v ní nohy, aby jim nepukaly. Šlapou těž na sekeru, aby jich nebolely nohy. (Viz totéž ve čl. »Vánoce«.) Hlinou s devíti krtčích hromádek o Velkém pátku sebranou zažehná pomahačka krtice. Je-li každý jiný pátek nevhodným k sympatetickému léčení, je Velký pátek nejvhodnějším. Proto mívá lidová doktorka v ten den práce nejvíce. Staří dávali si hojně na Velký pátek pouštění žilou, potoky krve tekly na zdař Bůh...

Aby byl pokoj od myší, udeří se do každého »zauřítí« cepem, pak se jím mlátí po zahradě a kam se naposled udeří, tam se svedou. Se tří krtčích kopečků nabere se hlíny do tří uzlíků (ne holou rukou) a kam se hlína zaneše, tam se krtice svedou. Ve sklepe se pálí ovesná sláma, by žáby, hadi, ještěři utekli ze stavení. Kolem stavení táhne se třikrát řetěz, aby zloději neměli přístupu. Oděv a peřiny, hlavně z vystlaných postelí v přístěnku, se klepou, aby se do nich nedali moli.

Do slunce východu navaří hospodyně vaječ a dá je na Boží Hod posvětit; svěcená zakopou se do čtyř úhlů polí, aby nebyla pšenice snětivá. Vařené vejce jedí děti pro zdraví; dospělí se postí a teprve v poledne svaří hospodyně kroupy, jen co je pára obejde, a nemastné, neslané klade je na stůl k jídlu, aby domácí nedostali *kámen*. Dřevěné nádoby se omyje, a splašky dají se dobytku — nedostane ouroků; díz a másnice obrátí se k východu, aby se chléb zdařil a máslo dobře stloukalo. Čarodějnice hledí v tento »nepatříčný den« něco ze stavení získati a tím uçarovati; k tomu cíli trhá dnes trní, klokoč a j. Hospodyně však ze stavení nevydá, nepůjčí a za nic na světě neprodá mléka, vaječ, aby dobytku neublížila.

Hospodáři bedlivě pozorují počasí. Krvavý východ slunce zvěstuje chlad, mor a válku. Velký pátek deštivý dělá rok žízňivý. Čisti holubníky, aby holubi neměli »čmelíků«, dávají koním, aby se pohromadě drželi, chléb s krví holoubat, vytírají žlaby kašrem a rtutí, kus provazu od zvonu zaplétají koním do postraňků, aby dobře a lehce šli.

I mnoho tajemných zjevů je ve spojení s Velikým pátkem! Při čtení pašijí otvírají se poklady a hroby. Slunce, při východu poskočí třikrát na památku vykoupení lidstva. Šumí-li silně Labe, utopí se hodně lidí. Avšak hastrmana, jenž toho dne vychází z vody a podobu koně na se běře, lze chytiti na ohlávku z nemo-

čeného lejčí a zkrotiti klokočovou holí. Sedlák jeden přivedl vodníka — koně již domů, ale sotva mu dal vody, zůstala v chlívě hromádka sena a vodník ten tam. (Žehuň.)

* * *

Na *Bílou sobotu* uchovala se v některých osadách našich řada týchž obyčejů a pověr, které se jinde konají na Zelený čtvrtek neb na Velký pátek. Tak někde teprve v tento den myjí se před východem slunce a koupají děti v říční vodě, o zvonění »gloria« klepou stromy, zvoní klíči na sadě, vymetají blechy pašijovým ko-

CHALUPA NA KRÁLOVÉMĚSTECKU. (KNĚŽICE.)

štětem, vyhánějí myši. Také se předou niti ku měření souchotin, těch hospodyně nasouká a přede je pozpátku. — Děvečky chodí s dojačkou na hlavě, aby krávy hojně dojily. Dívky omývají se vodou z březnového sněhu, aby ztratily píhy a vyrážku. — Při pálení sv. olejů či »Jidáše« sejde se na hřbitov tolik mládeže, že těžko ji lze starému hrobaři na uzdě držeti. Každý přinese si polínko na hranici, ale zřídka se ti slabší ku svému dostanou a proto mnozí upevňují si je na řetízek. *Alabastrem* z nově posvěceného paškálu nakuřují matky děti, mají-li psotník nebo housenky. Uhlí z Jidáše hází se na střechu, strká za krovy, aby ve stavení nehořelo, dává se s chlebem dobytku, aby nestonal, sype se do pšenice, aby nebyla snětivá. Hospodář sází odpoledne *stromy*, ponесou hojně ovoce; hospodyně peče mazance, hnětýnky a připravují vše na slavný Hod Boží.

Vzkříšení, v podvečer Bílé soboty, náleží mezi nejdojemnější slavnosti na venkově. Víška zazáří světly a radostné »Alleluja,

Alleluja* splývá se zvuky staré duchovní písně: »Pučte, kvěťte již, stromové, zelenejte se, lesové, louky kvítí vydávejte!« Zanícený zpěv zbožného zástupu je zároveň vřelým pozdravem omladlé, probouzející se přírodě.

Zajímavý je jídelní lístek při večeři po Vzkříšení. Některé ze dvou jídel mají skoro v každém stavení: buď »*osrdí*« nebo »*ndličku*« ze strouhání, vajec, zeleniny a uzeného masa.

Na *Hod Boží či Velkou neděli* oblékají staří do Božího kostelíčka božíhodový oděv. Cestou všímají si, jsou-li pěšiny, a předpovídají z toho suchý rok. Při »velké« světi se vejce, mazance a víno. Kdo sní před obědem svčcené vajíčko, nezabloudí. Kus mazance se dává dobytku, též pomyjemi z nádob se omývá, aby naň nešly mouchy. Po obědě vycházejí hospodáři prohlédnout Boží ourody a zasadí křížky z Jidáše a kočiček do polí, aby od krupobití bylo chráněno, i aby »štíři« (krtonožky) obilí nehubili. Též mnohé prastiky poji rolník s tímto svátkem: Zelené Vánoce — bílé Velikonocce. Ať si vítr duje, Velikonoc nezažene. — Prší-li na Boží Hod, budou všechny neděle do Letnic deštivé. — Kolik mlh v březnu, tolik mrazů po Velikonocích.

Dítě, o Boží Hod zrozené, bude šťastné a u každého v lásce.

K pomlázce v *ponděli Velikonoční* připravila si panímáma plnou ošatku pestrých kraslic: žlutých, v cibuli a šafránu vařených, tmavohnědých z kávy, světlých ze zeleného žita a červených z barvy »plizury«. Jiná vajíčka s nápisy, srdéčky a kvítky pomalovala nejprve voskem a pak je ponořila do barvy. Nejlepší *rejsování* vajíčka, která za »šestáček« pěknými ozdobami i případným věnováním opatřuje starý Pižl z Kněžic, má dcera schována v komůrce pro svého hochu.

Celý den je živo! Drobné děti zpívají koledy, dospělí vyplácejí pomlázkami děvčata i panímámu. Děvčata se vykupují kraslicemi, těšice se, že jim za to koupí zase hoši pouti v Libici, v Loučeni nebo v Dymokurech. — Také slouha dostával koladu.

I dobytek má dostati pomlázky, aby byl »čiperný«, zdravý.

Odpoledne roznáší hospodář po poli kočičky o Květné neděli posvěcené.

Sv. Jiří (24. dubna).

Na sv. Jiří shání hospodyně alespoň hrstku trávy kravám, aby hodně dojily. — Sv. Jiří odmyká zemi.

Kdo zabije krtku do sv. Jiří a krev jeho se pomaže, nebude mít nouze o peníze.

Hadí do sv. Jiří nejsou jedovatí; podobně i žáby.

Úhoř do sv. Jiří zabitý a sušený je dobrým lékem dobytku; podobně i mravenčí vajíčka, kůže krčka, vosí hnízdo a j. má do svatého Jiří zvláštní léčivou moc. Rosnička, motýl nosí se proti zimnici.

Sv. Filip a Jakub (1. máje).

Mládež v předvečer za vsí na návrší pálí ohně, čarodějnice. Věřt se, že v tuto noc létají čarodějnice na košťatech a škodí lidem, dobytku i ourodě. Kouzlem od ďábla, jemuž život zapsaly, propůjčeným škodí i v den sv. Filipa a Jakuba.

Hospodyně k večeru ve stavení umete, za okna, dvěře, obrazy i vrata zastrčí snítky černého bezu — ten chrání před čáry, na hnojiště postaví máje, před chlěvy nasype písku nebo plev, řezanky: věří, že dřive bylo by čarodějnicí sečísti jednotlivé kousky, než by směla do chlěva. Na chlěvy a maštele znamenají se křidou svčcenou tři kříže, jichž se čarodějnice nejvíce bojí.

Trhá se devatero koření kravám, porčeze se a nechá do rána na rose; prvního máje ráno posype se otrubami a dá kravám, aby dojily.

Po celou noc se hlídá na dvoře, aby nikdo nic nevzal a tím dobytku neuškodil.

Z téže příčiny hlídá se pole, aby někdo s osemi nesetřel růžové rosy a s ní i úrody neodnesl.

Ráno se potírá dobytek vodou ze tří studní s vejcem, klokočem a jesenem svařenou, aby mu nikdo neučaroval.

Na 1. máje se nic ze stavení nedá, nepůjčí, neprodá; tím méně hospodyně mléko prodá. Také se nic nepřijímá, zvláště nesmí se nikdo opovážiti a přinést koření dobytku — už čaruje.

Boží Tělo.

Věnečky o průvodě posvěcené dávají se za okna, aby do stavení neuhodilo, přidávají se kravám po otelení do nápoje, aby se záhy otelily. — Svčcené pivoňky lék proti bledničce

Čím delší větvičku kdo ulomí z májí kolem oltářů postavených, tím delší bude mítí len; dá-li je na jiné pole, utekou štíři, bude oroda. — Na Boží Tělo do vody smělo. *)

V noci před Božím Tělem sypávali hoši cestičku od hocha k jeho milé — ode dvírek zase ku dvírkám. Sypali ji květinami, chtěli-li vyznamenat, řezankou, plevami a pod., chtěli-li pozlobit.

Sv. Vít (15. června).

Kdo chce s prospěchem zažehnávati, nechť rozetře ve dlani tři jahody na den sv. Víta.

Matka, jíž dítě umřelo, nejí do sv. Víta jahod. Na ten den prý Pán Ježíš poděluje v nebi děti jahodami. K tomu dítěti, jehož matka jahody jedla, pravi: — Nedám ti, mlsná máma ti jahody snědla!

Sv. Jan Křtitel (24. června).

Tajemná noc před sv. Janem je plna kouzla. O půlnoci kvete kapradí zlatem, místo vody teče víno; žínky, skřítkové, víly, vodníci mají zvláštní moc v této noci a mnoho lidí poděsili.

Pálívaly se ohně, mládež v páru je přeskakovala a dle skoku soudila, vyplní-li se jí přání ve hrudi ukryté. Ještě před padesáti lety pálili svatojanské ohně na Chlumecku. Dívky odtud spěchávaly trhat kvítí na věnečky.

*) *Hastrman* strašil v poledne, kdy má největší moc, v jezeře u Osečka. Bývalo slyšeti šplachocení, jindy sedal na břehu bělovlasý dědek v šatech se zelenými výložky. V Horu zjevovala se hastrmanka s hlavou jako větel a břichem jako putynka. Brával na se podobu býka, zajíce; večer šil boty při lucerně. (Dymokursko.)

Která totiž natrhá na louce devatero kvítí na věnec, aniž by se ohlédla, promluvila, doví se, kdy se vdá. Hází v noci věnec na jabloň a počítá, kolikrát spadne — tak dlouho ještě zůstane svobodnou. Jiná uplete tři věnce a hodí je na strom; spadnou-li všechny, nevdá se v tom roce, zůstane-li některý na stromě, vdá se.

Která si dá věneček pod hlavu, uvidí ve snu hocha, kterého dostane.

Kořenářky říkají, že každé kvítí v tu dobu volá na člověka: „Utrhni mě!“

Devatero koření na devíti mezích trhané po celou noc se

CHRÁM V BÉRUNICÍCH.

hlídá venku na rose a ráno se dá kravám, aby neměly čáry nad nimi moci. Vůbec koření do sv. Jana trhané proti každé nemoci je nejpůsobivější. Na Chotuci u Křince a na Oškobrhu kvete před půlnocí divotvorné koření, ale nikomu se nepodařilo ho dosíci. Černobyl (pás sv. Jana) trhá se proti kouzlům, neštěstí, nemoci. Z kozičky (heřmánku), rmenu, úročníku, mateří doušky a krevníčku (třezalky) o sv. Janě připravuje se koření proti nemocem.

Sv. Markéta (13. července).

Svatá Markéta vodí žence do žita. V ten den chodily děti po známých a zpívaly:

— Svatá Markéto,
dej nám dobrý léto
na pšeničku, na žitíčko
a na všecko obilíčko,
co nám Pán Bůh nadělí.
Zatoč se v koši,
hod' nám po groši,

na cejnovou miskou
hod' nám po penízku.
Jestli nám nic nedáte,
na svých hrncích shledáte;
budou vám lítat z police,
jako mlynářova slepice.
(Městec Králové.)

Sv. Rufa (27. srpna).

Den sv. Rufa je smutně pověstný. V ten den má se každý vystřící všeho, kde by k úrazu, neštěstí přišel, vody, cesty, těžké práce — bývá nejvíce neštěstí v Čechách, neboť i v ten den, jak se píše ve znárodnělé písni: »Na den svatého Rufa . . .«, stihly národ náš nešťastné boje na Moravském Poli, u Kresčaku a u Mohače . . .

Posvícení.

Kdo sní prvý koláč z pece vytažený, nejdříve se ožení, vdá.
Děvčata pekou metynky pro své milé.*)
Je-li k obědu zajíc, má ten, kdo chce býti krásný, devětkrát překročiti práh, aniž by naň šlápl.

V úterý po posvícení se stínal kohout a shazoval kozel (jinde shazovali kozla na den sv. Jakuba (25. července)).

Sv. Barbora (4. prosince).

Na sv. Barboru chodívalo několik hochů, kteří znázorňovali její stětí, při čemž celou dramatickou scénu předvedli. Vše upadlo v zapomnutí. Dnes chodí dva až tři hoši, v dlouhé řízy oblečení a deklamují zpěvavým hlasem u dveří:

— Svatá panno Barboro,
urozená nevěsto,
má duše i tělo
budiž Tobě svěčeno!
Jak v životě, při smrti
pomáhej mi v ouzkosti.
když se duše s tělem loučí,
do Tvých svatých rukou poroučí.

Račiž mne před mou smrtí
velebnou svátostí oltářní zaopatřiti,
Boha za mne prositi,
bych mohl v milosti boží umřiti.
Zlého ducha pryč odháněj,
pomáhat mně nepřestávej,
zbav mne pekelnosti,
a přiveď mě do věčné radosti.

Sv. Mikuláš (6. prosince).

V předvečer chodí Mikuláš, anděl a čert po staveních. Děti se modlí; hodné anděl podělí, nehodné čert vyplatí. — Hodným dětem též naděluje Mikuláš do punčochy.

*) Posvícení máš, mne si nevšímáš, můj zlatej Martínku, nesu ti hnětýnku, tu ji, tu ji máš! (Slavie. 51.)

Sv. Lucie (13. prosince.)

V předvečer sv. Lucie se nepředlo ani peří nedralo; v některých osadách přicházela »Lucka« v bílém rouše, prohlížela přizi, klepala přes prsty přadleny a dělila děti, někde i nadílela křížaly, švestky. Hospodáři 12 dní od sv. Lucie bylo spolehlivým kalendářem pro příští rok.

Před svátky.

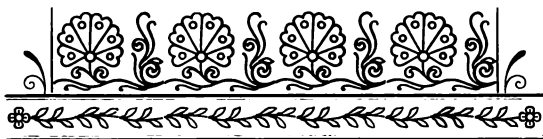
Milým kouzlem byly obetkány dlouhé zimní večery. V krbu hořely smolné pařizky jako uzenina, v prapisku blikala louč Kolo-vraty vrčely a s nití předla se zlatá nit *báji, pohádek, písní*, při *přástkách* odehrávaly se *vesnické romány*. Dnes se mluví o *šotkovi, mŕách, světylkách*, zítra o posvátném vojsku v *Oškobrhu*, o hraběti *Šporkovi*, o *Babinském*; jinde čte se kratochvilná historie o *Jenovéfě, Inšpiglovi, Faustovi, Prorocvi slepého mládence*, někde i *česká kronika*.

Nejlepší byly ovšem *pohádkové večery*, kdy babička na prosbu malých písukat na pecánku unášela svou fantasií všechny v lepší svět... A na konec zazněla *písnička národní*, čistá, svěží, od srdce — za ní druhá, třetí, až do rozchodu.

XIII.

VÁNOCE.

VÁNOCE. *)

Pokoj lidem dobré vůle...

Hejradostnější svátky malých i velikých — blažené Vánoce již roráty ohlásily svůj příchod. Denně mimo neděli časné z rána děti i dospělí plnili prostory chrámové a s tajemnou touhou v srdci zpívali krásné zpěvy rorátní: »Přijde, přijde Vykupitel...«, »Rosu dejte, nebesa, s hůry...«

Také hoši si pospíšili a hned od první adventní neděle chodili za pastýře přestrojení s betlémem po staveních, zpívající a provádějící betlémskou hru: »Co pak tebe neprobudím, ty lenochu ospalý...« ku počtě malého Ježíška.

Před samými svátky daly i hospodyňky celé stavení do pořádku: vše umyto, vybláno a vyčištěno k důstojnému uvítání božského dítěte.

Nastal Štědrý den, obetkaný kouzlem zvykův a pověr, které se dědí s pokolení na pokolení. Štědrý den je polosvátkem; v domácnosti zahošťuje se sváteční klid, ticho, těžká práce se odkládá a všichni dospělí od rána se přísně postí. Též děti k tomu vedou, slibující jim, že večer uvidí zlaté prasátko. Však by také hospodyně pověděla tomu z dospělých, kdo by něco jedl a tím volal trest Boží na stavení! — Jakým je kdo o Štědrém dni, takovým bude po celý rok příští.

Nejvíce práce a starostí čeká před svátky na hospodyňku. Nejen že jí je péci hojně Božího daru ze žita a pšenice (chleba a štedrovky), ale nesmí zapomenouti ani na žádný starý zvyk a obyčej po předcích zděděný; byl by to hřích neodpustitelný, a těch památek není málo! Mimo uvedený Boží dar peče také peciválky, »štrudl« a nějakou bábovku, varí k večeri krupici, aby se držely v domě peníze. Při pečení štedrovek (vánoček) bývá zvláště opatrná. Spálí-li se jí neb jen v peci přismahnou, bude v příštím roce těžce nemocna. Mléko ze stavení nedá na Štědrý den za nic na světě — připravila by krávy o veškerý užitek. Za to jím hodně »špláchá«, aby více nadojila.

*) Otištěno ve vánočním čísle Obrázkové Revue I.

Hospodář věnuje v těchto dnech dvojnásobnou pozornost slunci, měsíci a povětrnosti. Zelené, mokré a tmavé Vánoce nepřinášejí nic dobrého pro příští »sklizuňk«. Svítí-li slunce na Štědrý den, bude pěkný ječmen a také žně pohodlné. Ráno dává bedlivý pozor, kdo cizí vejde první do stavení. Vejde-li ženská, bude mít kráva při nejbližším telení jalůvku, vejde-li mužský, bulíka.

Dívky vdavek chtějí luští budoucnost svoji takto : Již týden před svátky nosí u sebe ve dne v noci jablko (odloží-li je jen na chvíli, pozbude svého kouzla) a když se zvoní na Štědrý den v poledne, s chutí do něho kousnou. Při tom vyběhnou na cestu, na nikoho nepromluví a pozorují, koho potkají z mužských. K tomu stavu bude náležeti i jejich budoucí muž. Zklamou-li se, uleví si ve zpěvu :

— Potkala jsem ševce,
vdávat se mi nechce . . .

Jiné však poskočí vesele srdéčko, potká-li toho, pro něhož již dávno žije. —

K zemi snáší se na křídlech Štědrý večer — odzvonili klekání, svatá, tajemná noc nastává —

— zvony znějí, světla hoří,
ó Vánoce, ó Vánoce !

Nelze význam tohoto večera případněji charakterisovati, než slovy Erbenovy ballady : »Hoj, ty štědrý večere, ty tajemný svátku, co komu neseš dobrého na památku?« — Není nikoho ve stavení, kdo by se na dlouho čekáný Štědrý večer srdečně netěšil, kdo by na něm nějaké památky nechtěl ! S otevřenou náručí jej vítají děti, s důvěrnou otázkou v srdci mládenci a panny, vzpomínkami staří.

Sotva se »smrkne«, vyhlíží je hoši na nebi první hvězdu ; s té strany dostanou nevěstu. Hospodář pak soudí z množství hvězd na úrodu zemskou ; jmenovitě se těší, že bude hojně kulatiny : hrachu, čočky a vikve, je-li nebe poseto hvězdami. Hospodyně si libuje, že jí ponesou hojně slepice.

Před večerí nosívá nyní Ježíšek dětem stromček. Svěží zeleň smrků zaplne září světél, a větve se ohýbají tíží ovoce, cukroví, ořechů, hraček a školních potřeb. Dříve naděloval na talíře, do punčoch za okno, a radost dětská nebyla menší nežli nyní.

Po klekání shromažďují se všichni ze stavení ve svátečním oděvu ke společné, slavné večerí. Hospodyně prostřela na stůl a dala před každého pod ubrus něco peněz, aby jich měl s dostatek po celý rok. Děti rozlechly před betlémem svíčky a zazpívaly s domáckými : »Narodil se Kristus Pán . . .« Do srdcí vstupuje teplo lásky, v oko slza radosti.

Před jídlem šlapou ještě všichni pravou nohou na sekeru, aby jich nebolely nohy, i aby byli silní. Při večerí má býti za stolem sudý počet osob ; neboť je-li lichý, jistě někdo z nich do roka ubude. Jen mladé manžely těšívali, že jich do roka přibude . . . Všichni z rodiny mají býti u stolu, aby se držely peníze v domá-

cnosti. Zvláště hospodyně nemá vstávati od večere — nezvedly by se jí husy a slepice. Proto posluhuje dcera, děvečka.

Jídelní lístek bývá rozmanitý, Káva se štedrovkou nebo nudlová polévka s houbami, mlékem zpařená peciválky, »štrudl«, kuba,*) krupičná kaše, sušené ovoce, jablka, koláče — a jen někde smažená ryba. Dříve, dokud bylo hojně rybníků, nebylo i o rybu nouze.

Čeď dostává po bochníku chleba, štedrovku a jiného celé hromady, někde i látku na oděv, peníze a j.

Na stůl se staví hrnec s mlékem; hospodyně se napije a prská na kolemsedící, aby krávy hojně dojily. Jablko se rozkrojí na tolik dílů, kolik je stolovníků, a každému se dá z něho kousek, aby se po roce opět sešli.

Či tělo vrhá při večeri na stěnu dvojí stín, ten do roka zemře. Také, podívá-li se někdo cizí klíčovou dírkou na večerici a uvidí někoho bez hlavy nebo se dvěma hlavami, ví, že ho tu napřesrok nebude.

Zbytek večera náleží hlavně mladým. V jednom stavení scházejí se obyčejně ti, jejichž srdce k sobě tíhnou, a z tajemných pověr a věsteb kombinují svoji budoucnost. Netřeba ujišťovati, že nestranný pozorovatel vyčte mnohou tužbu mladých řader, až dosud pečlivě skrývanou a nyní bezděčně vyjevenou.

Děvčata naslouchají, se které strany zašteká pes; odtud očekávají ženicha — od východu štěstí, od západu neštěstí. Klepou na kurník; ozve-li se slepice, zůstanou v příštím roce ještě »seděti«, zbudí-li kohouta, ztratí věneček — orakulum skoro delfické. Jinde předpovídá kdákání slepice mládence, kokrhání kohoutovo vdovce. I na zahradu se děvušky rozběhnou, a třesouce v rohu plotu bezem, volají :

— Třesu, třesu bez,
ozví se mi pes,
kde můj milý dnes !

Jaké radostné překvapení, objeví-li se z nenadání volaný hoch za takovou všetečkou a sevře ji pevně do náručí !

Jiná zakopává tajně odpadky z večere na zahradu, a co na tom místě vyrosté, dá pak milému hochovi do kapsy a bude ho mlti nadobro ve své moci. Jiného si naše děvůška ani nepřeje, než aby získala jeho lásky, veliké — jako celý svět.

Hoši zase klepou plotem — a odkud zašteká pes, z té strany dostanou ženu. Jeden vyleze na strom a druhý mu hrozí sekerou, volaje :

— Nebudeš-li nésti ovoce, utnu tě !
Na stromě mu odpovídá :
— Budu !

Ve světnici se zase mladí sešli a provádějí řadu nových pověr. Hospodyně postaví děvčata do řady ke dveřím a hází pod lavici u kamen koště. Která první je chytí, za tou přijde nejdříve ženich.

*) Kuba — jinak houbovec, ševcovský jahelník — jsou krupky vařené s houbami.

Máte viděti ten shon, smích, veselí a ruměnc na tváři té šťastné! Potom věřte některé, když řekne, že o vdavky nestojí! — Zvenčí nosivají dívky v náručí několik nepočítaných polének dříví; jsou-li polénka do páru, dostane toho, na koho si myslí. Jinde pozadu blízí se děvče ku dříví, a jaké polénko vytáhne — rovné nebo křivé — takového hocha dostane. Hodí-li však křivé polénko přes hlavu, nevídaného šohaje odpudí. — Dá-li si na hlavu klobouk cizího hochu, dostane ho za muže. — Přes hlavu hází ke dveřím každá stěvec s pravé nohy; obrátí-li se špičkou ke dveřím, vdá se do roka (dostane se do světa). Také stará babička to zkouší po mladých, a je-li stěvec otočen špičkou ke dveřím, do roka jí tu nebude...

Olovo, po celý rok sbírané, lijí zvědavé dívky do vody, a dle toho, co se jim slijí, prorokují si nejen příští osud, ale i stav svého příštího muže, dávajíce se unášeti nezdědká fantasií nejbujnější.

Hospodář také snaží se nazvednouti clonu budoucnosti, zvěděti, jaká bude úroda. Proto uváže po stranách nože kousek vánočky a chleba; nůz zabodne do trámu a o koledě jej teprve vytáhne; na které straně zrezavěl, ta plodina (chléb — žito, houska — pšenice) se na poli nezvede. Od Štědrého večera bude nyní bedlivě zaznamenávati si po dvanáct dní počasí; jaké je počasí dvanáct dní po Štědrém večeru, takové bude po dvanáct měsíců v novém roce.

Za mladými chodívá i hospodyně ke kurníku a hřebem z něho havěť vyhrabe, aby hodně nesla. Zakokrhá-li snad slepice, volá neštěstí. Za to kohout kokrháním předpovídá hochu, slepice kdákáním dceru mladým manželům.

Po večeri rozžehnou se svíčky, a při nich se modlí rodina za zemřelé, chvíle vzpomínek na drahé duše, které odešly. Kdo je bude následovati? — Každý má svoji svíčku; ze které jde kouř vzhůru, dostane se její vlastník do nebe, stranou — do očistce, a čím zhasne, ten přijde do pekla. Kdo uštípuje knot a svíci shasí, nedočká nového Štědrého večera. Kam padne knot z dohořívající svíčky, s té strany přijde host, děvčeti ženich. V jakém pořádku svíce zhasínají, v takovém pořádku budou účastníci umírat.

Krájejí se jablka; hvězda značí dlouhý, šťastný život, kříž, červ v jablku smrt do roka. Také se loupají ořechy: plný značí život, prázdný smrt.

Kde měli k večeri rybu, tam pohodí hospodyně tajně na zem několik kostí rybích a pozoruje, které z děvčat na ně první šlápnou; taková dostane se nejdříve pod čepce.

Pod talíře na stůl ukryje se peníz, chléb, hřeben, hlína a uzlený šátek. Každý pak volí libovolně a talíře se odkryjí. Peníz znamená blahobyt, chléb Boží požehnání, hřeben bídu, hlína smrt a uzlíček — svatbu do roka. Šťastný uzlíček, kéž by jej každá panenka našla!

Na misku s vodou pouštějí se ořechové skořápky s hořící svíčkou. Ten, jehož skořápka přeplave nádobu, projde celý svět; čím se podkoupne, ten umře do roka.

Pod skořápkou močí každý špetku navlhle soli; čím sůl se nej-

dříve rozpustí, ten nejdříve umře. — Smrt straší skoro v každém případě.

Pod komínem dělají domácí z popela hroby; čí do rána jest rozhrabán, nejdříve se rozloučí se světem. Těžko se to určí tam, kde mají myši; neboť ráno jsou rozdupány všechny hromádky.

Hospodyně hází lžice ke dveřím a říká, komu která náleží; odrazil-li se některá od prahu, jmenovaný brzo umře.

Zbytky od večeře se rozdělí po celém domě, všechna zvířata domácí dostanou Štědrého večera.

Každý člen rodiny položí na stoličku krajíček housky a nyní zavolají psa. Čí krajíček si pes nejdříve vezme, tomu předpovídají, je-li svobodný, že v roce svůj stav promění, je-li ženat, že umře. Též dávají psům čerstvě pečený chléb, pomazaný česnekem, a potom je vyhazují oknem, aby byli zlí na zloděje. Touže cestou běže se po večeri i kočka aby dobře chytala myši. Místo chleba s česnekem dávají jinde psu devatero jídel, aby hodně kousal.

Někdo svobodný z rodiny jde zakopat kosti za stavení, aby rostla řimbaba. Pod stromy se zahrabou skořápky ořechů, aby bylo v příštím roce ovoce. Jinde vynáší děvče skořápky na rozcestí, a koho cestou potká, toho si vezme — rozumí se samo sebou, že ten pravý ji obyčejně netrpělivě očekává.

Do studně se házejí skořápky ořechů, jablka, kus housky (někde jen oříšek a jablčko) a při tom se říká:

— Přeji ti, studánko, štědrého večera,
abys nám hojnost dobré vodičky dávala.

Jinde říká děvče: — Studnice dávám ti štědrého večera a pověz mi, kam se dostanu? — Na to čeká, odkud pes zaštěká v tu stranu přijde. — Vyzáží-li se snad něco z této večeře studnici dané a vypije-li to kdo, dostane zimnici.

Kravám dávají kus štedrovky, aby se dobře telily, husám (husákovi) česneku s medem, aby hodně štípaly, také kohoutovi dávají česnek, aby byl ostrý. Slepícím sypou zrní do obručí, stočených provazů, aby se držely pohromadě, dávají jim také hrách a mák s těstem, aby hodně nesly. Na kurník se hodí tři hrstky ječmene a jedna hrstka žita, aby se celý rok dařily slepice.

Jak se vážně pojímá tento úkol — roznášení štedrovečerní výslužky — patrně z toho, že nemá ten, kdo ji roznáší, ani mluvíti, ani se smáti a ohlížeti.

Děti již dávno ulehly, svobodná chasa se vytratila ven, aby lépe slyšela trojí zvonění na půlnoční (!) a hospodyně přijímá i odměňuje návštěvy. Přijde *slouha*, *ponocný* pro výslužku s dlouhým přáním na rtech a velikým košem na ruce, za nimi přicupají koledníci a spustí z vesela:

— Koledníci o půl noci
co chcete u dvora
štědrého večera?
Panímáma sama vstala,
na děvčečku zavolala:

— Pojď, děvčečko, pojď domů,
dávat dětem koledu:
po koláči velikým
a po groši širokým.

F. J. Čechetka: Od kolébky do hrobu.

Nemohou-li se někde dotlouci, však mají po ruce jiné verše
a spustí pod oknem:

— Spíš-li, hospodáři, nebo nespíš,
že nás malé koledníčky neslyšíš?

Když pak je přece vpustí do vnitř, s chutí zazpívají vině:

— Štěstí, zdraví, pokoj svatý,
vinšujeme vám,
vám pantáto s panímámou
i vašim dítkám . . .

Někde chodí o Štědrém večeru *pastýři* a provozují tuto hru:

Chlapec za anděla ustrojený postaví na stůl betlém a tři pastýři, majíce klobouky ovázané slamou a v ruce dlouhé hole, ulehnu na zem. Anděl je budí a zvěstuje jim narození Spasitelovo. Pastuškové probírají se ze spaní, rozmlouvají o té novině a chystají se na cestu k Betlému. Veršovaný recitativ přechází pak ve zpěv. Vůdce Jirka radí:

— Nechodme tam jako blázni,
milý Matěji,
abychom tam přišli prázdní,
když nic nemají.

Dorozumívají se, co kdo dítku božskému ponese. I hospodáře a hospodyni pozvou:

— A vy, pane hospodáři,	pojdte také s námi;
nemáte-li co vzít,	hospodyňka podušku
vezmě otep slámy,	do Betléma Ježíšku.

Na to přikleknou k betlému a klanějí se Ježíškovi. Hra je kořeněná vtipem a žertovný živel zastupuje ospalý Vávra. Pastýři jsou všude nejen vládně přijati, ale i štědrě obdařeni. — Také nedočkaví »Tři králové«¹ již o Štědrém večeru chodívali.

Na půlnoční se třikrát zvoní a jde, kdo jen může, po jednácté hodině noční do chrámu. Po cestě však třeba dáti pozor, aby nikdo neupadl, nebo by v příštím roce umřel. Tato mše sv. sluje jitřní čili andělská, dle evangelia, které se čte při ní.

Hospodáři říkají: Jitřní jasná a obloha čistá, úroda příští rok jistá. Andělská mše sv. jasná — pro pole šťastná, andělská tmavá — vyroste tráva. — Šumí-li Bor, ponese hojně slepice.

Zvědavá děvčata dívají se prosekaným ledem do Labe; uvidí-li rakev, záhy se vdají, uzlí-li svatbu, do roka umrou. (Přirovněj Erbenův »Štědrý večer«.) Jinde opět klíčovou dírkou dívají se do tmavé místnosti; co uvidí, to na ně v budoucím roce čeká.

Kdo obejde o jitřní mši sv. bez vydechnutí dvětkrát »zámek«² v Bolicích (návrší u Král. Městce), tomu se otevře vchod do hradu a v něm se mu objeví mnoho ozbrojeného vojska i pokladů (Jinde

se totéž stane při čtení pašijí na Velký pátek.) [Škoda, že objem onoho vršku měří nad 40 m; snad by se našlo několik odvážlivců, kteří by se o to pokusili.

Při pozdvihování o jitřní vypravují si též domácí zvířata, co se v příštím roce stane.

Venkovský chrám tone v moři světél. Ponocný odtroubil dvanáct hodin, z kůru znějí dudácké písně, rozkošné koledy, na něž se lid po celý rok těšil, do srdcí vstupuje blaho, mír a láska.

Avšak tajemství svaté noci není ještě vyčerpáno. I sny mají dnes svůj zvláště důležitý význam. Děvčata, vrátivše se domů z jitřní,

STAROBÝLÝ KOSTELÍK V ZÁHORNICI.

napíší na kousky papírů jména tří nejmilejších hochů a položí je pod polštář. Když se děvče v noci nebo i ráno probudí, vytáhne jeden z lístků a hodí jej na zem. Či jméno na něm napsáno, toho hochu dostane za muže. Jiná si dává pod hlavu zrcadlo, aby ve spaní se jí zjevil souzený hoch — budoucí muž.

— »Sen je sen, Pán Bůh řídí noc i den.« Kdo snům věří, stín lapá — říkávali již naši staří, ale snům se věří dosud přece, a štedrovečerním zvláště. Horlivé lutristky nejen vyloží »živý sen«, ale i najdou vhodná čísla ve snáři a zkoušejí své štěstí na Prahu i na Brno...

Komu se zdá o bílých koních nebo o vojně, ten umře ve třech dnech (někdo z přátel umře). Komu se zdá o zelené louce, bude mít radost.

Kdo vidí ve snu obilí na stojatě, také záhy umírá; vidí-li je v mandelích, bude dlouho živ.

Bílý ubrus na stole přijde ženich do stavení.

Lítají-li včeličky — bude brzy hořeti; podobně, zdá-li se o processí.

Viděti ve snu malé děti — jistá mrzutost pro ně.

Komu se zdá o čertu a vsadí, jistě vyhraje.

Trhá-li myška pravým okem, čkejme neštěstí! Trhá-li levým, potká nás štěstí.

I sny, mající jindy svůj význam, mají v této noci cenu tím větší.

Zdá-li se někomu o škubání hus, bude mít hojně peřin; o slámě, řeči, o vejcích, klepy, je-li vejce rozbité a zapáchá, přihodí se ostuda. Komu se zdá o dlouhém dříví v jiném stavení, někdo tam brzy umře. Zdá-li se o hromadě švestek sušených, někdo z přátel se rozstůně. Bolest zubů znamená mrzutost . . .

* * *

Na Boží hod časně z rána je mše sv. »na úsvitě«, či dle čteného evangelia »pastýřská« zvaná. Mnozí, zvláště ze starších, rádi se účastní na ten den tří mší sv. V tento veliký svátek práce úplně odpočívá, ba v mnohých místech se ani oběd nevaří — připravila jej hospodyně o Štědrém dni.

Na sv. Štěpána je pravý dětský svátek, koledníci mají svůj den. Také čeleď vystupuje na ten den ze služby, nebo jde k rodičům na svátky, které jí trvají do Nového roku.

Na Boží hod o slepičí krok. Světlé koledy, tmavé stodoly.

V den Mládátek vyhání matka vařečkou děti z postele a při tom se jich ptá: — *Kolik bylo mládátek?*

Mladší děti nevědí, ale starší si to pamatují od lonska a odpovídají: — *Seďm tisíc seďm set seďmdesát seďm.*

XIV.

JAK NÁŠ LID VYPRAVUJE.

JAK NÁŠ LID VYPRAVUJE.

- Povím to po sprostú, jak 'sme bejvali! Lid byl upřímnější a věrnější, nebylo tolik nepřítelů, závisti a pejchy. Peníze se dlužily pod komínem, a co tudko za pokrok! Dá si je upsat a přeci vo ně přide. Prauda, sedlák byl pantátou, chalupník strejčkem... Cyrus z Kluků.

1. Vo jednom oficiroji.

Vyprávěl Janda z Kněžic o válce r. 1866.

To sem sám pravdivě slyšel na vojně. Jak sme utíkali vod Chlumu, zůstal jeden oficír právě vod naší kumpanie pádem ležet na polích u Hradce s kulkou v noze. Prosím vás, každej má sám co dělat a kde pak si všim' druhýho! Leželo jich jako much. A tak ten oficír byl moc urozenej a bohatej a ležel v tom marastu, až se smrklo. Přišli z vesnic takoví kujoní mrtvý svlíkli, obrali, zkrátka co mohli, špazli. Jeden takovej zedník, mímno mi vypadlo, šel taky pohrabovat a přišel na milýho oficíra a vobral ho do těla. Slyšel ho, prauda, cště hekat, sebral moc peněz a řekl si: — Šak ty už nevstaneš! a šel domů. Ale kradený nejní požehnaný! Po něm přišel porád k oficirovi sedlák a bylo mu ho líto, jak dechá a je nahej.

A co vám neudál? Dones vám ho na zádech domů, přived' ho k sobě a na druhej den ho vodvez' na plackomando do Hradce.

Tam už byla scháňka po urozeným oficiroj a hned několik doktorů ho kurýrovalo, až se ze všeho vyblízal. V Hradci se vám mu tak zalíbilo, že si tam postavil dům. Jednou kouká, kouká, a vidí na stavbě zedníka, kerej se mu zdál povědomej. A už to měl! To je ten paděra, co ho ošacoval na šlachtě. Zavolał si čistýho ptáčka, kerej ani páry neměl, kdo to je a mezi štyrma mu něco řek'. Přišel četník, dal mu železa a víckrát nebylo po něm památky (sic!). To víte, že se mu kale nevedlo; sedlák, že byl pravej. špatně nepochodil, dostal ten dům.

2. Vo prasečím svátku.

Vypravoval slovečský Novák z „plácku“.

Včera sme zabíjeli, ale švajnfest sme vodbyli jen pro méno. Přišli k nám dousi u Novotnejch, Anna Pokornová a kmotr s kmotříčkou. Ten jejich chlupáč Fanka ukázala nám pátu, šla radši k Fialom. No dyk nic nedělá, vodbylo se to taky bez tý chumelky.

Po trdlový¹⁾, nákým tom jelitě a ždibku masa seškohrtli sme si.²⁾ Ženský daly se do loupání hruštěk a dělání šištek.

Vejmeníka sme o něco houpli,³⁾ ale brzy sme s tím sekli a poudali sme. Novotnej vykládal, jak u Holejch si vyjeli na saních a u Marků se vyklopili. Kmotr v burnuse⁴⁾ u kamen hulil z meršánky⁵⁾ a sypal do nás furt — šak ho znáte, jakou má švádu⁶⁾ — že vymlátil na mašinu celý pátro, zádeň⁷⁾ snesky⁸⁾ a když to na řitici⁹⁾ vypacoval, že udál čtyry hektolitry.

Pucna pucavá!¹⁰⁾ Neštífím¹¹⁾ na něj. Bůh chraň, ale plaušoval¹²⁾ nám, opentlil¹³⁾ nás. Neverím, že to za dvojku¹⁴⁾ v Mestci prodal. Nestojí ovšem ten jeho bejkovec¹⁵⁾ za šňupku¹⁶⁾ a jiný pole taky nejní melný,¹⁷⁾ sama kalaba!¹⁸⁾

Sou holt zlý časy! Kór letos to bylo vidět — pšence takorčka říkajíc zadarmo, hundelák¹⁹⁾ řípy po chvíli za nic. Co metráků dřívího a uhlího se spálilo, co včelušek zašlo! Ještě že dobytku dědi. No, abych dopověděl: Cancali²⁰⁾ sme dlouho na noc. Hospodyně to chuděrka pořád odkřápala²¹⁾ a dělila smrti;²²⁾ to si chodí jen v lehký kytli, haleně a vofouk ji vítr — musí si dát, víte, vysypat střile.

3. Záhorský rytíř a kněžická kněžna.

Vypravoval Valenta, zedník ze Záhornice.

(Od naší vsi k západu je památka, říkáme tomu »Vondru kopec.«) Za starejch a starejch časů vostával tam rytíř, jménem Záhorský. Panoval ve svobodným věku 36 let a usmyslil si, že svůj stav proměni. A v Kněžicích byla jedna moc krásná kněžna, taky svobodná. On se o ní dověděl, přijel se na ni podívat a poradí ji žádal o věnce.

Ona ho srdečně přímula a řekla mu, že ji chce 'eště jeden rytíř. On jí ale řek', že esli chce jeho manželkou býti, aby se do hodiny proslovila, že on by si hledal nevěstu inde.

Ona si k němu přisedla a hned mu pravou ruku dala a řekla, že slyšela o fortelném rytíři Záhorským skrz její služebníky a přidala porad, že by si ho vzala.

Tak rytíř Záhorský dle starýho poměru vstal, svůj meč vytáh' a do její čisté podlahy před obraz Pána Ježíše zabod'. Hned tady svůj stráž zavolal, aby přítomny při jejich sňatku byly. Hned tu rytíř Záhorský klek' před svůj palaš a kněžna taky a věrnost a lásku si přísahali. Pak byla veselka po čtrnáct dní, kdežto se odstěhovali na hrad záhorský. Tam ve svornosti a lásce rok setrvali.

Kdež o ten druhé rytíř, co ji prvně chtěl, tak se dozvěděl, že se provdala rytířem Záhorským, tak si umínil z alterace, že toho rytíře se světa sprovodí.

¹⁾ Jaternicová polévka, ²⁾ zahráli v karty, ³⁾ obehráli, ⁴⁾ velký kabát, ⁵⁾ dýmka, ⁶⁾ vyřídilka, ⁷⁾ přístodolek, ⁸⁾ směska, ⁹⁾ sito, ¹⁰⁾ povídal, ¹¹⁾ nepomlouvám ho, ¹²⁾ thal, ¹³⁾ oklamal, ¹⁴⁾ dva zlaté, ¹⁵⁾ pole za vydržování neobecního býka, ¹⁶⁾ šňupek tabáku, ¹⁷⁾ sypké, ¹⁸⁾ bahnitá země, ¹⁹⁾ korba z prken na voze, ²⁰⁾ povíдали, ²¹⁾ stonala, ²²⁾ umírala.

²³⁾ Vyvššenina, nazvaná po jakémsi Vondrovi, který v ní bydlil a víno i zeleninu zde asi v poč. 19. věku pěstoval.

Sebral jednoho krásného dne své všechny rytíře a táhl a doptával se, kde asi vstává rytíř Záhorský.

Když mu jeho věrný sluha hrad rytíře Záhorskýho vynašel, tak táhli až k hradu. Sešněrovali (!) ho kolem a kolem a čekali, až tam všechno usne. Jak nešťastná jedenáctá uhodila, všechny rytíři ouprkem vrazili do hradu, strážě schytali, ústa jim zacpali a kde manželé spali, dovísta se dali. Hulákání je vyburcovalo a rytíř skočil s postele a kouká z okna — viděl rytíře, u kterého měl vroubek. Již dvě praskaly a rytíř Záhorský své paní ani nemoh oznámit přepadení a že se necejtí, skočil do průchodu a ubíral se do tmavých lesů. Smutnou manželku ten neznámý rytíř sebral, svezl lidem ji odevzdal, aby ji hlídali a sám s jinými rytíři všechny šperky

KRAJINA U MCEL.

vydrancoval. Rytíře, na kterého měl s vrchu, nenašel, aby ho zavraždil.

Tak rytíř neznámý sebral své komonstvo a s kněžnou na svůj zámek odjel. Kněžna na jeho hradě šla ode dne ke dni dolů z truchlosti po svém manželovi. Hleděla, jak by se rytíře zbavit mohla. Měla svého věrného sluhu, ale ten k ní přistoupit nesměl. Ušel zase rok a rytíř na to poopomenul a sluha se přikradl do její komnaty a tam sobě zkrátka naříkali a vzpomínali na svého rytíře. On jí nabídl, aby svého tyрана votrávila.

Ona taky to učinila a rytíř při kafi černým (!) se svalil k zemi. Událi pokřik, že rytíř umřel a jeho mrtvolu podle starého zvyku pochovali.

Ted kněžna hned odeslala svého věrného sluhu, aby se odebral na hrad rytíře Záhorskýho a jemu dal zprávu. Ale sluha se navrátil a řek', že na hradě je mrtvo. Tak ona se ustrojila za rytíře a hned se odebrala v plášti poutnickým, aby ho hledala.

Rytíř Záhorský vám krácel pustým lesem s Pánem Bohem, až přišel k jednomu rybníku. Viděl v něm ostrov malý a tam se ubytoval. Chodil každý ráno na Poušť ke kaplička zvonit.

Rytířka ho hledala, až přišla na malou vesnici a ptala se lidí, jestli viděli rytíře. Oni jí řekli, že před rokem tam připutoval neznámý poustevník a že chodí ke zvonečku se modlit a klekání zvonit.

Ona tam čekala, až bude zvonit a sedla si u zvonku. On přišel, klek' a modlil se a pak zvonil. Ona ho poznala; tak ho chytla za ruku a povídá, aby se navrátil zasej do hradu s ní. On zasej řek', že se zapřisáh', že do smrti svůj věk v samotě stráví. Pomenoval malou vesnici Poušť, že byla lesem obrostlá (!).

Když s ním kněžna nic svíst nemohla, tak se odebrala na svůj zámek a ostala do smrti kněžnou. Proto se jmenujou Kněžice, že tam panovala kněžna a Záhornice se jmenuje podle rytíře Záhorskýho.

A konec konců byl, že rytíř chodil na Poušti zvonit a modlil se až do své smrti.*)

4. O Vondrovým kopci.

Vyprávěl Pechák ze Záhornice.

To mi poudala má bába vo Vondrovým kopsi, co je u vobčiny. Muský i ženský ze usi se sebrali a šli kopec rozkopat.

Když tak kopali, kde se vzal, tu se vzal, stál před nima chlap vytáhlej a hubenej, jako by cvrčky louskal a poudá:

— Jáčku, lidičky, co to děláte? Celá ves vám hoří a vy tady kopete!

To víte, jak to s nima cuklo! Praštili se uším a pelášili do usi — ta vám byla samej kouř! Ale čím běžili blíž, tak viděli, že to taková zemská pára.

I šli zpátky kopat a že toho mamlasa, co je vyved, zbančej, na to se chystali. Přidou na kopec, po jámě ani čuchu, motyky, lopaty pryč a milej chlap ten tam, v prachu. Byl prej to duch strážnej toho pokladu, vypálenej fikulda.

5. Vo pokladu králoměsteckým.

Vypravovala babička Holá z Králové Městce.

Tak jim povím něco ze starý kroniky vo našem městě. Byly tu moc dauno čtyry fortny a tu jednou vyrostou naprostředku rynku čtyry zelený lípy. Do města přide král, co se tu narodil**) a na jeden strom pověsí svou palaš. Ženská samodruhá se pude

*) Dle této pověsti, jak ji mezi lidem slyšel, napsal básník K. S. Šnajdr, justiciář smidarský, znárodnělou píseň: »V borovém na skále háji. ...«

**) V domku č. p. 39 narodil se dle pověsti Přemysl Otakar II.

dívat na jeho vojsko a v »Menclový« uličce se propadne. Ten král to bude jest vidět svýma vlastníma očima. Nechá pro ni vojsko kopat a tam v tom propadnutí moc velikej poklad má nalízt.

V Kaliberovým stavení má ženská v devátým kolenu nalízt ve sklepe poklad. Děvečka ho už nesla a když na ni bylo křiknuto, tak ho pustila a už nenašla.

Taky v Brožovým sklepe něco bude a tomu bych dala za praudu. Když sme tam dávali zemčata, křičeli na mě, ať do těch dover nespadnu a bylo tam až smutno. To prej de průchod na »kostelíček«. Chtěli do něj a prokopali luft, a přeci to nešlo.

6. Kočičí sněm.

Ze zkušenosti vypravoval Louda z Kněžic.

Šel sem v noci kozojedským lesem a najednou se mně vám udělo takový světlo před mejma očima. Bylo vohromný, jako by celej les hořel. To bude vohnivej! poudám si pro sebe. — Pane Ježíši Kriste, co si počnu samiček v tý samotě? Tu mne napadlo: Snad to hajnej svítí? Nic naplat: Pán Bůh přede mnou, Pán Bůh za mnou, du k tomu. A to vám na dubě byly samý kočky, měly kočičí sněm a voči jim tolik svítily. Už náš táta, dej mu Pán Bůh nebe, říkal, že se maj nechat s pokojem, aby člověka neuškrábaly. Tak vám pozpátku coufám a pak sem vzal nohy na ramena. Jednomu milýmu kocouroj to nedalo, pustil se vám huncvut za mnou.

Byl mně hned v patách a poudá: — Sedláče, řekni vašemu kocouroj, aby přišel na funus, že Váša umřel! — Přidu domu a poudám mámě, co se mně přitrefilo. Kocour to petrachtoval a porád voknem vylít a vícekrát nepřišel.

7. Sny — znamení.

Vypravovala Kuklová z Opočnice.

Přikládám víru, že se sny vyjevujou. Tak se mně vám před městeckým jarmarkem zdálo, že sem s tím malým capartem seděla u cesty a jela k nám šůra se dvouma šimplama. Ráno to říkám tátoj a von zas, že slyšel ve spaní střílet. To bude něco šerednýho a vopraudu: Ráno přišel posel, že ve Vohářčích holka ze sestry umřela.

A co tomu řeknete?

Před pochcením lonskýho roku se mně zdálo vo takový hubený kobyle, podnes ji mrchu vidím, jak se ve dveřích ke mně zadkem votočila. Poudám to kmotře a vona na to: — To vám někdo starej z přátel umřel! — Nevím hdo! a přecej to bylo pravý. Strejček vrbickéj shas v tu noc.

8. Vo čarodejnici.

Vypravovala Veselá z Velenic

Naše babička ztratila spaní a tak v noci koukala na dálku na lány. A tu vám v noci na Filipa Jakuba vidí bílou ženskou, jak za

sebou něco táhá. Zbudila naše lidi, ty si ji pěkně vobešli a čapli ji. To byla ženská ze usí, sbírala do plachty rosu s ourody a ždímalu ji do konve. Celá ves by pro ni byla bejvala nešťastná na vobílí. Co jich dostala, to jich dostala a vzala špatnej konec: voběsila se v harestě.

9. Strašidlo.

Vypravovala stará Liscová z Králové Městce.

Nákej polesnej mládenec si voblíbil ve městě jednu holku z nájmů. Skrz to ho potrestal foršt, že ho dal na menší levír. Mládenec si holt naříkal, ale přecej sešel a pod tím dubem, co foršta jednou moc prosil, se zastřelil. Bylo nářku po něm dost a dost a pod tím dubem prej foršta strašil. Jak jel kolem, koně votali stát a frkali, vo půl noci tam chodil bez hlavy a vodpoledne do hodiny to kolem šustělo, dupalo a kňučelo, až vlasy hrůzou vstávaly a žádnej k spatření. Když foršta svědomí strašilo, dal na ten dub Panenku Mariji za sklem a byl pokoj.*)

10. Znamení.

Vypravovala stará Liscová z Králové Městce.

To vám byl u nás takovej vobecník N. N. (obecní starší), nepřiznivej na ušcko a jen měl přísloví: Že ti mráz voči nevytáh'! Pán Bůh ho potrestal, chytila ho padoucnice; drkala s ním, hlava se mu furt klepala, hotovej vrták. Poslali pro mě, abych ho namažala a pak mě prosili, abych s nima zustala. To byla noc! Chytilo ho to na mozku, ztrácel zdravý smysle a maloval hejblata na stěnu. Najednou vám sedím a na vokno třikrát: — Ťuk, ěuk, ěuk! Koukám a ptám se, nihde nic. Mráz mě jel po zádech. Zbudila sem jeho lidi a bylo zle! Do rána ležel na prkně. — Tak bejvávalo, všecinko znamení ohlásilo, ale teď žádnej nic už nevěří.

11. Světýlka.

Hajný Tůma z Dymokur.

Světýlka jsou dušičky nekřtěnátek — to vám povím příběh vo jednom hajným u nás, co se mu stalo. Žena mu umřela hned po slehnutí i s dítětem. Když je pochoval, bylo mu smutno a seděl do noci u okna — koukal do luk. Najednou přijde k hajnovně taková síla světýlek, že bylo světlo, jako ve dne. Tancovaly, až hajného popad' strach. Veme vám flintu a prásk! — do nich. Najednou uslyší pláč a nářek, jako by hromada dětí plakala Kouká a světýlka skáčou rychle a rychle až na samý okno a pořád slyší dětskej nářek. Najednou ho popad' strach a zalez' pod perinu. Časně ráno jde ven a stěny, vokna, celý stavení postříkaný krví. Teď věděl, kolik uhodilo! Světýlka přišly pro jeho dítě a von na něj střelil. A taky to nepřežil, umřel za pár neděl.

*) V lese od Městce Král. k Dymokurům.

XV.

LIDOVÉ LEGENDY O SV. PROKOPU.

LIDOVÉ LEGENDY O SV. PROKOPU.

K letošním žním svatý Prokop jak bývá každý jiný rok,
obilní kořínek dokop, neb se každý bál, že by zmok.
ale ani do Chotouně
nepřišlo poutníků hojně,

F. J. Vavák 1800.

Cd Chotouně v Kouřimsku, rodiště sv. Prokopa, až do Sázavy, podél »čertovy brázdy«, kterou světec dle pověsti spřežením dáblů vyoral, leží kraj plný památek a upomínek na svatého muže, a po více než osmi stech let*) kolují mezi lidem četné legendy, obetkávající kouzlem poesie osobu Prokopovu. Některé již povolané péro našeho předního básníka Jaroslava Vrchlického i ve verše odělo.

»Naši ves znají po celém světě!« hrdě pravil nám starý kostelník v Chotouni. A také Chotouň, úhledná víska o 65 číslech, ctí vděčně a o pouti okázale památku oslaveného rodáka svého! V předvečer pouti je »lomenace« jako v Praze, okénka zazáří světlem, po vsi hraje »turecká« a na rybníčku u kostela pouštějí rachejtle. Druhého dne zavlaží s věží prapory, sejde se na tisíce poutníků z okolí, a tichá víska ožíví na několik hodin nevidaným způsobem — tak jest od nepaměti.

Neveliký starobylý kostelík — patronátu poděbradského — stojí na místě bývalé kaple svobodného dvora Prokopského. a v ní dle pověsti byl sv. Prokop pokřtěn; ve hrobce u chrámu leží prý rodiče světcovi. Přivětivá svatyně chová uvnitř mimo Brandlův obraz sedm rázovitých maleb Josefa V. Hellicha, znázorňujících život světcův, a to: Křest sv. Prokopa, Příchod do škol, Setkání u pramene sázavského s knížetem Oldřichem, Kázání na poušti (obraz na hlavním oltáři), Oldřichův sen a zjevení, Prokop uzdravuje nemocné, Smrt světcova.

Ve dvoře Prokopském jest veliký, starožitný obraz: »Opat Prokop u oltáře« v bohatém rámci; pochází ze zbořeného chrámu chotouňského sv. Petra a Pavla. Ve dvoře též ukazují místnost, kde prý se sv. Prokop narodil.

*) Na desce v chrámu Páně chotouňském se čte: »Sv. Prokop narodil se mezi r. 967 — 970; okolo l. 1033. stal se opatem v Sázavě; zemřel 25. března 1053. Dne 4. července 1204. prohlášen byl za svatého a 28. máje 1588. na hrad Pražský slavně přenesen.«

U chrámu je Prokopova studánka či »Prokopka«. — Matka Prokopova byla stížena »shnilou zimnicí« a nikdo jí pomoci nedovedl. Tu maličký syn její modlil se skrytě na zahradě za zdraví matičky. Najednou ze země vyrazil pramének vody, dítě nabralo a neslo matce. A hle! Voda ji uzdravila! Svoji moc a sílu podržela voda ve studánce na dlouho. Z daleka široka přicházeli lidé zimnicí stížení a našli zde uzdravení. Studánka dávala vodu zvláštní, chutnala jako víno. Když však začali s ní lidé »kšoftřit«, proměnila se voda v obyčejnou. Také lázně, které zde stály, zašly. —

Sv. Prokop, jediný syn a dědic bohatého zemana chotouňského, nechtěl jinak dáti, než státi se knězem, a již v osmnáctém roce putoval na učení Vyšehradské.

Navrátil se k rodičům, mnoho zakoušel od nepřátel, kteří o jeho bezživosti usilovali. Také ďáblové ho obtěžovali a k marlostem světským sváděli. Statečný jinoch dovedl je již tenkrát krotiti. Když jednou svázeli obilí, rozdrtilo se kolo, a světec donutil ďábla satana, že chopil nápravu a nesl ji až do dvora. Ve vrátech přitiskl však vůz ďábla tak prudce k patníku, že tam pro věčnou paměť tělo i s drápy vytiskl. Ukazovali to místo do nedávna. Aby si zjednal klidu a mohl se jen zbožnému životu věnovati, odešel sv. Prokop do skal a lesů při Sázavě a žil tam poustevnický. Ale ani v lesní poušti neměl pokoje od čertů. Vyšel však z boje vítězně! Poutal je v řetězy, poručil, aby snášeli kamení na hromady, křížem je zažehnal, že prorazili otvor ve stropě jeskyně, a jen očadlé otvory na památku po nich zůstaly. S nimi vyoral i velikou brázdu od Sázavy přes Lipanské návrší a Třebouš do svého rodiště. U vsi oklepal kolečka, a ze země vznikla »Homole«. »Botku«, kterou ďábly poháněl a posléze rozehnal, zastrčil do země a záhy vyrostl na Homoli z botky mohutný dub. Stojí podnes — chudák jest již uschlý, k nebi ční suché pahýly. Těší se však posvátné účtě obyvatel, ruka lidská se ho netkne, až sám se rozpadne. Kdyby jej přece někdo zkácel, zle by se vedlo rodišti českého světa.

Dle jiné verse bývalo zde pohanské pohřebiště — kopali a našli tu hrnce s popelem — dub je prý poslední z dubových lesů, které před pěti sty lety zde stály, brázda jest zbytek právěk hranice mezi kmeny. Dnes je vedle dubu na Homoli postaven kříž.

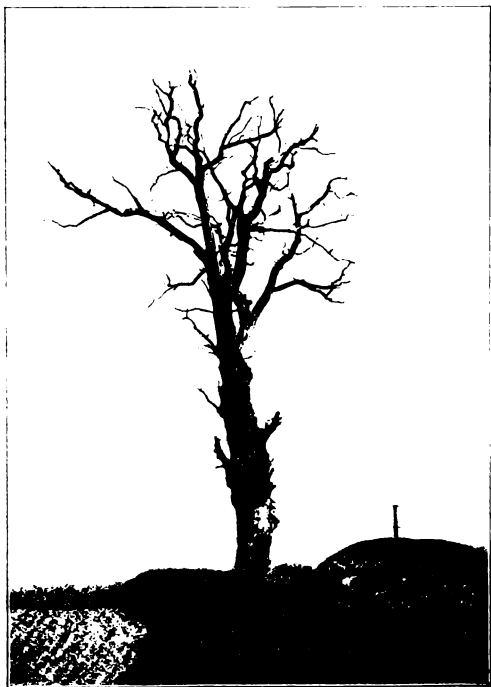
Jiní věří staré legendě, a také prý jistý hříšný sedlák za pokání po devět let dobrovolně putoval »čertovou brázdou« z Chotouně do sázavského kláštera. — Jinou »čertovu brázdou« ukazují na Oškobruh, bájí o ní, že skrývá poklad, jinou u Miletína.

Nyní chodí každým druhým rokem v den sv. Prokopa procesí z Chotouně na Buda u Sázavy v místa životem světcovým posvěcená. Dříve dostávali krajané sv. Prokopa v kostelíku sázavském ochutnati vína z koflíku, který si sv. Prokop z jalovce vyřezal. Také jeho dřevěnou lžici tam ukazovali.

Svatý Prokop je patronem rolníkův — sám byl ze selského rodu, urobil si na Sázavě dřevěný pluh a vzdělával políčko. Svátek jeho otvírá bránu znám: »Prokop kořínek podkop.« Vyzývají ho rolníci v každém nebezpečí: »Svatý Prokope, zachraň nás!« Také svůj kraj chrání před krupobitím, neúrodou. Není pamětníka, aby

zde potlouklo. — Hospodyně na sv. Prokopa nasazují slepice, aby hodně nesly. — Na sv. Prokopa sedm lidí se utopí, oběsí, zasype

Dříve zobrazoval se světec s čertem — obyčejně hrozná podoba — na řetízku. Lid čertů nesnesl, na obrazech je zamazal, na

DUB A MOHYLA SV. PROKOPA U CHOTOUNĚ.

sochách utloukal. Ze šestnácti obrazů toho druhu (jak kostelník vyprávěl) zachoval se jediný, který jsme v sakristii viděli. Hrozná malba — kostelníkem obnovená — znázorňuje světce, jak bičem pohání bujně spřežení čertů. Na staré, zakryté oltářní tombě je

F. J. Čečetka: Od kolebky do hrobu.

znázorněn podobný výjev. — Sv. Prokop zahnal ďábly nadobro; od té doby se v Čechách neobjevili.

V sázavské kapličce, kde dle pověsti sv. Prokop se zdržoval, je socha jeho z lipového dřeva, a též při ní býval na řetízku čertík černý, v tlamě s ohněm. Pohoršoval a budil strach mezi dětmi. Proto jej zničili. Ze studánky před kapličkou sázavskou nabral svatý poustevník vody a podal Oldřichovi. Voda chutnala jako víno. Na památku stojí tu jakási kamenná štoudev v podobě kalicha. Lázně i zde jako v Chotouni zanikly. *) —

V Budech zbylo z kláštera několik oblouků s věží. Tam »po vodě v lese« usnul Oldřich a ve spaní zjevil se mu anděl, nařizuje, aby v těch místech postavil klášter, a také mu dal »plán«, jak má stavěti. Pod novým chrámem ukazují jeskyni sv. Prokopa i jeho hrobku, kde se mnohé divy staly. —

O veliké starobylé lípě u Mukova v Žatecku koluje pověst, že vyrostla z hole sv. Prokopa, když ji světec do země zabodl. (P. Sobotka, Rostlinstvo 97.) —

Jiná pověst vypravuje, jak byly vypuzeny straky z údolí Sázavského, že se tam podnes neobjevily. Rušily svým pronikavým skřekem posvátné ticho pouště, překážely světcům v modlitbách a rozjímáních. Modlil prý se, aby Bůh ho zbavil těch rušitelů. A hle, straky rázem odlétly a od té doby se neobjevily. —

O putích svatoprokopských putují mladé i staré panny na Sázavu i do Chotouně, aby se záhy vdaly. —

Kdekoliv se sv. Prokop usadil, vyrostla podléstka. (Krolmus, St. pověsti III. 16.)

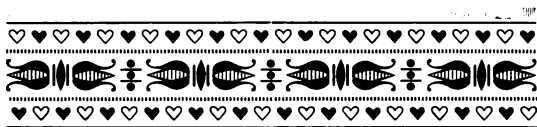
A ještě něco málo z historie kláštera: S malou přestávkou konali zde do konce XI. století mniši bohoslužby v jazyce slovanském. Za opata Víta, sestřence svatého Prokopa, vypudil je kníže Spytihněv II. r. 1056. a odevzdal klášter latinským mnichům břežnovským. Ale sv. Prokop se jim třikrát zjevil a přiměl je, že klášter opustili. Král Vratislav I. napravil křivdu, slovanským mnichům učiněnou, a povolal je zase na Sázavu. Tenkrát vynikl opat Božetěch. Roku 1096. vyhnal slovanské mnichy na vždy ze země Břetislav II. a usadil tam trvale mnichy řádu latinského.

Tak veliké dílo Prokopovo bylo zmařeno...

*) »Na poušti modlil se světec v kapli sv. Maří, jedl jablíčka, med, žaludy; kalich sám vytěsal u studánky, a otisk drápů ďáblových se v něm dosud spatřuje«. — Z dřevěné sochy v kapli pod chrámem na Budech řezali do nedávna pověreční lidé třísky (talismany). Chotouňskou pouť v XVIII. věku popisuje F. Vavák z Milčic; též podává historii dvora a mezi jiným píše o »nepravém sedlákovi«, jak šel k studánce pro vodu k ozdravení, ale něco ve vodě uviděl a ve třech dnech byl na prkně. (Mus. kn. I. E 1, I. E 28, V. E 23.)

NĚKOLIK ARCHŮ STARÉHO
PSANÉHO VERBÁŘE.

NĚKOLIK ARCHŮ STARÉHO PSANÉHO VERBÁŘE.

Jediný neúplný zbytek psaných, čistě lokálních verbářů, které na Královéměstecku vznikly a opisováním kantora městeckého značně po okolních vesnicích se rozšířily, dostal se mi do rukou. Snad jediný zachoval nám lidový způsob léčení i se všemi pověrami z minulého století u nás. Podávám jej věrně, jen pravopis sem tam opraven. Počíná teprve 46. receptem, přední i zadní listy chybí; z otrhaných, umazaných, místy nečitelných listů jest patrnó, že ho bylo hojně užíváno.

Krávu poslat pro její užitek.

Vezmi metlu z koštěte, kterým kostel metou, a obviň krávé na rohy mlíčen. Metlou uhoď krávu a říkej po každém šlehnutí: »Jdi k tomu, který tvůj užitek odňal, přines si ho hned!« Na to pusť ji z chléva a jdi za ní, kam půjde. Kde jí užitek vzali, tam řváti bude, kdo jí škodí.

Když krávy vši mají.

Vezmi jasanovej kořen i s kůrou, vař jej ve vodě a umejvej ty krávy...

Oprava stelný jalovice.

Když se jalovice otelí, vydoj ji, dej míšenský jablko, některý chmírko šafránu a tří bobky, roztluč to do nápoje, a nebude ti mocti žádná čarodějnice uškoditi, byť pak z ďábla byla poslá!

Aby krávy dobře jedly a dobře dojily.

Vezmi mateřídoušky z trojího panství. V novou neděli zvař je před slunce východem v novém hrnci, dobře žlab vypař a ukradni novou cihlu, ale neber ji do holý ruky, a dobře žlab vydrhni. Krávy budou žrát, dojit a budou zdravý.

Aby krávy měly hustou smetanu a moc mlíka.

Vezmi ještěry a černý koření a rozetři to na prach; dávej kravám na nový měsíc. Budou mít hustou smetanu, ale musí se to konat v měsíci ouplňku, když je měsíc na štíru.

Kdyby někdo koně kazil, abys poznal, v kterým domě
ostává.

Dostaň vody z toho statku, kde máš důmnění. Musíš tam zpátkem jít, nový džbán musíš mít pro vodu, pak to dej vařiti a vodu šlehej prutem. Tak ho k sobě přivedeš.

Kdyby čáry dobytek přešly.

Vezmi lopatu a vyrejpi »to« na plachtu, netýkej se toho, táhni ke před stavení, tam to vysyp! Tedy jemu, kdo ti škodí, všechen dobytek obleze.

Aby krávy tlustý a silný byly.

Vezmi vlčí lejko a pupavy, dávej dobytku v paření!

Kdyby někdo dobytku uškodil.

Musíš mít z trojího panství svatojanský *černobejl* a 3 pruty šípku jednoročního. Musíš ho trhat ne holýma rukama, ale s *kalendáře* listem. Do toho nalez vody, která jde k východu, obrať se zadkem k tomu šípku a tak se musí trhat. Kup nový hrnec a vápno nehašené a chyt moč od toho dobytka a lej to na to vápno. Když se to vápno bude vařit, ta čarodějnice přijde do světnice k tobě.

Kdyby krávy nechtěly jíst.

Vezmi hnízdo jiříčkové a vytři tím žlab! Zas budou dobře jísti — jest zkušeno.

Aby krávy dobře dojily.

Upeč jim bochníček chleba, boží dřevec a bílou tolitu, a černý kmin, routu a . . . (nečitelné), dej to do těsta a peč bochánek chleba. Dej pak kravám po kousku každý den ráno a na noc! Dobrý užitek vesměs.

Jalovici spraviti do třetího telete.

Dostaň před sv. Jiřím krtici! Dej ji do nového hrnku, usuš ji na prach a všelijaké koření krámské dej k tomu! Dej jí toho prachu při otelení do nápoje, dobře užívatí budeš!

Kdyby krávy pokažené byly, aby zas dobře dojily.

V nový outeří ráno a ve čtvrtek o polednách a v sobotu po slunci západu utrhni pokaždé tři vršky kopřiv, dej je do dojačky a na ně na každý zvlášť krávu podob a potom to slej dohromady, co se na ty kopřivy nadojilo. Posyť to, ale ty kopřivy nechej v tom. Až se to ssedne, udělej sejr a dávej kravám snísti.

Aby se dobytek dařil.

Vem *miřížka* živého, a zakop ho pod práh v chlivě neb v maštali a králíčka ptáčka zavrtej do žlabu! Přidej k tomu myrhy, gummy, rtuť živé, čertového lejna. To všechno do nového vosku jarního dej a zabal do papíru a zašpuntuj takovým klínkem a nebude ti žádný dobytek mřít.

Když se kráva nemůže otelit.

Dávej jí pít ten luh, ve kterém jsou přadena namočený a vařený, ale osol to dobře; otelí se hned.

Když z krávy po otelení vychází krev.

Maž jí to místo vepřovým sádlem a zasejpej špičkama z prosa a tlač to pomalu do ní.

Když krávy při dojení močí.

Chyť tu vodu do nového hrnka a zakopej to ve chlěvě v koutě, ale ať přes to krávy nechodí...

Aby krávy dobře dojily.

Vař jim dubové mejlí mladé a dej jim to jíst. Jinak vař játra z ouhoře a půl ocasu ouhořového a dávej jim ho jísti.

Když by krávy krev dojily.

Podoj je a to mléko prolej skrz tři petlice, zatop ve chlebový peci, vlej to mléko na ten oheň, přestaneš dojiti krev.

Tele spravít při jeho narození.

Když se tele narodí, dřív než ho dáš k výmenu, ořeš jemu z každého kopyta na kříž kousek a dej to snísti krávě s kouskem chleba! Dokud to plemeno bude živo, žádný mu nic neuškodí.

Když se kráva běhat nechce.

Vezmi pupek od slepého kotěte, usuš a roztluč to na prach a dej krávě sníst s chlebem. Bude se běhat a bude stelná. Nebo vezmi citron a vyceď šťávu do másnice, stlučeš hned a kráva se bude běhat.

Aby mléku krav uškozíno býti nemohlo.

Vezmi kořen kopřivový, roztluč ho do syřistěte a do roka schovej; přilejvej na syřistě, ten sejr se ti kazit nebude.

Příprava proti ouroku a ostuzení.

Vezmi koření: verbínu a polej, zvař to spolu na novou středu po slunci západu, dej k tomu vody tříkrálové a vem bílý kadidlo, sršňovou bání a mudiblačkovo hnízdo, pelunky a bílej vosk, udělej

z toho prach. Když bude mít jíti dobytek na pole, tím prachem podkuř dobytek a vodou pokrop. Potom vem vejce slepice po kuratech snešený a přehoď s ním dobytek. Žeň s Pánem Bohem, žádný ti nic neuskodí, ani neuškne, třeba od samého ďábla poslaný byl.

Pro vostudu koňům.

Vezmi náman a nešťestí (?), ať je to trhaný na novejši čtvrtek dřív než slunce vyjde, a uvař to na den sv. Jana Křtitele po západu slunce a přilej mezi to vody tříkrálové, žádný ti koně na trhu nevostudí.

Když chceš vědět, který kůň je oskřivený nebo dejchavičnej.

Udělej sobě trubku na den sv. Vavřince -- dřív než slunce vyjde -- z velkého libáčku, přidej k tomu bílej pulkán, čemerici koření a čertikus a škořáčku z nového vejce. Stluč to na prach

PODPIS JIŘÍHO Z PODĚBRAD.

a když koně prubovat chceš, dej do ty trubky a dmejni koňovi do skřípějí a hned ho poznáš, jaký ti *privilej* ukáže, že se podiviti musíš!

Proti myším pro koně.

Vezmi bílého chramostejla (t. j. lasičku), vyndež z něho srdce, játra a plíce, usuš to dobře a co bude mítí sádla, skovej ho a když se ti ohřebí kobyla, dej s kouskem chleba snísti, aby klisna hřebná ostala. Když máš klisnu z marštalé vyvésti, vezmi prášek z mladých zajíčků, který jsou vykulený usuš kousek chleba, posyp práškem a dej klisně jísti s kořenem celerovým.

Kdyby ti nechtěli koně jísti a byli hubení.

Vysekej posedlenový kořen na den sv. Jana Křtitele dřív než slunce vyjde, a dávej holanům jísti každý ráno do nápoje!

Kdyby ti koně nažraní stonali.

Opatř si půl žejdlíka kozího mlíka, půl lžice husího sádla, deset chmýřek šafránu a zvař ve vodě. vlej do skřípějí -- dokonalá věc jest!

Pro vnitřní zkažení.

Mák sušený, paškál, kadidlo, myrhu, ať je to svěcený, zavři dobře dvěře maštale, a čistě vykuř; ať pára nejde ven a přikrej, ať se koně potí.

Když ti někdo ostudil maštel, a koně nechtěli žrát.

Dej pozor, kdybys moh' dostat u jiného sedláka koštiště z maštele neb ze světnice. S ním hodně vysmejči maštel všude!

Aby koně dobře žrali.

Když jdou lidi z kostela, a nejvíc se tlačejí u medenice (kro-penky), naber vody a když přijdeš domů, vlej ji do žlabu, jak slunce jde, aby ji snědli — jest pravda!

Aby se ti koně neupotili a neustáli.

Když máš z jara nejprve na pole jeti, dej jim vomanu jísti a když zapřáhneš a hneš se z místa, zastav se a jdi před koně,

ZNAK HRABAT KINSKÝCH NA CHLUMCI.

naber hlíny vprostřed nob jejich a potři je s ní od hlavy až do ocasu a poznamenej se znamením sv. kříže.

Pro koně k dobrému.

Když bude nová neděle a po stole se umeje nádobí, vem tu vodu, omej koně a co zbude, vlej mezi dva úhle, kde se stavení schází.

Když koně koupíš, aby se ti poved dobře.

Nevod ho do maštale, než veď ho k stromu užitečnému, obved okolo něho třikrát, jak slunce jde a po každý ho uhoď do čela, potom ho veď do maštale!

Kdyby někdo koně koupil, že by kousal.

Vezmi ho, veď ho domů a dej mu hubu do stoupy, aby si z ní popadal — nebude kousat.

Aby v ničem při koních žádný uškoditi nemohl.

Musíš na Velký pátek do slunce východu dostat z vrby je-tábek (jehnědu), musíš jej čistě natrhat, fezej ho k sobě nahoru,

ne od sebe; vrch jemu nařízni proti vejchodu slunce, udělej z něj kříže. Jeden zakop pod práh, druhý zadlab do žlabu, třetí nade dvěma marštele — dobře bude.

Kdo chce mít pěkný koně.

Jdi na jarmark a kup tam 2 lokte sukna červeného, dostaň vody svčcený a smoč to sukno, aby se potopilo a potom přeced tu vodu skrz to sukno a znova pokrop sukno. Udělej vejtrku z toho sukna a otírej s ní koně v nověj měsíc — budou pěkný.

Aby koně neštípaly mouchy.

Vezmi staré slaniny a pár lžic octa a pálenýho vína a mladých konopí, stluč dohromady, udělej mast a pomaz koně.

Kdyby koně žrát nechtěli.

Jdi a natrhej šípový jablko, ale chlupaté! Roztni ho, usuš a tři tím červem, ale na novou neděli — budou dobře žrát.

Aby se dobytek vedl.

Na nový měsíc nakapej koření, které na rybníce roste, jímčnem talich, bíle květe, dej do nádoby, z které požíváš, ať z toho jí a pije dobytek — budeš mít hustou smetanu.

Pro hříběcí koňům.

Kup z apatiky »torbium«, na prach stluč a foukej koňovi do nosu. —

Pro ourok všemu dobytku.

Vezmi kus podolka od panny, která jej odpáře, a podkuř dobytek.

Kdyby někdo koně kazil, jak ho máš chytit.

Na nový měsíc jdi na proudovou vodu, a vem novou nádobu, naber vody naproti proudu a vem 9 kamenů oblázkovejch taky na tom proudě, zvať to, udělej věchet a drhni náslapky své obuvy. Kapky chytej do nového hrnce za lichý peníz koupený, a vař zase. Tehdy ta čarodějnice k tobě musí přijít a prosit, bys jí popustil. Jest-li to odhradiš a vychladne to, nic jí nebude. Zakopeš-li to do hnoje, do smrti si nepomůže.

Kdyby ti pokazili koně, takto si pomoz:

Jdi na zpáteční vodu a omej s ní koně po zpátku a pak vytrhni vejstavek a co je v zemi, obrať nahoru a tu vodu ostatní vlej do ty díry.

Chceš-li, aby chomouty koně netlačily.

Jdi na Velký pátek do slunce východu do lesa, musíš mít hůl; vylez na tlustý dub a naklať mejlí, ale neber do holý ruky; seber, a potři každý chomout třikrát dolů — neotlačí koně.

Jak máš ušlápnutýho koně hojiti.

Vyčisti tu ránu, přilož na to topinku z chleba, natrhej řebíčku o nové neděli, vypucuj ránu, podkuť a strč to za žlab!

Chceš-li, aby ti koně skákali.

Dej pozor, kde zajíc spí; když vyskočí, vem tu hlinu, ale neber jí do holý ruky, něčím ji naškrabej a dej do obroku.

Kdyby nažraní koně stonali.

Vykopej babí hněv kořen a černobejl kořen, vař to spolu a potom to do koně vlej.

Kdybys měl hubené koně.

Utrhni jinému hospodáři došek, pořež ho do řezanky a osol dobře a dej do žlabu koňům. Ale dej pozor! Kdyby to poznal a udál by došek z umrlčí slámy a zas ho strčil do tý díry, bylo by s tebou zle.

Pro ostudu koňům.

Natrhej řebíčku v novou neděli a tu chvíli pucuj žlab, a pak je podkuť, pak to strč za žlab.

Aby línali koně.

Na schodu měsíce, když se šaty perou, smej první špínou koně; na Velký pátek do slunce východu půjdou chlupy dolů.

Aby se pohromadě drželi koně.

Na Velký pátek do slunce východu zab holoubata, pokrvácej chléb, dej každému kousek sníst, a holoubata zakop pod stání.

Pro hřiběcí koňům.

Na Velký pátek kup kafru a živý rtuť a dej do žlabu dřív než slunce vyjde.

Aby koně dobře jedli.

Novou neděli seškrab ze tří nožů chléb, zavrtej do žlabce a březovým hřebíčkem zaraz.

Aby koně lehce chodili.

Na Velký pátek dostaň kus provazu od zvonu do slunce východu a zapleť do oka každého prostraňku — lehce chodit budou.

Vejtírku dělati.

K Velkému pátku zab tři linky ryb a kohouta; z toho čtvrtýho krev smíchej a obarvi tím vejtírku a otrej s ní na Velký pátek a Velkou neděli, na Filipa Jakuba a každou novou neděli koně.

Proti ostužení člověka.

Vezmi kořen Pána vodění, aneb opravník, a nos jej při sobě a v domě do něčeho zavrtej, vymoč jej též a dobytek omeč — jest zkušeno!

* * *

Aby housenky stromy nežraly, vezmi kůži ouhořovu a vař na novou neděli a stříkej po stromích. —

Aby mráz hlavatci neuškodil, sej ji v měsíci březnu, když se měsíc sestará, moč semeno ve žluči z vola, smíchej s vodou česnekovou, asi půl dne v tom nech a když vodu ocedíš, osol semeno a sej! —

Aby housenky hrách a obilí nežraly, zastřel v měsíci lednu vránu, utni ji hlavu a promíchej v hrachu, ani jedna se jí netkne. —

Naučení hospodářské:

Nejprv za božské pozhennání žádej a při seti obilí čistě se chovej, aby obilí snětivý nebylo. Ruce čistě umej a rozsívku se utírat nemáš — takový sám sobě obilí snětivý činí. Obilí všecko nikdy nevysej, dost malou hrst domů nes! Z jara a na podzim, když se země kouří a pára z ní jde, do té země nesej, počkej až slunce obejde, neb se tím síla a moc obilí odnímá. Který den jest mlha, žádný dobrý seti není. Role má rozdělené býti na schoďu měsíce, když je ho jen 2 nebo 3 dny. Když od západu neb od půlnoci vítr veje, žádný dobrý seti není. Když chystáš pšenici k seti, vypuď od hrobaře motyku, kterou mrtvé zakopává a prohrábni! Byť byla snětivá, tak nebude.

Poznamenání nešťastných dnů 42. V těch dnech kdybys do nemoce padl, lehce nevyjdeš. Jsou pak tyto dnové:

Leden: 4. 6. 11. 12. 15. 16. — Únor: 2. 8. 16. 18. — Martij: 3. 15. 17. 18. — April: 1. 12. 13. 15. — Máj: 8. 10. 17. 30. — Červen: 1. 7. — Červenec: 5. 6. 21. — Srpen: 1. 12. 18. 20. — Září: 15. 17. 30. — Říjen: 15. 17. — Listopad: 1. 7. 11. — Prosinec: 1. 16. 17.

Který dítě je v těch dnech narozený, nemá dlouhého věku, a jest-li ostane živo, tak v chudobě a nouzi svůj věk stráví. Kdo ale do stavu manželského vstoupí, nemá žádného štěstí, a takový manželé rádi přestupný život vedou. Kdo se vydá na cestu, zdravý se nevrátí. V těch dnech ať žádný nestaví, neseje, nešťepuje. Mimo to ještě *tři dny jsou nejnešťastnější*. V těch kdyby si dal někdo žilu otevřít, roznmůže se, aneb docela umře. Jsou to:

1. dubna — Jidáš se narodil.

1. ledna — Lucifer byl s oblohy svržen.

1. prosince — Sodoma Gomora se propadla.

V těch dnech člověk narozený ohavnou smrtí jde se světa, aneb v světskou hanbu vejde.

Když ženich s nevěstou na oddavky jdou, ať se umejou tou vodou, co se *kroupy* perou — *zaženou* neštěstí.

Beneciánský dryák je dobrej proti moru k pití.

Rozmarinovej olej je pro hlavu k mazání.

Libanovej olej je dobrý pro závrať v hlavě k potírání.

Krumholcovej olej souchotinářům k užívání.

Jalovcovej olej proti zlému povětrí k pití.

Kmínovej olej v růžovej vodě se užívá proti bolení hlavy.

Balzám pro ty, na který chodí mrtvice a božec k užívání.

Ákštajnověj olej pí proti palčivým nemocem s vařeným pivem. Terpentýnověj olej v kořalce uživej po kapkách proti zimnici a kamenu. Pelunkovej olej slouží po kapkách ženám pro matku.

Kvítek anemona o sedmi listech je dobrý k potírání hlavy, aby vlasy rostly

Levandule obložená kolem hlavy zahání závrať, s kořalkou se užívá pro ztracenou řeč.

Květ omanový pro vzteklinu neb od hada štípnutí, flastr z listí omanového hojí všecko.

Mandlový šarlatový květ růžovou vodou rozetřený je dobrý obklad na bolavou hlavu.

Kofen sv. Ducha neb černý koření suší se na prášek a tím se hojí staré rány.

Potočník s kořenem se vaří ve starém víně a pijí to ženy pro svou přirozenou nemoc.

Kopytník, psoser, lebetka, černobejl, mateřídouška, šalvěj, balšán, kosatec a hrotan (devatero koření) vař ve starém pivě a pí proti vůli ženské.

Voda z hadového koření se pije proti bolesti matky.

Aby *husy* neměly vejce jalový, v novou středu večr dej je na chvíli i s vejci do koňského žlabu a když se housata vylihnu, zase to udělej a dej jim tam z konve jíst a pít, nebudou ti mřít.

Aby *myši* velký i malý že stavení vypuděny byly, vem z kozla, který je zabít na sv. Jakuba, roh, nastrouhej ho na struhadle, přidej k tomu lašťovčí hnízdo a hadí kůži z hada před sv. Jiřím zabítho a vem uhlí z lískového dříví, dej na pokličku, kuř dobře po celém domě, všechny utíkat budou, třeba poslaný byly.

Aby *myši* ve stodolách nežraly, na sv. Jana Křtitele jdi na louku, dřív než slunce vyjde, tam se svleč do naha, natrhej kmínu a když máš vozit obilí do stodoly, posypej tím kmínem všude pod vrstvou -- poscípají všechny.

Aby *vrabci* obilí nejedli, vezmi vrabce slepého, a spal ho na prach, zmíchej ten prach do obilí, když budeš mít sejt a prosyp skrz košili malého dítěte. —

Nátku žehnej takto: Nátko, nátko, nátice, vystřelená ostřelice. Jděte na hora, na skály, máte tam tři studnice, v jedné jedu, v druhý medu, v třetí krve. Tam píte a hodujte a tomuto tělu pokoj dejte! K tomu mi dopomáhej Bůh † Otec, Bůh † Syn, Bůh † Duch sv. Amen.

* * *

Poslední listy chybí -- snad právě se zajímavým popsáním, jak léčiti *nemoci lidské*. Ale i tento oddíl doplňuje nám několik

psaných verbářů našich kořenářek, žehnaček a hlavně hojné zprávy, v tradici zachované.

Vzpomínám tu drobnosti ze slasti sběratelské: Starý psaný verbář měla babička výměnkáře v P... L... a chovala jej jako oko v hlavě. Seznámili jsme se a již padaly hradby obvyklé nedůvěřivosti, i o verbáři jsme z daleka mluvili — na poprvé toho bylo dosti. Přišel jsem zase po několika nedělích a milá stařenka — *spala již na sv. poli*. Sháním se po verbáři.

— *I tu knížku dali jsme babičce do truhly pod hlavu. Byla to její nejmilejší a co my s tím? Bezťak tomu dnešní svět nevěří.*

XVII.

KOŘENÁŘKY. RANHOJIČI.

KOŘENÁŘKY. *)

•Psáno králi anglickému:
Chceš-li hovět zdraví svému,
dlouho na světě živ býti,
hleď toho při sobě míti:
Vermul se mnoho, nepěčuj,
jakž mužeš, *hněvu se zpečuj.*
pí *málo, skrovně večeřej,*
za stolem *dlouho* nesedej,
nespi *ve dne, nedrž rody,*
ani *větry,* ujdeš škody.« —
Ze starého veršáče školy Salernytánské.

Dobrá a upracovaný lid náš tonul do nedávna v početilých pověrách, které nejvíce z hmotného nedostatku se rodily. Tělo prací ochromené léčil zařikáváním a zažehnáváním. Byly však nemoci, jež hojili lidoví chirurgové a — kořenářky.

Kořenářky na Poděbradsku zůstavily po sobě pověst nejchvalnější, a mnohé jejich recepty kolují dosud mezi lidem, znárodněly. Stráně u Žehuně, Vlkova, Křince, Pouště pestří se rok co rok květy rozmanitých i vzácných rostlin a bohatá květena chová nemalý počet léčebných bylinek. Jaký tedy div, že lid, s přírodou tak úzce spojený, zkoušel účinek mnohých rostlin v nemoci! Lék se osvědčil, zkušenosti vzájemně se sdělovaly, až povstalo čisté lidové lékařství, hledající pomoc proti každé nemoci v říši rostlinné.

Není do dneška jediné pořádné hospodyně na Poděbradsku, která by někde na komoře neměla pytlíček s nejnnutnějším kořením: bez, arniku, jestřábník, krevníček, heřmánek, zeměžluč, rmen a j. Čím více ho mívala dříve, kdy často bývala jen na ně odkázána, dokud nebylo u nás lékařů (ku př. býval dříve jeden v Králově Městci, dnes jsou na okrese čtyři)! Avšak léčivou moc bylin nejlépe znaly kořenářky.

Celý svůj život zasvětily sbírání rostlin a upravování léků. Praxe jejich vyžadovala hojně vědy a dlouholeté přípravy. Dcera se učila již od matky a tak přecházelo toto dědictví často s pokolení na pokolení. A na co již paměť nestačila, uchovalo se ve

*) Otištěno v 6. svazku Národop. Sborníku v Praze.

F. J. Čečetka: Od kolébky do hrobu.

starých verbářích. V řídkých případech i muži pěstovali toto důležité odvětví lidového lékařství, avšak jejich zřetel byl hlavně obrácen k léčení dobytka. Proto zde věnujeme pozornost jen *kořenářkám*, jimž příroda byla hapatikou, jež věděly o každé bylince, kde roste; šly na jisto, v lesích a na stráních byl od jara do zimy jejich druhý domov, pověděly nám o nejvzácnějších rostlinách: střemdavě, střevíčníku, prorostlíku, lenovníku, záraze a jiných. Prošly nesčíslněkrátě všechna místa křížem krážem, věděly o rostlině pro každou nemoc, znaly v určité době její léčivou sílu. A není lhostejno, kdy a jak se ta která bylinka trhá, co se z ní k léčení hodí, zda kořen, list, květ nebo plod. Kdo jiný ku př. ví, jako kořenářky, že celdon (jitrocel) má devadesát devět kořinek proti devadesátiděvítí druhům zimnice? Že filipojakubské, svatojánské a václavské koření vyniká zvláštní mocí léčivou?

Koření roznášely ženy po staveních a hospodyně jim za ně naložily brambor, mouky, krup, hrachu a j., že nouze nikdy nepocítily. Také ke groši se dostaly v lékárnách; věděly, co jde na odbyt a mnohá v otepích posílala rmen, zeměžluč, řepiči, stoliberník a j. po formanech až do Prahy. Měly svá jistá místa a mohl se lékárník na svoji kořenářku spolehnouti, že v čas dodá svoje zboží.

A což, kdybyste vkročili do komůrky její, plné kořenné vůně! Co tu přihrádek, rozličných balíčků všelijak označených, hrníčku s mazáním, láhviček s lektvary — hotová lékárna! Na kamnech, stole, lavicích nikde místečka prázdného a co ještě zásob na půdě! Dvojnásobnou úctu vaši vzbudí čiperná stařena — m:mochoodem řečeno, jde jí život v přírodě jak náleží k duhu — když ze stolu s posvátnou úctou vytáhne šátkem ovázaný *verbář*, bohatý pramen svých vědomostí, knihu v rodině nejceněnější a přečte se zvětšelych listů některý recept, který těžká ruka před léty švabachem tam vepsala. Mimo ten má i švabachem tištěný, nejméně stoletý, nadepsaný: *»Zdravá rada lékařská«*, jednající o všech obyčejných nemocích v sedmi dílech. Na konci je popsána *»Domovní apatéeka«* s užitečným *»registrem«* a veršovaný přídavek: *»Léky proti obyčejným nemocem ze školy Salernytánské.«*

Nejhůře se dorozumíváme o jménech těch vzácných, léčivých bylinek; namnoze bychom se bez skutečných rostlin o jméně ani nesmluvili. Lokální jména jsou v rozporu s vědeckou botanikou. Stařenu to mrzí, že vše jinak jmenujeme a ji nerozumíme.

»Odpusťte mně, nemám škol; naučila jsem se tomu od své matky, jak je ona jmenovala...«

Tiskneme ruku upřímné babičce a sami se stydíme za její rozpaky.

Na důkaz uvedu některá lidová jména rostlin, než přikročím k vypsání vědy našich kořenářek.

Krvavé koření (toten), ovčí hubičky (květel), husí šlápotá (mochna husí), pantošičky (střevíčník), psí česnek (česnáček), bětuška (kokoška), kočící pazourky (rožec), kočící mýdlo (pomněnka), hadí mliči (prysec), polštářičky (chrastavec), zvoneček (koniklec), kukačka (vstavač), herbábník (kohoutek), černé koření (kostival), potočník, též vaječník, žluťák (blatouch) voloočko (hlaváček), celdon,

(jitrocel), stoliberník (tavoľník), křupka (routička), svěřpec (stoklasa, sveřep), koryandr (štěničník), žilník (vrbovka), cikánský chleba (kontryhel), tolita (vítod), klokoč (jasmín), stříbrník (mochna stříbrná), myší ouška (jestřábník), podnepych (babí hněv), třesivec (třeslice), matonoha (jilek mámivý), psí víno (lilek černý), psinky, černé třešně (plody rulíku zlomoc), seničko (tomka vonná), zaječí zelí (šťavel kyselý), větrové koření (melisa), oponec (popenec), střelí (vlčí noha), psí šťovík, všedobr, psoser (merlík), mlíčí (mlíč hladký), leknutí (leknín), šlakové koření (prha chlumní), nátkové koření (máta lesní), krevniček (třezalka), svlak (svlačec), hluchá kopřiva (hluchavka) a j.

Začneme známějšími recepty, které již znárodněly! Úmyslně nechám týž pořádek, jakým nás do svých tajností zavedly.

Odvar květu heřmánku, bílého bezu (černého bezu), lípového květu se pije proti kašli. Někde užívají i řepičí (řepíku lékařského), ale toho kořenářky nedoporučují, že příliš vysouší; spíše se hodí jako obkladek na boláky.

Větrové koření a vzácný hadí kořen se osvědčuje proti bolení. — Oponec se vaří a odvar se pije pro lehčí dech. Někde se z mladých jeho lístků vaří polévka, jako i z kopřiv. — Odvar z jablečniku ulehčuje souchotinářům. Psoser, černé koření i krvavé koření radí ženám pro zastavení krvetoku. — Šmelhaus je dobrý proti schvácenině, podobně i leknutí je dobrým lékem. — Spouští-li se krev, je dobře pít odvar z jaterníku. — Kdo má zlatou žílu, nechť pije odvar z květu divizny. — Koho často bolí hlava, kdo ztrácí paměť, nechť pije odvar z dobromyslu. — Souchotiny zahánějí též plícník, zaječí jetel a pánovy čepičky. Hnilice planých hrušek vyhánějí z těla pásemnici (tasemnici). — Citronová šťáva s peluňkem a terpentínový olej osvědčily se proti škrkavkám. Bobkové koření a dryák jsou nejlepší léky pro všechny vnitřní nemoci. Dryák se vaří z bezínek, t. j. plodů černého bezu, až zhoustnou na povidla. Jak žena umí léčiti dryákem muže, patrně z písničky u nás známé:

»Muž když stůně chudák,
hned mu vaří dryák,
tu bobkové zrno
roztluče na drobno,
smíchá do kořalky
a dělá vejpalky.« —

Proti žaludečnímu raku pije se odvar z černohlávků. Nátkové koření poskytuje léčivé thé tomu, kdo má prejskavou nátku. *) Prejskává nátku záleží z malých krupičkovitých boláků, které se rychle množí na těle. Jindy radí namazati bolest tuto jelením lojem, nebo i lojovou svíci a na to přiložiti pytel od žitného vejražku. — Sedne-li komu zimnice na záda, má více léků ku pomoci a to buď má pít kořalku s rozmočeným oliandrem nebo pe-

*) Také se užívalo nátkového koření k obkladům na rány. Dosud u nás stopy toho v dětské hře »na paní Růžovou«. Děvče hadačka praví: »Šla jsem okolo vašeho domečka, kousla mě čubička; co si na to mám dát?« — Paní Růžová: »Nátkové koření« — »Kolikrát?« — »Třikrát!«

luňkou, nebo odvar střílí a celdonu. Také se kape do uší šťáva z netřesku. — Odvar zeměžluče pije se při bolení žaludku. — Plody kaštanu (jirince) močí se v kořalce a výtažek se pije, má-li někdo žaludeční křeče. — Žloutenka se zahání odvarem vrbové kůry v noci svatojanské oloupané; odvar z ní se pije, nebo se jím tělo maže. — Odvarem chmelovým má si vyplakovati, koho bolí v krku — je to ovšem hořký lék, ale zlé se zahání zlým! — Routa se dává dětem hned po narození proti psotníku; kmínové otýpky a svršky smrčků do koupele slabým dětem.

Na jiné nemoci měly kořenářky také hojně léků po ruce.

Koho trápí rýma, nechť si paří nohy v seněčku nebo v sen-
ných truskách. Oustřele t. j. píchání v hlavě se zapudí, pou-
štíme-li do ucha kouř z oustřelového koření na uhlí páleného.
Ouroků se zbavil, kdo se omyl ouročником. — Řimbaba zapudila
psotník, netřesk housenky u malých dětí. Že křenová placka
s octem dává se proti »píchání«, račí očko, čočka neb lněné se-
meno, padne-li něco do oka, pod horní víčko, je obecné. — Volo-
očkem dotýkají se již děti očí a říkají:

»Voločko, neboť očko,
mne neboť, tebe bolí, psa bolí!«

Tím zahánějí bolest očí. Na bolavé oči se má přikládati su-
šený květ *bílé* růže, na chorobu »růži« květ *červené* růže. Také se
maže bolavé oči hadím sádlem (had musí býti zabit do sv. Jiří),
jehož také užívaly k mazání bolavých zubů, nedbajíce, že po něm
sežloutnou.

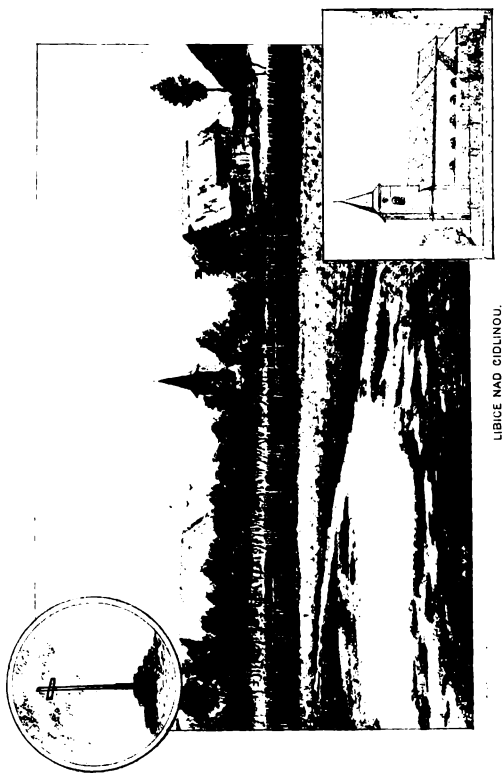
Březové listí se přikládá na oteklé nohy, olšové a křenové
listí dávají si staří na noc na záda, aby táhlo; někde radí též ko-
řenářky přikládati rozetřené bzinky. Uřízne-li se kdo, nechť si
přiloží psoser; krev z otevřené rány zastaví močem nebo křesací
hubkou.

Sladký list či psi šťovík a jedovatý bodlák se hodí na rány
od jedovatého pichnutí mouchy. Pro sbírání se dává posedlen,
sbírání se rozežene zaječím sádlem. Mlíčí na jaře před první
bouří trhané je dobrým obkladem na prsa žen v šestinedělí. —
Mast z naháče odstraní všecku nečistotu s hlavy. — Na otevřené
rány se přikládá arnyka nebo balzám. Poněvadž je balzám trojí:
na zuby, životní a na rány, třeba dáti pozor (jak kořenářka při-
pomněla), abychom ten pravý zvolili. V jiném případě doporučí na
rány psoser, aloe, tlučný zimolez nebo prášek ze sušené rozma-
riny, který rány čistí a hojí. — Proti sebranině strojí se mast ze
chmele a jahel, která se ve vodě uvaří a za tepla přikládá. — Na
mazání rozličných chorých oudů osvědčila se mast vařená ze žlu-
tého vosku másla a žloutku, která se vychladlá přikládala. Březová
šťáva, odvar z rývy jahodové a topolová mast osvědčila se pro
vzrůst vlasů.

Jak požitý hadí jed zhoubně působí na člověka, dovídáme se
z národní ballady o děvčeti travičce, kterou hulání vábí s sebou
a radí jí, jak bratra otrávit:

— »Jdi do háje zeleného, najdeš hada jedového,
uvař mu ho v teplém mlíce, až mu zčervenají plíce...«

Avšak nebyla lidu našemu neznáma i celá řada protijedů, jako kořen angeliky, bedrník v máji utržený (také dobrý ženám pro měsíčky), lektvar z listů božího dřevce v červnu trhaných (též

otoky hoj). Vyprávěla mi stařena, že kdesi otrávil se rodina knedlíky, připravenými z mouky, v níž byla rozemleta matonoha; potáceli se všichni jako opilí a v žaludku cítili veliké bolesti, uzdravila je však záhy dryákem. Její verbář ve verších uvádí tyto léky:

»Česnek, routa, ořech vlaský,
hruška, ředkev, dryák benátský:
zahánějí jed škodlivý,
aby člověk zůstal živý.« —

Také náplasti (flastry, visikátory), prokázaly mnohou službu. Nejznámější byly: z fiků a máku na zlámaniny, z cibule, octa a medu na otevřené rány, z melisy na bolavý krk.

Kámen v ledvinách a měchýři dostane, kdo sní teplou buchtu a na to se napije vody; také pije-li mošt, jak patrně z veršů herbáře:

»Mošt překáží moči, vodě,
přivodí člověka ku škodě:
měkčí život a otvírá
játra, slezinu zavírá:
rodí také v ledvi kámen,
buď ho prázden každý — amen.« —

Kořenářky jej zahánějí zrnky jalovce, černou ředkví, vodkou z kopřiv aneb lístků a svršků černobýlu, v máji trhaných (také rodičkám se hodí), vaří thé z řepičí. Spolu dodává kořenářka, že ten, kdo jí na Velký pátek nemaštěné kroupy, kámen nedostane.

Vodky — lektvary z rostlin svářely, když měsíček rostl, za jasných dnů dávaly je na slunce, aby se vyčistily. Takový lektvar byl po celý rok k potřebě. Nejznámější odvary byly: vodka fialková pro občerstvení srdce a ochlazení jater, eufrazynová (ambrozky, světlíku), rozmarinová a polejová k vytírání bolavých očí, levandulová, rojovníková, konvaliová, routová a pětílístková k mazání třesoucích se oudů, k pití pro občerstvení krve, černohlávková a liliová na čištění úst, rebarborová (ereborová) pro stolicí.

Nelze se diviti, že některé recepty našich kořenářek přece jen byly provanuty pověrou. Při veškeré své blahodárné práci se přece nemohly vymaniti z předsudků své doby! Uvedeme některé ukázky:

Kvíti uvité do věnečku při prvním zakukání žežulice dává se pod mánici, aby se brzy stlouklo. — Devět lučních kvítků utřených v noci svatojanské — ne však holou rukou — a usušených doma pod stolem, bylo lidem i dobytku dobrým lékem proti všem nemocem; také je dávaly známým, aby si je dali pod podušku a o čem se jim bude zdátí, to se mělo splniti. — Děvčatům radily, aby až uvidí poprvé kvěsti svlak, (svlačec), utrhla jej a dala si v noci pod hlavu; o kom se jim bude zdátí, toho si vezmou. Podobně doporučují dívkám, aby tajně zašily milému do levého šosu čtyřlístek jetele; bude-li jej tři dny nositi, získají na vždy jeho lásku. Rozumíme nyní pořekadlu: Čtyři pro milí, pěti pro děti, šesti pro štěstí!

Rozkvete-li dívkám třechňová »snětvička«, na sv. Barboru utržená, do Štědrého večera, vdají se do roka. — Kdo polkne na Květnou neděli tři svěcené kočičky, ten nic s vodou nevypije, nedostane zimnice ani ho v krku nebolí. Kdo jí med na Zelený čtvrtek, nestípne ho had. — Proti žloutence nos peluněk v obuvi! Toten

chrání před zloději, tolita před strašidly. Efaj (břečtan) nosí bídu do stavení. Jsi-li náhle churav, nakuťuj se něčím s těla toho, kdo tě ufk! — Na bolavé oči dávej masť z osmi lotů *umytého, neslaného, májového* másla, červených korálů, fíků, kafru, cukrkandlu!

Proti těžké padoucí nemoci radily prášek ze semene žlutých fial, ale neúčinkoval-li, sdělily důvěrně jiný recept tajemný: Učíní prášek z vybledlých kostí lidské hlavy (člověka násilnou smrtí zemřelého) srdce krtčího, vlaštovčího, dešťovek, vlčích jater, pavího trusu a kořene pivoňkového! — Jenom jak tyto čarovné léky sehnati?...

Nepřivedete naši stařenu ani do rozpaků otázkou:

»Kterou ze všech bylinek máte za nejmocnější?«

»Každá se hodí pro některou nemoc, o čem my lidé ani z desátého dílu nevíme, každá má svou sílu, proto ji Pán Bůh stvořil, ale *veronika* ve stínu usušená a na thé zvařená hodí se na každý vnitřní neduh hlavy, prsou i žaludku. V době cholery pili ji lidé u nás jako vodu a žádný z nich neumřel! Černobýlí ve vině vařené vyhojilo skoro každého souchotináře, po lopuchovém koření každému narostou vlasy — a tak bych vám znovu mohla vypravovati o léčivé moci všech bylinek mně známých, zvláště o zeměžluči, levanduli, fialkách, lilii, černohlávku, polejí, routě, melise a peluňku, co dobrého vykonaly.«

»Řídíte se nějakým kalendářem, kdy kterou bylinu trhati?«

»Ten kalendář mám na stránkách a v lesích; jak Pán Bůh jaro dá, ukáže se fialky, petrklíče, mlíčí, jaterník, plícník a už se práce netrhne. Nejhůře je v květnu, kdy je bylinek v květu a při síle nejvíce! To abych si nohy uběhala, a začnou-li deště, nic napat, musím do lesa i v nepohodě.«

Verbář naší kořenářky vtiskl mi v paměť několik dietetických průpovědek, které podávám ke konci stati o praxi kořenářek, z nichž jsou u nás již jen dvě na živu, a jimiž vymře typický druh lidí našeho kraje.

Jahody a víno omlazují život. — Rýmou vychází z těla devatero nemocí a devatero vchází. — Čerstvé plané ovoce lepší než mýsy masa. — Ouhoř ryba nezdravá, dělá hrdla chraplavá. — Mezi mozky hověd nejvíce nejlepší jest od slepice. — Pij víno, když hrušky jíš, zdravé budou, vskutku zviš! — Kůry chleba jisti škodí, spálená krev z ní pochodí. — Nechceš-li se pak opiti, musíš hořké mandle jísti. — Voda nejlepší doktor. — Dobře tomu, kdo nemoc přechodí. — Ne vše zvídej, pomalu jidej, budeš dlouho živ!

Nemáš-li lékaře svého,
hleď šetřiti toho třého:
*Buď vesel, pokoj zachovej,
v mírné střídmosti se chovej!*

RANHOJIČI.

Obecní kovář stával v čele těchto doktorů bez diplomu. Již při pronájmu kovárny přijal na sebe úkol zvěrolékaře, o který se s obecním pastýřem a pohodným v praxi sdílel — léčil hlavně koně. Snad proto, že rozumí — aspoň má rozuměti — kopytům koní, uznán za způsobilého rozhodovati nejen o veškerých nemocech koní, ale i v lidských chorobách volán nejednou kovář ku pomoci; sdílel s jinými lidmi po venkově o tyto výkony lékařské: trhání zubů, napravování vymknutí a zlomenin, sekání, pouštění žilou — hotoví chirurgové! Kovářka, porodní bába a jiné ženy sázely opět baňky, pijavice (pihavky), jindy z moče rozpoznaly nemoc, a poradily koření, mazání a j. — Nyní o léčení jednotlivém :

Cítil-li kdo píchání v těle, dával si sekati kůži o první neděli májovou v novém měsíci, kdy je sekání nejúčinnější. V ten den shrnulo se ku známému doktoru bez diplomu tolik lidí z blízka i z dále, že ani stačiti nemohl, a brával si pomocníka, někdy i ženu. V nutné potřebě lze sekati kůži kdykoliv, i dobytku tento způsob léčení ku zdraví pomáhá. Na chorý úd (obyčejně na ruku) přiložil se nástroj, kapesnímu noži podobný, a mírně se naň klepalo. Z místa zdravého vytryskla krev, z chorého voda. Na to ostříhal lidový doktor nehty na jedné ruce a jedné noze křížem (ku př. na pravé ruce a levé noze), pak se zeptal pacienta (třeba ho znal) na jméno, stáří, stav a bydliště, a propustil ho. Nehty zavrtal do stromu a s nimi i nemoc. — Vypravuje se u nás o jednom „se-káči“, že neměl víc než nástroj k sekání, a po letech si koupil hezký statek...

Baňky se sázely a dosud sázejí do týla, bolí-li oči, na zkaženou žílu, proti křečím, na žaludek, na dásně — krátce všude, kde cítí chorý bolest. Stal se případ, že dala baba chorému děcku na prsa pijavici, a když ji po chvíli od rány odtrhla, tekla krev stále — marné zehňání, teprve po několika hodinách ji zastavili křesací hubkou, a ráno bylo dítě mrtvé.

Nečistotu s tváří odstraňují ranhojiči tím, že ji rozříznou a vymývají vodou s listů plané štětky, lišeje potírají blínovým odvarem. —

V napravování vyvrtnutí a zlomenin získali naši lidé za léta obratnosti nemalé. Napravený úd obložili náplastí z ječné mouky, otrub, másla a octa a stáhli deskami. —

Otvírání žíly či pouštění žilou doporučovali za starých časův i učené hlavy, alespoň jednou za rok všem plnokrevným, těžkomyslným, choromyslným, tlukotem srdce, zatvrdnutím jater a šlakem trpícím. Tím více bujelo pouštění žilou po venkově mezi lidem, který pouštěl potoky krve nazdařbůh... Ve starém verbáři dle školy Salernytánské je ve verších uveden podobný návod, kdy a jak se má žilou pouštět. Poněvadž se jím lidové ranhojiči přesně řídili, uvedu některé jeho pokyny. Žilou nemá se pouštět ani lidem mladým (do 18 let) ani starým. Řídíce se pověrami, doporučují starí k pouštění zvláště měsíce *duben, máj a září*, vyjímaje 30. dubna

a září, pak 1. máje. Těž neradi pouštěti žilou v zimě. Výsledek pouštění je překvapující: zjasní paměť, rozum, zbystří zrak, zjasní hlas, sluch, tesknost přejde, spaní se dostaví, síly přibude (?), ouplavice se zažene atd.

»Udělej ránu širokou,
však mírně a ne hlubokou,
ať vyjde dým tím hojněji,
i tužší krev tím volněji.

— — — — —
Z jara pust jí dvakrát více,
jiných časů z polovice.

— — — — —
Z pravé ruky nebo nohy, znej,
z jara, v létě pouštěti dej,
z levé na podzim a v zimě
pouštěti jest užitečné.
Srdce času podletního
vyprazdňuj, játra letního;
v podzim nohám krev ujímej,
v zimě jí z hlavy ubírej!

— — — — —
Mnoho užitku nabudeš,
když salvatellu otevřeš:
játra, slezinu i plíc,
prsy čistí, též i srdce.« —

Po šest hodin neměl pacient po operaci usnouti, aby nestonal, a měl pít víno, jísti vejce. —

K závěrku zbývá mi ještě poznamenati, že v rozličných bolestech utíkali se naši staří k svatým a světicím o pomoc, modlice se i zvláštní modlitby k sv. *Apoleně*, bolely-li zuby, k sv. *Blažej* při bolení v krku, k sv. *Hátě* proti uštknutí hadů a štírů, k sv. *Fabiánu a Šebestiánu* a *Rozárii* v době moru a nakažlivých nemocí, k sv. *Barboře* proti neštovicím, ku sv. *Maří* proti růži, nátc. Rozličné *modlitbičky* tištěné i psané zachovaly se nám podnes.

Když se domácí pomoc neosvědčila, obraceli se nemocní k babě do *Šezemic* s vodou. A také její mazání, koření konalo prý pravé divy.

Z napravovačů prosluli zvláště na Poděbradsku strejček *Mladký* v Kněžicích a *Ríha*, stárek v Poděbradech. Z daleka k nim lidé chodili i vozili se.

To už někdy srůstaly zlámaný oudy nemocnému a ranhojič to zase zlámal. Znovu sesadil, dal do deštěk, připravil mast a vždy pomohl. Spokojil se tím, co mu lidé dali a mnoho udělal pro »Zaplať Pán Bůh«. —

Bylo u nás ranhojičů více a nejen vymknuté a zlámané oudy sezazovali, ale i rozmanité masti strojili, a z toho měli s úřady oplétání. Žena jednoho z nich předpovídala nemocným i budoucnost. Dala totiž na dlaň křížem dvě krátké niti, požehnala je a postříkala vodou. Zvlhčené niti se rozmanitě kroutily a z toho věštila baba budoucnost. (Sdělení p. J. Hellicha, lékárníka.)

V těžších případech utíkali se nemocní i od nás až k ranhojiči *Pechancovi* na Hoříčkách, k *napravovačce* do Opočna a do Kolína.

XVIII.

POSLEDNÍ CHVÍLE ŽIVOTA, SMRT
A POHŘEB.

POSLEDNÍ CHVÍLE ŽIVOTA, SMRT A POHŘEB.

Hřbitove, hřbitove,
zahradko zelená,
do tebe sázejí
předrahá semena.

Smutno, smutněji než kdy jindy, bývá pod doškovými střechemi našich chaloupek, vloudí-li se do nich nevitáný host *nemoc* a za ním — bledý anděl *smrti*. Smrt zanáší — mládež na Smrtnou neděli do potoka neb rybníka za ves; ustrojí ze slámy ženu, u vody s ní šat strhnou, hodí smrt do vody a o překot běží do vsi. Kdo se opozdí, první z nich umře. Ale na dobro jí nevypudí, vrací se zase a zase . . .

O nemocném se říká: Nemoc mu krásy nepřidá! Hyne-li tělo, odstávají-li uši, hubnou-li prsty, oči zapadají, říkávají o nemocném: Ten už nebude trávu šlapat! Slyší anděličky v nebi zpívat. Mladej může, starej musí. Mele z posledního. Půjde k Markétě (na hřbitov královéměstecký).

Jaké zděšení, jaký žal v rodině, zachvátí-li nemoc hlavu nejdražší z úzkého kroužku — pečlivého otce, dobrou matku! Celý život se lopotili jen pro své děti a v poslední chvíli starají se ještě o jejich další blaho závětí (poslední vůlí, testamentem). Psával jej rychtář za přítomnosti dvou svědků; takový testament máme v rukou a čte se:

— *Můj testament napsaný ve Vrbici 10. m. máje L. P. 1800.*

† † †

Ve jménu všemohoucího Boha Otce, Syna i Ducha svatého . . . amen. Počínám Nejsvětější Trojici s důvěrou v Její moc a dobrotu. Jelikož smrt každému člověku jistá jest, ale chvíle jejího příchodu nejistá jest, umínil jsem si já Jan Prášil, chalupník z č. 18., v těžké nemoci od Boha postavený, ale při zdravých smyslech a rozumu, nechati sepsat tento testament a odkázati podíly mým nezaopatřeným dítkám.

Nejduřive vám odporoučím, mé dítky, své otcovské požehnání a do ochrany všemohoucího Boha vás odevzdávám a prosím, abyste

se za mě modlili. Dále si přeji, aby mé tělo bylo podle řádu svaté církve řádně a beze vší světské slávy pochováno a na hrob můj kamenný pomník postaven. To ukládám svému nejstaršímu synovi Janovi, kterému odkazuji také svoji živnost se vším, jak leží a stojí, s domácím a polním nářadím, s dobytkem ve chlívách, úrodou na poli. Ze živnosti bude Jan povinen vyplatiti bratrovi svému a synovi mému Františkovi 1000 zl. až bude plnoletý. Sestra jeho a má dcera Marie, provdaná za Václava Příbyla z č. 53, je už odbytá, ale přece jí odkazuji dva korce pole — na číhouských — aby na mě nezapomněla.

Na svědomí jiného nemám, než obligacy na 180 zl., spravedlivě dluhovaných sirotčí kasse v Dymokurech, které je povinen můj syn a dědic Jan spláceti. Všem odpouštím, káž i mně odpustí!

Opatruj vás Pán Bůh sám, dítky milé!

Pravdivost testamentu, z mé dobré vůle a při zdravém rozumu sepsaný rychtářem, potvrzuji ctní páni svědci od začátku přítomní.

t. j. † † †

Josef Hruša, svědek m. p.

Jan Prášil.

Alois Douša, svědek m. p.

Na kostele ozve se sanktusník, ohlašující celé vesnici, že kněz jde s Pánem Bohem k nemocnému. K církevnímu výkonu sejde se celé sousedstvo a těší domácí i nemocného. — Smrt předpovídá červotoč, který neunavně vrtá; říkají, že se ozývají „umrlčí hodinky“. Kokrhá-li slepice, honem ji hospodyně zařízne, aby nevolala smrt. Předzvěstí smrti je i houkání sýčkovo. Vyje-li pes, čichá mrtvolu; zaženeme-li jej a postavíme se na teplé jeho místo, objeví se strašné podívání. Také štědrovečerních pověr o smrti je dosti.

Obecně se věří ve znamení, které smrti předchází: rána na podlahu, dvěře, zaklepání na okno, hodiny se zastaví z nenadání, obraz spadne se zdi, otevrou se dvěře, zjeví se bílá smrt. Také sen je jistou věštbou; zdá-li se o bílých koních, bílých ženách, o trhání zubů, je to vždy předzvěstí smrti někoho z nejbližších.

Těžká hodina loučení nastala. Všichni domácí obklopili lůžko umírajícího, tlumeně plačíce a vroucí modlitby šeptající. Nad postel u hlavy zavěšen obraz Matky Boží a svatého patrona. Obnášejí ho hromiční svíčkou, kterou mu dají do ruky, aby měl lehčí hodinku, kropí ho svěcenou vodou. Nemocného překládají s postele na postel, podušky z podhlaví odstraní. Také ho kladou na ovesnou slámu, na které se lehce umírá. Pláčem zakřikují smrt a ztrpčují se umírajícímu poslední chvíle. Umírá-li těžce, chce se s někým ještě smířiti, svědomí utišiti.

Naposledy požehnaly ustarané ruce svým miláčkům, počítá je posledním dlouhým pohledem — hluboký vzdech, a životní drama, plné práce, potu a odříkání skončeno . . .

V té těžké chvíli sem, vy všichni, kdož upíráte našemu lidu hloubku citu, jemné srdce! Užíte obraz, který chudé péro nevypíše.

Dávají zesnulému pod nos pírkó, před ústa zrcádko, ale dobré, zlaté hlavy již nemají. Zatlačí mu posléze oči; má-li je pootevřeně, záhy někoho za sebou vyhlédne. Dolní čelist se podvazuje a aby mohla dušička odletět, otevrou okno. Tělo se omyje, ustrojí v rubáš a uloží v komoře na prkno umrlčí, které jako posvátný odkaz v rodině se chová.

Na věži rozklinkal se teskně umíráček. — zvoní *hodinku*.

— *Buh mu odpust! Už ho hlava nebolí! Je na pravdě Boží*, vzdechnou sousedé v zamyšlení. Smrt smíhuje i největší nepřátele. Je-li někdo omylem pokládán od lidí za mrtvého, bude dlouho živ. — Sláma, na níž někdo zemře, vynáší se na pole a nechá se ležeti, až shnije. — Smrt hospodářova ohlásí se včelíčkám.

Do rakve dává se nebožtíkovi pod hlavu poduška s drtinami; na peti se tělo dlouho nerozpadne. Večer se zpívá *žaltář*, sousedé chodí na modlení. V den pohřbu sejdou se všichni příbuzní, známí. Rakev stojí na márách v síni, mrtvý obložen obrázky, květinami, v rukou má křížek voskový a růženec. Muzikanti hrají pohřební písničky ve světnici, učitel se zpěváky zpívá smutné zpěvy za zemřelého. A jaký kontrast! V síni nářek, pláč, zde hotová hostina. Kdo přijde, jí a pije z bohatých zásob na stole — tak jde svět!

Dříve než se rakev uzavře, poznamenají přátelé zemřelého křížem, políbí ho a pokropí svěcenou vodou. Sotva odvedli od rakve žalem zdrcenou ženu, matku, již duní rakev pod ranami kladiva . . . Kněz vykoná obřady, vůně kadidla naplní celý dům. Tělo zesnulého vynáší se nohama předem a na prahu se dělají tři kříže, aby záhy smrt nepřišla, láme se svíce — symbol zlomeného života. Ve světnici se zpřevrací židle, aby se lehčeji zapomínalo, dům se vykropí svěcenou vodou a vykourí jalovcem. — Šaty po zemřelém vydrží tak dlouho, než se tělo rozpadne.

Na pohřbu *szohodných* bývá hojně dospělých mládečů a družiček; z těchto jedna černá a jedna bílá. Před pohřbem přispědlí družička svému mládeci rozmarinu neb myrtu, začez ji musí při věnečku po pohřbu nejvíce prováděti. Zemřelého mládence nesou družičky, pannu mládeci. Před knězem chodívají dvě malé družičky, jedna se zlomenou svící, druhá nese na talířku rozmarinový vínek. Po pohřbu je hostina, zvaná »svarba«, večer má mládež věneček.

Pohřeb *šestinedělký* poskytuje truchlivý pohled. Rakev nesou černě oděné, vdané ženy. Do rakve se jí vkládá hrneček, jehla, nit, dětské prádelko, aby mohla do šesti neděl choditi dítka v noci krmit a koupat. Nemá-li potřebných věcí po ruce, obyčejně se ta věc z domácnosti ztratí. V kostele kněz nebožku uvádí. Na hřbitově po pohřbu muž děkuje pláčem přerývanými slovy všem za »křesťanskou lásku« — tak bývá i o pohřbech jiných.

Večer po funuse scházejí se přátelé a známí v domě smutku, aby se domácím nestejskalo . . . A tak ten život jde — čas raní, čas hojí — zapomenou mnozí záhy. —

Jde-li vdovec blízko za rakví, brzy se ožení. — Která vdova mnoho nařká, nebude dlouho sama, vdá se. — Ohrnuje-li se dívka vzadu sukně, střílí po ní vdovec očima. Která chce vdovce dostati,

má hned, jak uslyší o smrti jeho ženy, sednouti na vochli. -- Podívá-li se někde vdova na rodinu oknem, nebudou tam mrtí děti -- Biji-li při zvonění hodiny, zvoní-li se v sousedních vsích najednou, brzy někdo umře.

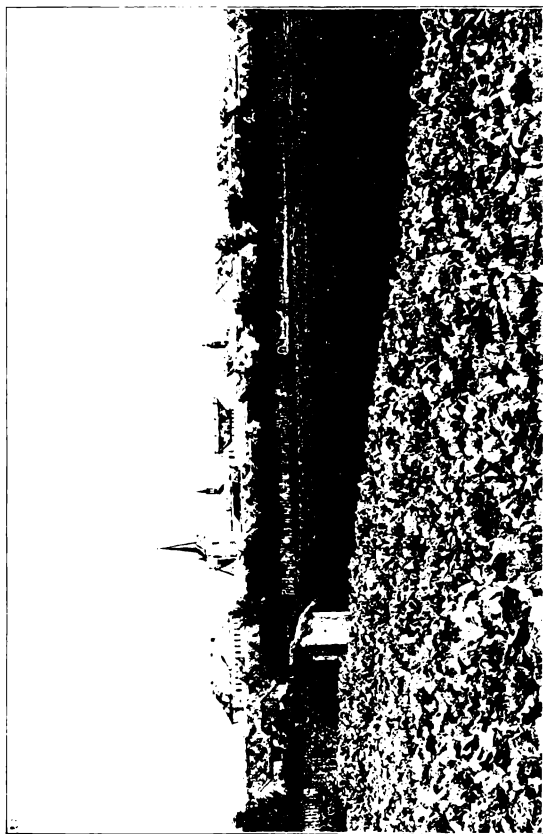
Rozmarina z pohřbu vsazená nepřináší štěstí. Též stromek rozmarinový i myrtový, k pohřbu ostříhaný, usychá.

Zemřelý hlídá v noci na hřbitově, pokud ho nový nebožtík nevystřídá.

Plná odevzdanost do vůle Boží vysvítá ze slov staříka:

-- Kdyby špendlíčkem hrabali, rukama kopali, už je vše marno. Pobudem, nebudem, světa nepřebudem. Kdo se díval smrti ve tvář, poznal, jak bídným je člověk, jenom Bůh na věky. -- (Sány.)

MĚSTEC KRÁLOVÉ.

XIX.

PAMÁTKY Z MINULÝCH DOB NA
PODĚBRADSKU.

KRÁL. KOMORNÍ MĚSTO PODĚBRADY.

a východní straně náměstí vévodí městu i dalekému okoli hrdý, imposantní *zámek*, svědek slávy i těžkých dob Poděbrad, proslavená *kolébka krále Jiřího*, který nejjasněji ozářil rod svůj i celý český národ.

Na pravém břehu labském, v místech při blízkém přechodu přes řeku, vznikla v dávných dobách *tvrz*, později *hrad královský*, a při ní osada, povýšená v XV. věku na městečko trhové. Za Přemysla II. sídlil tu královský soudce kraje poděbradského. Hynek ze Žleb byl zápisným majitelem a od r. 1345 manem Poděbradským, R. 1352. ustoupila král. komora Poděbrady *Božkovi z Kunštátu*, jehož rod na 150 let město s hradem držel. Vnuk jeho *Hynek* držel nejprve se stranou pod obojí, pročez Zikmund r. 1420. okolí poplenil, avšak hradu nedobyl. Ale i s přáteli se Hynek rozešel a Širotci s Táboři r. 1426. hradu dobývali a »když sú Poděbrad dobytí nemohli, s hanbú sú přeč odtáhli.« Hynek padl v bráně nymburské a po roce zemřel i jeho bratr *Viktorin*. Statky řídil syn Viktorinův *Jiří*, potomní král český.

Jiří slavné paměti narodil se 23. dubna 1420. na Poděbradech a v dobách pozdějších město povýšil na *hrazení* o třech branách, daroval městu *erh, clo* z mostu a ve branách a j., choť jeho *Kunhuta ze Šternberka* učinila nadání na *školu, špitál, vězeň*.

Za krále Ferdinanda I. r. 1548. zámek skoro od základů přestavěn a rozšířen. Po kamenném mostě, který byl původně zdvihacím, vchází se nad příkopy do *brány*, zdobené znakem českým, rakouským a uherským. Nádvoří prvé obklopují přízemní budovy (*úřady panské*) a třípatrová *budoza zámecká*.

Ve druhém nádvoří nalézá se mohutná *hlíška*, kdysi vězení — věž v nynější podobě trvá od r. 1753. —, *studna*, a v přízemí jižního křídla bývalá *kaple*. V zámku je na 80 pokojů. Škoda, že se nám tu neuchovalo památek na slavného krále!

Po krátké přestávce držela Poděbrady komora královská skoro 300 let, až do našeho věku, kdy r. 1840. je koupil baron *Sina* a nyní drží jménem dědiců kníže *Hohenlohe-Schillingfürst*. - -

Ve válce 30leté mnoho město vytrpělo i vypáleno bylo. Také válka sedmiletá zůstavila stopy, z nichž se teprve v uplynulém věku město vzpamatovalo.

Na náměstí, podoby nepravidelného čtyřúhelníku, stojí od roku 1896. pomník krále Jiřího, kašna a socha Panny Marie z XVIII. věku. Nynější radnice v rohu náměstí koupěna r. 1775.; v ní se zrodil 26. ledna 1797. básník *Fr. Turinský*. V zasedací síni je několik památek výtvarného umění z minulosti.

Chrám Povýšení sv. Kříže připomíná se r. 1348. jako farní; z původní stavby zůstalo presbyterium. Hlavní oltář renaissanční z postřibřené mědi je kopií oltáře v Maria Cellich a ozdoben obrazem Brandlovým. Tři lodi chrámové na svém původním rázu gotickém častými pohromami v době husitské i za války třicetileté utrpěly. Pod oltářem sv. Anny odpočívá první choť krále Jiřího Kunhuta ze Šternberka, jinde stavitel zámku zdejšího Jan Bapt. Vostalis de Sala († 1575). Ve věži chrámové je pět zvonů. Okolo kostela zřízen sad.

Za mostem stojí památný *kosteliček Panny Marie*, slohu gotického, na místě, kde bylo r. 1496. popraveno 10 havířů. U kostelíčka stával dub, který byl nevinnou krví havířů potřísněn a od té doby nesl zvláštní žaludy s kápi havířskou. U kostelíčka býval až do r. 1774. poustevník. Dnes tu jsou pěkné sady a na blízku železité lázně. *)

Královské město Nymburk nad Labem.

Mezi nejpamátnější česká města náleží Nymburk. Již ve XIII. věku starobylá osada *Svinibrodská* počala se přetvořovati v německé město Nymburk. Král Václav II. i otec jeho Přemysl II. zdržovali se často na blízkém hradě Poděbradském, honbou se tu bavíce, a tu poznali výhodnou polohu osady Svinibrodské. Nymburk stal se prvou *pevností* svého druhu v Čechách, která po celý středověk své důležitosti nepozbyla. Přízeň králova k novému městu lákala cizince, zvláště Hollandany, že se tu hojně usazovali. Nymburk se stal městem královským, obehnan dvojími hradbami z cihel, osvobozen od daní a berní. Město zkvétá, šlechta župy Poděbradské koná tu své porady, cizinci bohatnou, ale jádro obyvatel zůstává ryze národní.

Známa jest událost, jak ochotně dopřáli Nymburští *Elišce* poslední Přemyslovně, ochranného útulku před svakem jejím Jindřichem Korutanským, když v průvodě lidu zbrojného pana Jana ze Stráže dne 29. máje 1310. do Nymburka přijela. Nymburští ji po celý měsíc v nárožním domě na náměstí (dům nedávno zbořen) hostili. Král Jan i Karel I. opět mnoho pro blaho města vykonali.

*) Průvodce a nástin dějepisný Poděbrad napsal Dr. V. Kryšpín a V. Pok. Podrobné dějiny města chystá nám nejlepší znatel jeho minulosti Jan Hellich -- těšíme se na ně srdečně!

Rokem 1421 počíná ve městě rozkvět národnosti české, v době, kdy nové idee náboženské otřásají celou střední Evropou. Nymburští drželi na čas s Pražany, ale pak se spojili s Táboři. Hynek Boček z Poděbrad, který proti nim přitáhl s vojskem, na lezl v Bobnické (Poděbradské) bráně smrt.

Po válce Šmalkaldské (1547) postavili se i Nymburští proti Ferdinandovi I., propadli statky svými a nad jednáním rady bděl královský rychtář. Tím moc města zlomena, ale největší pohroma stihla město ve válce třicetileté. Z květoucího města zůstala hromada rozvalin. Celá dvě století uplynula, nežli se město k novému životu a nynějšímu rozkvětu povzneslo.

O památném chrámě, branách a hradbách, jichž vyobrazení prinášíme, píše F. Hrnčíř: *) »*Hlavní chrám děkanský sv. Jiří* jest po chrámě sv. Ducha v Hradci Králové nejznamenitější stavba cihlová v Čechách. Požáry utrpěl mnoho a opravy byly nevkusny, nepříměfeny. Místo bývalých dvou červených věží jest nyní jediná, bílá; po druhé zůstaly pouhé zbytky.

Nymburk opásán byl dvojnásobnými cihlovými *hradbami* a dvojnásobnými příkopy, živou vodou z Labe do nich tekoucími napájenými. Výška vnitřní, hlavní hradby obnášela 13 m, síla 1 1/4 m. Na 30—40 kroků od sebe vystupovaly z hradby čtyřhranné věže, vysoké asi 20 m, jichž bylo okolo celého města přes 50. Na hradbách i věžích bylo cimbuří t. j. zoubkovaná zeď.

Brány bývaly čtyři. Nejkrásnější brána byla Zálabská, na jižní straně k labskému mostu obrácená. Brána tato shořela r. 1838. Brána Svatojirská byla zbořena r. 1885. Boleslavská brána byla ze všech bran nejvyšší a rovněž vzala za své po ohni r. 1838. Brána Bobnická zbořena byla r. 1884.*

Křinec.

Od polovice XVII. věku náleželo panství Křinecké rodině *hrabat z Morzínů*. Zakladatel panství a zámku křineckého hrabě *Pavel* († 1688.) byl prvním, kdož o své poddané otcovsky pečoval; i jeho nástupci zvelebovali své sídlo, postavili chrám, kapli sv. Jana, zámček na Kuncberku a j.

Ve vděčnou pamět lidí se zvláště zapsal hrabě *Rudolf Ferdinand Desiderius z Morzínů*, který po selském povstání r. 1775 zrušil robotu a pozemky při panských dvorech na familie rozdělil.

Ač hrabata Morzínové drželi panství jen do r. 1796., zůstavili po sobě podnes četné památky. *Zámček na Kuncberku*, již zašlý, pěkně obnovili a vyzdobili, jak značí obrázek. Žel, že r. 1890. byl zbořen. *Kaple sv. Jana*, z počátku XVIII. věku, dosud trvá a vyniká pěknou formou zevní i krásnými malbami na omítce uvnitř.

Krásné jest okolí Křinecké! Tajemné vrchy *Kuncberk* a *Chotuc* opředl lid kouzlem báje, podobně jako *Oškořh* u Poděbrad.**)

*) Historické Rozhledy II. 157. Týž sepsal a vydal věrný obraz historie král. města *Nymburka nad Labem* o 198 stranách s 15 vyobrazeními.

**) *Křinec*, hist náčrt, napsal A. Stifter 1880.

Loučeň.

Tam, kde severovýchodně od Nymburka návrší věncí roviny Polabské, leží v lesnaté krajině osada *Loučeň*. Pěkný *zámek* knížat z Thurn-Taxisů, z lesů vynikající, lze již zdaleka zřítí. Zámek založen byl r. 1704 a *park*, ve výměře 23 ha jej obklopující, náleží k nejznamenitějším v Čechách.

Utěšené jsou procházky v rozlehlých lesích loučenských k *Vlkavě* i ku *Meclům*. Osada stala se oblíbeným místem výletním, a proto i zde lid na své rázovitosti, dlouho zachované, rychle část po část ztrácí.

Městec Králové.

Na základě *Poselkyně* Jana Beckovského zapsal bývalý rychtář milčický, František Jan Vavák, r. 1815. do farní kroniky králové-městecské tuto pověst:

»Královna Kunhuta, u starých Kunta, Václava krále manželka a císaře Filipa dcera, byvši v Hradci Králové, jenž tehdejší Červený Hradec od červenajického se tam cihelného hradu, kostela a zdí městských slul, a znamenavši svůj brzký čas, do Prahy véztí se dala. Ale do Prahy již nedojela. *V Městci porodila Přemysla krále, jenž potom slavně v Praze pokřtěn byl.*

Své rodiště oslavil král tím, že jemu propůjčil do znaku téhož *lva*, jehož království České užívá, farní chrám *sv. Markéty* založil a magistrát vykonáváním *práva útrpného* obdařil.*)

Znak dvouocasého lva objevuje se poprvé na pečeti Přemyslově r. 1247., kdy byl markrabětem moravským. Teprve později stal se znakem království Českého.

Uherský král Bella IV. daroval Přemyslovi ostatky těla svatě Markéty, a těmi k doporučení biskupa Jana III. podělil král některé nové chrámy, po Čechách založené, a mezi nimi i králové-městecský. Nynější chrám byl vystavěn před 100 lety.

Městským a spolu hrdebním právem i výsadami (právo mlóvé, bannmeile) obdařil král svobodná města královská: Ústí n. L., Beroun, Budějovice, Čáslav, Chrudim, Kadaň, Kouřim, Klatovy, Kolín, Hradec Král., Kutnou Horu, Litoměřice, Mělník, Most, Vysoké Mýto, Nymburk, Plzeň, Poličku, Prahu a Žatec — bylo jich snad i *více*, ale nestává o nich listinných svědectví.

Z trestního práva Městce Králové, jinak řečeného Königsfeldu, zachovalé zápisy jsou nám důkazem, že městská rada *hrdebního práva* užívala.

O narození Přemyslově zůstala jen stará, nedokázaná pověst, ale také dosud doklady vyvrácena nebyla. Obyvatelstvo králové-

*) Co se týče původu a práv města Králové Městce, není v archivě zemském pražských pramenů, a také pátrání v archivu c. k. místodržitelství a v deskách zemských o věci té zůstalo bez výsledku. V listinách archivních ze 16. stol. uvádí se řečené místo jako Městec Králové (Reginac Mesticum). (Zemský výbor.)

městecké má dosud temné vědomí z tradic této pověsti. Mluví se mezi lidem o benevolenci králově ku městu, *ukazuje se i místo* (domek č. 39), *kde se narodil*; mimo to vznikla řada nových bájí, od pravdy odchylných.

Doby a místa narození velkého krále historikové se nedopátrali; v listinných dokladech není o tom zmínky. *)

Úpravné město je střediskem stejnojmenného soudního okresu. Je to kraj zapadlý, vzdálený větších řek a dosud i ruchu železničního. A právě tím se stalo, že proud časový, ničící v Polabí tak rychle naši svéráznost, ušetřil dosud tento koutek na Poděbradsku nejvíce. Nalezneme tu rázovitá stavení: *chalupy, živnosti, kovárnu* a j., mezi lidem dosti zbytků zaslých *krojů, písni, zvyků, nejdražších to památek po otcích.*

Starobylé chrámy na Královéměstecku.

Chrám v Běrunicích vystavěn jest ve slohu neurčitém, smíšeném. Do kostela vedou trojí dvěře, a to ve věži, v boku k jihu obráceném a do sakristie. Uvnitř jsou tři oltáře. Hlavní oltář stojí v bývalé kapli, jest dřevěný, nahoře s Nejsvětější Trojicí a andělským kůrem. Ve středu jest obraz na plátně, zobrazující sv. Annu s narozenou P. Marií na klíně. V části kostela přistavené ku kapli jsou po stranách dva oltáře, a to: po levé oltář sv. Josefa, po pravé sv. Kateřiny. Jako na hlavním oltáři, tak i na vedlejších nebylo šetřeno zlatem a různými rokokovými ozdobami.

Naproti vchodu bočnímu jest pěkně vyřezávaná zpovědnice, na níž stojí socha sv. Jana Nepomuckého. V poschodí věže jsou varhany, které asi se zvony jsou nejstaršími částmi kostela. U praveho oltáře stojí stará, cínová křtitelnice na třech nohách.

Náležíť tento chrám mezi originelní stavby svým zevnějškem a zvláště vnitřkem. Totéž lze tvrditi i o podobném chrámu *kněžickém.*

Mezi nejstarší naše chrámy náleží kostelíček sv. Matouše v *Záhornici*, v jednoduchém slohu prvních chrámů zbudovaný. Ve XIV. věku býval farní, pak náležel Kartusianům. Po válkách zůstal dlouho opuštěným a nyní připojen jako filiální ku Kněžicům! Již pohled na obrázek, kde jsou dobře patrna malá okénka, oporné zdi, nízká střecha s věžičkou, poučí o značném jeho stáří. A jako prostý zevnějšek, tak i jednoduchý vnitřek kostelíka. Podobné stavby jsou větší a větší vzácností! Také zvonice, zvlášť postavená, prodělala řadu změn a r. 1840. novou nahrazena.

K nejstarším osadám našim náleží *Činěves* na Královéměstecku. Obci vévodí na vrchu Jílovce pěkný chrám, postavený roku 1732. Uvnitř má pět oltářů a starožitné tabernaculum. Chrám tento byl vzorem při stavbě chrámu v blízkých Chotěšicích.

*) V podrobnostech odkazují čtenáře na svoji monografii Královéměstecko, r. 1896. v Praze vydanou.

Farní chrám *Dymokurský* vyniká pěknou, architektonicky provedenou věží. Chrám, zdobený znaky, kamennými náhrobký, je pomníkem dávných, zaslých dob. — Chrám *Královéměstecský*, ač jsa z novějších, teprve r 1794. ve slohu románském přestavěný, právě svoji jednoduchostí činí milý dojem.

Podobně upoutá zraky přichozího vysoká, štíhlá věž chrámová v *Žehuni* s hodinami. Postavena byla i s chrámem roku 1762 v místech, kde již roku 1137 chrám ku cti sv. Gotharda stál.

Selský kroj na Poděbradsku v XVIII. století.

Řada let uplynula od těch dob, kdy v našem Polabí nenosili jiného, než rázovitého *kroje národního*. Dnes jen ve starých truhlách uloženy jeho poslední zbytky; ostatní nám má doplniti několik vyobrazení a zachovalé paměti.

Zachycujeme zde alespoň kusy obrázek *nedělního kroje z našich vsí*. Šat byl prostý, důkladný a pestrých barev.

Muži nosili *zvířecí kalhoty* či *poctivice*, *jelenice* i *manšestrovky*. Od kolen sáhaly bílé *punčochy*, dole na nohou *střevíce s přaskami*; později nosili i *vysoké boty*. Nad sametové *kazajky* vyčnívaly vyšíváné *košile* s modrými límečky, na hlavě seděl *kastorový klobouček*. Starší ženáci mívaly dlouhé *namlouváky* či *šosáky*, zelenavé i modravé barvy, s vyleštěnými knoflíky. *Věsta* sáhala ke krku a kolem něho ovínut byl tmavý šátek. Na šatě nosívali v zimě *plášť* s límcí, dědové *kožichy* s tulipány. Na hlavě *vydru*, *pankrotku*.

Nejpeštější byl kroj dívčí: Vlasy měly dívky podklesnuty v *žihon*, ve vlasech pentle, kvítí; svazovaly je *tkanicemi*, zdobily *holubinkami*. Modrá *šněrovačka* bývala samá zlatá prýma a na ni brávaly *špecel*, *lajblík*, *mezulánku*; jindy bývaly ruce holé, ztrácející se v bohatých paušlích kmentové *tenčice*. *Korale*, *granáty*, *zlaté peníze* zdobily hrdlo. *Kytle* bývaly různobarvé, vyšíváné, sáhané po lýtku, a pod nimi sukniček spodních bez počtu. V předu bývala žlutá *pasna* hedvábná i bílá z kmentu, vyšitá. Nožky vězely v červených *punčoškách* a lakovaných *střevíčkách*. Byly děvušky naše hezoučké jak obrázky!

Ženy vdané lišily se tím, že kryly hlavy *bílými i zlatými čepci*, *pokosníky*, nosívaly košile s *krajzly* a sukně *kanafasky* delší než svobodné.

Starší ženy nosívaly *kabáty s varhánkami*, *plány*, *pule* bohatě vyšité, zavjely se v *loktušky*.

Kdyby dnes tak naši dědové a báby vstali a uviděli mody na vsích, opičení po měšťácích, jistě by spěchali zase do své tmavé komůrky, aby nemusili na tu *spoustu* hleděti.

Jakubský mlýn u Dymokur.

Nejhezčí koutek na Královéměstsku bez odporu je lesnatá krajinka u Jakubského rybníka. V náručí lesů leží tichá vesnička *Poušť*, proslavená již písničkou K. S. Šnajdra: *„V borovím na*

skále háji . . . a na hrázi o samotě ve stínu mohutných stromů dumá *starý mlýn*, o němž již v XVI. věku dře se zmínka. Nalezeme dnes málo po vlasti takových starobyklých staveb, jak jest tato: *originální, důkladná srubová budova ze silných trámů*. Ač vystavěn celý mlýn ze dřeva, prostě, bez ozdob, lomenic, přetrval přece celá pokolení. Půdorys jeho má podobu *obdélníku*, severní *obytné* stavení se *šalandou*, jižní *mlejuice*; *stavení hospodářské* (novější) je přes dvůr. Mlýn, postavený na svahu hráze, je zřízen na

PŘEMYSL OTAKAR II.,
narozený dle pověsti v Městci Král.

vrchní vodu a má tři *složení*. Uvnitř je vše tak prosté, účelné, starým mlýnům českým vlastní, *moučnice, koše, luby, zanáška* – jen *«cylindr»* a *vytahováky* jsou děti nové doby.

V zašlých dobách slávy českých mlýnů býval pan otec *«u Jakuba»* kavalírem v celém okolí. Odváděl od nepaměti jakýsi deputát do panské kanceláře, ale jinak byl svobodný a dostával dříví na vše, *«na co voda stříkne»*. Ještě poslední pan otec zachoval svoji rázovitost, a celá řada vypravování koluje o něm v okolí. Dnes náleží mlýn velkostatku Dymokurskému. A odkud jméno? O vsi *«na poušti u sv. Jakuba»*, která ve vojně třicetileté zašla a

po níž jen mlýn zůstal, čteme v odhadě r. 1673. Že tu býval ještě v XVIII. věku kostelík a při něm poustevník, uchovalo se nám jen v lidové tradici.

Starobylá chalupa.

Chaloupky naše buďte požehnány!

Rychle ubývá u nás starých rázovitých stavení a také s těmi doškovými chaloupkami padá kus staré historie. Ač nebývalo přesných plánů, stavebních řádů, přece řadily se statky, chalupy i baráky k sobě s jistým vkusem, dle ustáleného pravidla podél cest, utvořily uprostřed prostrannou náves s rybníkem, tulily se k sobě do kruhu jako ku vzájemné ochraně, jsouce kolem obklíčeny zahradami. Jedna chalupa jako by druhé z oka vypadla, svým zevnějším i vnitřním zařízením podobaly se sobě, jako sestra sestře. Pod zčernalou lomenicí dvě obložená okénka, tmavá očka, zvědavě vykukovala přes plot do světa. Hustý prkenný, nebarvený plot byl hradbou, která nedovoľovala pohled do prostranného dvora. Mezi pilíři byla dvířka, vedle široká vrata ze dvou půlí složená. Za touto prkennou ohradou stálo nevysoké domovní stavení s budovami hospodářskými. Hned pod okny bývala zahrádečka jako dlaň, ale přec ladně upravena. Nalezlo zde místo víno, bez šefík, růžičky, pivoňky, tulipán, macošky, barvínek (brčál), lilije, boží dřevec, hořící láska (řepčík král.), balšán, máta, chvojka, rezedá, satorka, pentličky (Phalaris), chumelinky, orginie, slunečnice, slak, olingrátka i slunečnice, turek a dále políčka hospodyňky, plná šnytlíku, petržele, celeru, cibule, poru, salátu, okurek, rajských jablíček, marjánky a dymiánu; u plotu trnky — na poslinky.

Někde před okny byla i na podezdívce pěkná dřevěná pavláška se sloupky, bohatě vyřezávanými, které držely lomenici.

Rozhlédneme-li se ode dvířek, kde nás uvítal statný hafan zuřivým štěkotem — ještě štěstí, že je na řetězu — zříme po levé straně dlouhé stavení a podél něho povýšený, dlážděný záhrobec (záprseň); stodola, špejchary (srub, baráček) zavírají dvůr na ostatních stranách.

Stavení sama bývají obyčejně ze dřeva, *srubová*, a to z trhaných dubů, stěny jsou omítnuty a zevně čistě obíleny. Okénka v předu odděluje pouze trám, v rohu pod domovním číslem jsou ve zdi lufty (párníky). Místy mají také po stranách oken dřevěné okenice, které na noc zavírají. Do dvora vedou okna ze světnice, z komory a sekničky výměnkářské. »Zaurití« — dveří bývá na straně ku dvoru čtvero: u síně, maštale (konírny), chlívá (pro hovězí dobytek) a ovčína, nyní v řezárnu proměněného; nade dveřmi je všude světlík. Kryt ležící na mohutných trámech a krovech má vpředu lomenici, ozdobně z prken složenou, na vyřezávaných krakorcích, s kukaněmi, lištami, okřídlim, někdy i pestře pomalovanou, o dvou ponebích, s letopočtem a nápisem:

Dej Bůh štěstí domu tomu,
stavěl jsem jej, nevím komu,

lásky, svornost, Boží požehnání,
to je vroucí blahopřání
Františka Vítka a manželky jeho Anny,
katolických manželů.

L. P. 1740.

Vzácné jsou dnes lomenice na *sloupcích* (Kněžnice) a s *pavlačí* (Záhornice). Pod krovky *kotce* pro holuby.

Lomenici ve štítě kryje kukle, dole pomalovaná, nahoře plechovým kohoutem, špicí nebo dřevěným panáčkem zdobena. Kabrínec pod ní mívá též nápis. *) Na střeše všech budov je šindel, krytý došky. Nad síní zdvihá se ve střeše poklop (vikýř), kterým se na hůru skládá obilí, seno, sneska, u hřebenu komín s kloboukem. Na hůře jsou také hambalky, kde ukládá hospodyně rozličné potřeby. Pod střešou nad záhrobcem jsou holubníky, u dveří do síně lešák pro krajáče. Na záhrobcí stává i posada s homolkami, budka pro psa, bidlo pro peřiny a prádlo. Ze záhrobce se také leze po žebříku na hůru. U chlívů visí chomouty, ohlávky, kople, podpínky a j.

Vejdeme do síně, kterou ve dvě půle rozdělená a nebarvená braňka zavírá. V rohu je zřízena pec se širokými „ústý“ a capouchy, vedle plotna, na níž se v létě vařívá; ve výklenku stranou bývá zazděn kotel na prádlo. Ze síně vedou na levo dveře do světnice, na pravo do výměnku a není-li menší chodby, jsou tu i dveře do komory. Padací dveře ukrývají schody do sklepa. Za chlívů jsou chlívky pro ušípance, nad nimi kurník a v zadu řezárna a kolna, v níž je uloženo hospodářské nářadí: pluh, radličky, harka, pospíchač, pejzák, brány, válec, kružák, vůz železnák i dřevěný, važiště, motyky, rýče, šintovky, saně, brus, řezací stolice, koza na dříví, trakař, kolečko, kosa, posada, trdlíce. Z rozličných jiných potřeb sestruje hospodář vůz hundelák, lasuněk, žebříňák, košatinu, prkenáč. Na blízku i *nátoň*, kde se štipé dříví.

Pořádný hospodář má vše urovnané, hnojiště omezeno, dvůr bez marastu.

Proti vratům na konci dvora stává veliká dřevěná stodola, z tesaných klad sroubená a plůtkem z pyček (tyček) ode dvora oddělená. Na mlat vedou ze dvou stran vrata a oplotně oddělují zádeň (přístodolky) od mlatu. Při nich bývá plevník, nahoře patro, Zhusta je i kolna u stodoly.

Skoro na celé pravé straně zavírají dvůr špýchary (baráček); bývají nižší než ostatní stavení, jsou též celé ze dřeva, obilné a s jednoduchou lomenicí bez oken. Přede dveřmi bývá povýšená pavlážka s několika schody a vyřezávaným roubením. Dveře jsou pestře omalovány, „Božím požehnáním“ a jinými obrázky polepeny.

Uvnitř záleží špýchar s několika oddělení, do nichž mimo obilní zrní dává se chléb, vejce, med, uzené maso, sádlo, sejra, len, koudel; zde také se ukládá díz, másnice, vály, síta, necky, trdlíce s potěračkou a postroje: kšíry, návojnky, držáky, pobočnice, po-

*) Tento grunt vyzdvihl s pomocí Boží Jan Samek, mistr tesařský.

straňky, pohřbetníky, voprať, lácaly, uzdy, klapky, ohlávky. Bývá zde i moučnice a truhla nevěstina.

Nad špýchary bývá senník, za nimi stájka pro vozy, píci. U stodoly stává i studně, vyzděná opukou, buď s dřevěným roubením, neb pískovým okružím. Voda se váží vahami, či jeřábem, jindy rumpálem. Na blízku bývá včelín, za stodolou ovocná zahrada, nyní bohužel zhusta bez stromů, neb s chudými pláňkami.

Vkročíme-li do světnice (sednice, sence, seknice), nalezneme vše čisté, jako na sloupku, až radost podívat. Panímáma otevře fěrtochem židli, posadí nás za stůl, abychom nevynesli spaní a nabídne po starém zvyku chleba se solí. Ohlédneme se kolem!

Prkenný strop na mohutných trámech je natřen žlutou hlinkou a modře postříkán; ruka neumělá i široké červenomodré pásy kolem trámů namalovala; mezi trámy jsou vlnovky, květy, úponky rostlin již mnohem zdařilejší. Původně bývaly stropy povalové, slamou opletené, hliněnou mazaninou ohozené a obílené.

Illed vedle dveří je ve zdi výklenek či polička, asi poloviční výšky oken, na nejnnutnější a nejčastěji užívané potřeby kuchyňské: troudník (nyní sirky), dřevěný hmoždýt, solníčka a j. pod. Jiný výklenek bývá mezi okny v průčelí, kde pod skleněným zvoncem je v pestrém šatě oděná soška Bohorodičky, ověšená růžencem a obložená voskovými květinami.

Podlaha, kdysi toliko hliněná, později zpola prkenná, bývá nyní u dveří u kamen vydlážděna červenými dlažicemi a ostatní část pokryta prkny. V podlaze bývá blízko kamen vykopán malý sklípek na mléko, brambory a j. Před pecí býval pak malý, as $\frac{1}{4}$ m hluboký čtverhranný výklenek pro snazší sázení chleba do pece.

Dvěře jednoduché falcové jsou obyčejně červeně neb šedo-zeleně natřeny a uprostřed nich zasazen železný, černý záplatník. Nade dveřmi se připevňuje malá římsa »kabřinec«, kde hrnčičky s kvítky, talíře, mísa z kameniny, porcelánová láhev, džbán s cínovým víčkem. Jiné věci ku př. cínové nádobi, sklenice, rendlíky na ryby, lžice ukládá se do vyřezávané, mřížkované police »cín-kostn« zvané.

Okna o dvou až třech tabulkách, olovem spojených, bývají uvnitř i kolem prkny vybita a zeleně natřena. Světla propouštějí málo, ale také málo tepla jimi ujde. V zimě do polovice je zakryje mech, v létě je vyplní květiny: švec (pelargonium), petunie, fialy, listopad, fuksie, kaktus, mořská cibule, myrta, rozmarín, hortensie, bazalky, mučenka, muškát, tučný mužik, kaktus.

Nad kabřincem visí domovní požehnání, na pravo u dveří kroupenka (dříve křesadlo). Nad stolem v koutě je začernalý kříž s věnečkem a od něho ve dvou řadách obrazy, výhradně náboženské. Najdeme malby na skle, na plátně i na dřevě; také ruční podobizny i sošky svatých nejsou vzácností.

Hodiny dřevěné — švarcvaldky, dřeváky — se skleněným cimbálkem a krátkým perpentyklem před číselníkem, mají závaží železné, hliněné, ba často postačí i kámen neb písek v pytlíčku.

Podél pece neb za pecí visí rohatina pro šaty všední, visívá tu nějaká kytle, halena, pasna, kanafaska nebo hospodářův zelený špencr, koženky, hučka, burnus: někdy i bouchačka (ručnice).

Tu a tam v rohu průčelní stěny visí pestře malovaná, někdy i vyřezávaná šestiboká skříňka rychtářská, na níž je zavěšen kalendář.

CHRÁM SV. PROKOPA V CHOŤOUNI R. 1898.

Prohlédneme zajímavý obsah její přihrádek! Nahore bývá sáček s drobnými penězi, níže má hospodář uloženy důležité rodinné listiny, jako: kšafty, obligace, zápisy, kvitance, smlouvy trhové. Také zde bývá malá knihovna; v ní jsme našli *špalíček evangelií*, z něhož se rodina od nepaměti při bouři modlívá, »*Rozkošné duchovní modlitby z Holomouce l. P. 1707.*«, rodinný *zápisník*, *Postillu*,

Nebešli, Bibli, Kancional, Žalmy a písne Cithara sanctorum, Func-brál, Život Ježišův; ze světských knih jest zde *Genovefa, Abruchazan a Tardys, Prync Ethius* (švabachem tištěno), pak *Národní Otčenáš, Selská čítanka, Robotní patent, Orbis pictus, Labyrint světa a ráj srdce, Česká kronika*.

Kamna jsou veliká, hlíněná s plotnou; i trouba bývá hlíněná, méně plechová, s dřevěnou poklicí. U zdi je kotel na vodu »mede-nec«, do něhož se 50--60 l. vody vejde. Kamna spočívají na zděné, pestře malované pecince, za nimi je vyzděné místo »na peci« s pečem pěkto děti. Pod kamny je výklenek, kutloch či pekelec zvaný, pro osušování vlhkého dříví; na jaře v něm usazuje hospo-dyně kvočnu aneb husu s housaty, a pak se zve kotec či čudlava. Kde topí v zimě nyní jen v malých železných kamnech, řkají jim elefant. Nalezneme i kamna plizurou polěvaná, s kranclema a vejklenky.

Nad obvodem kamen visívá na trámech »bidelec« pro peřiny, šaty i prádlo. U zadní strany kamen stává lavice, kdysi oblíbené sídlo přástevníků, zřídlo pohádek. Mimo dříví topívá se i čmejřím (jehličím borovým).

Stůl jest nebarvený, dubový, čtyřhranný, s vykládanou hvězdou uprostřed, spočívá na čtyřech kuželovitých a vyřezávaných nohách, které dole jsou plochým trnožem spojeny. Zřídka bývá stůl kulatý a o jedné noze. Stává buď uprostřed světnice, nebo v levém koutě průčelí a nad ním visívá holubička. Stůl se nikdy ze stavení nebeře a jako místo, na které se klade Boží dárek, je u všech domácích v úctě — přechál celá pokolení.

Kolem něho jsou u zdi lavice, na druhých dvou stranách, ač ne vždy, jest po jedné židli. Nad stolem na silném drátě visí nyní petrolejová lampa, lustr zvaná.

Židle mají čtyři, šikmo postavené nohy a lenochy (opěradla) jejich bývaly druhdy po straně i uprostřed (srdce) bohatě, nyní jednoduše vyřezávané; jsou bezbarvé i červeně natřené. Tu a tam mají nyní židle proutěné, křeslům podobné — výrobek domácího umělce košaře.

Truhly jsou dubové nebo měkké. První jsou vyloženy hvězdami, věnci, růžemi, tulipány, ptáky a národními ornamenty, také bývají černě obloženy, uvnitř jsou pak bohatě kované. Měkké truhly zdobí roztomilé národní ornamenty, v několik polí rozdělené. Víko uvnitř je vylepeno obrázky, písničkami a modlitbami; po stranách bývají 2—3 přihrádky, dole šuple, někdy i dvojité dno. Do nich ukládá hospodář »prkenici« — tobošku s papírovými penězi, opasek, hospodně přýdlo, šperky, šaty, nevěsta výbavu.

Ochotná panímáma již nám vykládá bohatý obsah své truhly: stříbrný a zlatý čepce, červený vyšíváný šátek hedvábný, květované tištěné sukně, bílé spodničky s pěkným vyšíváním na obrubě, »pulu« bílou, vyšívanou, týlový šáteček, portelovou šněrovačku, bohatě zlatý a stříbrný dracounem vyšitý, pěkně vyšíváný košile, tenčíce kmentové, dětské karkule, povijany, koutro, květovanou svatební sukni, dykytové fěrtoch — až zrak přechází...

Almary bývají ze dřeva lípového, jasanového i dubového, také bohatě vykládané; místo jejich je v komoře. Mívají dvě křídla a

dole šuple. Do nich ukládá se mužským šat i prádlo. V chudších rodinách mají almary měkké, šestihranné, malované — Vařenka, skříň pro potraviny, má uvnitř poličky, ve dveřích okronhlé otvory, dírkováným plechem zakryté, stává v síni. Novější skleněnký jsou menší, měkké, zasklené skříně, v nichž vystavuje hospodyně na odiv své parádní nádobí hostům, nápodobie měšťanky.

Na almarách neb skříních bývá klec s kanárkem, menší kříž, zrcadlové koule, jablka, betlém, skoro všude na pravém rohu modlitby.

Postel bývá široká, »manželská«, s čely pestře malovanými; do ní se vkládá sláma a pokryje se bílou poslankou, na ní pruho-
vaná spodnice, jedna velká poduška a těžká svrchnice »duchna«. Vedle toho nastele ráno hospodyně na postel hromadu peřin parádních a přikryje je kartounovou přikrývkou. Ve světnici bývá postel jediná, na ní leží rodiče, děti spí na peci, dcery dospívající v komoře, čeled v mašteli, v chlěvě na »mrancích, jindy má lůže i na půdě, neb na mlátě.

Kolébky jsou buď březové, samodilné, neb barevné i proutěné. V chudších rodinách je nahrazují houpadlem, uvazující trávnicí ku trámům.

Kolébky ustupují valem kočárkům. Také kolovraty pozbyly své původní ceny a odstěhovaly se i se vřetánky a motáky, počítadlem opatřenými, na hůru. Týž smutný osud stihl stoupy, v nichž jáhly, kroupy a podobné potraviny pro domácnost se robily, i pánve.

Dnešní stavení i život v nich si již skoro s městem nezdají! A přece škoda těch »dvacetikorcových gruntů«, plných starého tepla české vřidnosti! Ustoupily běžným tuctovým, snad účelnějším stavbám, a pod novými krovky zavládl též zcela nový život.

Kamenné stavby nyní převládají zvláště na Nymbursku. Také ještě nalezneme stavení »na flok« stavěná t. j. do trámů se naráželo koliků a celá stavba se ohodila mazanicí. »Plintrámy« mezi okny a »futra« bývala omalována někdy pěkným rostlinným ornamentem.

Na Královéměstecku dosud ve staveních ve světnici nalezneme *tkalcovský stav*, na zdech *hrabičky* či rohatiny, jež nahrazují skříň. Dle potřeby se stavby také od obyčejného způsobu odchylovaly. Tak v Sokolči při chalupě (č. 30.) zřízena též vojenská maštálka, že vojáci často ve vsi se zdržovali. Tamtéž je sklep pro »erpette« hned u špejcharu.

Pazderny, sušárny a pastoušky stavěly se co nejvíce z nepálených cihel tak zv. *buchet* (vcpravic, truplí).

Stará kovárna v Opočnici.

Stojí na ráně u silnice pod kopcem — jedna z posledních typických staveb lidových na Poděbradsku z doby, kdy byl kovář více než rychtář. Dali na ni nový kryt, i zvoničku opravili, ale starého rázu s ní přece nesetřeli — stojí tu podnes staré zděné stavení s předsíní a krytem na sloupcích. Malý kovář najímal obecní kovárnu i s příslušným nádobím na rok za 15—25 zl. Za to, že přijal paušální závazek pro selskou práci v obci, a pro

sedláky dělal na »ancígl« (na čekanou), užíval bezplatně několik korců polí. Sazba byla přesná: od přepínání ráfu 28 kr., od zostření radlice 3 kr. atd. Zavázal se, že ku trachtě obecní dá sejra s chlebem. A bylo živo na kovárně po celý den, zvláště k večeru sešli se sousedé v plném počtu. Besedovalo se tak pěkně v šeru u výhně v záplavě jisker, jež pod mocnými údery perlíku s kovadliny sršely. I *černé obecní prkno* tomu nasvědčovalo, že zde vlastně tkají se osudy obce.

Když se rozklínal zvonek ku klekání, pohasly dýmky, sousedé se rozcházeli. — Bůh milý ví, jak to bylo možno, že kováři měli tolik práce, i *ranhojičstvím* se zabývali, kovářka *žehnáním* — a přece málo kdo z nich se zachoval! Snad proto, že »když přijde neděle, popíjej veselé.«

SELSKÝ KROJ Z PODĚBRADSKA.

XX.

KULTURNÍ OBRAZY Z DOBY POD- DANSTVÍ.

ROBOTY.

Obraz ze sklonku doby poddanství na Dymokursku a Chlumecku.

Lčervnu r. 1898. oslavovali jsme po Čechách *padesátileté výročí* zrušení roboty. Jsou známy naše slavnosti! Prapory, hudba, ověnčené vozy a národní (možno-li tak říci) kroje převráti na chvíli tichý život maloměstský na ruby. Ve slavném průvodě jeli u nás sedraní *oráči* s ještě horšími potahy, majíce na pluhu zavěšeny kusy chleba a otep sena; robota *pěší* šla zase v nádherných krojích, Bůh ví, kde vypůjčených, za ní karikatury *drába, poklasního, pana France*, na vozích jely *přadleny*, »klasnóvaly«, přadly, motaly... bylo to divadlo pestré, nevidané. Za městem robotu zakopali, vyslechli dlouhou řeč, hasiči provedli bezvadně cvičení a tancem slavnost končila...

Mladá generace plesala, zpívala a tančila k oslavě zlaté svobody, ale jasně *vědomí* o těžkém, nedávno minulém životě otců *schází, vymírá se starými robotníky*. A přece v našem národním životě je dobou tak smutně význačnou, že k vypsání všech robotních trampot »bylo by třeba půl mázu inkoustu a celé kosinky na péra!« — jak mezi vypravováním poznamenal stařík nad hrobem, bývalý rychtář ve Skochovicích.

Ano, a k té veliké práci ať přispěje několik těchto zlomků, jak byly mezi lidem i v archivech sebrány, dříve než je duch času změní ve fantastickou pohádku.

I.

Nejvyšším pánem na panství dymokurském byl *vrchní hejtman* (direktor, vrchní). Vedl správu panství, předsedal soudu patrimoniálnímu, v Městci Králové se dvanácti rady zasedal k soudu hrdebnímu. O stavu panství podával vrchnosti, jež v 18. věku hlavně ve Vídni dlela, pravidelné zprávy a tázal se v důležitých věcech o radu. V jeho ruku ležel osud robotníků; předpisoval daň z hlav, stíhal »reberanty«, odváděl hochy na vojnu.

Jemu byla podřízena celá stupnice panských úředníků, dozorců a officířů, kteří dohlíželi především na sebe a všichni železnou rukou drželi poddané. Přísaha, pokuty a strach o chleba provázely úředníka při každém kroku a proto dával poddaným cítiti celou svoji přísnost; neboť jen tím se mu otvírala brána přízně u vrchnosti i všemohoucího pana hejtmána.

Robotu na panství řídil a ode dvora ku dvoru přejížděl *pojezdný*.

Obršafář či *revírník* spravoval několik dvorů, dohlížel na lesy a rybníky. Tak Janu Jirsákovi, obršafáři, přidělen byl r 1704. dvůr chotěšický, slavíkovský, *) záhorský a sybillovský.

U většího dvora, jako byl chotěšický, jmenován byl obroční (purkrabí, vrchní). Do dvora záhorského dojížděl denně kancelářský a menší dvory (v Běrunicích, Nový) řídil jen šafář, který jinde dohlížel na potahy a rozděloval práci oráčům.

Nově přijatý úředník vyslechl *instrukce* a skládal přísahu. Některé zachovalé uvedu doslovně, jak jsem je uveřejnil v „Českém Lidu“ (r. IX. č. 1.); objasní v mnohém robotní poměry.

A) Anno 1704. dne 1. Januarii Janovi Sobotovi, *pojezdnému* panství dymokurského, Instructi vyhotovena, vedle které pamatující na přísahu svou vykonanou, ve všem poslušně se chovati a pokračovati povinen jest.

1. Má k příkladu cizím i poddaným dobrý, poctivý život vésti, lání a zlořečení se varovati, i taky pozor dáti, aby od poddaných neb jinších se takové nestalo, nýbrž, když co podobného slyšel, jim to zapověděti a napomenouti a jestli jeden neb druhý se toho varovati neb přestati nechtěl, mně **) zprávu o tom učiniti povinen bude.

2. Krčmy neb šenky každý tejden nejmén jedenkrát visitovati a na to pozor dáti má, jestli krčmáři náležitý pinetní, pulpinetní a žejdlíkový džbánky neb sklenice mají a u koho by se piva nenašlo, neb falešná míra nalezena byla, takový hned oznámiti a kdyby on jednoho neb druhého krčmáře v tom zatajiti chtěl a takové by na jevo přišlo, tehdy tu pokutu, co krčmářům vysazena jest, on pojezdný složití přidržán bude.

3. Poddaní aby odjinud pivo a sůl nebrali aneb nekupovali, na to bedlivý pozor dáti a takové vyšetřiti má a jestli by se co takového vynašlo, to oznámiti jeho povinnost bude, tak aby se to časně přetrhlo a škoda, která milostivé vrchnosti skrze to přirostla, zastavena býti mohla.

4. Ve všech obcích panství dymokurského vyšetřiti a pozor dáti, který poddaný nedbanlivý nedobře hospodaří a svý grunty opouští — o těch mně zprávu dáti, aby se to přetrhnouti mohlo, jeho povinnost bude.

5. Zapovídá se jemu ve dvořích panských dobytek jakýkoliv chovati, ani na rolích panských nejmenšího seti, nýbrž kdyby jeden nebo druhý z obrův nebo šafářův se čeho takového dopustiti

*) Slavíkovský dvůr dle pověsti založil Daniel Slavík ze Slavíkova po třicetileté válce, družina jeho zvala se „rajští bratři“. kteří byli zakladateli učení „Adamitů“ na Královéměstecku.

**) hejtmanovi dymokurskému.

opovážil, ihned takové mně přednésti má pod pokutou, kdyby to zamlčel, 20 zl. peněz.

6. Častokráte do dvorův panských dohlížeti a obzvláště na mlátce dobrý pozor míti a nejen aby se dobře vymlátilo, než taky aby se všechno zlodějství přetrhlo a má i v noci, kdyby něco zmerkoval, na to pozor dáti i taky, když se ozimní a jarní obilí panský seje, při jednom i druhém dvoře dohlížeti a který by šafář nedobře role zdělali a zaseti měl, při kanceláři, co by na jednom neb druhém nevěrného viděl, přednésti má.

7. Na rybníky obzvláště pozor míti má, aby skrz zlé lidi škoda se nedělala, i taky aby mlynáři pro nějaký malý užitek

KAPLE SV. JANA KŘT. U KŘINCE.

stahováním vody vrchnosti milostivě velkou škodu nečinili, a oznámiti povinnosti jeho jest; kdyby pak při jednom neb druhém rybníku něco k napravení zapotřebí bylo, takové časné přednésti má.

8. Všechny škody, které by vrchnosti milostivě se činiti mohly a o kterých by pojezdny věděl, neb takové viděl, má náležitě pod velkou pokutou zjevití, na kanceláři přednésti a žádného, nechť je on přítel neb nepřítel, netajiti.

9. K dělníkům nechť je věrný a od nich neodchází pod pokutou každý den, když ode mne u nich nenalezen bude, šest stříbrných.

10. Kdyby pak, kteréž Pán Bůh milostivě zachovati rač, v jedné neb druhé vesnici nebo při panských dvorech oheň vyjiti měl, na tu stranu, kde by to neštěstí se bylo stalo, se vypraviti, lidi s dobrým

k pomoci svolati a největší pilností takové uhasiti dáti a se přičiníti má a potom pak má se bedlivě vyptávati, skrz jakou neopatrnost oheň vyšel a má mně o jednom i druhém náležitou zprávu učiniti hleděti.

11. Kdyby jeden neb druhý soused na panství umřel, o čemž jemu rychtářové zprávu učiniti a dáti povinni budou, se ihned tam na to místo vypraviti a pozůstalost od menšího do většího popsati a takové poznamenání na kancelář mně dodati má.

12. Dělníkům robotě nic nepřehlížeti, nýbrž aby náležitě vykonána byla, je k tomu míti, nic jim nepasírovati, nýbrž všechny v stejnosti k odbytí přidržeti a tak strany přehlížení robot neb jinší škody on neb domácí jeho žádných darů neb poplatků nepřijímati mají pod pokutou 20 zl., kdyby se to na ně proneslo.

13. Kdyby officíři nebo jinší sloužící něco panského od luk neb rolí užívali, na to pozor dáti, takový vyšetřiti a mně ihned přednésti má. Též on, jak prv dotčeno, má se téhož varovati pod pokutou 10 zl.

B) Z instrukcí *sládkových* v r. 1703. poznáváme, že žádnému bez zapsání důchodního nesměl piva vystavovati a tím méně peníze za pivo od koho sám pod pokutou 20 zl. přijmáti. Nařizenou sobě »babu« spolu se zasloužilými pomocníky co přes potřebu zůstává vypíjeti, panského piva s pokojem a deputáty nehejbně nechati, patok bez dovolení nikomu nenalévatí a sladu za obilí neprohandlovati. Krčmářům a jiným pivo beroucím pokaždé z nádoby té, jež se vystavuje, košťovati dáti povinen bude. Mláto jinému mimo dvory panské nerozdávati . . .

C) Instrukce dne 1. Januarii *obršafáři* Janu Jirsákovi vystavená dotýká se v mnohém robotníků. Tak má obršafář »robotní práci při dvořích časně naříditi a poddané vésti, aby s potahem i pěší časně do díla se dostavili a povinnost robotní vykonali; na šafáře, hospodáře, mlatce a čeládku dvorskou nejpilnější zření míti, aby se nezpronevěřili; při setí pro uvarování nevěry sám přítomen býti, dbáti, aby dobytek škody nedělal na polích i lukách; na rybníky dohlížeti, splavy opatrovati, v zimě led dáti prosekati třikrát denně; dbáti, aby v lesích na zvěři škody se nedělaly; dvory nejmeně denně jednou na koni objeti a úplatků od lidí nepřijímati« —

Ale ani nejpodrobnější artikule nestačily k zamezení všech nešvarů, podvodů, podmazávalo se všude, vrchnost se klamala. Tak v jistém dvoře nastavěli stohů z obilí a vycpali »voplotně« ve stodolách — patra a přístodolky zůstaly prázdné, tam vrchnost neviděla *)

Mezi služebníky nižšího řádu náležel především *poklasný*, při větších dvorech bývali i dva, řídíce sklizuňk a mlácení — vůbec práci ve stodole.

Mušketyr (dráb) vyplácel robotníkům přisouzené rány holí, dohlížel na robotu pěší na poli, při dělání otypek, kopání příkopu — »na lásce« v lese. V Chlumci byli dva drábové (jízdní poslové)

*) Pamatují též na Dymokursku vrchního, který pro vystavení falešných »obšitů« chodil pak »facírem«.

vysloužilí huláni — budili postrach, kde se v malebném kroji na koních objevili ve vsi: to jistě přijeli pro »restanta«,*) »rebelanta« nebo kacíře.**)

Poručník (potlukač) bouřil časně ráno na okna, div se sklo nevysypalo, na robotu, dohlížel na oráče a zapisoval, kdy kdo přijel na robotu.

Vínař při dvoře v Báni opatroval vinici. U něho bývala robota nejsnazší: dávaly se »pyčky« k vínu, pracovalo v presu, stavěly »kancnýře« ve sklepe pro sudy a někdy i kapka vína padla robotníkům.

Hospodář či *oráč* měl na starosti dobytek ve dvoře, a to především ovce. Koní pro polní práce vrchnost nedržela, jen několik párů volů, jako v Běrunicích tři potahy, v Chotěšicích čtyři — vykonali vše robotníci.

Polní myslivec hlídal pole, *hajný* lesy, *ptáčník* koroptve, bažanty.

Vrátný zavíral restanty a jiné provinilce do vrátnice v Dymokurech. Míval s nimi začasté velký kříž! Do malé světnice jich vcepal často na šedesát a celá řada čekala, až se místo uprázdní.

Haltýřník (říšmistr) opatroval ryby, řídil rybolov.

Čeládku dvorskou tvořili *mlatci*, *oráči*, *chasníci*, *voláci*, *skotáci*, *děvky*, *vrstvačky* z chudých rodin, ponejvíce sirotci. Ale i selští synkové vstupovali dobrovolně do služeb dvorských, aby unikli vojně. Bylať služba vojenská pravým postrachem lidu poddaného. Rodiče dávali synovi zápis na statek, oženili ho v sedmnácti letech, aby ho vojny zbavili. Také za tvrdý tolar naklonili vrchního, že poslal za synka ze statku hochu chudého

Starí pamětníci vypravovali:

»*Legruša* chodili nejdříve do Dymokur k míře. Já byl jako knedlík (malý), od klapačky mě vyhnali, ale ještě jsem byl volán do Jičina a již byl pokoj. Kdo utekl pár mil za panství, ušel vojně.«

»Mládka ve Štítarském mlýně hledali dva vojáci s potlukačem, aby ho odvedli, ale milý hoch se jim schoval v lese. Přišli ještě podruhé, obstoupili mlýn a dopadlo mu to! (neodvedli ho)« —

»Tomeš, kterého dal vrchní za šafáře do »teletníka« (***) ve Slavíkově, raděj utekl do Hradce a dal se na vojnu, než by se dřel ve dvoře. Sloužil 23 roky »verně zemepánu« a ušetřil tolik, že pak každému z osmi dětí dal barák.« —

»Na Chlumecku vedl »vojnu« *kontribuční*. Každý se stavěl nejprve v Chlumci a pak třeba devětkrát za rok v Jičíně. Co řekl nejstarší rychtář, bylo svatý. Brali v osmnácti letech a hned s každým do Netalie — nebyl to »undrholt«! Aby mě uchránili před vojnou, vzala bába »vosnák« (poříz), ťukla kladívkem a — prst byl pod stolem. Aby to nebolelo, vstrčili mně ruku do rozškvařeného másla a prst zakopali na pole. Před assentem mi poudá rychtář:

*) Restant byl robotník, jenž dluhoval robotu a přisouzený trest měl zaplatiti neb odpracovati.

**) Kacíři, »Adamité či deisté« byli na sklonku XVIII. věku na obou panstvích stíháni.

***) Dvůr, v němž odchovávali telata pro celé panství.

»Ať utečeš za komín!« Tenkrát pět švališarů mě hledalo a já utíkal k tetce do Starýho Kolína. V noci jsem se převez' na pramici k Veletovu, bejval jsem tam začastý . . . Táta mě vyplatil z vojny a tak jsem byl zbaven legrace dostat se na 14 let do ciziny a dát se Taliánům zastřelit.« —

»Odvedli mě v Jičíně za synka ze statku a už mě domů nepustili. Jak jsem se vyučil execírce, hnali mě s ostatními ke Komárnu, prodělal jsem velikou financí.« —

II.

V sobotu přinesl rychtář od řízení *robotní rejstřík* a již chodil *serbus* po vsi, nařizuje robotu na příští týden.

»*Celej sedlák*« — 150 korců — konal na Dymokursku v týdně tři dny roboty »jezděcí« dvěma páry koní; z milosti mu dovoleno jezdit na robotu párem jediným, avšak za to bylo mu k vykázané robotě »naorávati« ještě 20–30 měr polí. Cesta do Prahy s vlnou, rybami a řepkou, při níž zapřahovali do vozu dva až tři páry koní, počítala se sedlákovu za 6 dní roboty. Pěší robotu konal »celej« sedlák od Jana do Václava po tři dny v témdu a za to dostával po žních několik mázliků obilí (mázlik = $\frac{1}{10}$ měrice). Při vození sen mohl si nechati, co zbylo na poslední fůře v žebřinách! —

Na Chlumecku konal »*celej sedlák*« v týdně dva dny robotu »jezděcí« a šest dní robotu pěší.

Každý byl povinen jeti v roce s fúrou do Prahy — obyčejně dva spřáhli koně, a tato cesta se počítala za sedm dní roboty; na cestu dostal sedlák na ruku 14 grošů »na outratu«. O love rozvážely se ryby. —

Na robotě, jak pamětníci vypravují, se »koňáci« (robota jízdní) nepotrhlali. Dřevěné pluhy se stále oškrabávaly, žádný oráč denně nezoral pod čtvrtci. Vlácilo se čtyřmi, a když se brány roztrhly, nikdo toho nedbal. Poručník ovšem zlostí se chvěl, ale na sto mladých oráčů — posílali sedláci chasníky — se přece neodvážil. Není divu, že také úroda za mnoho nestála. Největším trestem pro robotníky bylo, že domácí práce stála a teprve v noci do únavy se konala.

Chalupník — 24 korce — měl v týdně tři dny roboty ruční, nebo den s hovězínou; kdo měl 18 a méně korců polí, konal dva a půl dne pěší roboty za týden. Práce v lese a sekání obilí, luk počítalo se dvojnásobně. Na pěší robotu posílal se »statnej« (chasník), ač nenařídil-li šafář, aby přišel chalupník sám. Děti od dvanácti let přijímaly se na lehčí práci.

Když ráno poručník »zbouril« ves, chopili se robotníci dle potřeby lopat, motyk, »bidlí«, roubíků, jindy vzali »rábe« a pospíchali, aby byli v čas na poli. Sbíralo se kamení, trhala tráva. »pejřavka«, selo se semínko, sušilo seno, sklízelo obilí; jinde za den roboty se udělalo ze zeleného olšovi deset otepí pro ovce. Lesní robota byla v zimě.

V městě *Městci Králově*, kde měli privilej a kdysi »krajzon«,*)

*) V tradici se uchovalo, že Městec Králové je rodištěm Přemysla Otakara II., krále českého, a ten prý město nadal privilegiemi; později prý bylo

chalupníci robotu vypláceli, baráčníci chodili na »urbár« či »kourturu«, oškrabovali stromky, sbírali housenky, v Hluzince skládali haluze a podruzi chodili 13 dní v roce na ordinace, t. j. s poselstvím do okolních míst.

Sekáči mohli do kabele nacpati klasů a večer pověsiti si na rožeň snopeček, aby nešli domů »s nemravou«, jinde dostávali snopek z posledního rázu či kozy. O sekání luk nastrkali si kmínu za pás a na hlavu naložili otep sena. Při sekání šel napřed »rychtář«, za ním »konšelé«, jiný byl »drábem«, pro vodu chodil »vodák«, v zadu byl »zadák«. Po žních mívali sekáči a vrstvačky zábavu »dovaznej«. Při tom bývala »diškolace« se ženskými. —

Na Chlumecku odváděly ženy z roboty *peři* pro zámek, a to z chalupy půl libry a čtvrt libry prachu, ze živnosti dvě libry a půl libry prachu.

Zameškal-li kdo robotu, bylo mu nahraditi dvojnásobně neb zaplatiti a ještě zřídka ušel holi drábově nebo temné komůrce v zámku. Kdo chtěl, mohl robotu předem vykoupiti: za den jezděcí 20 grošů, za den pěší 6 grošů, jinde 5 kr. stříbra; celoroční výkup obnášel při robotě pěší 20 zl.

Aby robotníci ve volné chvíli nezbujněli, byli vojáci několi-krát do roka ve vsi na kvartýru, bývali mrzuti a popudliví. Když se vraceli z »manevrů«, sedláka obyčejně vyjedli. »Futráž« jim do-
váželi vesničané týdně z Chlumce.

Více v tom ohledu trpěli na panství Poděbradském. Místo roboty platili ovšem jen »robotní odměnu« v půlletních lhůtách (z 28 korců platil chalupník 18 zl.) a sypali obilí, ale nestačili jezdit na »firšpon«, s mundurem, obrokem i senem a kyrysaři byli kolikrát za týden ve vsi.*) Uložili se postaveních, vyvedli z chlévu dobytek a zavedli tam své koně . . .

V Opočnici došlo jednou i k bitce. Svatebčané měli muziku a mezi ně připletli se i vojáci. Vedli si velice svobodně a ostruhami ženám trhali kytle. Jaký div, že po chvíli začala řezba a z hopsydy přenesla se do celé vsi. Vojáci prohráli a ujeli. Avšak již druhý den celá řada vesničanů byla odvedena do »krimináru« bydžovského, kde si mnohý až 20 neděl poseděl.

Baráčníci teprve nedlouho před konstitucí byli stženi robotou 13 dní od Jana do Václava: chodili po dvou do Chlumce na »ordiance«, s cedulí ze zámku, konali domácí práce úřednictvu, o love ryb lovili patnáct rybníků na Dymokursku atd. —

Posledního »dřevěného osla« z doby robot, hlavně pro baráč-
níky a podruhy postaveného, pamatují na náměstí v Městci Krá-

i krajským (krajzon) a »na Spravedlnosti« podnes ukazují trojúhelníkové pole, kde stál »čagan«. Archiv městský shořel r. 1792.

*) Roboty na Poděbradsku zrušena r. 1777. Výkupné se platilo zprvu dílem v penězích, dílem v naturáliích a t. zv. »Laudemium« po řadu let. Původně zde konali sedláci dle majetku jedno- až tří denní robotu týdně se čtyřmi koňmi, ruční robotu o žních, senách a otavě po celý týden, jindy se v sobotu nepracovalo, jednodenní sedláci měli polovic roboty ruční. — Chalupníci robotovali při lovu rybníků celý týden, jindy 1—2 dny. Za dny přespočetné měli denně 4 kr. 4 hal. — Baráčníci pracovali o žních 1 den v týdnu (J. Hellich, Věstník II.; J. Hellich, Bobnice, obraz hist. 1900. str. 17—26.)

lové. Naposledy na něm seděli Severa, Prášil, Šorm a Městecský, protože se ve svatvečer*) v sousedském šenku poprali. Osla strhli r. 1848., když jim při hašení ohňů překážel.

Kontribuci po vsi sbíral rychtář a odváděl kontribučnímu na vrchnostenský úřad. Nebývala každoročně stejná, ale libují si starochové, že přec byla skoro desetkrát menší, než nyní. V Záhornici platil ze 46 korců polí 28 zl., domovní daně 2 dvacetníky a ze šenku 2 zlaté ročně, v Dlouhopolsku ze 30 korců 9 zl., v Podmoklech ze 28 korců 12 zl. a celá obec na 80 zl. (dnes as 700 zl.). Uvedl jsem jen *ukázky* z panství Dymokurského, Chlumeckého a Poděbradského.

Na selských gruntech vázly dále *železná krávy, ovce, kohouti*. Darem nebo z trestu připadly k záduší a poplatk z nich na grunte, kde upsány byly, se vybíral nejprve v přírodninách, později v penězích. Tak k záduší činěveskému na Poděbradsku patřilo 27 kusů krav, z nichž se platilo po 23 kr. a 2 haléřích, 24 ovce, z každé poplatek 6 kr. ročně. V Podmoklích i na obecním jmění byla železná kráva, v Záhornici na Tylově grunte kráva a 4 ovce atd. Výkup se děl po léta na splátky.

Desátek odváděly přifařené obce na faru. V Činěvsi dostával farář 141 strych žita a tolikéž ovsu míry vrchovaté; letníku (užitku z krav) nejprve libru másla, pak 3 kr. Z Podmokel odváděli 35 korců obilí (polovinu žita a polovinu ovsu): sedlák dával korec, velký chalupník 3 věrtele, menší půl korce i méně. Také desátek se vykupoval po léta na splátky. Mezi dobrovolný tribut faráři náležely *koláče a vejce*. Prvé vybíral hrobař před posvícením, druhé bába o koladě.

Lid dovedl si vážit svých dobrodinců, kteří mu v robotní tísní ulevili, atu zvláště četné povídky udržely se o císaři *Josefovi II.*, jenž r. 1781 zrušil osobní poddanství lidu. Vypravuje se, že, když stavěl Ples (Josefov), dlíval dílem ve Smřicích, dílem v Hlušicích na statku Laudonové a několikrát v té době navštívil Městec Králové, a po okolí chodil v přestrojení mezi lid, těšil, ulhčoval.

— V Žantově u Skochovic žádal domkařku »Pražačku« o trochu mléka. Ochotná žena odvětila: »Hned, hned, mladej pánáčku, jen co najdu cistej tlúcet!« Klůček šťastně našla, mléko procedila a císaři podala; velice se podivila, když jí za ně dukát podal. Teprve později zvéděla kdo byl štědrý dárc.**)

— V Hlušicích přišel k sedlákoj na noc.**) Žádnej císaře nepoznal. Po večeri mluvili takej o trampotách a těch selskejš vokolícnostech a císař šel k sedlákově straně. »Ale přeci se vám nejhůř nevede?« »Vo to bysme jednali?« povídá ten sedlák. »Svého musím nechat a jak si páni vzpomenu, jít hned na robotu, pro ně musím mít chasníka, pár koňů, děvku a co zkusíme!«

Císař ho pekně vyslech' a poudá: »Ráno pojedu já místo chasníka!«

*) Nedělní posvátná doba počínala již sobotním svatvečerem a těžce byl trestán, kdo ji prací, vádou, rvačkou znesvítíl.

**) Monografie »Královéměstecko«.

**) Věrně dle vypravování šolétého starce Vopřátky z Městce Králové.

»To tak, aby vám našlohal, kdybyste něco vyvedl! Perou hnedky, kdo se v tom nevyzná.

Ani mě nevedte v pokušení, večně vekův by mi to nestálo za to.« — Ale milej noclehář nedal jinak, ráno natáhl chasníkův mundur, vzal kuřadlo, vocilku, hubku a pomalu klátil se při voze do pole. Sedlák doma strachy umíral.

Juž dávno bylo všechno v práci, když milej cizinec dojel na panský. Potlukač zdaleka mu hrozil motýčkou. Císař nedbal a na poli si pomalu křesal do fajfky. Šafář přilít jako čert a hned na něj: či je a cotak pozdě jede? Takhle prej tohle! vykládá neznámej a křeše dál, jako by se nechumelilo.

»My ti dáme pro pamětnou!« a už se sáпали na neznámého. V tom cizinec rozeprve halenu a pod ní — samý zlato!

Šafář s potlukačem klekli a prosili. Císař poudá: »Takhle prej, vy, takhle zacházíte s lidma?« »No dobře!« Obrátil a jel domů. Sedlák mu běžel se strachy naproti a křičel z daleka: »Co pak jsem to neřikal? Bóže, já to odstůnu!«

»Nic neodstůnete!« poudá císař a svlíká halenu. Sedlák byl u vidění. — *Byl osvobozen od kontribuce i roboty, šafáře i potlukače císař vyhnal a všem poddaným byla robota snížena.* —

— Na dobrého císaře měli zápalky, že nenechal lid tejrát, šli po něm a zauřeli ho do temnosti.*) Když už byl stařeček, jako mléko bílý, spravoval dvéře u jeho světničky jakejsi zámečník, dobrej císař napsal psaníčko a vojsko ho hned vyvedlo. —

Ještě řadu povídek o císaři Josefovi II. slyšel jsem mezi lidem na Dymokursku i Chlumecku, ale nejsou ani dost málo originelní a shodují se s jinými jinde již vypravovanými.

III.

V archivě Dymokurském nalézá se zápisník vrchnostenského soudu »*Strafprotocoll*« z počátku XIX. věku, kde zapsána ponejvíce německy trestní řízení s poddanými. Pode všemi rozsudky podepsán vrchní Kunc, aktuar Wiesner, později Patzelt a od 21. srpna r. 1820. známý český básník *Karol Sudimír Šnajdr*.***) Také obžalovaný svědek a někdy i rychtář rozsudek podepisoval. Právo k odvolání každému bylo dáno, ale jistě tenkrát platilo: »Bůh vysoko, císař daleko.«

Kladu sem obrázky z doby robotní tak, jak za sebou ve »*Strafprotocolle*« následují.

Námecem Nového Dvora oznámil 20. června 1819. vrchnímu úřadu v Dymokurech, že sedlák Matěj Košátko z Kněžic za celý rok, dvě nebo tři neděle vyjímaje, na robotu nepřijížděl. Za to byla mu robota zvýšena, ale když mu šafář rejstřík přinášel, nechtěl ho přijmouti, ba odvážil se panského služebníka pohanět a z domu ho vyhnal.

*) Vypravování 85letého starce Řeháka z Podmokel.

**) K. S. Šnajdr působil nejprve jako aktuar v Dymokurech a později jako justiciar ve Smidarech, zemřel r. 1835. Z pověstí zdejšího kraje utvořil dvě známé básně: »Jan za chřta dán« (Velké Kozojedy) a »V borovém na skále hájí...« (Poušť.)

Před soudem hájí se sedlák prostě a jak patrně upřímně:

»Před setím v zimě nám na robotu neporoučeli a teď nemohl jsem ji odbývat všichni najednou, protože se mně v hospodářství ledaco přihodilo. Strany toho rejstříku je pravda, že jsem řekl šafáři, aby si s ním... a nevzal jsem ho. Víc nemám co k připamatování.«

Rozsudek: Poněvadž sedlák projevil ochotu svou povinnou i trestní robotu odbýti a doznal též, že jeho ošklivý výrok neplatil nájemci, ale šafáři, byl odsouzen toliko ku dvoudennímu vězení.

* * *

Hotovým rebelantem byl »*der unbescheidene Mensch*« František Doležal z Chotělic. Dluhoval již déle celých 26 dní roboty a stále se neměl k tomu, aby ji odbyl. Proto byl předveden a od strany ouřadu mu předložen vejkaz restů, že za r. 1819. dluhuje 26 dní roboty s přírážkou 4 pokutních dní a z toho odbyl teprve 6 dní při dvoře novozámeckém.

Obžalovaný se hájil, že o tom všem neví, ale hned byl upozorněn, že mohl každou chvíli nahlédnouti do robotního rejstříku u rychtáře, kam se týdně robota zanáší, a pak sám rychtář dosvědčil, že mu Doležal jednou řekl: »Ja budu robotu odebevati, až budu muset, teď ještě nemusím!«

Na to Doležal: »Já proto na robotu nechodil, že žádný resty nemám. Odebevám svou povinnost, jak se patří, a patent robotní beztoho povídá, že se resty nemají odbývat, když na druhé rok zůstanou. Já dnes chci, aby se mně ta robota už jednou upravila. Rejstřík u rychtáře viděl jsem teprve letos.«

To bylo mnoho a proto není divu, že neposlušný a vzdorovitý robotník, který se i patentů dovolával, byl odsouzen k devíti ranám holí...

Ale tvrdá hlava se neobměkčila — vysmíval se a vzdorovité řeči vedl. Za to obdržel ještě dvě rány holí a dvouhodinné vězení ve vrátnici.

* * *

Sedlák Poppek ze Slovice byl žalován šafářem, že nedbale jezdí na robotu. Sedlák se vymluvil a vše se svezlo na čeledína. Ten se hájil: »Je pravda, že jsem se dvěma saněma teprve o půl dvanáctý na robotu přijel. Šafář mě s pole vyháněl a já mu řekl, že mně nemá co poroučet.«

Na základě vlastního doznání byl odsouzen ku třem ranám holí.

* * *

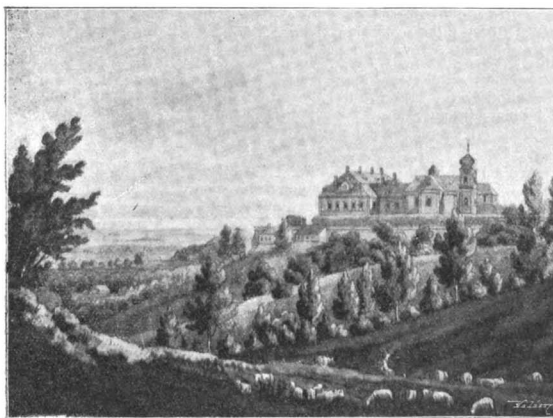
Děvče osmnáctileté, Kateřina Suchánková ze Záhornice, vstoupila r. 1820. do služby k zedníkovi Jandíkovi. Služné pět zl. a fajnovou košili sebrala a utekla ku slovečskému Adamitovi Popkovi sloužit. Na to však úřad nařídil, aby ji rychtář dopravil, protože byla sirotkem, do služby v Novém Dvoře. Ale děvče neposlechlo ani rychtáře a uteklo k matce. Přijel pro ni šafář se saněmi, avšak ani ten nic nepořídil. Matka mu vyčínila a on se vrátil s prázdnou. Na ouřadě se děvče přiznalo, že se mu ze služby od Popka nechtělo.

Za svoji neposlušnost dostala Kateřina Suchánková po lékařském ohledání tři rány metlou a nařízeno jí, aby služby v Novém Dvoře ihned nastoupila.

* * *

Čeledín Josef Hronek utekl ze služby od sedláka ve Žlunicích. Byl chycen a postaven před soud. Hoch sirotek vypravoval zde, jak je prací přetěžován. Neuvěřili mu a rozsoudili, aby jemu k potrestání, jiným pro výstrahu — z milosti, že to poprvé — byly vysázeny tři rány holí. Spolu mu přísně nařízeno, by se ihned do služby vrátil.

* * *

LOUČENSKÝ ZÁMEK.

Jiný čeledín, vybrav si peníze i deputát za tři měsíce, utekl v noci z panského dvora Dymokurského do Slavíkova — příčina není uvedena. Byl to nápad! Ráno ho již přivedli a za trest obdržel tři rány holí a pro hanbu ustanoven jenom volákem v Nových Zámcích.

* * *

Vdova Sehnalová ve Velkých Kozojedech koupila od řezníků bydžovských ovce, a tu rychtář z neznámé příčiny zakázal slouhovi, aby jich do stáda nebral. Vdova se bránila a vzkázala několikrát, aby je přišlo obecní právo prohlédnout, jsou-li zdravé čili nic. Ale rychtář jí odpověděl, že není její pastucha a zákaz že trvá dál.

Vdova nedbala a hnala ovce do stáda. Za to ji rychtář udal na kanceláři, přišla komise a našla ovce úplně zdravé — tentokrát rychtář se svou žalobou pohotěl.

* * *

Jan Kohout ze Žlunic byl obžalován, že dluhuje za tři léta 90 dní roboty, a také prý řekl rychtáři, že »roboty neshnije«. Plný udivení a uctivosti dovolává se robotník pana pojezdného, jenž do-
svědčí, že robotu — každý rok 30 dní — věrně dle poručení od-
bejvá. I druhou obžalobu popírá: má prý na něho sousedstvo
s kopce a žádá na něm věci, které mu nepatří.

»Co milostivý vrchnosti náleží a taky předepsáno je. míním
jak se patří vykonávat a chci taky na vždycky poslušným a věrným
poddaným býti.«

Ale vše to nepomohlo sedláku filutovi, všichni, i pojezdný, ho
usvědčili. A když nechtěl výslech podepsati, vynesli rozsudek, jímž
odsouzen na tři dny do vězení a třemi ranami holí potrestán.

* * *

Pod Deblickým rybníkem chytil o půl noci 27. máje fišmistr
čeledína Matěje Angla ze Svidnice — na trávě. Pro odstrašující
příklad byl čeledín napomenut a třemi ranami holí potrestán.

* * *

Václav Merklovský, nádenník z Kněžic, dopustil se těžkého
přestupku, jenž se trestal osmidenním vězením: kouřil při stavbě
hospody záhornické na lešení z dýmky. Před soudem přiznává, že
při své nátuře nemůže se ani na stavbě zdržeti kouření a žádá
o jakékoliv milostivě potrestání — jen ne vězením k vůli dětem,
které jsou bez chleba. Po důkladném uvážení spravily to čtyři
rány holí.

* * *

Rychtář ze Zábrdovic žaloval na souseda, že pásł voly na
panském pozemku. Příčinu žaloby řekl žalovaný udavači-rychtáři
pěkně přímo před soudem do očí:

»Nepásl jsem já, ale moji pohunci, a žaluje-li kdo na mě,
dělá to z pomsty, protože nemá voly a mně je závidí . . .« — Byl
osvobozen.

* * *

Celé povstání chtěl provést chalupník Severa dne 11. července
r. 1818. Nechal o půl šesté hodině na večer práce robotní a šel
k písaři, aby mu napsal den, že je čas jíti domů. Když mu písař
řekl, že má ještě půl hodiny robotovati, rozkřikl se: »Nevíte-li,
kolik je hodin, já to vím; šest hodin je pryč a já jdu domů!«

Vybízel i ostatní robotníky, počtem přes dvacet, aby šli s ním.
Neposlechli a — Severa šel domů sám . . .

Více zapsáno není — s takovými rebelly byl krátký soud, při
němž šlo i o hrdlo.

* * *

Na panské louce přistihl hlídač dva baráčníky o hodinu
s půlnoci na trávě. Prvý se omlouval: »Kdyby mě Franc Nezbedů

nebyl pobídl, nebyl bych se opovážil tam jít; vzali jsme jen korcový pytel trávy a vícekrát to neučiníme!»

Za to dostal Franc Nezbedů pět ran holí a svedený Burda tři rány holí.

* * *

Proti třem duběčenským sedlákům podalo panství Dymokurské k vrchnostenskému soudu žalobu, že, ač 8 dní předem jim bylo nařízeno, aby 11. srpna 1820. v době plných žni vozili písek, přece tito neposlechli (svázeli asi obilí). Na ouřadě slibovali, že jako dřívě i přístě již vždy ouřední nařízení zachovají — nic však platno! Pro příklad odstrašující dostal se každý na 24 hodiny za mříže do vrátnice.

* * *

Žid Josef Radwitz, nájemce dvora v Běrunicích, a jeho příruční Izák Pick žalují na tři slovečské baráčníky, že 29. srpna 1819. ještě s jinými přišli bez pozvání s kosami na robotu. Když se jich Pick tázal, kdo je povolal do práce, řekli: »Nikdo, jdeme si odbývat robotu!« Pick je odbyl, že pro ně práce nemá, proč nepřijdou, když jim rychtář nařídí, a ne, jak sami chtějí?

Na to prý začali tito Israelitům nadávat: »Vy . . . , ještě jste nám dlužní od loňska . . . my se vás nic nebojíme!« Nadávky všechny nelze ani uvést. »Potom začali kosami mávat, že přítomný israelita Mautner a my utéci musili . . .«

Proti těmto třem hlavním rebellům uvedli za svědky pět ženských. Robotníci uváděli, že se hlásili do práce, jak rychtář nařídil, a když jim Mautner na cti utrhal, odpovídali nápodobně.

Pro své hanebné řeči, u přítomnosti 39 robotníků a nádeníkův pronesené, uznáno za právo, aby první dle lékařského uznání dostal tři rány holí a druhí dva pro svou churavost dvakrát 24 hodiny byli zavřeni do vrátnice.

* * *

A ještě obrázek nezapsaný, avšak v tradici udržovaný z r. 1840. Unavení rolníci vraceli se k večeru z roboty. Proti nim kráčela v celé své nádheře paní pojezdná K . . . Lidé přešli — snad si jí ani nepovšimli — a nepozdravili ji. V tom se najednou objevil vrchní M na koni, spustil nadávky, přivolal své pochopy a robotníky, kteří nepozdravili, dal zavřít *do rána za mříže* ve vrátnici . . .

IV.

Nadešel rok 1848! První paprsky zlaté svobody objevily se tak náhle, že lid nebyl připraven, sebevědomí jeho dlouholetou porobou bylo nadobro uspano. Prohlášena konstituce, zrušena robota, ale dlouho trvalo, než mezi lidem jasné vědomí o tom se rozšířilo, obratu nemohl uvěřiti — těžce se loučil s robotou. Dobře dobu tu charakterisoval prostý muž ze řad osmačtyřicátníků v Městci Králové:

»Po konstituci nastal zmatek lidu. Z radosti a zase ze strachu nevěděli jsme, co dělati. Jednou utíkali s pole a nikdo je nehonil,

podruhé posílali chasu za město k obraně o nikto nešel — dělali jsme, co nám kdo řekl . . .

Střediskem hnutí na Dymokursku stal se Městec Králové, *duchovenstvo* bylo zde tenkrát prvním šířitelem osvěty. Kaplan P. Mensinger založil divadlo, děkan Ilak a kaplan Jiríčka shromazďovali kolem sebe uvědomělé občany a scházeli se k přátelským večerům u všumělce koláře Pařízka *). Čítaly se Tylovy Květy, někdy i Havlíčkovy Pražské Noviny a Česká Včela. Najednou šla zpráva za zprávou: Po krvavých událostech ve Vídni padla dne 13. března vláda Metternichova a již 15. března prohlášena nejvyšším patentem »konstituce (rovné právo) vlasti:«¹ patentem pak ze dne 28. března zrušena robota za náhradu. Mezi lidem se zpráva o tom znenáhla šířila; nejrychleji se ujímalo heslo: »Nic robotovat, nic sypat, nic platit!«

Příčiněním řezníkův zřídila se i zde po příkladu jiných měst *garda*. Purkmistr Kněžourek byl hejtmanem, jiný auditorem (soudcem), radní officíry, řezník Kučera praporečnickem. V neděli odpoledne chodili se cvičit na zobčiny s muzikou a za to měl každý od obce máz piva. V zámku (radnici) byla »voštugna«, zde měli složený kvéry, bubny a stála tu stále »varta«.

Protože mnozí gardisté zkoušeli své umění na zajících a ko-roptvích v panském revíru, pobral jim nadlesní kvéry. Když už jich bylo více beze zbraně, zdvihli se a vzhůru do dvora pro ně. Lidi se sběhlo se všech stran a pod okny nadlesnímu křičel celý zástup:

»Milostpane, daj nám kvéry! Milostpane, kvéry! kvéry! . . .«

Sotva to nadlesní dostal »do uší«, vyšel ven a pravil ustrašeně:

»Nejsem žádný *milostpán*! Vemte si, lidičky, každý svůj kvér a jděte s pokojem!«

Toho se nikdo nenadál; odvaha zástupu rostla. Najednou se ujalo heslo: »*Pojďme do Dymokur na zámek pro písemní konstituci!*« Přípravy rychle vykonány; u Pařízku našli červenobílých kokard a garda s muzikou táhla k Dymokurům.

Rychtáři byli právě u řízení, když řezník Kučera v čele gardistů vrazil do kanceláře vrchního a zahřměl:

»Tak jsme jemnostpantatinka hodili za pec a jdeme si pro písemní konstituci.«

Rychtáři žasli a vrchní se chvěl strachem, bylo po »amstáku«.

»Pánové,« tak oslovil poprvé, trochu se vzpamatovav, nevitane návštěvníky pan vrchní, »mám tu ještě dva poslední kousky tisku, zde je máte!«

»Sem s nimi!« poručil si Kučera a sotva je obdržel, přečetl konstituci všem hned na kanceláři — starostové rovnali záda

S jásotem vracela se garda domů a hned v neděli na to byl u masných krámů tábor lidu z celého okolí. Četla se veřejně konstituce, řečníci mluvili se sudu k lidu, hudba hrála a kdo se přihlásil, dostal od obce dva mázy piva. Slavnost trvala po tři dny. Také o písničky nebylo nouze! Rychle se ujaly: »*Šuselka nám*

*) Viz v Českém Lidu roč. VIII. »O lidech všumělci« od V. Smutného na str. 157.

*píše . . . , »Hoj, vy páni s fráčkem, německým sobáčkem . . . ,
»U Prahy stála Čechu všech sláva . . . « atd.*

V pondělí svatodušní, 12. června nadešel v Praze kritický okamžik, vojsko začalo střílet do lidu a od té doby nastává hrozný týden pro Prahu, po venkově místy zdvižení, jinde nesmírný strach.

V těch dnech i studenti z Prahy přišli do Městce Kr. a na náměstí lidu řečnili; jurista Wimmer v červené čapce *) zachoval se v nejjasnější paměti; ze všech slov znělo stále: *»I'shûru ku Praze!«* Kolínská garda již táhla, lid z vesnic s kosami, cepy sbíhal se ke Chlumci a k Poděbradům . . .

Také do Městce přijely na voze naverbované ženy, nařikajíce, že granátníci u Prahy »napichují děti« a varujíce před tažením ku Praze, ale zle pochodily! Nařezali jim a vyvedli je za město.

V Městci najednou začali bubnovati, garda již měla vytáhnouti; lidi plné náměstí, ale gardisté se nescházeli — jdou jich hledat, ale velitel stůně, jiný schován, třetí prchl . . . jen několik udatných šlo k Poděbradům. Zůstala z té doby posměšná písnička jen ve zlomku — ostatní se zapomnělo.

— Ta městecká garda,
že ji není hanba,
když měla jít Prahu bránit,
vlezla si za kamna.

Ten hejtman Kněžourek,
ten se toho ulek',
položil se do postele,
dal hrnek na pupek . . .

V pátek ráno vyšli,
v sobotu zas přišli —
s Opockými se potkali,
honili tam sysly.

— Ten nejvyšší kaprál
do pece se vedral,
byl tam hrnek s knedlíkama.
on je všechny sebral. (Křinec.)

V noci, na den 17. června hořely Staroměstské mlýny a ráno vlak s vracejícími se kolínskými gardisty v Běchovicích husary a laturáky zastaven, až došlo ke krvavé srážce — pro gardisty nešťastné. Také chlumecká garda cestou od vojska byla rozprášena a — bojovné nadšení chladlo.

Všem odpůrcům hnutí a svobody i po venkově se přezděllo »sedmašedesátníci« **) a číslice 67 psala se na vrata. Sněmovní volby se všeobecným právem volebním (mimo osoby služební a denně placené) vykonaly se v Praze dne 7. července a hned na to po venkově. V Městci Králové volilo se na náměstí, přijeli i »Svorníste« a vikář spisovatel F. Vacík z Kopidlna vydal tištěné »kandidátky« se jmény: Dr. Brauner, Fr. Rieger, P. J. Šafařík, K. Havlíček a j., dle nichž se také vesměs volilo.

Po vesnicích radoval se lid hlavně z toho, co mu *okamžitě* výhody přineslo t. j. zrušení roboty. Jen ve větších osadách účastnili se hnutí červenového.

*) Juristé měli červenou, filosofové zelenou, medikové černou, technické modrou čapku.

**) Dne 5. července 1848. podalo 67 občanů pražských hr. Thunovi a Windischgrätzovi adresu díků — a od té doby jméno »sedmašedesátníci« se ujalo.

V Žehuni 80letá vlastenecká paní V., opásaná šavlí, řečnila před kovárnou, zatím co kovář v potu tváří dělal píky, rovnal kosy pro gardu. V tom se vracel z Prahy drobný studentík K., jenž stěží domů se dostal, a již se ho chápali, postavili ho na stůl v hospodě a musil vyprávěti, co se děje v Praze — do únavy — nadšení záhy přešlo a oslavilo se zrušení roboty.

V Skochovicích rolník Jan Vlasák, řečený „Konárek“, horlivý vlastenec, povzbudil lid, aby se spojil s chlumeckou gardou. Ujednáno, až se začne v Lužci sezváněti, aby se účastníci výpravy scházeli. V Lužci uhodili na zvon a už každý, nějakým kusem zbraně ozbrojen, vydal se ze Skochovic na cestu. Zatím však vyzváněli ku pohřbu jisté ženě. . . A když po chvíli v oblacích prachu vjeli do vsi husaři, schoval se kde kdo mohl. . .

V Dobšicích nařídil rychtář, aby každý „pod hrdlem ztracení“ byl připraven táhnouti ku Praze, jakmile dorazí zástupy od Náchoda. Z Račan šli na pana děkana v Žehuni, aby vydal obilí na výživu žen a dětí, zatím co muži půjdou do boje. Jiní však ze strachu schovávali se po kolik dní v obilí. Od Náchoda nešli, bylo po povstání. Jen k oslavě zrušení roboty písnička, složená od sedláka *Přibyla z Kratonoh*, rozšířila se po celém Chlumecku:

Radujte se, veselte se,
kratonoský poddaný,
nebudete víc trápený,
jak jste někdy bejvali.

Ten, který vás sužoval,
nemá již s vámi moci,
na trakaři se stěhoval,
nebylo mu pomoci.

Víte hned jeho začátky,
jaký módy dělával,
kalhoty měl rozepatý,
když po návsi chodíval.

Muzika mu zvučně hrála
od kramářů k hospodě,
muzikantům dal dost piva
a psům nechal dát pečeně.

Po tý legraci zas jinou
začínal na druhý den,
poslal si hned pro vojáci,
aby oni přišli k němu sem.

Tu jim dal dost slivovice,
viňtli, piva, jitrnice.
„Jezte, píte dost, vojáci,
zejtra sužte ty sedláci!“

Co pak Bileta*) udělal
mynáři Novotnému!
Když von si vody nadřel,
pustil mu ji pryč dolů.

Všecku chasu ze dvora vzal,
stávky mu rozbourali,
na prosby, pláč nic nedal,
vodu mu pryč pustili.

Potom ten ubohej mynář,
šel ho s ženou prositi.
on na ně zařval jako leu,
dal je ven vyhoditi.

Mynář pad do nemoci,
zaopatřit se nechal,
netrvalo to osum dní,
na věčnost se odebral.

A co ještě víc udělal
vovčákovi Volnému**) —
že by on vouce handloval,
žaloval krimináru.

Na to svědectví nebylo,
musel s hanbou odejít
a co ho komis koštovala,
musel si sám zaplatit.

*) Pojezdny Bileta v Kratonohách týral krutě robotníky, až ho hrabě r. 1848. vyhnal.

**) Známý skladatel písniček.

Bětulinka z Hostěvaří
ta nám vod něj pomohla,
za to vona zasluhuje,
by prenfrunk dostala.

Jejich Milost Excelencí,
pan Kinský Oktavián,
hrabě z Karlové Koruny,
vobhlíd se na poddaný.

Jako vona mu dávala
s klíčema mezi voči,
když sedlákům zas kázal
v hospodě při sklenici.

Hned k nám poslal slavnou komis
to do domu farního,
tu se tam lidu scházelo,
převelmi tuze mnoho.

A co pak, vy domkařové,
se neradujete,
když vy sobě plnej pytel
listička přinesete?

Nejdřív byli služebníci
do protokolu vzatý,
by oni pravdu mluvili,
jak zde pán hospodaří.

Dřívíčka si nasbíráte,
to pěknýho suchýho,
dyť to povolený máte
od hraběte Kinskýho.

Tu sou se hned s ochotností
do jednoho přiznali,
že si ničeho nehledí,
jen v hospodě leží.

My poníženě děkujem,
Jejich Milost hraběcí,
že nás tak líbili zprostiti
od tej prašivéj vovci. *)

V Chotěšicích, v Dlouhopolsku a jinde »pochovávali« s velikou slávou robotu, s hudbou táhli na obec a tam zakopali robotní náciní.

Zemským zákonem ze dne 7. září 1848 byla robota zrušena částečně a patentem ze dne 4. března 1849 úplně — sedlák stal se pánem času a jmění svého. Svobodu ovšem vykoupilo si rolnictvo ve způsobě přirážky k vyvazovacímu fondu — nebyla malá (tak jediná obec Chotěšice t. j. 23 sousedi zaplatili 4490 zl ve 20 letech), ale rádo ji položilo za největší statek na zemi.

Své pojednání nemůžeme ukončiti jinak, než výrokem zkušeného starce, který ve svých slovech nadsadil, ale i mnoho pravdy řekl:

»Je prauda, že bejvalo mnohem hůř mezi námi, ale lid byl jinej, upřímnější a věrnější — nebylo tolik nepřítelů a závisti. Peníze se dlužili pod komínem, bez úpisu a co tudžko je za pokrok! Dá si je upsat a ještě o ně přijde. Dokud říkali sedlákovi pantáto a chalupníkovi strejčku, bylo dobře! Pak se jich chytla pejcha a politika, matka hříchu, a zkazila je... Jak starý bučeji, mladý se učejí; co na starejch vidějí, sami to umějí. Bůh je naprav — —!«

*) Zde pamět nebožtíka poseláka Konička, jenž mi píseň diktoval, opustila nadobro, konec tedy schází.

PO OBEČNÍ HROMADĚ.

Kulturní obrázek z doby poddanství.

Ve středu, 25. dne měsíce Martiji Léta Páně 1705. bylo jak náleží živo ve »šlikovské krčmě« v Bučevsi již od božího poledne. *)

Bývalo tak od nepaměti, že ve svátek Matičky Boží konala se slavně obecní hromada, pořádnost; v ten den se sousedé shromáždili v plném počtu k oslavě »obecního svátku« a také roku výše uvedeného nebylo jinak, ba ještě veseleji!

Jakmile se obec sešla, přečetl obecník účty, kterých mimochodem řečeno nikdo neposlouchal a rychtář s konšely podepisoval. Vše šlo hladce, bez hádek, jen aby došlo záhy na druhý důležitější bod hromady — obvyklou »obecní trachtu«.

Jiný život se hned rozproudil, jak papíry a brková péra se stolů zmizely a místo nich se objevily misky masa, nádoby pinetní, půlpinetní a žejdlíkové s obecním truňkem. Z obecního krev neteče; sousedé jedli a pili jako o závod, libující si v laciné chuti piva i kořalky. —

Dávno rozestřela březnová noc tmavá křídla nad veselými hodovnicemi, ale o rozchodu nebylo řeči, naopak veselá nálada stoupala. Najednou rušivě do bratrské shody zasáhl spor dvou sousedů a již zdvihal Jiří Koudelka svůj džbánec, mife po Samuelovi Kubínovi. Snad se zdála tato zábava rychtáři Matěji Pruškovi nedůstojnou obecní hromady, nebo bylo na ni ještě brzy — zkrátka najednou vstal a rozkřikl se s plným vědomím své moci.

»Nedáš-li pokoje, Koudelko, dá tě obecní právo zavřít!«

Tím nalil oleje do ohně a hněv podrážděného sedláka obrátil se na rychtáře. Oči plály hněvem, ústa chrlila výčitky nejhorší.

»Ty mě zavřít? Mě? Svou pravou ruku? Kdo by vedl obec? Neumíš číst ani psát a to jsem ti dobrý, když pro vrchnost za obec všechno udělám! Mordie — měj se na pozoru!« a udeřil pěstí do stolu, až se vše otřásl.

Rychtáře jako když poleje — před hromadou tak býti zahánbenu! Utíchl, ale ani když váda přestala a Koudelka k němu přisedl, dobře se, nezapomněl svého pokovení a po celou noční pitku osnoval plán ... Těš se, Koudelko!

A již bylo ráno, bílý den hleděl okny na spousty v krčmě, když rychtář se těžce zdvihl a zval Koudelku s sebou. Držíce se za ruce, vykročili vratkým krokem ze šenku ku statku rychtářovu, a Koudelka nesl ještě půl žejdlíka kořalky, aby si připili na smír.

Žena rychtářova od časného rána netrpělivě vyhlížela muže oknem; bylo setí v plném proudu a rychtář se tak dlouho, dlouho nevracel. Konečně jde a co chce Koudelka s ním? Snad ho má zachrániti před domácí bouřkou? — —

Vešli nejistým krokem do světnice a Koudelka hned nabízel rychtáře zavdanou, avšak dostal košem. Podává lahvičku Pruškovi, ale i ten odmítá, s vážnou tváří najednou poznamenáváje:

*) Látka čerpána ze zámeckého archivu v Dymokurech.

»Až se srovnáme! To nás vyrovná!« a při tom s police běře v šátku zabalené rychtářské právo a klade je uctivě na stůl; kolem úst mu hraje vítězný úsměv.

Tohle Koudelku také dohřálo: »Jaké rovnání chceš, ty cepe? Či jsi mě sem pozval, abys mně nařezal? Nejsi hoden, abych s tebou mluvil, natož abys byl rychtářem!«

Zaměřil ke dveřím, ale rychtář mu zastoupil cestu: »I ty štíře! Pověz mi teď, co zlého na mě víš, proč nejsem hoden být rychtářem? Proč mě snižuješ?«

Koudelka se mu vyškubl a jen ve dveřích ještě zvolal:

»Pojď, šelmo, na půdu šlikovskou a tam ti to povím!«

Rychtář opravdu šel za ním na dvůr. Bojovali zprvu dosti těžko jazyky a po chvíli si padli do vlasů. Rychtářka přispěchala

CHRAM V ŽEHUNÍ.

muži na pomoc a z plna hrdla svolávala lidi. Přiběhly jen dvě švegruše její, ve statku bydlící — ostatní ze vsi buď vyspávali hromadu, nebo byli již na poli.

Třem slabým ženám podařilo se po tuhé práci posléze rozkohoutené rváče roztrhnouti na chvíli. Koudelka přešel plot u zahrady šlikovského poddaného Tomáše Kulhánka a citě se tu bezpečnějším, pokřikoval na rychtáře:

»Jen sem pojď, ty šelmo, já tě musím zamordovat!...«

A rychtář šel zase. Vytrhl však ku pomoci klacek z plotu a chutě lezl do sousední Kulhánkovy zahrady; za ním žena, dvě švegruše, plny strachu. Muži vrhli se opět zuřivě na sebe, trhali si oděv, váleli se po zemi a než mohly ženské zabrániti — rychtář již nedýchal. Koudelka vrazil mu v sebeobraně nůž do krku...

Ženy s nářkem padly na zabitého a Koudelka stál ztrnule nad nimi. Když se lidé sběhli, jen ze sebe vyrážel: »Zabil jsem rychtáře — Bože — Bože!«

Tak skončila obecní hromada v Bučevsi pro dvě rodiny velmi smutně! —

Koudelku, otce četné rodiny, hned jali a odvedli na kancelář v Dymokurech. Litoval svého činu, s hrůzou hleděl on i jeho žena a děti do budoucnosti... Na kanceláři ke všemu hned se přiznal, co v opilství vykonal, potvrdil vše, co svědkyně uvedly a jen prosil »Boha i milostivou vrchnost za odpuštění«...

Již bylo pozdě; postavili ho před hrdelní soud v Městci Králové a po trojím examenu před dvanáctičlenným magistratem, jemuž předsedal dymokurský hejtman, František Olša, zaslána celá hrdelní otázka Appelačnímu soudu na hradě pražském. Koudelka zatím v žaláři radního domu chvěl se strachy o svůj život, čekaje na ortel.

Rozsudek došel magistrátu 25. května 1705. a přečten Koudelkovi :

»Ve jménu a na místě Římského císaře, Uherského a Českého krále, J. Mti našeho nejmilostivějšího Pána král. Appelační soud v záležitosti in puncto comiciidii uvězněného J. Koudelky od Fr. J. Olši, hejtmána dymokurského, sem předložene uznal za právo, aby jmenovaný J. Koudelka za svůj těžký zločin k zaslouženému trestu a jiným k ostrachu mečem byl odpraven. L. J. Kupec z Bibenberka. Fr. Max Hartman, hrabě z Klarsteina. Na hradě Pražském 4. máje 1705.

Při tom zároveň se magistrátu uvádí, aby dal delikventovi na ruku, že mu volno ve 14 dnech podati dva memorialy a to JMC i Appelačnímu Tribunálu — žádost o milost.

To bylo jedinou jiskrou naděje ztraceného muže, že snad cestou milosti bude zachráněn. Také všechny jeho kroky v této záležitosti učiněné provázely soucit a vydatná podpora vrchnosti, magistrátu i Appelačního soudu...

Vrchnost, totiž kněžna vdova Montecuculli, vydala odsouzenici nejchvalnější vysvědčení... »platí daně, vrchnost poslouchá a robotu poslušně koná — není na něho jediné stížnosti, než co v opilství vyvedl...«

Purkmistr a rada městečka Městce Králové, jinak řečeného Kunigsfeldu, připojila vysvědčení ranhojiče Ondřeje Tupenthallera, v jakém stavu jim byl zmdorovaný Jiří Koudelka dodán: »... levé oko zmdralé, hlava oteklá a zkrvácená, tělo modřinami pokryté...«

Nejponiženější žádost Koudelkova za život, kterými obecním písařem vzorně provedená, putovala nyní i s uvedenými doklady do Vídně. —

Po půl roce dlouhého čekání a nejistoty došlo její vyřízení od Appelačního Tribunálu.

»Trest smrti mečem z milosti J. Mti císaře a krále proměněn Koudelkovi v těžký pětiletý žalář na Špilberku u Brna.«

Život Koudelkovi zachráněn dětem, ženě i milostivě vrchnosti! Však pětiletý žalář na Špilberku, o kterém jen s hrůzou se mluvilo, je dosti těžkou pokutou nerozvážnému muži za jeho zločin v opilství spáchaný. Nebylo pamětníka, aby někdo z panství až na Moravu byl dán do žaláře!

Mimo to byla zde řada vážných otázek, na které nikdo neuměl odpovědět: Kdo dopraví ubohého muže tak daleko a ne-

známými cestami? Kdo ho bude vydržovati po pět let v žaláři na Špilberce? Co s dětmi a ženou? Jaký div, že chodil z Prahy i do Prahy dopis za dopisem po celý druhý rok. A Koudelka seděl, stále seděl pod věží — opuštěn, bez přátel.

Městec Králové se ohrazuje listem, Appelaci zaslaným 21. měsíce května 1706, že nemůže Koudelku na Špilberk dopravit; neboť »chudé městečko nemá prostředků na dopravu odsouzenčovu — snad by mohl proto odpykati trest v Praze nebo jinde v Čechách...«

Sama kněžna Montecuculli z panství Dymokurského obrací se listem k J. Mti císaři a králi, žádajíc, aby mohl Koudelka přisouzený trest odpykati na panství (?)... »nemá ubožák jmění, aby za sebe na Špilberku platil, žena s dětmi chce utéci z panství za ním, stavení zpustne, kdo nahradí vrchnosti škodu?...«

Marně se však vrchnost dymokurská bránila, odvolávala. Došlo konečně nařízení z dvorní kanceláře ve Vídni 1. září 1707., aby odsouzenec byl na *vlastní náklad panství dymokurského* neprodleně na pevnost Špilberk dopraven a tam též zaopatřen.

Koudelko, Koudelko, to má milostivá vrchnost ještě za to, že ti život zachránila? Dlouhých pět let platiti na tebe v pevnosti! Přijde draho tvůj živůtek!

Však také nadobro všechn zájem o ubožáka zchladl — marně hledáme zpráv o bezodkladném dopravení jeho. Teprve malý lístek »Specification« nám něco napovídá: Dosvědčuje totiž 16. prosince 1707. komandant na Špilberce, Filip Grüll, že »Jindřich Kohout, obroční ze Smidar, dodal sem Jiřího Koudelku ku pětileté těžké práci odsouzeného a za něho na půl roku za opatrování předem 10 zl. 6 kr. složil.«

Z téhož lístku patrnó, že cestu s Koudelkou do Brna z Městce Králové konala — téměř po tříletém žalářování — stráž celé čtyři dny (také platili několika vůdcům — jistě bloudili) a mimo obročního provázeli vězně myslivce a přísězný úředník; povoz ovšem dali poddaní. Výživa delikventova v Městci Králové za 985 dní po groši denně na chleba činila 16 kop 25 grošů; za troji examen dvanáctičlennému magistrátu 4 kopy 12 grošů, rychtářům, písaři, poslům — *»šecičko* bylo platiti vrchnosti!

Stál ji Koudelka *50 kop a 5 grošů*, než mu pomohla na Špilberk! Ale historie není ještě u konce.

Zapomněli nebo chtěli zapomenouti na svého poddaného z panství a přestali platiti! Uplynul rok a opuštěný vězeň tonul na pevnosti v dluzích. Piše hejtmanovi dymokurskému velitel pevnosti Špilberské:

»*Fuž přes rok zde sedí váš poddaný; pravda, dali jste na něho 10 zl. na půl roku, ale od té doby žije ubožák v okovech a tuhé práci bez zaopatření. Za stravu zde dluhujc 6 zl., za prádlo 5 zl. a neví chudás, jak to s ním dále bude. Doporučuji ho milostivé vrchnosti a prosím za něho, aby se ho ujala.*«

Tím prameny vyčerpány — další osud věznův neznámý...

Odpykal vinu a vrátil se kdy k dětem, ženě? Či zahynul vrchností zapomenut na Špilberku? — — — kdož to ví! Cena lidského života!?

CIZOLOŽNICE.

Kulturní obrázky ze XVII. a XVIII. věku.

I.

Ať převracíme zažloutlé listy kterékoliv staré knihy *svědomí* nebo *ortelů*, knihy *smolů* nebo *manuálů* práva rychtářského, jež nejen zub času, ale i myši na půdách po venkově sežlrá, nalezneme tolik látky, pro život předků charakteristické, že tu práce pro celou generaci. Uvádím několik zpráv z těchto »archivů« o tom, jak rozdílně se trestávalo *cizoložství*. Někdy těžce dopadla ruka spravedlnosti na ty, kdož se provinily proti mravopoečnosti, a jindy zase stačilo několik kop míšeňských a zvuk stříbrňáků zažehnal všechny následky zlého činu . . .

Císařští a pro dobré oko i *městští rychtáři* pilně dbali, aby vinník i vinnice pokutě neušli. Dobře bylo ještě provinilcům, když zlý skutek mohli smazati složením *padcsáti kop* do pokladny královské (některá města měla i sazby nižší), aneb když bohaté *rukojmě* statkem a cti se zaručilo, že se provinilci polepší, a tím jim z arestu šatlavního pomohlo.

Hůře bylo s chudými; ti spláceli zhusta vinu *životem*, anebo při nejmenším postáli si na *praníři*, v *trdlíci*, nebo i v *sínce chrámové* v poutech se svící, chvoštím. Také pardus u *praníře, cejch, vypovídání z měst* byly časté pokuty.*) —

V Městci Králové, jak v tradici se dosud udržuje, býval kamenný *praníř* u chrámu a na něm stávala padlá v nedělní a sváteční dny, prosíc kolemjdoucí: *Pro Boha vás prosím, odpustte mi, já jsem se zapomněla.* A lid odpovídal: *«Pán Bůh ti odpustí!»*

V Poděbradech r. 1724. *uváděl* kněz padlou s černou svící a za pokutu bylo takové ženě obětovati dvě svíce na oltář Panny Marie. Když pak se stalo, že r. 1725. padlá *umřela*, byla na hřbitově osamotě pochována.

Jiné četné zprávy podává kroužimská kniha svědomí a manuály práva:

Již *urážka na cti*, které se dopustil Rožmitalský, nazvav dceru Alžběty šenkýřky, když dne nedělního l. 1680 na truňk piva přišel, nectnou k . . . , byla příčinou, že za své nařknutí měl zůstat i *arestu*, *pokud by nařknutí svědky nedokázal*. Rožmitalský šel do prosa, až mu Běta odpustila. —

Též lehké ženštiny, třeba se jim nic zlého nemohlo dokázati, byly beze všeho *savřeny*. Za šafářem Mikolášem přišla na truňk o jarmarce po sv. Kateřině l. 1725. jistá Dorota. Tam pečení mu koupila a jako náka nedobrá se chovala. On pak na ni: *«Dorotičko!»* volal ku pohoršení lidu. Starší pan rychtář nemohouce to strpěti, osobu tu do *arestu* vzal a pak z města vypověděl.

I syna *vydělil* otec, že obcoval se ženou pochybné pověsti Jan Láva odkšaftoval syna Jakuba l. 1600, že chodil za lehkou dív-

*) Řadu podrobných případů uvádí Dr. Z. Winter v »Kult. obr. českých měst« (103, 776 II.)

čici němčyni Barborou. Říkal: »Kdybys si vzal chudou, dobře bych ti udělal, ale tak, co já ti odkrojím ze statku svého, na tom musí zůstat.« Otec umřel a synáček pohřel. Z hněvu dal se navrhovati proti Turkům.

Ženštiny, které se cizoložství dopustily, bývaly přísně trestány. R 1726. Anna Lovanská, služebná děvečka, zapírala při právě, že by se byla podnesla; až byla bába povolána, teprve se přiznala. Vedle reversu učiněného byla *metlami* potrestána a od města *vy-povězena*. — Dorota Svobodová r. 1726. podruhé se zmrhala a proto měla býti *čtyřnedělním* arestem potrestána. Pro těžký život s přísným napomenutím za dvě neděle byla propuštěna.

Káča Jelínková po třetí se dopustila. Marně svalovala vinu na pomocníka krejčovského, který k ní chodíval, píl penty piva píval a manželství jí sliboval. Za tento trojí pád byla *čtvrt léta při kolečku připjatá, aby obecní dílo konala. Pak po tři týdny dne nedělního a svátečního před šatlavou, když lidi z kostela jdou, v černé čepici a oděvu černém, s černou svíci v ruce státi má celí půl hodiny.* (Manual práva rycht. v Kouřimi --- dne 12. Octobris 1726.)

Z examenu Anny Faldové v l. 1726. vypisujeme: »Přišlo nám rychtářům k uším, že by jsi se měla zmrhati. Je to pravda?« »Je to pravda.« — »Proč Boha hněváš a *podruhé* hřešíš?« »Bůh mě trestá takovou pokutou.« -- Do arestu se dostala poběhlice, *patnácti ranami karabáčem* od posla právního potrestána byla a *musila od města na 15 mil.*

Téhož roku sama se udala jakási Anna, že dítě neřádně nabytá utopila. Vypravovala, že se narodila na vojně, že otec její byl dán na kolo u Kolína . . . » . . . Nemám pokoje, vždycky za mnou pacholátko chodí; já jsem dala na mši sv. na Svaté Hoře a za osm českých svíček jsem koupila, a když jsem to, že jsem dítě své utopila a že před ním nemám pokoje, zpovědníkovi pověděla, on mi prál, abych raději na tomto světě se vinna dala, že dostanu milost Boží. Když jsem z Prahy po vesnicích šla, zase žádného pokoje jsem mít nemohla, až jsem sem přišla a ráda smrt podstoupím. Ženatý ovčák u Žitavy, kde jsem sloužila, je otcem.«

Byla to však povedená holčice! Ač se do toho sama král. Appelace vložila a dvakrát komise na udané místo vyslána byla, ano i Annu právo rychtářské tam dovezlo, nic se dokázati nemohlo -- *podvodem a lži examen vedla*, aby svému chleboďárce, ovčáku u Žitavy, uškodila. Za to, aby života polepšila, byla k dílu obecnímu *na půl léta* odsouzena. Ten pak ovčák, kterého za lotra pravila, osvobozen jest. —

Jindy však muž z cizoložství obviněný nevyvázl tak snadno. Čeledín Jan Vaněk byl potrestán r. 1726 šestidenním *arestem* a složil *dvě kopy* mišenských na dítě Lidy, jež na svět přijde. Ona pak Lída rukou dáním ho propustila a jeho štěstí překážky činiti nechtěla. —

Daniel Finiš připravil Dorotu Ebetovu o poctivost a dán jest z nařízení majestrátu do *vězení šatlavního*. I žádající paní máteř vypsaného Daniele J Mti. C. pana rychtáře, pana purkmistra, pánův radních, aby mohl bejti takového arestu zproštěn, že za něj vším statkem, což ho koliv Pán Bůh nadělí, ručí, i hrdlem svým slibuje.

že kdykoliv volán bude, chce ho dostaviti. Jest jí předneseno, aby za něj *dva hodné rukojmě při ouřadě zavěsti hleděla, aby jeden každý pod jedno sto kop za něj složil* — což učinila. —

Nejtrapnější bylo, když i městský rychtář, jenž měl neřády přetrhávati, sám byl z cizoložství obviněn. Ani tu císařský rychtář neodpouštěl, jak dokazuje dlouhý výslech v kouřimské knize svědomí:*)

Městský rychtář a vdovec Adam Krupička byl l. P. 1599 byl obviněn ze *skutku cizoložného*, že by měl již za života manželky své zle živ býti s Lídou, dcerou Šalomouna Fialy, bednáře, svou děvečkou služebnou. Z opatrných a četných svědectví, jež ho usvědčovala, vyjímáme:

Regina, manželka Zemana, krejčího, učinila přísahu podle práva a zřízení zemského a dala svědomí. »... Poznala jsem, že má (Lída) hrubý život a vona tomu odpírala. Chodila za pannu a nebyla pannou.«

Ludmila po Adamu, barvíři plátna, svědčí: »... Vona řekla, že se nebude s Krupičkou souditi a pokoj mu dá, jestli J. Mti C. pan rychtář mu pokoj dá a *pokutu* na něm nebude chtít.«

Kateřina, manželka Jana Koláčnska: »... Slyšela jsem, že ji zaplatil jako dobrý za půl léta půltřetí kopy a k tomu že jí přidal živůtek muchýrovej a loket aksamitu na prýmy, čepce dva a botky po nebožce.«

Šimon Holeček, synek: »... Ona pověděla, že ji dával *tři zlatý český*, aby už šla pryč a ona řekla, že toho učiniti nesmí, že by zavedla *rukojmě*. A on že jí zase řekl, že se dobře s rukojměmi spokojí. Zůstane li, jak vojáci odejdou, *do šatlavy se dostane a za rok z ní nevyjde*.«

Jan Krejčí: »... Když mu (Krupičkovi) Karlovský ty věci předkládal, Krupička jest mu dal odpověď takovou, že v hrdlo lže a potrhal se na něj škaredě: »Dobře tomu rozumím — pravil — že *skrze cizoložstvo J. Mti C. pan rychtář chtějí na mě pokutu vznésti!*« Oba se dobře haněli.«

Jan Koláčník natrefil rychtáře s Lídou u Anny Sobotky: »... Ona seděla u ohniště a rychtář zaklopivši oči kloboukem s bílým peřím; držíc žilu pod pažďím levým, stál tu bez pláště.«

Matěj postřihovač: »... Chodila s hrubým životem po rynku a vykládala rychtářovi měchy krámský.«

Rozina z rathouzu: »... Já jsem jí řekla: Jsi-li v pádu, *za rok ze šatlavy nevyjdeš* a budeš mít hanbu. Ona se tomu zasmála.« —

Z dalšího známo, že Krupička sliboval a přísahal věčným Bohem, že jí do smrti neopustí a šatů po nebožce že má pro ni za 40 tolarů.

Lída šla do Prahy a psala Krupičkovi. Za psaní dostal posel devět bílých, ale Krupička jí vzkázal, aby mu listů neposílala, že se tam za ní do Prahy vypraví. Nejel asi dlouho; neboť Lída vzkázala sestře, aby mu dala na krám napsati, co zlého udělal ...

*) Několika slovy o tomto neobyčejném soudě s rychtářem kouřimským zmiňuje se i Dr. Z. Winter v »Kult. obraze českých měst« (103. II.), naleznuv v archivě kouřimském některá svědectví proti Krupičkovi.

Po čase Ludmila se vrátila a vidouc u Anny Brandejsky rychtáře opilého, seděla mu tu na očích více než půl dne, vždy se na něho usmívala a mluvila mu: »Připravil byste mě pěkně do peří!« A on jí řekl: »Dej ty mně pokoj! Už se nepřiznávám a co sobě vysoudíš na tom soudu, pak zviš!« (Svědomí z r. 1599)

II.

Eliška Zahradníková, svobodná, 24 léta stará a v Mladém Bydžově zrozená, seznámila se ve službě u sládka dymokurského s pomocníkem sladovníckým Ondřejem Kačírkem a známost nezůstala bez následků...

Sládek to zpozoroval a služku propustil. Děvče se uchýlilo do blízké vísky Černé Hůry, tajíc svůj stav »pro hanbu světskou«. A když na Zelené čtvrtky o svítání l. P. 1704 20. Martiji zdravý chlapec se jí narodil, *ze strachu kus plátna do hrdla mu vstrčila, až se zadusil.**)

Pak chtěla dítě donést do kostnice v Dymokurech a vydati se na pouť na Svatou Horu a tam se vyznat. Ale vše bylo prozrazeno. Kačírek uprchl a Zahradníková byla postavena na kancelář před výsadní právo vrchnostenského hejtmana F. J. Olši v Dymokurech ještě téhož dne. Přiznala se v examenu ku dvaceti interogariím upřímně a kajicně.

Nyní na všechny strany letí dopisy: Událost oznamuje hejtman především svému pánu a rytíři J. Excel. knížeti L. V. z Montecuculli; o radu pak žádá pana Patrona smidarského Hercoga.**) Mimo jiné píše:

»... Ještě po svátcích zpravím pány novobydžovské a sousedsky je požádám, aby tuto osobu dali odtud odvésti. Zatím osobu tu, než svůj čas přecká, opatruje rychtář dymokurský. Na to vydáme ji buď pánům novobydžovským, nebo ouřadu v Městci Králové.«

Chtěl zajisté hejtman předejít tomu, aby snad sami Bydžovští jí ku svému právu nepotahovali; byliť věžňové vrchnostenští *do svých míst* k hrdelnímu soudu podávání.

K německému dopisu odpověděli rychtář, purkmistr a rada v Bydžově česky takto:

»Urozený, nám zvláště příznivý Pane hejtmane! Že by Eliška Zahradníková plod na panství dymokurském neřádne nabytý zardousiti měla, a proto, aby prej jako z města Bydžova rodilá z téhož panství zdejšímu právu k ztrestání vyzdvižena byla, z psaní k nám pod datum 25. Martij odeslaného žádost sousedskou urozeného pana hejtmana jsme vyrozuměli. Na kteréžto k laskavé odpovědi netajíme, že ta delikventka žádná *rodička bydžovská není*, a jestliže se kdy se svou matkou při městě zdržovala, jako odjinud osoby sběhlé a snad i poddané učinily. A proto nevidíme přičiny, aby ona k zdejšímu právu patřiti měla, anobrž slušno a s právem srounalé jest, *kde ona sobě ten plod uhonila a immediate průvodové pro corfore*

*) Látka čerpána ze soukromého archivu Děpolda Černína, pána na Dymokurách, z něhož veškerá akta pisateli ochotně byla zapůjčena k této práci.

**) Smidarské a dymokurské panství bylo v té době spojeno.

delicti proti ní se vynacházejí a vzácný pan hejtman na panství sobě přiřazeném vejsadní právo má, aby tam ku příkladu jiným, kde hřešila, také trpěla. Pročež, že k té sousedské žádosti inclinirovati nemůžeme, v tom excusirování býti žádáme Jináče jsme a zastáváme vzácnému panu hejtmanovi příjemněji sousedsky sloužiti žádostivi.

J. Mti C. rychtář, purkmistr a radda. Actum v král. věnném Bydžiově 26. Martij 1704. —

Na to Olša odevzdal zločinku soudu v Městci Kralové. Ouřad se jí zmocnil a několikráte ji examiníroval. Arestnice, jak k závěru zapsaných svědomí připsáno, přiznala se bez donucení a dle své dobré vůle »punctatim« odpovídala.

Když ještě patron Hercog examina přehlédl, putovala všecka akta ku král. Appelaci na hrad pražský; neboť *prve než rada v hrdečnů při nález vytkla, povinna byla v Appelaci vzíti o něj naučení*. Tím ovšem byla od r. 1548 položena městským soudům moudrá hráze. Aby soud rychleji před se šel a levněji se skončil, prosil současně hejtman Daniele Hercoga v Praze (snad bratra výše uvedeného patrona), člena král. Appelace.

Odpověď dochází záhy a mimo formální tituly obsahuje: »... Z Vašeho listu vidno, že z tohoto soudu dalekosahlá nepřijemnost s výlohami a mrzutostmi spojena bude. Přednesu zítřa u král. Appelace, aby, možno-li, tato záležitost s uvězněnou Zahradníkovou v jedné expedici se vyřídila.« —

Zatím byl chycen i Kačírek a posazen též do arestu. Nezapřel svůj důvěrný poměr s uvězněnou, ale k otcovství se neznal. A již tu byly instrukce z Prahy, jak v hrdečnů otázky pokračovati: »Corpus delicti budiž vyšetřen, inkvisitka dokona vyslechnuta a Kačírek dobrým vězením opatřen. Také buďtež osoby, které zabité děcko viděli, pod přísahou vyšetřeny! Výpovědi, přísaha a corpus delicti (!) pod pečeti soudu budiž sem zaslán. Dáno na hradě pražském, 12. Máje 1704. Max hr. Kolovrat. C. J. Kupec z Bibenberku.«

Uposlechnuv docenění pŕtahů od král. Appelace, vyzvedl a prohlédl corpus delicti celý soud městský a spolu examiníroval svědky, kteří své výpovědi potvrdili touto přísahou:

»Přisaháme Pánu Bohu všemohoucímu, blahoslavené a neposkvrněné Marii Panně, matce Boží a všem milým svatým, že dne 20. pominulého měsíce Martii od Elišky Zahradníkové na svět neřádne zplozené, a od ní zamordované dítě, náležitě došlo a pachole bylo, při kterémž, když jsme takové očitě spatřili a shlídli, vynášli jsme, že takové dítě s tím nyní nám předukázaným, od tlustého plátna dohromady složeným špuntem o živobyti připraveno bylo, kterýžto špunt tak hluboko v krku a chřtánu vstrčen byl, že nijak jináče, toliko s vidličkami vydobyt a vytažen býti musil. Že tomu tak a nejináč jest, v pravdě vyznáváme, k čemuž nám dopomáhej Pán Bůh všemohoucí, blahoslavená, bez hřichu počatá neposkvrněná Panna Maria a všickni Svatí Amen.«

Dále vyslechl městský soud, při němž 12 radů a vrchnostenský hejtman přítomni byli, 15. máje v radním místě po ostrém napomenutí Zahradníkovou dle articlu rady Appelační. Odpovědi její ku třinácti otázkám neliší se však od předcházejících — neměla se ubohá více k čemu přiznati ...

Veškeré listiny v originále zasílá poslušně vrchní hejtman Tribunálu appelačního, »vysokorodým a blahorodým hrabatům a pánům, též urozeným rytířům a vysoceučeným římsko-císařským, uherským i českokrálovským majestátem vysoce stanoveným presidentu a pánům radům při veleslavné král. Appelační komoře na královském zámku Pražském;« ve svém přiloženém memoriale uvádí o uvězněném Kačírkovi: »... zmíněný má 30 zl. na panství dymokurském k dobrému, kteréžto peníze na útraty s arestantkou spojené uloženy by býti mohly. Zůstavuje velesl. appel. Tribunálu nejposlušněji, co ohledně potrestání jmenovaného, i zapravení útraty dotyčných peněz milostivě naříditi ráčí, očekávám milostivou resoluci.«

Celý měsíc uplynul, než došel hejtmanovi rozsudek od appelačního deseti pečeti opatřený a přepis německý, z něhož vyjímáme: »... Odhodlali jsme se po zralém uvážení věci stran delikventky současně přiložený rozsudek vám zaslati; co se týče jejího souložníka, budiž on ze žaláře propuštěn, když jste mu byli přísně před tím připomněli, aby se v budoucnu podobných hříšných činů varoval, i budiž jemu pohledávka jeho bez srážky útrat soudních vydána. Na to zmíněný rozsudek za přítomnosti výše uvedené delikventky řádně prohlasez a na ní provésti dejtez. *Jejího souložníka ale dosavadního vězení s náležitým připomenutím zbavtez a zadrženou pohledávku vydati se neobtěžujtc.* Dáno na král. hradě Pražském, 17. června 1704.«

Rozsudek zní:

Jménem a na místě J. M. římského císaře, uherského a českého krále a pána, pana nejmilostivějšího rady J. M. nad appelačními, na hradě Pražském zřízené a usazené. Měvše u sebe od F. J. Olše, hejtmána panství dymokurského, Elišky Zahradníkové při právu města Městce Králova, Königsfeldu řečeného k punkto infanticidiím vyřčením zjištěnou a spolu dobrovolným svatokajícím vyznáním jejím svatokající žádost a hrdelní otázku ve svém pilném a bedlivém povážení na ní toho naučení dáváme a práva nacházíme, že naddotčená *Eliška Zahradníková jiným ku příkladu a postrachu, sobě pak k zaslouženému trestu, mčtem na hrdle trestána, do hrobu uložena, kolem skrz srdce probita a tak zahrabána býti má podle práva.* Tomu na svědomí pečť J. M. císař. a král. k tomu soudu zvláště zřízená. Ferdinand Arnošt hrabě z Herbenšteina, K. J. Kupec z Bibenberka m. p. Actum na témž hradě Pražském, 17. června l. P. 1704.

Rozsudek publikován byl Zahradníkové od purkmistra teprve 29. července a exekuce vykonána dne 1. srpna 1704. *)

Nepatrný německý lístek s pečeti osoby vysoce postavené (nepochybně presidenta), datovaný v Praze 31. července t. r., chová mimo jiné i několik řádků tohoto procesu se týkajících a to: »Co se týče zmínky J. hrab. Exel. o oné hrdelní exekuci, není žádná praejudice panství v nebezpečí, neboť zemský řád je pro takové události zcela zřejmý.« —

*) Dr. Z. Winter v Kulturním obraze českých měst uvádí, že r. 1564 dcera Jana Lauryna pro týž čin za živa byla zahrabána. — Paloušková r. 1677 sfata a kolem probita.

Nadešel den popravý; s věže zněl umíráček a z radního místa vyšel smutný průvod k místu popravnímu »Na spravedlnosti« (as 2 km. jihozáp. od Kr. Městce); odsouzenou provázela *ozbrojená stráž, kat s biřicí* a zástup lelkujícího lidu, také *purkmistr a rada* brali účast.

Kdo tuto popravu vykonal, není zapsáno — nejspíše mistr popravní některého města okolního. Za to zachoval se německý podrobný účet (*specification*), kolik rýnských stál tento hrdelní proces:

Od 26. Martii do 31. Julii deliquentce po 128 dní	
chleba denně za 2 kr. konv. m.	4 zl. 16 kr. k. m.
Městské radě za trojí examen, pro každou po	
7 kr. konv. m.	4 „ 12 „ „ „
Soudcům za převzetí a výslech, osobě po 1 zl.	
10 kr. konv. m.	2 „ 20 „ „ „
Městskému písaři za jeho namáhání	1 „ 10 „ „ „
Soudnímu poslovi za předvádění a vyvolávání	
zločinu	1 „ 10 „ „ „
Mistru popravčímu za jeho namáhání	5 „ 50 „ „
Jeho pacholku za vedení delikventky na popra-	
viště	— „ 35 „ „ „
Za žejdlík vína pro tuto osobu	— „ 5 „ „ „
Item za svíčky a pivo	— „ 5 „ „ „
Stráži při exekuci přítomné na pivo	— „ 45 „ „ „
Dohromady	20 zl. 28 kr. k. m.

Ubohé, opuštěné děvče, k němuž se ani rodné místo nehlásilo, smylo krví krev svého dítěte, vytrpělo trest, jakého v té době již zřídka nalezneme. *Kdo dnes rozsoudí, byla-li vina jeho tak veliká?*

Staré papíry povědí mnoho, ale ještě více zůstane skryto . . .

REJSTŘÍK VĚCNÝ.

Sestavil *Jan Heršt.*

Adamita 212, 220.
Aloe 180.
Almary 206.
Amsták 224.
Amulety 93.
Angelika 181.
Anemona 173.
Aneroid 97.
Apolena svatá 185.
Arest 239.
Arestantská polévka 113.
Arnika 117, 180.
Artikule 214.

B.

Baba 214.
Babí hněv 171.
Babí kout 97, 120.
Báby (pečivo) 115.
Balšán 10.
Balzám 173, 180.
Bandory 97.
Baňky 184.
Baráčníci 217.
Barbora sv. 137, 182, 185.
Barometr 97.
Baselín 9.
Bedrník 181.
Bez 9, 177, 179.
Bez diplomu 85.
Bitka 217.
Bláto ze hřbitova 94.
Blažeje 126, 185.
Blesk 99.
Bleška 66, 98, 109.
Blinový odvar 184.
Bobek 35, 165.
Bobkové koření 179.
Bolavá hlava 173.
Bolení zubů 91.
Bolestná hodinka 9.
Bolestný kufr 9.
Boule 91.

Bouřka 97, 98.
Boží dřevce 166, 181.
Boží Tělo 119.
Božec 173.
Bradavice 90.
Brambory 114.
Brumbár 110.
Březové listí 180.
Březová šťáva 180.
Břízka (máje) 52.
Buchta 182, 207.
Bzinky 180.

C.

Cácorka 59.
Cecilka 51.
Cejlík 12.
Celdon 178, 180.
Cesta do Prahy 216.
Cestičku sypati 70.
Cibule 182.
Cikání 60, 104.
Cikorie 114.
Citron 167, 179.
Cizoložnice 232.
Co má křídla, letí 43.
Cukrkandl 183.
Cvalík 12.
Cymbál 54.

Č.

Čagan 217.
Čaj 115.
Čarodějnice 58, 93, 103.
Čarovné oči 105.
Čarovník 89.
Čáry 93, 103.
Čekanka 59.
Čeledín 221, 222.
Čemefice 168.

Čepení nevěsty 81.
Čepice 106.
Černá neděle 129.
Černé koření 166, 173, 179.
Černobejl 166, 171, 173, 182, 183.
Černohlávek 179.
Černohlávková vodka 182.
Černý, bílý, jo ne 38.
Čertikus 168.
Čertova brázda 159.
Čertovo lejno 108, 167.
Červánky 97.
Červotoč 190.
Česání dítěte 12.
Česnečka 113.
Česnek 93.
Česneková voda 172.
Čest 161.
Čočka 180.
Čokoláda 115.
Čoud kovářský 98.
Čtyřlístek jetele 60, 182.
Čumenda 54, 60.

D.

Daň z hlavy 211.
Dárky z pouti 70.
Dary pro matku při křtu 11.
Dánské 184.
Dělání vody pro ouroky 106.
Démon 93.
Desátek 218.
Dětské hry 35.

Devatero koření 103.

Diblík 109.

Direktor 211.

Divá žínka 12.

Divizna 179.

Divý pláč 12.

Dobrá vůle 82.

Dobromysl 179.

Dobytek 98, 103.

Dokopaná 121.

Doktor 183.

Domluva 62.

Dorota 109, 115.

Došek 171.

Dovaznej 217.

Dovozná 120.

Dračky 109.

Draní peří 109.

Drotar 113.

Družba 73.

Družebná neděle 129.

Družice 73, 191.

Dryák 172, 179, 181.

Držte, pusťte 43.

Dřeváky 86.

Dřevěnka 87.

Dřevěný osel 217.

Dujačka 103.

Duha 99.

Dýšť 97.

Dvůr panský 213.

E.

Efaj 183.

Enela 45.

Erteple (erpetle) 116, 207.

Eufrosynová vodka 182.

F.

Fabián sv. 185.

Fábory 76.

Fáláf 74.

Fantar 87.

Fenykl 10.

Fértoch 86.

Fiala žlutá 183.

Fialková vodka 182.

Filipojakubské koření 178.

Filipojakubský večer 103, 119, 134.

Fik 183.

Fiková náplast 182.

Forman 103, 178.

Fúnus 191.

G.

Garda 224, 225.

Glycerin 9.

Gumma 167.

H.

Hadačky 12, 60.

Hadí jed 180.

Hadí hněv 179.

Hadí sádlo 180.

Hadové koření 173.

Hajný 215.

Haltýfník (fišmistr) 215.

Halušky 115.

Hapatika 178.

Harmonikář 127.

Háta sv. 185.

Heřmáněk 1, 172, 179.

Hladká ančka 113.

Hlupoty 81.

Hmyz 106.

Hnízdo jiříčkové 166.

Hodinka 191.

Holčenskéj věneček 51.

Holoubata 171.

Holubi 98.

Hortensie 59.

Hospodář 215.

Hospodářiček 109.

Hostina Křtinová 11.

Hostina 51, 74.

Hošenskéj věneček 51.

Houpadlo 11.

Housata 109.

Housenky 89, 180.

Housle 54.

Hovězí dobytek 103.

Hra o fazolc, kuličky a knoflíky 44.

Hra o stědrém večeru 146.

Hra s lusky 44.

Hry dětské 14, 35.

Hrabičky 207.

Hrad 35.

Hrách 114.

Hromnice 125.

Hromniční svíčka 190.

Hromový kámen 99.

Hrotan 173.

Hruška 183.

Hřbitov 192.

Hřibě 107.

Hubené placky 115.

Hubička 51.

Hubka křesací 180, 184.

Hulán 50, 180.

Hlůra 173.

Hvězdy 98.

Ch.

Chalupa, chalupník 202, 216.

Chirurg 177.

Chleba 116, 121.

Chlebová kaše 115.

Chlupatý jazyk 87.

Chmel 180.

Chmelový odvar 180.

Cholera 183.

Chomout 170.

Chození pro metynku 50.

Chrám 199.

Chramostejl 168.

Churavost dítěte 13.

I.

Iligator 9.

Instrukce obršáfa 214.

pojezdného 212.

sládkovy 214.

J.

Jablečník 179.

Jabko mišenský 165.

Jahelník 114, 116.

Jáhly 180.

Jahody 183.

Jak lid vypravuje 218.

Jalovec 182, 191.

Jalovecovej olej 173.

Jalůvka 106.

Jan Křtitel sv. 135.

Jasanovej kořen 165.

Jaterník 179.

Játra 182.

Játra z ouhoře 167.

Jelenice 76.

Jelení lůž 179.

Jclita 109.

Jeřábek z vrby 169.

Jestřábník 177.

Jídelní lístek 113.

Jíří sv. 134, 180.

Jitrnice 109, 115.

Jižní vítr 97.

Jméno dítěte 11.

Josef II. 218.

Junáci 49.

K.

Kacíři 215.

Kadidlo 167, 191.

Kafe 114.

Kafr 171, 182.

Kámen močový 173, 182.

Kamizola 86.

Kancelářský 212.

Kantor 51, 165.

Kaplice 114.

Karboly 9.

Karet vykládání 12.

Kastorový klobouček 76.

Kaše 114.

Kašel 179.

Kaštan 180.

Katedr 9.

Kateřinská 51.

Kati oko 106.

Káva 12.

Kazatel 52.

Kazatelna 74.

Klářinet 54.

- Klasnovatí 211.
 Klášter Sázavský 162.
 Klystýr 9.
 Klobásy 109.
 Kloboučky 9.
 Kmin 166, 173, 180.
 Kminový olej 173.
 Kminové otýpky 10.
 Kmotrovství 11.
 Knedlíky 114.
 Kněz 190.
 Knihovna selská 205.
 Knížky modlitebni 74.
 Koblihy 75, 115.
 Kocvárka 114.
 Kocvarna 114.
 Kočárek 11.
 Kočičí sněm 155.
 Kočičí tanec (jídlo) 115.
 Kočičky 119, 182.
 Kočka 98.
 Kohout 98, 171.
 Kojení 12.
 Koláče 75.
 Koláč za nevěstu 76.
 Kolébání 12.
 Kolébka 11, 207.
 Koledníci 23.
 Koleda 93.
 Kolna 203.
 Kolo okolo slunce a měsíce 98.
 Kolomaz 93.
 Kolomazník 97.
 Kolovrat 207.
 Kolovrátkář 121.
 Komár 98.
 Kompressy 9.
 Koňáci 217.
 Konopi 170.
 Konstituce 223.
 Kontribuční 65, 215, 218.
 Konvalinová vodka 182.
 Kopretina 59.
 Kopřiva 166, 179, 182.
 Kopytník 173.
 Korál červený 183.
 Kortura 217.
 Kořalka 114.
 Kořavka 115.
 Kořen Pána vědění 172.
 „ sv. Ducha 173.
 Kořenář 88, 177.
 Kořenářka 177.
 Koření 87.
 Kosatec 173.
 Kosmatice 114.
 Kotel 113.
 Kotě slepé 167.
 Koupě dobytka 107.
 Kouř 98.
 Kout 12.
 Koutnice 11.
 Kovárna 207.
 Kovář 104, 207.
 Kovářka 184.
 Koza 98.
 Kozel 50.
 Kozelec 46.
 Kozičky 91.
 Kozlovice 86.
 Kožich s tulipány 76.
 Král verpán 52.
 Králíček (ptáček) 67.
 Krávu poslat pro užitek 165.
 Kraví lalok 105.
 Kvočna 80, 212.
 Krev 179.
 Krevniček 171.
 Krk 180.
 Kroj 200.
 Krok 115.
 Kroupy 97, 114.
 Krtice 91, 131, 166.
 Krtčí srdce 183.
 Krumholcový olej 173.
 Krupicová 113.
 Krvavé koření 179.
 Krvtok žen 170.
 Křeče 93, 184.
 Křenový list 180.
 Křenová placka 180.
 Křest 11.
 Křižovatka 106.
 Kuba 115.
 Kucmoch 114, 115.
 Kuchařka 113.
 Kůň 98, 103, 184.
 Kuřátka 109.
 Kuří oka 98.
 Kůže z krtka 103.
 Kužel 51, 81.
 Květiny 202, 204.
 Květná neděle 129, 182.
 Kvičaly 98.
 Kýchavná neděle 129.
 Kyselá (polévka) 114.
 Kytička z brotanu 60.
- L.**
- Lajblik 75.
 Lajbsisl 9.
 Lebetka 173.
 Legendy o sv. Prokopu 159.
 Legramace 66.
 Legruta 215.
 Legrutské písničky 66.
 Lekárny 177.
 Leknutí 179.
 Léktvary 178.
 Léky pro děti 10, 12.
 Len 51.
 Lenovník 179.
 Levandule 173.
 Levandulová vodka 182.
 Libáček 168.
 Libání basy 51.
 Libanovec olej 173.
 Libická pouť 59.
 Lijavec 97.
 Liliová vodka 182.
 Limonáda 115.
 Linek 171.
 Lipový květ 179.
 Lison 9.
 Lišej 92, 184.
 Lněné semeno 180.
 Lojová svíčka 179.
 Loktuška 75.
 Lomenace (illuminační) 159.
 Lomenice 202.
 Lopuchový kořen 183.
 Lucie sv. 138.
 Lufty 202.
 Lul 167.
 Lulka 86.
- M.**
- Máje 52, 103.
 Mák 12, 168, 182.
 Malé posvícení 54.
 Mandelíky 97.
 Mandle hořké 183.
 Mandlový květ 173.
 Maněstrovky 76.
 Markéta sv. 32, 136.
 Máry 191.
 Máří sv. 1 5.
 Máslo 180, 183.
 Másnice 182.
 Masopust 108.
 Masopustní úterý 52.
 Maškary 52, 81.
 Mašle 75.
 Mašel (maršel) 168, 217.
 Matěje sv. 127.
 Matefidouška 165, 173.
 Mazání 104.
 Med 182.
 Medovina 115.
 Mejli dubové 167.
 Melisa 182.
 Memoriály 234.
 Metáčky 78, 115.
 Metení pod kolébku 12.
 Metynka 51.
 Mikuláš sv. 137.
 Milenci 49.
 Milosti boží 115.
 Mifiček 167.
 Mláďátek 148.
 Mládenci 75, 191.
 Mléčná dráha 98.
 Mléko 10, 115.
 Mléko zbarvené 108.

Mličáky 14.
 Mličí 180.
 Mlýn 200.
 Moc 104, 180.
 Močka 93.
 Modlitbičky 15—20.
 Modrý cukr 9.
 Mor 172.
 Most 184.
 Mošt 182.
 Mouchy 98.
 Moucha jedovatá 180.
 Mravenci 98.
 Mrtvice 173.
 Mudbláčkovo hnízdo 167.
 Můra 12.
 Můří nohy 109.
 Mušketýr (dráb) 214.
 Muziky 49.
 Myrha 167.
 Myrta 191.
 Myslivec polní 215.
 Myši 109, 173.
 Mze 87, 90.

N.

Na anděla a na čerta 38.
 • Barabáše 45.
 • bochánky 42.
 • hončnou 35.
 • Jíru 45.
 • Krupičáka a Krupičku 45.
 • kucibabu (cukababu, kucababu) 39.
 • mlékařku 40.
 • motyku 45.
 • ovečky 41.
 • paní lišku 45.
 • paní Růžovou 39.
 • placky 45.
 • prstýnky 38.
 • šáteček 43.
 • šibenici 43.
 • vandrováka 41.
 • zlaté husy 39.
 • žida 42.
 • čumědě 78.
 Nádenník 222.
 Nádcha 92.
 Nádívka 115.
 Nadmutí krávy 106.
 Naháč 180.
 Náhní kost 91.
 Náhrady za robotu 217.
 Na katechismu 74.
 Náman 168.
 Namlouvák 74.
 Namlouvání 57.
 Námluvy 73.
 Naorávání 216.
 Náplasti 182.
 Napravovač 185.

Nářadí hospodářské 203.
 Nátechové koření 88, 179.
 Nátku zažehnati 173.
 Naučení hospodářské 172.
 Nebe kaprovité 98.
 Nebeský kohout 98.
 Nebeská znamení 10.
 Nečistota v tváři 184.
 Nedělnátko 10.
 Nehty 12.
 Nemoc 189.
 Nešťastné dny 172.
 Neštovice 92.
 Netřesk 89, 98, 180.
 Nevěsta 73.
 Nevěsta kmotrou 11.
 Niti 94.
 Nohy otekly 180.
 Nový rok 125.
 Nudle 12.
 Nůžky 9.

O.

Obálky (knedlíky) 114.
 Obecní hromada 228.
 Obecní kovář 184.
 • prkno 208.
 • trachta 228.
 Oběť 11.
 Obhlídnutí 90.
 Obršafář 212.
 Obžinky 54, 120.
 Ocet 180, 182.
 Oční bolest 184.
 Odstavení dítěte 13.
 Odstavení telete 107.
 Oheň 213.
 Ohlášky 74.
 Ohnivý muž 122.
 Oko holavé 180, 182.
 Oliandr 179.
 Olšové listí 180.
 Omáčky 114.
 Omanový květ 173.
 Openec (popenec) 114, 179.
 Oslava zrušení roboty 211.
 Ostatky 52, 127.
 Osýkový suk 93.
 Otłoukání píšťalek 43.
 Ouhoř 183.
 Ouhořová kůže 172.
 Ouroky 87, 106, 180.
 Ouročník 88, 90, 180.
 Oustřelec 87, 90, 180.
 Oustřelné koření 90, 180.
 Ouvod 12.
 Ovčák 215.
 Ovčí nůžky 88.
 O Vondrovým kopci 154.

P.

Pádolík 97.
 Pádová nemoc 183.

Paměť 179.
 Panáky 97.
 Pánev 207.
 Pan Franc 211.
 Panimáma 54.
 Pankrotka 54.
 Pantáta 54.
 Parožný 108.
 Pás sv. Jana 88.
 Pásemnice 179.
 Pasna 75.
 Pastýř 184.
 Pašijové niti 94.
 Pašijový týden 129.
 Paškál 168.
 Patálie 66.
 Pátek veliký 131.
 Patrimoniální soud 211.
 Pauše 75.
 Paví trus 183.
 Pavláčka 202.
 Pec 113.
 Peciválky 115.
 Pečení chleba 121.
 Pečenky 115.
 Peluňka 167, 179, 182.
 Peluňkovéj olej 173.
 Peří robotní 217.
 Pes 98.
 Pětilistková vodka 182.
 Píchání 180, 184.
 Pijavice 184.
 Pík za pík 35.
 Pivo 173.
 Pivoňkový kořen 183.
 Písníčky o gardě, robotě 225, 226.
 Písníčky zamilovaných 58.
 Planá hruška 179.
 Planda v kole 62.
 Plénky 12.
 Plíčník 179.
 Pliskavice 78.
 Plotna 113.
 Počítadla 35.
 Podlčšťka 162.
 Podmáslí 115.
 Podplamenice 115, 122.
 Podoba 170.
 Pohádkové večery 138.
 Pohodný 104, 184.
 Pohřeb 191.
 Pojezdny 212.
 Pokosník 75.
 Poklasný 214.
 Polej 9, 167.
 Polcová vodka 182.
 Polévka 113.
 Pometlo 98.
 Pondělí velikonoční (pomlázka) 23, 31.
 Popleční středa 127.
 Porodní bába 9, 184.
 Poručník (potlukač) 215.

- Pořekadlo o dětech 14.
 Posedlen 180.
 Posedlenový kořen 168.
 Postel 207.
 Posvícení 80, 137.
 Potočník 173.
 Pout 49.
 Pout na Sázavu 162.
 Pouštění žilou 184.
 Pověrečné léčení 13, 94.
 Pověrečné zvyky při do-
 bytku 103.
 Povřísko 120.
 Požehy 98.
 Práce 35.
 Práce rolníková 122.
 Práchno z vrby 94.
 Pranice 94.
 Pranostiky 98, 119.
 Pranýf 232.
 Prašivec 110.
 Praženka 113.
 Prokopka 160.
 Pronobus 53.
 Prorostlík 178.
 Proso 167.
 Protijed 181.
 Provaz z oběsence 93.
 Prst z oběsence 104.
 Prstýnek 65.
 Průmysl 49.
 Průtrž 89.
 První koupel 10.
 • poví 9.
 • starost 35.
 Prvorozené děvče 10.
 Prvorozený syn 10.
 Přástva 51.
 Před svátky 138.
 Přeskakování ohňů 58.
 Přijemného 82.
 Přikrmý 114.
 Přípítek 51, 79.
 Psi ščovík 180.
 Proser 173, 179, 180.
 Psotník 10, 89, 93, 180.
 Ptáčku, jak zpíváš? 43.
 Ptáčník 215.
 Pulkán 168.
 Punč 115.
 Pupíček 72.
 Pupava 166.
- R.**
- Račí očko 180.
 Rachejtle 159.
 Rajští bratři 212.
 Rakev 191.
 Ranhojiči 184.
 Rankše 115.
 Rarášek 109.
 Relbarbová voda 182.
- Reberant (rebellant, rebel)
 211, 220.
 Rekrut 65, 66.
 Rendlík 98.
 Requie 80.
 Rest 54.
 Restant 215.
 Rmen 177.
 Roboty 211.
 Rojovnicková vodka 182.
 Rosnička 98.
 Routa 9, 10, 166, 180.
 Routová vodka 182.
 Rozarie sv. 185.
 Rozmarina
 Rozmarinový olej 172.
 Rozmarinová vodka 182.
 Rtuť živá 167, 171.
 Ruda 97.
 Ruřa sv. 137.
 Rum 115.
 Růže 180.
 Růženec 191.
 Růžová voda 93, 173.
 Rychlíčka 113.
 Rychtář 10, 51, 214, 232.
 Rychtářské právo 229.
 Rýma 10, 91, 180.
 Rýnský 10.
 Rýva jahodová 180.
- Ř**
- Řebíček 171.
 Řeč družbova 76.
 Řeč masopustní 53.
 Řeči svadební 75.
 Ředkev černá 182.
 Řehoř 32, 128.
 Řepa cukrová 114.
 Řepáky 115.
 Řepiči 178, 179, 182.
 Řezník 108.
 Řikanky dětské 14, 15.
 Řikanky o kmotrovství 11.
 Řikanky o dešti 100.
 Řimbaba 180.
- S**
- Salapatky 115.
 Sanktusník 190.
 Saze 98.
 Sdojky 104.
 Sebranina 180.
 Sedlák celej 216.
 Sejra 116.
 Sekáči 217.
 Sekání 184.
 Sence (světnice) 52.
 Senfíčko 180.
- Serbus 216.
 Severní vítr 97.
 Shazování kozla 51.
 Schvácenina 179.
 Sije Petr proso 42.
 Síně 203.
 Skočdopol 115.
 Skfinka rychtářská 205.
 Sladký list 180.
 Slanina 170.
 Slepice 98.
 Slouha 10, 104.
 Slunce 97.
 Smetana 115.
 Smrček 180.
 Smrt 189.
 Smrt dítěte křtěného 13.
 Smrt nekřtěnátká 13.
 Smrtelná neděle 32, 127,
 129, 189.
 Snědek 90.
 Sníh 100.
 Snoubenci 74.
 Snubní listky 73.
 Sny o štědrém večeru 147
 Sny těžké 12.
 Sny — znamení 153.
 Sobota bílá 133.
 Sodovka 115.
 Soud hrdeční 211, 230.
 Souchotinář 173, 179, 183.
 Souchotiny 98.
 Sousedská 50.
 Spáněk dítěte 12.
 Sporák 113.
 Srdce 182.
 Sršňová baň 167.
 Srub 202.
 Stará svarby 74.
 Starý (dovozná) 54.
 Statnej 216.
 Stavby 207.
 Statná jalovice 165.
 Stílka chleba 90.
 Stínání kohouta 51.
 Stínání krále 52.
 Stodola 203.
 Stoklasa 119.
 Stolic 182.
 Stoliberník 178.
 Stoupa 54, 207.
 Strafprotokol 219.
 Straka 162.
 Strašák 50.
 Strašidlo 156, 183.
 Střemdava 178.
 Střele 180.
 Střevičník 178.
 Střile 88.
 Stůl 206.
 Sudičky 10.
 Svarba (jídlo) 115.
 Svarby 60, 191.
 Svatba 73.

Svatební dary 75.
 • košile 74.
 • smlouva 74.
 • stolování 79.
 Svatojanský kořen 188, 178.
 Svatojanská noc 182.
 Svátý Štěpán 23.
 Svatvečer 218.
 Svedené děvče 10.
 Svěcená voda 106, 190.
 Světnice 204.
 Světýlka 156.
 Svíce při křtu 11.
 Svit, měsíčku 57.
 Svlak 182.
 Sýček 190.
 Symbol 13.
 Syrob 114.
 Syrovátka 115.
 Syřístě 167.

Š

Šalář 104, 212.
 Safrán 165.
 Salvěj 173.
 Šár 82.
 Šat 205, 206.
 Šebestián sv. 185.
 Šentif 49.
 Šestinedělka 12, 191.
 Šibřinky 53.
 Šilhavé děti 12.
 Šípkové jablko 170.
 Šišky (pučivo) 115.
 Škaredá středa 130.
 Škotská 51.
 Škrkavky 89, 179.
 Škubánky 115.
 Skytačka 89.
 Smelhaus 179.
 Sněrovaďlo 9.
 Sosák 76.
 Šotek 109.
 Špenzl 75.
 Šplochán 51.
 Špalek 54.
 Špýchary 203, 207.
 Štědrý den 141.
 Štědrovky 141.
 Štědrý večer 182.
 Štědrovečerní večeře 143.
 Štěpán sv. 23, 148.
 Štrudl 141.
 Štětka planá 184.
 Štipnutí hada 173.

Šupiny z masa 94.
 Švališaři 216.
 Švec 58.

T

Talisman 93.
 Talich 170.
 Telení 107.
 Teletník 215.
 Tenčice 75.
 Terpentýnový olej 173.
 Testament 189.
 Thé 115, 183.
 Thučení másla 182.
 Tolita bílá 106, 183.
 Tomba oltární 16.
 Topinky 115, 171.
 Topolová masť 180.
 Torbium 170.
 Toten 182.
 Touláčka 49.
 Trdllová polévka 109.
 Trh 108.
 Trokar 106.
 Trpalky 115.
 Truhla 206.
 Tři králové 125.
 Tříkrálová křída 109.
 Třesení údů 182.
 Třešňová snětička 182.
 Turánek (laskavec) 60.
 Tuš 51, 79.

U

Úcta 51.
 Účet za popravu 2, 31, 138.
 Uhlí z Jidáše 99, 108, 119.
 Uhranutí 105.
 Ukolébavky 14.
 Umíráček 191.
 Umrlčí hodinky 190.
 Umrlčí sláma 171.
 Určování počasí 97.
 Uříznutí 180.
 Uříknutí 183.
 Uzené maso 114.
 Uzená polévka 114.

V

Václavské koření 178.
 Valdhorna 54.
 Vánoce 141.
 Včely 98.
 Vdolký 14.
 Vdova 191.
 Vdovec 191.
 Vejce 109.
 Vejstavek 170.
 Vejčírka 170.

Velký pátek 103.
 Věneček 61.
 Věneček 191.
 Věno 79.
 Vepřové hody 108.
 Verbář 94, 165, 178, 181.
 Verbina 167.
 Verhří 65.
 Věrná láska 63.
 Veronika 183.
 Větrové koření 179.
 Větry 12.
 Vězení šatlavní 233.
 Vině 54.
 Vině družbův 76.
 Vině při obžinkách 121.
 Vinek 10.
 Vín (vinař) 10, 115, 170.
 183, 215.
 Vít svatý 135.
 Viti věnečků 75.
 Vlasy 183.
 Vlaštovky 98.
 Vlaštevčí trus 183.
 Vlčí játra 183.
 Vlčí lejko 166.
 Vo čarodějnic 155.
 Vodák 217.
 Vo jednom oficiro 151.
 Vo pokladu králověsteckým 154.
 Vo prasečím svátku 151.
 Vocasatý 108.
 Voda 115.
 Voda pro ouroky 106.
 Voda tříkrálová 167.
 Vodky z rostlin 182.
 Vochle 87, 192.
 Vojáci 97, 217.
 Vojančina 65.
 Vojna 211, 215.
 Volavka 64.
 Volenka 49.
 Voloočko 180.
 Voman 169.
 Vonička 49.
 Vosk 180.
 Vrabec 173.
 Vrána 172.
 Vrátný, vrátnice 215, 220, 222.
 Vrbová kůra 180.
 Vrchní 211.
 Vrchnost 65.
 Vrstvačky 215.
 Vrzanec 107, 115.
 Vředy 93.
 Vší u krav 165.
 Výbava 74.
 Vyděděný 232.
 Vydávání nevěsty 76.
 Vydra 76.
 Vykouzlení stolu 80.
 Výměnkář 86.

Výměty 98.
Vymknutí 184.
Výslužka 75.
Vyvařiska 98.
Vzteklina 173.

Z

Za čtyry zlatý 42.
Žáda 180.
Zahnatí neštěstí 172.
Záhorský rytíř 152.
Zaječí jetel 179.
Zaječí sádlo 180.
Zajíc 171.
Zápis na statek 74.
Žára 178.
Zastaveníčko 75.
Zaváděti šimky 93.
Zavítí 81.
Závrať 173.
Zdavky 60.
Zelená louka 13.
Zelený čtvrtek 13.
Zelnačka 113.
Zemčata 116.

Zeměžluč 177, 180, 183.
Zimnice 90, 173, 178.
Zimolez 180.
Zjevy přírodní 97.
Zlámanina 182, 184.
Zlatá hodinka 50.
Zlatá noc 81.
Zlatá žila 179.
Zlé pověti 173.
Zloděj 92, 183.
Zmydlit někoho 405.
Znamení 156, 190.
Zpáteční voda 170.
Zrušení roboty 211.
Ztracená řeč 173.
Zuby bolavé 180.
Zubů trhání 184.
Zvěrolékař 184.
Zvyky zbožné 119.

Ž

Žáby 91, 98.
Žahavky 114.
Žalář na Špilberku 230.

Žaludek 180, 184.
Žaludeční křeče 180.
Žaltář 191.
Žebračka (zábava) 120.
Žehnačky 88, 93, 174.
Žehnání 184.
Železné krávy, ovce, ko-
houti 218.
Žena s outězkem 9.
Ženáci 76.
Ženci, žnečky 121.
Žezulka 59, 182.
Židle 106.
Židoviny 10.
Žihon 75.
Žila zkažená 184.
Žloutek 180.
Žloutenka 180, 182.
Žluč 172.
Žlučový kameček 88, 93.
Žně 120.

OBSAH.

	Strana
Úvod	5
I. V kolébce	7
II. Koledníci	21
III. Dětské hry	33
IV. Muziky	47
V. Namlouvání	55
VI. Svatba	71
VII. Bez diplomu	83
VIII. Lidové názory o zjevech přírodních	95
IX. Domácí hospodářství	101
X. Jídelní lístek našich předků	111
XI. Chléb nás vezdejší dej nám dnes	117
XII. Významné dny v lidovém podání	123
XIII. Vánoce	139
XIV. Jak náš lid vypravuje	149
XV. Lidové legendy o sv. Prokopu	157
XVI. Několik archů starého psaného verbáře	163
XVII. Kořenářky. Ranhojiči	175
XVIII. Poslední chvíle života, smrt a pohřeb	187
XIX. Památky z minulých dob na Poděbradsku	193
XX. Kulturní obrazy z doby poddanství	209
Rejstřík věcný	239

SEZNAM VYOBRAZENÍ.

	Strana
1. Jakubský mlýn u Dymokur	13
2. Vodárna, věž a mlýn v Nymburce	18
3. Radnice v Poděbradech	24
4. Proboštský chrám v Poděbradech (Před opravou)	25
5. Náves v Podmoklech	29
6. Kosteliček Panny Marie v Poděbradech	37
7. Bobnická brána v Nymburce	40
8. Zámek hrabat Černínů z Chudenic v Dymokurech	41
9. Znak hrabat Černínů z Chudenic	50
10. Nymburská radnice	52
11. Cíněves	53
12. Kuncberk u Kfince	61
13. Svatojirská brána v Nymburce	68
14. Chrám v Dymokurech	69
15. Zbytky Nymburských hradeb	77
16. Pečeť krále Jiřího z Poděbrad	80
17. Starý srub špejchar, ovčín, plevník, sklep v Sokolči	88
18. Zámek v Kfinci	89
19. Podobizna hraběte z Morzinu na Kfinci	99
20. Děkanský chrám v Nymburce	104
21. Škola a chrám v Městci Králové	105
22. Chalupa v Sokolči (obydlí, síň, komora, marštel, chliv, vojenská maršálka, řezárna, chlivky)	120
23. Chalupa na Královéměstecku. (Kněžice)	133
24. Chrám v Běrunicích	136
25. Starobylý kostelík v Záhornici	147
26. Krajina u Mcel	153
27. Dub a mohyla sv. Prokopa u Chotouně	161
28. Podpis Jiřího z Poděbrad	168
29. Znak hrabat Kinských na Chlumci	169
30. Libice nad Cidlinou	181
31. Přemysl Otakar II., narozený dle pověsti v Městci Král.	201
32. Chrám sv. Prokopa v Chotouni r. 1898.	205
33. Kaple sv. Jana Křt. u Kfince	213
34. Loučeňský zámek	221
35. Chrám v Žehuni	229

CELOSTRANNÉ PŘÍLOHY.

	Strana
1. Selský kroj z Poděbradska	8
2. Rázovitá selská živnost na Poděbradsku. (Chotěšice)	32
3. Socha krále Jiřího z Poděbrad	56
4. Stará kovárna v Opocnici	72
5. Zámek v Poděbradech	96
6. Náměstí v Poděbradech	128
7. Městec Králové	192
8. Selský kroj z Poděbradska	208

